

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI LİTERATÜRÜNDE BEN-ANLATILARINA
KATKI: ABDULLAH SÂFÎ'NİN (ö. 1898) İFTİRÂ-NÂME'Sİ

Yüksek Lisans Tezi

HALİL İBRAHİM SALMAN

HAZİRAN-2022

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI LİTERATÜRÜNDE BEN-ANLATILARINA
KATKI: ABDULLAH SÂFÎ'NİN (ö. 1898) İFTİRÂ-NÂME'Sİ

Yüksek Lisans Tezi

HALİL İBRAHİM SALMAN

DANIŞMAN

PROF. DR. SELİM KARAHASANOĞLU

HAZİRAN-2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Halil İbrahim Salman

Danışmanlığını yaptığım bu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim

Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu

İMZA SAYFASI

Halil İbrahim Salman tarafından hazırlanan “**Osmanlı Literatüründe Ben-anlatılarına Katkı: Abdullah Sâfî’nin (ö. 1898) İftirâ-nâmesi**” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu]

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Prof. Dr. Sadık Yazar]

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

[Doç. Dr. Berat Açıl]

Kurumu: Marmara Üniversitesi

ÖNSÖZ

Bu tezin şekillenmesi, Yüksek Lisans ders döneminde danışman hocam Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu'ndan aldığım dersler vesilesiyle tanıma fırsatı bulduğum Osmanlı Literatüründeki Ben-anlatılarına ilgimin artmasıyla başladı. Literatürümüzde hâlâ tespit edilememiş ben-anlatısı eserlerinin mevcut olabileceği kanısıyla yazma eser tarama işlemine başladım. Özellikle Yazma Eserler Kurumunda çalışıyor olmam, bana yazma eser kütüphanelerindeki nüshalara hızlı bir şekilde erişebilme olanağı sağladı. Bu tarama sırasında Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde tespit ettiğim Abdullah Sâfi'ye ait mecmua ile tezimin ilk filizleri ortaya çıkmış oldu. Nüshanın müsvedde ve varaklar arasındaki devamlılığın karmaşık olması beni eserin başka nüshalarını aramaya şevketti. Ardından Sâfi'nin bir diğer mecmuası olan Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunan yazma esere de ulaşınca tezimin çerçevesi biraz daha genişledi. Bu durum tezimin teslim süresinin tehirine yol açsa da mecmuanın içerisindeki yeni verilerle tezin içeriği çeşitlenmiş oldu. Bu vesileyle ilk teşekkürümü bütün bu süreç boyunca desteklerini esirgemeyen, çalışmamı anbean takip edip öneri ve düzeltmeleriyle çalışmama yön veren danışmanım Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu'na sunmak istiyorum.

Çalışma sürecinde birçok kişi ve kurumdan destek gördüm. Öncelikle Abdullah Sâfi'nin Bağdat nüshasından bizleri haberdar eden ve temin etmemize vesile olan Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı'ya, *İftirâ-nâme*'nin tenkitli metin bölümüne fikirleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Sadık Yazar'a, tez jüriliğini kabul edip bana değerli düzeltmelerde bulunan Doç. Dr. Berat Açıl'a ve Doç. Dr. Muhammet Zahid Atçıl'a, *İftirâ-nâme*'deki olay örgüsünü arşiv belgelerinde taramak için bana tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Bilgin Aydın'a teşekkürü bir borç addediyorum. *İftirâ-nâme*'nin tenkitli metin bölümünde eserin ikinci okumasını yapıp birçok tashihte bulunan Yazma Eser Uzmanı Fakirullah Yıldız'a, çeşitli arşiv metinleri çözümlemede bana yardımcı olan Koç Üniversitesi Misafir Araştırmacı Yalçın Göktaş'a, harita oluşturma konusunda katkılarda bulunan Yazma Eser Uzman Yardımcısı Abdullah Seçgin'e, Arapça bölümlerin vezni konusunda yardımlarını esirgemeyen Said

Kayacı'ya, Farsça bölümleri gözden geçiren Yazma Eser Uzmanı Serra Bostan'a ve Muhammed Hüseyinî'ye, bazı bölümlerin ikinci okumasını yapan Yazma Eser Uzmanı Fatma Hızıroğlu'na, eserdeki bazı bölümlerin vezni konusunda bana fikirlerini sunan Yazma Eser Uzmanı Alpaslan Fener'e ve son olarak tez yazım sürecimin başından sonuna kadar özellikle yaptığı düzeltmelerle çalışmaya katkıda bulunan sevgili eşim Nurcan Salman'a ve eğitimim konusunda her türlü fedakârlığı yapan anneme sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

OSMANLI LİTERATÜRÜNDE BEN-ANLATILARINA KATKI: ABDULLAH SÂFÎ'NİN (ö. 1898) İFTİRÂ-NÂME'Sİ SALMAN, Halil İbrahim

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Programı

Danışman: Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu

Haziran, 2022, 342 Sayfa.

Divan Edebiyatındaki sergüzeşt-nâmeler; kişinin başından geçen hadiseleri ve bu hadiseler sonucunda ortaya çıkan duygu ve düşüncelerini aktardıkları eserlerdir. Hatırat ve kurmaca olarak ikiye ayrılan bu türde kişi, kendisindeki “benliği” bize anlatma çabası içerisinde. Bu türün hatırat özelliği taşıyan örneklerinden bir tanesi de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında telif edilmiş olan Kerküklü Hacı Abdullah Sâfî'nin “İftirâ-nâme”sidir. Şairin 1860-1862 yılları arasında başına gelen olayları manzum bir şekilde aktardığı bu eser, söz konusu dönemin sosyolojik, ekonomik ve politik durumu hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir. Özellikle Kerkük'ten İstanbul'a yolculuğu, han ve tekke hayatı, İstanbul'daki esnaf tipler ve hapishane hayatına ait veriler oldukça kıymetlidir.

Bu çalışmada; yukarıda kısaca bahsettiğimiz sergüzeşt-nâmedeki veriler; şairin diğer eserleri, Osmanlı arşiv belgeleri, tekke nüfus vukuâtı defterleri, *Tomar-ı Tekâyâ* kayıtları ve dönemin haritaları gibi çeşitli kaynaklar ile karşılaştırılıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sergüzeşt-nâme, İftira, Ben-anlatısı, Hatırat, Kerkük.

ABSTRACT

A CONTRIBUTION TO EGO-DOCUMENTS IN OTTOMAN LITERATURE: IFTİRÂ-NÂME OF ABDULLAH SÂFÎ (d. 1898)

SALMAN, Halil İbrahim

Master's Thesis, Department of History, Program of Early Modern History

Supervisor: Prof. Dr. Selim Karahasanoğlu

June, 2022, 342 Pages.

Sergüzeşt-nâme is a genre in Diwan Literature covering accounts of one's feelings and thoughts upon what he/she lived through. It can be either memoir-type or pseudo-autobiographical. One of the memoir-type examples of this genre is “*Iftirâ-nâme*” of Kirkuian Hacı Abdullah Sâfî which was written in the second half of the nineteenth century. The author shares what he lived through between 1860-1862 by writing in verse while giving significant information on sociological, economic and political state of that period. On the other hand, there are also some valuable notes on various subjects such as his journey from Kirkuk to Istanbul, his life in khans and dervish lodges, his days in prison, and his description of Istanbul's tradesmen.

In this study, I aim to analyze above mentioned material in the sergüzeşt-nâme by making use of various sources such as relevant documents in Ottoman archives, the registers of *Tomar-ı Tekâyâ* and the maps of given period.

Keywords: Sergüzeşt-nâme, Slander, Ego-document, Memoirs, Kirkuk

KISALTMALAR

a.e.	:	Aynı Eser
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.y	:	Aynı Yer
bkz.	:	Bakınız
BOA	:	Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	:	Cilt
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
İSAM	:	İslam Araştırmaları Merkezi
No	:	Numara
nşr.	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm
öte.	:	Ötekiler
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (ā)	ā-a	ص	ş
ا (a)	a-e-ı-u-ü	ض	ḍ-ẓ
ء	ʾ	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
پ	p	ع	ʿ
ت	t	غ	ġ
ث	ṯ	ف	f
ج	c	ق	q
چ	ç	ك	k
ح	ḥ	گ	g-k
خ	ḫ	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	ڤ	ñ
ز	z	و	v-o-ö-ü-ū-u
ژ	j	ه	h-a-e
س	s	ي	y-ı-i-ī
ٹ	a	ة	ta

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2402A Demirbaş Numaralı Eserin Fihristi	50
Tablo 2: Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde Bulunan 12177 Demirbaş Numaralı Eserin Fihristi	54
Tablo 3: İki Nüshanın İçerisinde Bulunmayan Bölümler Açısından Karşılaştırılması	59
Tablo 4: İki Nüshadaki Başlıklarının Karşılaştırılması	60
Tablo 5: Değişime Uğrayan Beyitlerin Nüsha Farkı İle Gösterimi.....	66
Tablo 6: Sâfî'nin Divanında Ahmet Şükrü Bey ve Ailesi İle İlgili Atılan Bazı Başlıklar	71
Tablo 7: İftirâ-Nâmede Gerçekleşen Olayların Kronolojisi	107

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Sâfi'nin hapisneden çıktıktan sonra ekonomik olarak zor duruma düştüğünü gösteren arzihâl müsveddesi	12
Görsel 2: Sâfi'nin hastalandıktan sonra malulen emekliliğe ayrılmak istemesine dair Aralık 1893 tarihinde yazılan arzuhâl dilekçesi.....	14
Görsel 3: Zeynep Hanım, vefat eden eşi Sâfi'nin emekli aylığının yarısının ailesine verilmesini talep eden azuhâl	16
Görsel4: Abdullah Sâfi'nin Kendi Kaleme Aldığı Tercüme-i Hâli	20
Görsel 5: Molla Sâbir'in Bağdat Nüshasına Sâfi'nin hayatına dair aldığı notlar.	22
Görsel 6: Divanda düşürülen bazı tarihlerin Bursa nüshasındaki ebcet hesaplamaları.....	29
Görsel 7: Bursa nüshasında bulunan “Terceme-i Hüsn ü Dil”in ilk varağı	39
Görsel 8: Sâfi'nin istinsah ettiği Bîdil Mirza Abdülkadir'in divanının ilk varağı	41
Görsel 9: Bursa nüshasının cildi.....	47
Görsel 10: Sâfi, Divan, 12177-002, v. 49b.....	48
Görsel 11: Sâfi, Divan, Genel, 2502A-003, v. 52a.....	48
Görsel 12: Sâfi, İftirâ-nâme, Genel, 2502A-004, v. 104a	52
Görsel 13 Sâfi'nin İftirâ-nâme'de yapmış olduğu tashihler ve eserden çıkardığı beyitler.....	55
Görsel 14: İftirâ-nâme'nin Bursa nüshasındaki Sâfi'nin rika hattı.....	56
Görsel 15: Bağdat nüshasında bulunan İftirâ-nâme'nin ilk varağı.....	57
Görsel 16: Bağdat nüshasında bulunan İftirâ-nâme'nin son varağı	57
Görsel 17: İftirâ-nâme'nin telif tarihi olan 1863-64/1280 sayısına tarih düşürmek için Sâfi'nin yaptığı bazı denemeler	68
Görsel 18: Sâfi'nin Kerkük'ten İstanbul'a yaptığı yolculukta kullandığı güzergah	81
Görsel 19: Fincancılar Çıkmaızı sokak tabelası	83
Görsel 20: Charles Edward Goad'un hazırladığı İstanbul haritasının 8. paftasında Fincancı Han	84
Görsel 21: Alman Mavileri İstanbul haritasındaki Fincancı Han'ın bulunduğu konum.....	84
Görsel 22: Pervititch Haritalarında Fincancı Han'ın bulunduğu konum	85

Görsel 23: Milas Hanın dıştan görünümü	85
Görsel 24: Safvetî Paşa Tekkesi.....	87
Görsel 25: Ahmed Muhyiddin Efendi'nin Tomar-ı Tekâyâ'sında Safvetî Paşa Tekkesi hakkında verdiği bilgiler.....	89
Görsel 26: Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 161a.....	108
Görsel 27: Sâfi Tarafından Üstü Çizilen Beyitlere Örnek (1).....	109
Görsel 28: Sâfi Tarafından Üstü Çizilen Beyitlere Örnek (2).....	110
Görsel 29: Sâfi Tarafından Üstü Çizilen Beyitlere Örnek (3).....	110
Görsel 30: Sâfi Tarafından Üstü Çizilen Beyitlere Örnek (4).....	111

EK LİSTESİ

Ek-1: Sâfi'nin Maluliyet Dilekçesinde, Şairin Hayatı Boyunca Görev Yaptığı Memuriyetleri Gösteren Cetvelin Transkriptionu	305
Ek-2: Bursa İnebey Nüshasında Sâfi'nin Divanına Ait Müsveddeler	308
Ek-3: Bursa Nüshasındaki Yırtılmış Varaklar	311
Ek-4: Bursa Nüshasında Bulunan Bazı Ebced Hesaplamaları	312
Ek-5: Bursa Nüshasındaki Fevaid Örnekleri	313
Ek-6: Bursa Nüshasındaki İftirâ-nâme'nin Varaklar Görüntüleri	316
Ek-7: Kerkük Mutasarrıfı Mazhar Paşa'nın Oğlu Mahmud Bey'in Sâfi Gönderdiği Mekrup ve Bu Mektuba Sâfi Tarafından Yazılan Şerh	336
Ek-8: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphane'sinde Bulunan 2402A Demirbaş Numaralı Eserin Bilgi Fişi	341
Ek-9: Safvetî Paşa Tekkesi Mührü	341

İÇİNDEKİLER

İMZA SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
KISALTMALAR	ix
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	x
TABLO LİSTESİ	xi
GÖRSEL LİSTESİ	xii
EK LİSTESİ	xiv
İÇİNDEKİLER	xv
GİRİŞ	1
1.Eski Türk Edebiyatındaki Sergüzeşt-nâmeler	2
2.Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi.....	4
2.1.Yazma Eserler	5
2.2.Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.....	5
2.3.İkincil Literatür	6
2.4.Sürelî Yayınlar	7
2.5.Haritalar	7
2.6.Sözlü Kaynaklar	7
3.Tezin Planı	8
BİRİNCİ BÖLÜM (ABDULLAH SÂFÎ)	10
1.Hayatı	10
2.Memuriyet Hayatı	18
3.Eserleri	23
3.1. Divan.....	24
3.1.1. Nakîze	25
3.1.2.Müşâareler	26
3.1.3.Düşürülen Tarihler	28
3.1.4.Mektuplar	33
3.2.İftirâ-nâme	37
3.3.Lügât-ı Türkiyye	37

3.4.Kıstâs-ı Müstakîm	38
3.5.Terceme-i Hüsn ü Dil	39
3.6.Tercüme-i Ahbâru'd-Düvel ve Âsâru'l-Üvel	40
3.7.Emsile	40
3.8.Hikâye	40
4.İstinsah Ettiği Eserler	40
5.Molla Sâbir'in Kütüphanesine Ne Oldu?	41
6.Edebi Kişiliği.....	42
7.Dini Kişiliği.....	43
İKİNCİ BÖLÜM (İFTİRÂ-NÂME-İNCELEME).....	46
1.Eser Hakkında Bilgiler	46
2.Nüsha Bilgileri	46
2.1.Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A.....	47
2.1.1.Nüshanın Tarihi Serüveni.....	48
2.1.2.Nüsha İçeriği	50
2.1.3.Fevâid Bilgileri.....	50
2.1.4.İftirâ-nâme Bölümü	51
2.2.Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177.....	52
2.2.1.Nüshanın Tarihi Serüveni.....	53
2.2.2.Nüsha İçeriği	54
2.2.3.Fevâid Bilgileri.....	55
2.2.4.İftirâ-nâme Bölümü	55
3.Bir Yazma Eserin Oluşum Süreci: Tesvitten Tebyize	58
3.1.Nüsha Karşılaştırılması	58
3.1.1.Bölümler ve Başlıklar.....	59
3.1.1.1.İçerdiği Bölümler Açısından	59
3.1.1.2.Başlıklar	59
3.1.2.Beyitler	64
3.1.2.1.Bursa Nüshasında Olup Bağdat Nüshasında Olmayan Bazı Beyitler	65
3.1.2.2.Bağdat Nüshasında Olup Bursa Nüshasında Olmayan Bazı Beyitler	66
3.1.2.3.Değişime Uğrayan Bazı Beyitler.....	66
4.Eser Adı ve Türü	67

5.Yazım Tarihi	69
6.Sebeb-i Telif.....	70
7.İftirâ-nâme'nin Muhtevası	70
7.1.İstanbul'a Yolculuk.....	75
7.2.Sâfi Sivas'ta Hastalanıyor	77
7.3.Sâfi Tokat'ta.....	77
7.4.Sâfi Samsun'da	78
7.5.Sâfi İstanbul Vapurunda.....	78
7.6.Sâfi İstanbul Boğazı'nda	79
7.7.Sâfi'nin İstanbul'u.....	81
7.8.Sâfi Fincancı Handa	82
7.8.1.Fincancı Han Nerede?	83
7.9.Sâfi Safvetî Paşa Tekkesinde	86
7.10.Vaiz Molla Mustafa ve Sâfi	90
7.11.Aralarında Oluşan Münakaşa.....	93
7.12.İftira Meselesi.....	95
7.13.Durum Mahkemeye Taşındı.....	98
7.14.Sâfi Hapishanede.....	100
7.15.Sâfi Tekrar Hapiste	103
7.16.Molla Mustafa Kurtuluş Yolu Arıyor	103
7.17.Sâfi Hapishaneden Kurtuldu	104
7.18.Sâfi ile Mustafa Bir Araya Geliyor	104
8.İftirâ-nâme'nin Kronolojisi	105
9.İftirâ-nâme'den Çıkarılan Beyitler	108
10.Ben-anlatısı Olarak İftirâ-nâme.....	112
SONUÇ	116
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (İFTİRÂ-NÂME-METİN)	119
METİN NEŞRİNDE TAKİP EDİLEN YÖNTEM	119
İFTİRÂ-NÂME	112
KAYNAKÇA	299
EKLER	305
ÖZGEÇMİŞ	342

GİRİŞ

Müellifin, içinde yaşadığı ve tahayyül ettiği dünyayı kısacası kendindeki “benliği” aktarma güdüsüyle telif edilen eserlerin toplandığı literatürün adı “ben-anlatısı”dır. Şemsiye bir kavram olan bu literatürün İngilizcesi “ego-documents,” “self-narrative,” “first-person narrative” gibi kavramlarla ifade edilmektedir ve tanımı kısaca şu şekildedir: Müstakil olarak kişinin kendisinden bahsetmek üzere, sadece ve yalnız bu motivasyonla kaleme alınan¹ eserlerdir.² Kısaca bu literatürü belirlemedeki asıl kıstas kişinin kendi kaleminden kendisini anlatmasıdır.³ Bu bağlamda hatıratlar, günlükler ve sergüzeşt-nâmeler gibi otobiyografi türleri, ben-anlatısının alt kollarını oluşturmaktadır.

“Ben”i anlatma eyleminin İslam coğrafyasındaki gelişme süreci Tâbiîn döneminde intişar eden tabakat, rical ve biyografi yazıcılığı ile başlamış ve zamanla kişinin başka birinin hayatını aktarma eyleminden kendi hayatını aktarma eylemine doğru bir seyir izlemiştir. Ben-anlatısının nüvesini oluşturan bu güdü daha sonra hatırat, anı, günlük, rüya defterleri, sergüzeşt-nâme gibi türlerle çeşitlenmiştir.

Avrupa ülkeleri ben-anlatısı çalışmalarında büyük bir yol kat etmiş ve bazı ülkelerde envanter çalışmaları tamamlanmıştır. Ülkemizde ise bu alanda yapılmış ilk çalışma Cemal Kafadar’ın Seyyid Hasan’ın *Sohbet-nâme*’sini incelediği “Ben ve Başkaları” adlı makalesidir. Ardından Derin Terzioğlu’nun Niyazi Mısrî’nin günlüğünü çalışmış ve ben-anlatısı literatürüne araştırmacıların ilgisi artmıştır.⁴

¹ Bu tanım dikkate alındığında motivasyonu kendinden, yaşadıklarından ve iç dünyasından bahsetmeyen eserler bu türün dışında kalmaktadır.

² Selim Karahasanoğlu, “Ben-anlatıları: Tarihsel Kaynak Olarak İmkânları, Sınırları,” *Turkish History Education Journal*, c. VIII, S. 1 (2019), s. 216.

³ Karahasanoğlu, “Ben-anlatıları,” *Tarih Bilimi ve Metodolojisi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019), s. 280-82.

⁴ Karahasanoğlu, “Ben-anlatıları,” *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*, s. 280.

Bu çalışmanın konusu olan *İftirâ-nâme*, ben-anlatısı olarak sayılabilecek manzum sergüzeşt-nâme türünde bir eser olduğu için tezin ana konusuna geçmeden önce burada türü daha kapsamlı tanıtmak amacıyla Eski Türk Edebiyatındaki manzum sergüzeşt-nâmeler incelenecektir.⁵

1. Eski Türk Edebiyatındaki Sergüzeşt-nâmeler

Herhangi bir edebî tür veya eser; kendisinden önceki bir edebî geleneğin parçası olarak gelişir ve yaşanan tarihi gelişmelerden, toplumsal olaylardan ve yazarın kişinin içinde bulunduğu dünyadan bağımsız tasavvur edilemez. Bu edebî türlerden birisi olan sergüzeşt-nâmeler ise kişinin başından geçen olayları kendi duygu ve düşünceleri ile birlikte aktardıkları eserlerdir. Bu tezde incelenen eser olan *İftirâ-nâme* de sergüzeşt-nâme türünde bir eser olduğu için söz konusu türün edebiyatımızdaki örnekleri bu başlık altında toplanacaktır.

Bu türde zikredilmesi gereken ilk eser *Dîvân-ı Halîlî*'dir. Diyarbakırlı Halîlî tarafından 1471-72 yılında telif edilen bu eser, divan edebiyatındaki sergüzeşt-nâme türünün ilk örneklerindendir. Asıl adı *Firkat-nâme-i Halîlî* olan bu eserde şair, gençlik yıllarında başından geçen bir aşk hikayesini kurmaca unsurlarla bezeyip bizlere anlatmaktadır.⁶ 1478'de Fatih Sultan Mehmet'in yanında Arnavutluk seferine katılan Cemâlî'nin Arnavutluk hakkındaki gözlemlerini aktardığı *Der Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zarûret ü Mülâzemet* ise kurmacadan uzak bir anlatıya sahiptir.⁷

Yine bu tür altında zikredilebilecek bir diğer eser Cafer Çelebi'nin *Heves-nâme*'sidir. 1493 yılında telif edilen bu eser, şairin gençlik yıllarında başından geçen aşk hikâyesini ele almaktadır.⁸ Hem içerik hem de kurmaca yönünden *Firkat-nâme* ile aralarında benzerlikler mevcuttur. Bursalı Celîlî'nin 1510'da yazdığı *Hecr-nâme*'de ise şair, kendi inşa ettiği hayal dünyasında

⁵ Bu bölümde zikredilen sergüzeşt-nâmelerin incelenmesinde Gökalp'ın Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

⁶ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Kemal Tavukçu, "Firkat-nâme," (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993).

⁷ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Kayahan Erimer, "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* c. XXI-XXII S. 1973-74 (1947), s. 265-81.

⁸ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Necati Sungur, "Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâmesi," (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998).

yaşadığı aşk hikâyesini eserine aktarır.⁹ 1540 yılında Şirvanlı Sevâdî tarafından telif edilen *Hâl-nâme-i Sevâdî*, şairin gençlik yıllarından itibaren yaşadığı olayları hatırat tarzında yazdığı bir eserken¹⁰ 1543-44'te Rumelili Za'îfî'nin telif ettiği *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'îfî* ise müellifin; çocukluk yıllarından itibaren hayatındaki önemli kesitleri manzum bir şekilde yazdığı çalışmasıdır.¹¹

1598-99'da kaleme alınan ve bir esaret anlatısı olan *Sergüzeşt-i Esî-i Malta*'da ise Macuncuzâde Mustafa, Kıbrıs'ın Baf kadılığına atanmış ve Kıbrıs'a doğru deniz yolculuğuna çıkmıştır. Bu seyahat esnasında korsanlar tarafından tutsak edilen Mustafa, yaşadıklarını hem mensur hem de manzum bir şekilde kaleme almıştır.¹² *Tuhfetü'l-İhvân*'da ise Bosnalı İntizâmî; çocukluk yıllarından başlayıp yaşlılığına kadarki süre içerisinde başına gelen olayları nazma dökmüştür. 1600'lü yılların başlarında kaleme alınan bu eser; özellikle zamanın Osmanlı sosyal hayatını gözlemlemek için önemli bir kaynak olmuştur.¹³

Esaret anlatısı olan bir diğer sergüzeşt-nâme ise Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin 1639'da kaleme aldığı *Gülşen-i Niyâz*'dır. Şair; etrafında gelişen olayları anlatmak yerine esaret içerisindeki psikolojik durumunu tasvir etmekle yetinmiştir.¹⁴ Hatırat niteliğinde olan *Makâlât-ı Varvarî Ali*'de ise şair, çocukluk yıllarında Bosna'dan devşirilerek İstanbul'a getirilmesini ve Dersaadet'te yaşadığı kırk üç yılı yüz yetmiş beş beyte sığdırarak anlatmıştır.¹⁵ 1649 yılında telif edilen *Nevhatü'l-Uşşâk*'da Recep Dâ'î, kırklı yaşlarında iken bir genç çocuğa duyduğu aşk hikâyesini kaleme almıştır.¹⁶ Bir diğer hatırat anlatısı sayılabilecek eser Bursalı Belîğ'in 1702'de kaleme aldığı *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-Azîmet-i Tokat* adlı eseridir. Mahkeme naibi olarak Tokat'a

⁹ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Hüseyin Ayan, "Celîlî'nin Hecr-nâmesi," *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.14 (1986) s. 159.

¹⁰ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Uğur İnan, "Hâl-nâme-i Sevâdî," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul, 1990).

¹¹ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Vildan Serdaroğlu Coşkun, *Zaîfî'nin Sergüzeştname'si* (İstanbul: İSAM, 2013).

¹² Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler* (İstanbul: Kitapevi, 2009), s. 17.

¹³ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Bosnalı İntizâmî, *Tuhfetü'l-İhvân*, haz. Cihan Okuyucu, Sadık Yazar (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), s. 89-92.

¹⁴ Fatma Bindal, "Kara Çelebi-Zade Abdülaziz: Gülşen-i Niyaz-Tenkidli Metin/İnceleme," (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996). s. 8-30.

¹⁵ Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 19.

¹⁶ a.y.

gidişini anlatan Belîğ, yolculuk sırasında bir genç ile yakınlaşmasını ve daha sonra şehre vardığında azlolanmasını manzum bir şekilde hikâye etmiştir.¹⁷ 1736 yılında telif edilen *Sergüzeşt-nâme-i Kâtip Osmân*'da ise müellif; çocukluğundan başlayıp yaşlılık yıllarına kadar yaklaşık elli yıl boyunca başına gelen sıkıntıları aktarmıştır.¹⁸

Esaret anlatısı sayılabilecek bir diğer eser; Keçeçizade İzzet Molla'nın 1823-24'te kaleme aldığı, Keşan'a olan sürgün hayatını anlattığı *Mihnet-Keşân* adlı eseridir.¹⁹ Koniçeli Kâzım Paşa ise 1837'de yazdığı *Sernüvist-nâme-i Âcizî* adlı eserinde doğumundan on altı yaşına kadarki sürede başına gelen olayları detaylandırarak eserine aktarmıştır.²⁰

Bu sergüzeşt-nâmelerin dışında; 1855'te telif edilen *Sergüzeşt-i Hakîr-i Pür-Taksîr Mîr Ali Rıza el-İstolçevî*,²¹ 1873-74'te kaleme alınan *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî*²² ve son olarak Mehmet Rıfat'ın 1887'de kaleme aldığı *Efsâne-i İbret*, bu türün son örneklerini oluşturmuştur.

Bu tezin konusu ise Kerküklü Abdullah Sâfî tarafından 1863-64'te kaleme alınan *İftirâ-nâme*'dir. Eser, şairin Kerkük'ten İstanbul'a olan yolculuğu ve Dersaadet'te ikamet ettiği sırada iftiraya uğrayıp hapse atılması gibi kendisinin bizzat başından geçen olayları, duygu ve düşünceleri ile birlikte harmanlayarak nazma döktüğü bir sergüzeşt-nâmedir.

2. Kaynaklar ve Literatür Değerlendirmesi

Bu başlık altında tezde kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar değerlendirilecektir.

¹⁷ Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 20.

¹⁸ Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 21.

¹⁹ Eseri inceleyen çalışma için bkz. Ali Emre Özyıldırım, "Keçeçi-zâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili," (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002).

²⁰ Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 23.

²¹ Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 540-63.

²² Eseri inceleyen çalışma için bkz. Betül Demirayak, "Sergüzeşt-nâme-i Zihnî," (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 1997).

2.1. Yazma Eserler

Sâfi'nin hayatı ile alakalı tüm bilgiler hemen hemen onun Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi²³ 12177 demirbaş numaralı müellif hatlı mecmuada bulunan Sâfi'nin kendi kaleme aldığı terceme-i hâlimden ibaretti.²⁴ Nitekim bu mecmuada şairin divanı ve sergüzeşt-nâme türündeki eseri *İftirâ-nâme* de mevcuttur.²⁵ Yine aynı kütüphanede 12220/3 demirbaş numaralı eser de Sâfi'nin kasidelerinden müteşekkil bir nüsha olmakla birlikte bu nüshaya görsel olarak erişilememiştir.

Bir diğer nüsha, Sâfi'ye ait Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde tespit ettiğimiz 2402A demirbaş numaralı mecmuadır.²⁶ Yer yer tarih düşürmelerin de olduğu bu nüsha, Abdullah Sâfi hakkında yaptığım katalog taraması sırasında tespit edilmiş olup Sâfi'nin hayatına ve teliflerine dair bizlere yeni bilgiler sunmaktadır. Bu yazmaların dışında Sâfi'nin teliflerini ihtiva eden başka yazmalar mevcut olmakla birlikte bu nüshalara, şairin eserlerinin zikredildiği bölümde detaylıca değinilecektir.

2.2. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Şu ana kadar Sâfi hakkında yapılan çalışmaların hiçbirinde arşiv belgesi sayılabilecek herhangi bir vesika, kaynak olarak kullanılmamıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde *İftirâ-nâme*'nin olay örgüsü ile alakalı belgeler bulunmuştur. Bu belgelerin hepsi istisnasız Sâfi'nin anlattığı olaylar bütününe destekler niteliktedir. Nitekim Sâfi'nin maluliyet dilekçesi ve bu dilekçede mevcut olan Sâfi'nin geçmiş memuriyet hayatı bizlere şairin hayatı hakkında yeni veriler ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Sâfi vefat ettikten sonra eşi Zeynep Hanım tarafından maaşını ailesine aktarılmasını talep eden dilekçe

²³ Merkezin orijinal ismi olan “el-Hey’etü’l-’Âmme li’l-Âsâr ve’t-Türâs,” bizim tarafımızdan “Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi” olarak tercüme edilmiştir.

²⁴ Bu çalışmada söz konusu nüsha “Bağdat nüshası” adıyla kısaltılarak kullanılmıştır.

²⁵ Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunan bu nüsha değerli Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı'nın gayretleriyle meşru yollardan tarafıma iletilmiştir. Bu ve bunun dışında çalışmamamıza yaptığı katkılarından dolayı kendisine müteşekkirimiz.

²⁶ Bu çalışmada söz konusu nüsha “Bursa nüshası” adıyla kısaltılarak kullanılmıştır.

yine Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunmuştur. Yukarıda bahsi geçen iki belge, bu çalışmamızda transkript edilmiştir.²⁷ Bunlarla birlikte eserde; vefatına tarih düşürülen Safvetî Paşa Tekkesi şeyhi Mehmed Arif Efendi'nin vefatının ay ve yıl olarak tayinini yapmamıza olanak sağlayan belge, yaptığımız arşiv taraması sırasında tespit edilmiştir. Bu tespit, ikinci bölümde de anlatıldığı üzere *İftirâ-nâme*'deki olaysal akışının tarih arkalıklarını bulmamıza yardımcı olmuştur.

2.3. İkincil Literatür

Irak tarihçisi Abbâs el-Azzâvî (ö. 1971), kütüphanesinde bulunan Sâfi'ye ait Bağdat nüshasını taramış ve yazdığı *Târîhu 'l- 'Irâk beyne İhtilâleyn* adlı ansiklopedide “Abdullah Sâfi” maddesine yer vermiştir. Bununla birlikte Kerkük ile alakalı tarihsel olaylardan bahsederken Sâfi'nin divanındaki düşürülen tarihlerden de yararlanmıştır.²⁸

Molla Sâbir (ö. 1961) ise Sâfi'nin divanında bulunan müşaaireleri derleyip kitap haline getirmiş ve yayımlamıştır.²⁹ Şâirin hayatı hakkında bilgi verilmeden yayınlanan bu eser Sâfi'nin tabedilen ilk eseri olmuştur.³⁰ Bununla birlikte Sâbir, el-Azzâvî'de bulunan müellif hatlı mecmuayı istinsah etmek için almış ve bu inceleme sırasında mecmuanın 124a-b varaklarına şair ile alakalı veciz notlar almıştır. Son olarak Ata Terzibaşı; Sâfi'ye ait Bağdat nüshasını inceledikten sonra yazdığı *Kerkük Şairleri* adlı eserde şaire yer ayırıp hayatını ve eserlerini özet bir şekilde ele almıştır.³¹ Yapılan bu çalışmalar; şairin hayatı hakkında çok kısıtlı bilgilerden meydana gelmiştir. Bu kısır döngüden sıyrılmak için söz konusu bilgilerle yetinilmemiş özellikle birincil kaynaklar eleştirel bir gözle tekrar tetkik edilmiştir.

²⁷ bkz. Bu çalışmada s. 305-07.

²⁸ Abbâs el-Azzâvî, “Abdullah Sâfi,” *Târîhu 'l- 'Irâk beyne İhtilâleyn*, (Bağdat: ed-Dârü'l-Arabiyye, 1935), c. VIII, s. 158.

²⁹ Molla Muhammedoğlu Sâbir, *Kerkük Şairlerinden Faiz ve Safî Efendiler Arasındaki Müşaaire*, (Bağdat: Maarif Matbaası: 1953).

³⁰ Daha sonra Ali İhsan Öbek, divandaki müşaaireleri ele alan “*Klasik Türk Edebiyatın Müşâare (Fâiz-Sâfi)*” adlı eseri yayımlamıştır. bkz. Müşaaireler, Bu çalışmada s. 26-27.

³¹ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, (Bağdat: Zaman Matbaası, 1963), c.I, s. 125-58.

2.4. Süreli Yayınlar

Kerkük'teki yerel dergi ve gazetelerde Sâfi'nin hayatı ve eserleri ile alakalı yayımlar devam etmektedir. Özellikle *Kardaşlık* dergisi, *Türkmeneli* ve *Kerkük Sabahı* gazetesinde şairin hayatını ve eserlerini konu alan makaleler mevcuttur.³²

2.5. Haritalar

İftirâ-nâme'de anlatılan olayların büyük bir kısmı İstanbul'da geçmektedir. Lakin eserde adı geçen, Sâfi'nin hayatında iz bırakan bazı yapılar günümüze gelememiştir. Bu nedenle eski İstanbul haritalarına bakma ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaca binaen Charles Edward Goad, Alman Mavileri ve Pervititch haritalarından faydalanılmıştır. Örneğin Sâfi'nin İstanbul'a geldiğinde ilk konakladığı yer olan Fincancı Han'ın nerede olduğu bu haritalar sayesinde ortaya çıkmıştır.

2.6. Sözlü Kaynaklar

Kerkük halkının ağzında Sâfi'ye ait şiirlerin yer ettiği bilinse de şaire ait matbu bir eserin olmaması ve üzerine yerelde çalışmaların yapılmaması, Sâfi'nin hayatı hakkındaki sözlü kaynağının sınırlı olmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Molla Sâbir'in kütüphanesinin tasfiyesini ele aldığımız bölümde bir sözlü kaynaktan yararlanılmıştır. Sâfi'nin eserlerini istinsah etmiş, şair hakkında notlar kaleme almış olan Molla Sâbir, istinsah ettiği bu eserleri kendi kütüphanesinde muhafaza etmiştir. Bu yazma eserlerin günümüzde muhtelif kütüphanelerde bulunması, bizlere Sâbîr'in şahsi kütüphanesinin başına neler geldiği sorusunu sordurmuştur. Bu soruya cevap bulmak için

³² Ata Terzibaşı, "Kerkük'ün Taş Köprüsü," *Kardaşlık*, S. 53 (İstanbul 2012), s. 12-17; Önder Saatçi, "M. Ömer Kazancı ile Irak Türkmen Edebiyatına Dair," *Kardaşlık*, S. 86 (İstanbul 2020a) s. 18-23.; Ali İhsan Öbek, "Faiz ve Sâfi," *Kardaşlık*, S. 53 (İstanbul 2012), s. 30-31; Necat Kevseroğlu, "Kerkük'te Yıkılan Türkmen Eserleri," *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, c. 2018, S. 1 (2018a), s. 25; aynı yazar, "Lugât-ı Türkiyye," <https://turkmeneligazetesi.info/index.php/en/2022/02/03/1-266/> [10.03.2022]; Özgür Okmak, "Kekrükli Abdullah Sâfi ve Külliyyatı Üzerine," Prof.Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı, ed. Ali İhsan Öbek... [ve öte.]. (İstanbul: Kerkük Vakfı, 2019) s. 361-72.

kütüphanenin tasfiye sürecine tanıklık eden Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

3. Tezin Planı

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Abdullah Sâfi'nin hayatı, eserleri, edebi ve dini kişiliği ele alınmıştır. Şairin kendi kaleminden çıkan tercüme-i hâlinin olması bu bölümün yazımını kolaylaştırmış olsa da tespit ettiğimiz arşiv belgeleri ve yazma eserler ile bu bölüm zenginleştirilmiştir. *Eserleri* bölümünde, Sâfi'nin divanına önemli bir yer ayrılmıştır. Divandaki mektuplar, düşürülen tarihler ve divanda bulunan diğer bölümler alt başlıklar halinde incelenmiştir. Yine bu bölümde, Bursa nüshasının bulunmasıyla ortaya çıkan şaire ait yeni teliflere de değinilmiştir. Telifleri tanıtıldıktan sonra bir müstensih olarak Sâfi'nin istinsah ettiği eserlere de yer verilmiştir. Ardından şairin edebi kişiliği ve eserlerindeki görüşleri baz alınarak oluşturulan dini kimliği tetkik edilmiştir.

İkinci bölüm ise çalışmanın konusunu teşkil eden *İftirâ-nâme*'nin genel olarak incelemesinden meydana gelmiştir. Eser hakkında genel bilgiler verildikten sonra eserin yazma nüshaları tanıtılmış ve müellife ait müsvedde nüsha ile temize çekilmiş nüsha, kapsamlı bir şekilde karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma bittikten sonra eserin adı, türü, yazım tarihi ve yazım sebebi gibi unsurlar; *İftirâ-nâme*'deki veriler, şairin divanındaki bazı ipuçları ve arşiv kayıtlarından yararlanılarak derlenmiştir.³³ Ardından *İftirâ-nâme*'nin muhtevası, alt başlıklar halinde ele alınmıştır. İçerik ele alınırken anlatılan olay örgüsü ile bağlantılı arşiv kayıtları göz önünde tutulmuştur. Son kısımda ise Bağdat nüshasında üstü karalanmış beyitler “*İftirâ-nâme*’den Çıkarılan Beyitler”³⁴ başlığı altında değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise *İftirâ-nâme*'nin tenkitli metin neşri, belli başlı esaslar göz önüne alınarak yapılmıştır. Temize çekilmiş müellif hatlı yazmanın mevcut olması müsvedde nüsha arasındaki farklılıklarını zikretmemize mâni

³³ Özellikle Bursa nüshasında, *İftirâ-nâme*'de eserin son bölümlerinde Sâfi ile Molla Mustafa arasında gerçekleşen “ıkrar-nâme”nin tarihinin yazılı olması eserin yazım tarih aralığını tespit etmemize olanak sağlamıştır.

³⁴ Bölümde de açıklandığı üzere yaptığımız inceleme sonucunda bu karalamaların şair tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

olmuştur. Nitekim temize çekilmiş eser; tesvit edilmiş eserin gözden geçirilip yeniden inşasından meydana gelmektedir. Bu nedenle söz konusu iki nüsha arasında karşılaştırma yapılmamıştır. Lakin Bağdat nüshasında üstü karalanan ve silinen beyitler,³⁵ Bursa nüshasından bakılarak dipnota eklenmiştir.

³⁵Eserin telifinden sonra üstü karalanan bu beyitler *İftirâ-nâme*'nin olay örgüsünü birbirine bağlayan bir nevi hikâyeyi tamamlayan önemli yerlerdir. Bu nedenle okuyucuya dipnotta gösterme ihtiyacı duyulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDULLAH SÂFÎ

1. Hayatı

Sâfî, 1825-26 yılında Kerkük'te Kale Meydan Mahallesi'nde doğmuştur.³⁶ Asıl adı Hacı Abdullah'tır. Nitekim *İftirâ-nâme* adlı eserinin Bursa nüshasındaki “İkrâr-nâme Sureti”nde ve Sâfî ile irtibatlı arşiv kayıtlarında Sâfî'nin ismi “Hacı Abdullah” olarak geçmektedir.³⁷ Babası ise Molla Derviş adıyla bilinen Mehmed Efendi'dir.³⁸

Eğitimine mahalle mektebinde başlayan Sâfî,³⁹ daha sonra Kerkük medreselerinde Arapça, Farsça,⁴⁰ mantık, coğrafya, matematik, tarih ve edebiyat ilimlerini tahsil etti.⁴¹ Özellikle divanındaki mektup suretlerinden bir süre felsefe ile meşgul olduğu da anlaşılmaktadır.⁴² Ancak o vakitte mektepler resmen açılmadığı için bu medreseleri bitirdiğine dair elinde bir şahadet-nâme yoktur.⁴³ Ayrıca medreseyi bitirir bitirmez ticarete atıldığı da bilinmektedir.⁴⁴

Yirmi beş yaşında 17 Mart 1860 tarihinde iki yüz elli kuruş maaşla Şehrîzor Evkâf Kâtipliğine tayin olan Sâfî, çok geçmeden 27 Temmuz 1860'ta yerine İstanbul'dan bir başkasının atanmasıyla azlolundu.⁴⁵ Azlolunan Sâfî, babasından kalan *duâ-gûluk* beratını yeniletmek için⁴⁶ İstanbul'a yola çıktı. Nitekim kendi kaleme aldığı tercüme-i hâlinde İstanbul'a yola çıkma sebebini

³⁶ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c.I, s. 125.

³⁷ Abdullah Sâfî, *İftirâ-nâme*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-005, v. 88b.

³⁸ Molla Muhammedoğlu Sâbir, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-002, v. 124a. Molla Sâbir'in Bağdat nüshasında Sâfî'nin divanının bulunduğu varaklar arasındaki bir boş varağa şairin hayatı hakkında kaleme aldığı notlardır.

³⁹ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c.I, s. 125.

⁴⁰ Sâfî, *İftirâ-nâme*, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 201b.

⁴¹ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 125.

⁴² Sâfî, *Divan*, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-002, 129a-130b

⁴³ Sâfî, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 201b.

⁴⁴ Sâbir, 12177-002, v. 124a; Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 125.

⁴⁵ Sâfî, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 201b.

⁴⁶ Sâfî'nin İstanbul'a seyahat etme nedeni ikinci bölümde kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. s. 75.

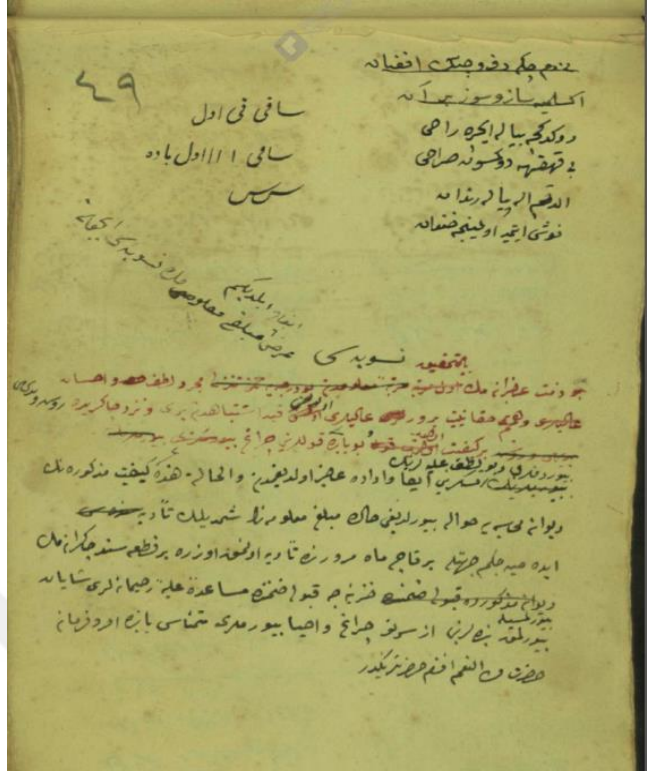
açıklarken detay vermemiş, sadece “kendi mesâlih-i zâtiyyem” demekle yetinmiştir.⁴⁷ Yola çıkış tarihi zikredilmemiş olup *İftirâ-nâme*’deki bilgiler ışığında Eylül 1860 tarihinde olması muhtemeldir.⁴⁸ Bu tarihin saptanması, tezin ikinci bölümü olan *İftirâ-nâme* bölümünde detaylıca açıklanacaktır.

Yolculuk sırasında Sivas ve Tokat’ta ağır bir hastalık geçirmesine rağmen zor da olsa İstanbul’a ulaşmıştır. İlk önce Fincancı Han’da kalmaya başlamış, ekonomik olarak güç yetiremeyince Sirkeci’deki Safvetî Paşa Tekkesine yerleşmiştir. Daha sonra tekkede Molla Mustafa adında birisini yaralamakla suçlanmış ve yakalanarak hapse atılmıştır. Suçlamanın iftira olduğu anlaşıldıktan sonra hapisten çıkan Sâfi, başından geçen bu olayları *İftirâ-nâme* adlı eserinde manzum bir şekilde anlatmıştır. İstanbul’a yola çıkışı ve İstanbul’da başına gelen olaylar (1860-62), han ve tekke hayatı, İstanbul’daki esnaf tipler ve hapisane hayatı gibi konular *İftirâ-nâme*’nin konusu olduğu için bu kısım, ikinci bölümde detaylıca incelenecektir.

Bursa nüshasında, Sâfi’ye ait Kasım 1862-63 tarihleri arasında telif edildiğini düşündüğümüz müsvedde bir arzuhâl bulunmuştur. Arzuhâldeki bilgilere göre Sâfi, aldığı borcu ifa etmekte güçlük çektiği için birkaç ay sonra ödeyeceğine dair senet çıkarılması talebinde bulunmuştur. Mecmuadaki bu arzuhâl müsveddesi, Sâfi’nin hapisaneden çıktıktan sonra ekonomik olarak zor duruma düştüğünü ve borçlarını ödeyemeyecek duruma geldiğini bizlere açıkça göstermektedir.

⁴⁷ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 201b.

⁴⁸ Bu tarihin saptanması “*İftirâ-nâme*’nin Kronolojisi” başlığı altında yapılmıştır. bkz. Bu çalışmada s. 125.

Görsel 1: Sâfi'nin hapisneden çıktıktan sonra ekonomik olarak zor duruma düştüğünü gösteren arzihâl müsveddesi. Abdullah Sâfi, Fevaid, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-002, v. 49a.

İfâ Eyledigim Arz-ı Meblağ-ı Ma'lûmeniñ Tesviyesi İçün

Bu zîmmet-i 'âcizânemiñ bi't-tahkîk tesviyesi mücerred-i luṭf u iḥsân ve himem-i ḥakkāniyyet-perver-i 'âlîleri olduğu kayd-ı iştibâhdan berî ve nezd-i çâkeride revîş ve bedîhî bir keyfiyyet olup bu bâbda kullarını çerâğ buyurdukları ve bu luṭf-ı 'aliyyeleriniñ teşekkürünü ifâ ve edâda 'âciz olduğumdan ve'l-hâletü hâzihi keyfiyyet-i mezkûreniñ dîvân-ı muḥâsebeye havâle buyrulduğu hâlde meblağ-ı ma'lûmeniñ şimdilik te'diye edemeyeceğim cihetle bir kaç mâh murûrunda te'diye olunmak üzere bir kıṭ'a sened-i çâkerânemiñ buyrulmasıyla ḥazînece kabûlu zîmnında müsâ'ade-i 'aliyye-i rahîmâneleri şâyân buyrulmasıyla bendelerini ez-ser-nev çerağ ve iḥyâ buyurmaları mütemennâsı bâbında emr-i fermân ḥazret-i veliyyü'n-ni'am efendim ḥazretleriniñdir.⁴⁹

⁴⁹ Abdullah Sâfi, Fevaid, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-002, v. 49a.

1868'de İstanbul'dan Kerkük'e dönen Sâfi, memuriyetine kaldığı yerden devam etmiştir. Ayrıca divanına düşürülen bir tarihten, 1868/1284'te bir süre Hicaz'da bulunduğu anlaşılmıştır.

Bu târîhi Hicâz'da yazdı Şâfi
'Irâk'ı yakdı gel bak gitdi Nâmık
"عراقي يا قدي كل باق كنتي نامق" (1868/1284)⁵⁰

Sâfi, Zeynep⁵¹ ile evli olup Behçet adında bir çocukları vardır. Bununla birlikte Bursa nüshasında, Ayşe ve Fatıma adında iki kişinin vefatlarına dair Sâfi tarafından yazılmış ebce denemeleri bulunmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, kayıtlarda adı geçen Ayşe ve Fatıma'nın, Sâfi'nin kızları olduklarını düşünmekteyiz. Bu kayıtlara göre Fatıma 1862-63/1279'da⁵² Ayşe ise on sekiz yaşında 1280/1861-62 yılında vefat etmiştir;

Dedi bu târîhi Şâfi mâderi giryân olup
Fâtıma'm ey çerhe bak aldıñ elimden âh âh
"فاطمم اي چرخه باق الدك المدن آه آه" (1862-63/1279)⁵³

Ûatre-i eşk ile dedi mâderi Târîhi
'Â' işem gitdi elimden âh u feryâd etmeli

Güş edince hâme fevtin söyledi târîhini
'Â' işe terk etdi dünyâyı ede 'Adn'ı maḥall
"عائشه ترك ايتدي دنيايي ايده عدني محل" (1861-62/1280)⁵⁴

⁵⁰ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 26a.

⁵¹ Sâfi'nin eşi ilgili günümüze kadar herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak bizim tespit ettiğimiz Sâfi vefat ettikten sonra maaşının ailesine aktarılmasını talep eden dilekçede eşinin ismi "Zeynep Hanım" olarak geçmiştir. Böylece Sâfi'nin aile efradına dair yeni bir bilgi ortaya çıkmıştır.

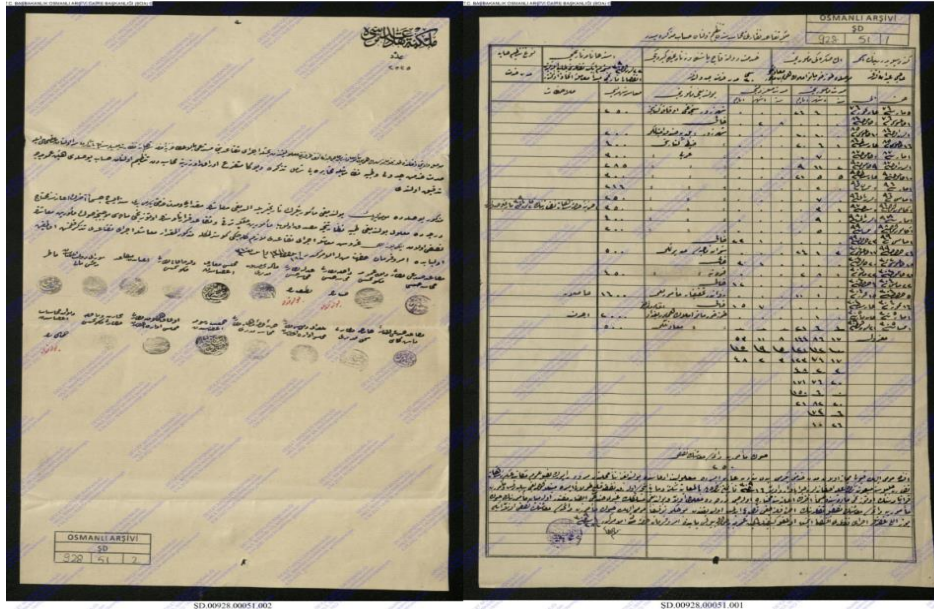
⁵² Bursa nüshasının 1a sayfasında, aynı kişinin vefat tarihi 1278 olarak düşürülmüştür.

⁵³ Sâfi, Fevaid, Genel 2402A-002, v. 44a.

⁵⁴ Sâfi, Fevaid, Genel 2402A-002, v. 46a.

Behçet ise 1863-64'te yılında doğmuş 1915-1916'da vefat etmiştir.⁵⁵ Rüştîye mektebinde eğitim gören Behçet, daha sonra birçok kaza ve nahiyelerde polislik yapmıştır. Babası gibi şairdir ve mahlası “Sâkit”tir.⁵⁶

Sâfi'nin hastalığı ile alakalı Ata Terzibaşı; ayaklarından romatizma geçirdiğini,⁵⁷ Molla Sâbir ise felç geçirdiğini⁵⁸ söylemiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yaptığımız tarama sonucunda; Sâfi'nin hastalandıktan sonra malulen emekliliğe ayrılmak istemesine dair 4 Aralık 1893 tarihinde yazılan arzuhâl dilekçesi tespit edilmiştir. Bu belgeye göre Sâfi'ye 28 Şubat 1894 tarihinde “Beyin inmesi” (*sekte-i dimağ*) teşhisi koyulmuştur. Bu hastalık sebebiyle yatağa düşen Sâfi, temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir başkasının yardımına muhtaç kalmıştır. Malulen emeklilik talebi değerlendirilip 12 Mart 1894'te talebi kabul edilmiş ve 14 Ocak 1894 tarihi esas alınarak kendisine son memuriyet maaşının yarısı olan iki yüz elli kuruş aylık bağlanarak emekli edilmiştir.

Görsel 2: Sâfi'nin hastalandıktan sonra malulen emekliliğe ayrılmak istemesine dair 4 Aralık 1893 tarihinde yazılan arzuhâl dilekçesi. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet [ŞD.], No. 928, Gömlek No. 51.

⁵⁵ Molla Muhammedoğlu Sâbir, “Behcet Sâkit,” *Kardaşlık* c. S. 3 (1965), akt. Yağız Yalçinkaya, “Molla Sâbir'in Kardaşlık Dergisi'nde Tefrika Edilen ‘Kerkük Şairleri’ İsimli Eseri,” *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. XIII, S. 20 (2021), s.72.

⁵⁶ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 154.

⁵⁷ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 126.

⁵⁸ Sâfi, *Divan*, 12177-002, v. 124a.

Soñ me'mûriyet-i dâ'imesi / Mâ'âşınıñ nısfı 250

Efendi mûmâ ileyhin kabûlü mücâz olan müddet-i hîdmeti yirmi yedi seneden 'ibâret ise de ma'lûliyyet iddi'âsında bulunduğuna binâ'en mahallinden murûr ederek naşbla 'umûm-i mekâtib-i 'askeriyye-i şahâne nezâret-i celîlesine mâzeret tezkire-i 'aliyye-i âşifânelerine cevâben vârid olan 16 Şubat 1309 tarihli tezkiresi bi'l-mu'âyene sekte-i dimâğ-pençe olarak nısfeten felç dolayı esîre mübtelâ olduğu bildirilmiş ve me'mûriyet karar-nâmesiniñ otuzuncu mâddesinde cismen âharıñ i'ânesine muhtâc olacak kadar hadde ma'lûl olan ve bulunduğu meslekiñ gayrı hîdmeti îfâsına muktedir olamayan me'mûrunuñ soñ me'mûriyet-i dâ'imesi ma'âşınıñ nısfı tekâ'üdünüñ icrâ kılınacağı taşrîh edilmiş olduğundan bu hükmü tedkîken mûmâ ileyhin soñ me'mûriyet-i dâ'imesi ma'âşınıñ nısfı olan iki yüz elli gurusla icrâ-yı tekâ'üdü iktizâ etmiş olduğuna keyfiyyetin hey'et-i 'umûmiyyeye havâle buyrulması bâbında emr-i fermân hazret-i men lehu'l-emriñdir.

28 Şubat 1309

Müşul vilâyeti dâhilinde Tuzhürmatu Emlâk-ı Hümâyun me'mûr mu'âvinî Hâcî 'Abdullah Efendi tarafından ma'lûliyyetinden bahişle icrâ-yı tekâ'üdü müsted'î bi'l-i'tâ Hazîne-i Şahâne Nezâret-i Celîlesinde bâ tezkire isrâ olunan 'arzuḥâl ile müddet-i hîdmet cedveli ve Tıbbiye Nezâreti'yle muhâbereyi şâmil tezkire ve buña müteferri' evrâk üzerine mühâsebeden tanzîm olunan ḥesâb puşulası hey'et-i 'umûmiyece tedkîk olundu.

Mezkûr puşulada mûmâ ileyhiñ bulunduğu me'mûriyetiñ târîḥleriyle aldığı ma'âşınıñ miqdârı ve müddet-i hîdmeti yirmi yedi sene ise de cismen âharın i'ânesine muhtâc derecede ma'lûl bulunduğu Tıbbiyye Nezâreti'nce muşaddak olup me'mûriyyet-i mülkiyye terakki ve tekâ'ud karar-nâmesinde otuzuncu mâddesi mücibince soñ me'mûriyet ma'âşınıñ nısfı olan iki yüz elli gurus ma'âşla icrâ-yı tekâ'üdü lâzım gelecegi gösterilmekle mezkûru'l-mikdâr ma'âşla icrâ-yı tekâ'üdü tezekkür kılınmış olmağın ol-bâbda emr ü fermân men lehu'l-emriñdir. fî 18 Şevvâl 1311/Nisan 1310⁵⁹

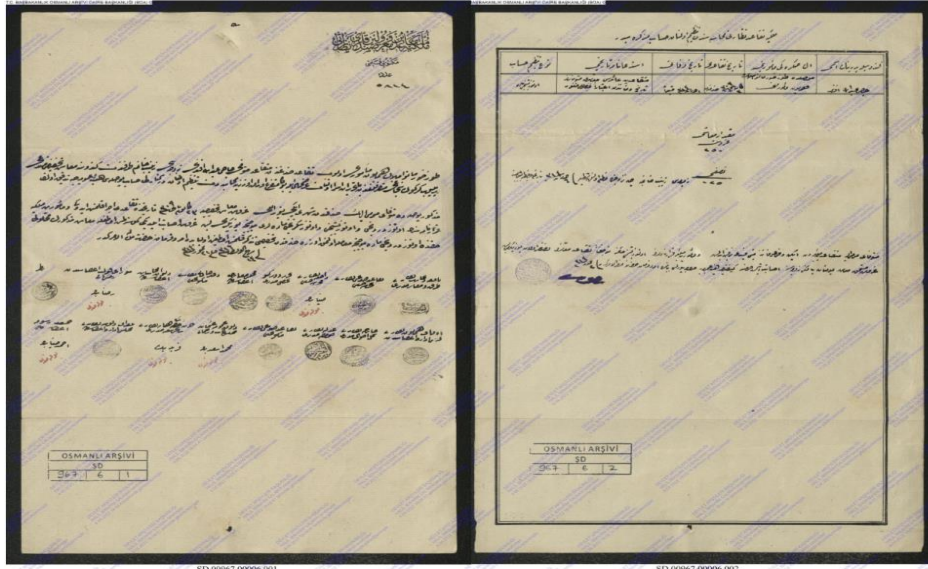
⁵⁹ BOA, Şura-yı Devlet [ŞD.], No. 928, Gömlek No. 51. Tablonun transkriptionu için bkz. [Ek-1].

Altı yıl bu hastalık ile mücadele eden Sâfi, 13 Haziran 1898 tarihinde vefat etmiştir. Muasırı ve hemşehrisi Kâbil, Sâfi'nin vefatına dair şu beyitlerle tarih düşmüştür:

Maḥzen-i faẓl u hüner Sâfi-i pākize siyer
Kaşvet-i 'ālemi terk etdi vişāle yetdi

Çār tekbîr ile menkût bu târîḫi dedim
Pîr-i ferḥunde-i etfāl-i ma'ārif gitdi
"پیر فرخندهء اطفال معارف کیتدی" (1898/1316)⁶⁰

Arşiv taramaları sırasında Sâfi ile alakalı tespit ettiğimiz bir başka belge ise şairin vefatından sonra 14 Temmuz 1898'de Zeynep Hanım'ın talebiyle yazılan arzuhâldir. Zeynep Hanım, vefat eden eşinin emekli aylığının yarısının ailesine verilmesini talep etmiş ve 2 Ağustos'ta talebi kabul edilmiştir.

Görsel 3: Zeynep Hanım, vefat eden eşi Sâfi'nin emekli aylığının yarısının ailesine verilmesini talep eden azuhâl. BOA, Şura-yı Devlet [ŞD.], No. 967, Gömlek No. 6.

⁶⁰ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 124a.

Mülkiye Tekā'ud Nezāreti Muhāsebesinden Tanzīm Olunan Hesāb

Müzekkeresidir

<i>Nev'-i Tanzīm-i Hesāb</i>	<i>İstid'ā-nāme Tarihi</i>	<i>Tārīḥ-i Vefātu</i>	<i>Tārīḥ-i Tekā'üdü</i>	<i>En Sonraki Me'muriyeti</i>	<i>Kendisiyle Pederinin İsmi</i>
Otuzuncu mādde	Müteķā'idin 'ā'ilesi ma'aş-ı müteveffânın tārīḥ-i vefātından i'tibāren tahşış kılınmış	1 Haziran 1314	2 Kānūn-i Sānī 1309	Musul'da Tuzḥurmatu Emlāk-ı Hümāyūn Mu'avinliği	Hacı 'Abdullah Efendi

Mikdār-ı ma'aş 250 gurus

Nısfı 125

Zevcesi Zeynep Hanım'a hīn-i tezevvücünde kat' olunmak şartıyla

Müteveffā-yı mūmā ileyh mütekā'idīn-i mülkiyeden iken vukū'-ı vefātına mebnī kaydı terkīn edilmiş ve me'mūrīn-i mülkiyye qarār-nāmesiniñ otuz beşinci hükmüne tevfiķen tekā'ud ma'aşınıñ nısfı olan yüz yirmi beş gurus müsteḥakk-ı ma'aş bulunan yalnız zevcesine işābet etmiş olmağla keyfiyyetin hey'et-i 'umūmiyye havāle buyrulması bābında emr ü fermā ḥazret-i men lehü'l-emriñdir. fī 2 temmuz sene 314

Tuzḥurmatu Emlāk-ı Hümāyūn me'mūru olup tekā'üd şandığından mütekā'id müteveffā Hacı 'Abdullah Efendi Zevcesi Zeynep Hanım tarafından kendisine ma'aş tahşışı müsted'ī vermeyip Kerkük Sancağı mutasarrıflığından bā tahrīrāt isrā olunan 'arzuḥāl ile buña müteferri' evrāk üzerine muḥāsebeden tanzīm olunan derkenārlı hesāb puşulası hey'et-i 'umūmiyye tedkīķ olundu.

Mezkūr puşulada müteveffā-yı mūmā ileyhiñ şandığından şehri iki yüz elli gurus ma'aş tahşışine 23 Kānūn-i Sānī 1309 tārīḥinde tekā'üd icrā kılınmış idigi ve me'muriyet-i mülkiye qarār-nāmesinin otuz dördüncü otuz beşinci otuz sekizinci māddeleleri mūcibince yüz yirmi beş gurus işābet eylediği gösterilmiş

*olmağla ma'âş-ı mezkûruñ maḥlûlu ḥaḳḳında otuz dördüncü mâddesi mûcibince mu'âmele olunmaḳ üzere şandıkdan taḥşîşi tezkire kılınmış olmağla ol-bâbda emr-i fermân ḥazret-i men lehü'l-emriñdir. Fî 21 Temmuz 1314/ḫi 14 Rebiülevvel 1316*⁶¹

2. Memuriyet Hayatı

Bugüne kadar Sâfi'nin memuriyet hayatı ile ilgili bildiklerimiz, kendi kaleme aldığı tercüme-i hâlinde ibaret idi. Lakin yukarıda bahsi geçen Sâfi'nin maluliyet dilekçesinde, şairin hayatı boyunca görev yaptığı bütün memuriyetler günü gününe cetvel üzerinde belirtildiği görülmektedir. Bu belge ile birlikte Ravendüz Tahkikat Memurluğu ve Bağdat Ağnâm Memurluğu gibi Sâfi'nin memuriyet hayatına dair yeni bilgiler ortaya çıkmıştır. Böylece bu iki kaynaktaki veriler esas alınarak Sâfi'nin memuriyet hayatı kronolojik olarak aşağıda aktarılmıştır.

1868'te İstanbul'dan Kerkük'e dönen Sâfi, aynı yılın ekim ayında iki yüz kuruş maaşla Şehrizar Sancağı Belediye Eminliğine getirilerek memuriyetine kaldığı yerden devam etmiştir. On ay on gün burada muvazzaf olduktan sonra 28 Ağustos 1869 tarihinde dört yüz kuruş maaşla Şehrizar Sancağı Zabıta Merkezi Kâtipliğine tayin olmuştur. Daha sonra bu Zabıta Merkezi Kitabet Makamı lağvedilince 23 Mart 1871 tarihinde maaşı üç yüz kuruştan Şehrizar Mutasarrıflığı Vilayet Merkezi Arabî Kâtipliğine tayin olmuştur.⁶²

Sâfi, vilayet merkezinde görevine devam ederken 1879 yılında Şehrizar Sancağının merkez vilayeti Kerkük'ten Musul'a taşınmıştır. Bu durum Sâfi'yi derinden üzmüş ve divanına şu tarihi düşürmüştür:

İş bu târîḫ okunur gördüm maḳâm-ı evcde
Her taraf cevherli bir şavt ile manzûr üstüne

⁶¹ BOA, Şura-yı Devlet [ŞD.], No. 967, Gömlek No. 6.

⁶² Sâfi, terceme-i hâlinde bu memuriyet görevine 27 Ağustos 1871 tarihinde başladığını söylemiştir. bkz. Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 201b.

Şehrîzor'u Mûşul-ı hadbâya ilhâk etdiler

Bağ işe kim kûdular kânburu kânbur üstüne

“باق ايشه كيم قوديلر قنبوري قنبور اوستته” (1879/1296)⁶³

Nitekim yine aynı yılda Musul mutasarrıfı Feyzi Paşa, vilayet merkezini Kerkük'e geri taşımıştır. Bunun üzerine Sâfi, Feyzi Paşa'ya kaside yazmış ve onu şu cümlelerle methetmiştir:

Kerkük'e lûtf eyleyip übbehetle teşrîfen gelip

Müjde oldu Feyzi Paşa Vâli ey ehl-i zamân

“مژده اولدی فیضی پشا والی ای اهل زمان” (1879/1296)⁶⁴

13 Mayıs 1883 tarihine kadar buradaki vazifesine devam eden Sâfi, yukarıda zikredilen dört memuriyet döneminin her birinde çeşitli fedakârlıklar yaptığı için Sandık Eminliğinden “terbiye mazbatasını” aldığını söylemiştir. Yaptığı fedakârlıkları Sâfi şöyle sıralamaktadır:

- (1) Birinci memuriyetimde vazifeye başladıktan dört ay sonra azlolunup yerime İstanbul'dan bir başkasının tayin edilmesi
- (2) İkinci memuriyetimdeki maaşımın az olması
- (3) Üçüncü memuriyetimde memur olduğum makamın lağvedilmesi
- (4) Dördüncü memuriyetimde vilayet merkezinin Musul'a taşınması ve maaşımın az olması.⁶⁵

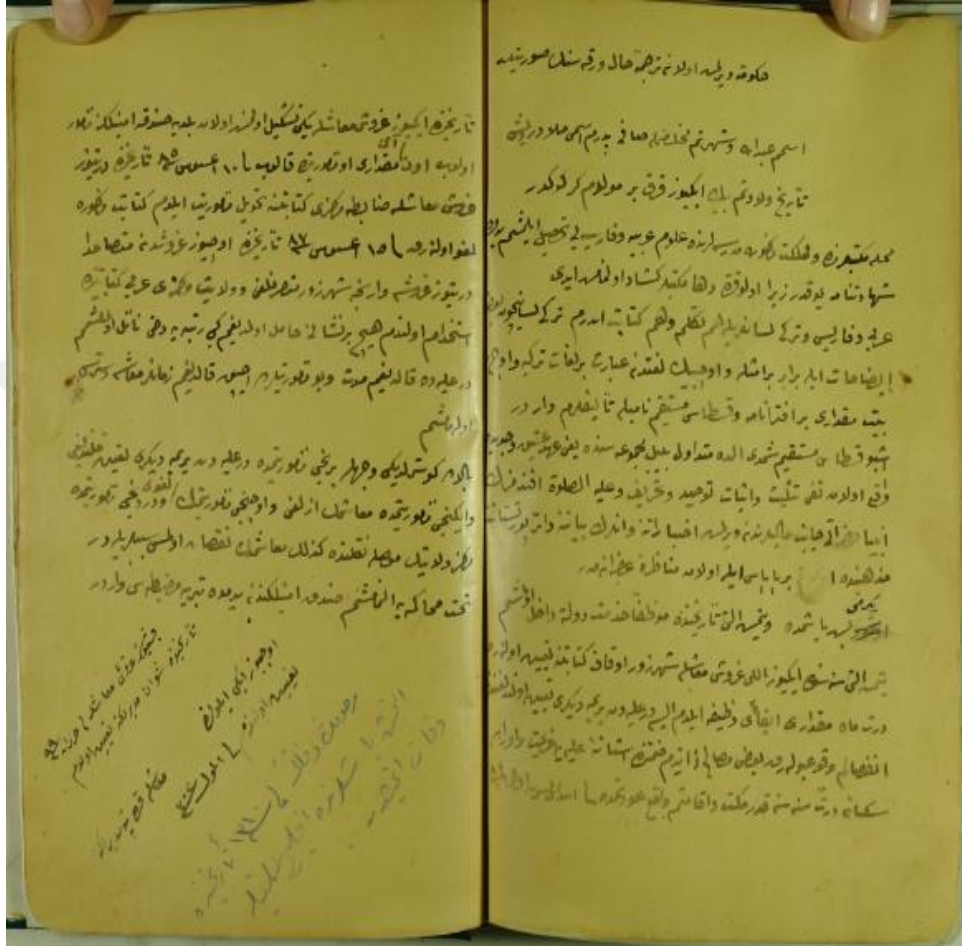
Arabî Kâtipliğinden azlolunduktan sonra yaklaşık iki ay işsiz kalan Sâfi, daha sonra 6 Temmuz 1883 tarihinde beş yüz kuruş maaşla Şivân Nahiyesi Merkez Müdürlüğüne tayin olmuş ve yaklaşık üç yıl bu görevde kalmıştır. Ardından 3 Ekim 1886'da Karatepe Müdürlüğüne tayin olmuş ve 3 Haziran 1888'de görevi sona ermiştir. Görevi sonra erdikten on iki gün sonra 17 Haziran 1888 tarihinde Ravendüz Tahkikat Memuru olarak atanmıştır. Bir ay bu görevde kalan Sâfi, daha sonra yedi ay on beş gün işsiz kalmış ve ardından 13 Mart 1889'da Tuzhurmatu Emlâk-ı Hümâyûn Bağdad Agnâm

⁶³ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 85b.

⁶⁴ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 91b.

⁶⁵ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 199a.

Memuru olmuştur. Vazifeye başladıktan bir ay sonra 13 Nisan 1889 tarihinde Tuzhurmatu Emlâk-ı Hümâyûn Muavinliğine getirilmiştir. Bu memuriyeti sırasında beyin inmesi geçirerek felç kalmış ve 04 Şubat 1894 tarihinde malulen emekli olmuştur.

Görsel 4: Abdullah Sâfî'nin kendi kaleme aldığı tercüme-i hâli. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 201b-202a.

Hükûmete Verilmiş Olan Tercüme-i Hâl Varakasının Şüretidir

İsmim ‘Abdullāh ve şöhretim maḥlaşım Şāfî, pederim ismi Molla Dervîş Tārîḫ-i vilâdetim biñ iki yüz kırk bir mevlidim Kerkük’dür.

Maḥalle mektebinde ve memleket-i mezkûre medreselerinde ‘ulûm-ı ‘Arabîyye ve Fârisiyyeyi taḥşîl eylemişim yedimde şehâdet-nâme yokdur zîrâ ol vakitte daha mektebler küşâd olmamışlar idi.

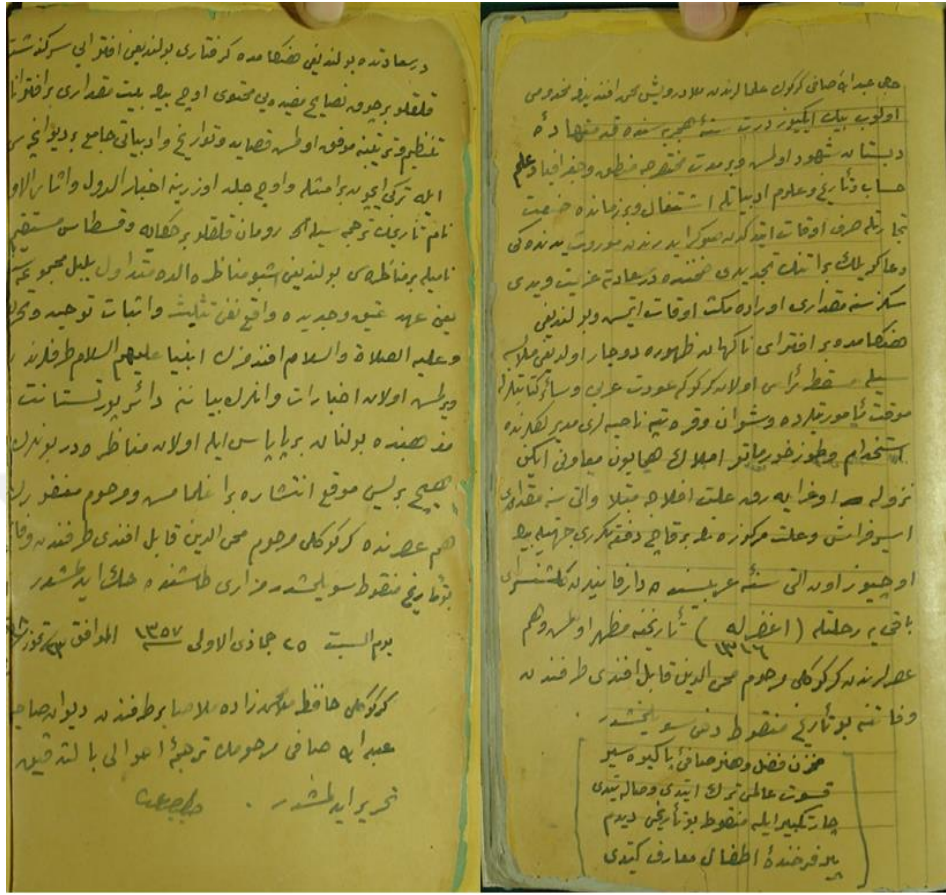
‘Arabî ve Fârisî ve Türkî lisânlarla hem tekellüm ve hem kitâbet ederim. Türkî lisân-içün ba‘zî izâhât ile berâber bir emsile ve üç bin luğatdan ‘ibâret bir Luğât-ı Türkîyye ve üç bin beyt miqdârı bir İftirâ-nâme ve Kıstâs-ı Müstekîm nâmıyla te’lîflerim vardır.

İşbu Kıstâs-ı Müstakîm şimdi elde mütedâvil bülbül mecmû‘asında ya‘ni ‘ahd-i atîk ve cedîde vâkî‘ olan nefy-i teşlîs ve işbât-ı tevhîd ve tahrîf –ve ‘aleyhi’s-şalât- efendimiziñ enbiyâ-yı hâzarâtı cānib-i ‘âlilerinden verilmiş iḥbārâtına ve onların beyânına dâ‘ir protestân mezhebinde olan bir papas ile olan münâzara-i ‘âcizânemdir.

Yirmi beş yaşında ve yetmiş altı târîhinde muvazzafan hizmet-i devlete dâhil olmuşum. Yetmiş altı senesinde iki yüz altı gurus ma‘âsla Şehrîzor Evkâf Kitâbetine ta‘yîn olunarak dört mâh miqdârı ifâ-yı vazîfe eyledim ise der-‘aliyyeden yerime digeri ta‘yîn olundugundan inḫisâlim vukû‘ bularak ba‘z-ı maşâlih-i zâtiyyem zimmetinde âsitâne-i ‘aliyyeye ‘azîmet ve orada seksen dört senesine kadar meḳs ve iḳâmetim vâkî‘ ‘avdetimde fî ibtidâ-i tişrîn-i evvel 84 târîhinde iki yüz gurus ma‘âsla yeni teşkîl olunmuş olan belediye şanduka emînliğine me‘mûr olup on ay miqdârı o me‘mûriyetde kalıp 10 Ağustos 85 târîhinde dört yüz gurus ma‘âsla zâbıta merkezi kitâbetine tahvîl-i me‘mûriyet eyledim. Kitâbet-i mezkûre lağv olunarak 15 Ağustos 87 târîhinde üç yüz gurusdan müteşâ‘iden dört yüz gurusı varınca Şehrîzor mutasarrıflığı ve vilâyet merkezi ‘Arabî kitâbetinde istiḥdâm olundum. Hiçbir nişânı ḥâmil olmadığım gibi rütbeye dahi nâ‘il olmamışım. Der-‘aliyyede kaldığım müddet ve bu me‘mûriyetler için kaldığım zamânlar ma‘âşa dest-res olmamışım.

Bâlâda gösterildiği vech-ile birinci me‘mûriyetde Der‘aliyyeden yerime digeri ta‘yîn kılındığı ve ikinci me‘mûriyetimde ma‘âşımıñ azlığı ve üçüncü me‘mûriyetimiñ lağvı ve dördüncü me‘mûriyetimde merkez-i vilâyetiñ Muşul’a naklinde kezâlik ma‘âşımıñ noksân olması sebebiyledir taht-ı muḥâkemeye alınmamışım şanduka emînliğinden yedimde terbiye mazbaçası vardır.

Haziran 99 târîhinde Şivân Müdürlüğüne ta‘yîn olundum.

Görsel 5: Molla Sâbir'in Bağdat Nüshasına Sâfi'nin hayatına dair aldığı notlar: Molla Muhammedoğlu Sâbir, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-002, v. 124a-b.

Hacı 'Abdullah Sâfi Kerkük 'ulemâlarından Molla Derviş Mehmed Efendi'nin maḥdūmu olup bin iki yüz dört sene-i hicriyyesinde ḳadem-nihāde-i debistān-ı şuhūd olmuş ve bir müddet mutaḥaṣṣısca mantıḳ ve coğrafya ve 'ilm-i ḥesāb ve tāriḥ ve 'ulūm-ı edebiyyātla iştigāl ve bir zamānda ḥidmet-i ticāretle şarf-ı evḳāt etdikten sonra pederinden mevrūs yedindeki du'ā-gülük berātınıñ tecdīdi zımnında der-sa'ādete 'azīmet ve yedi sekiz sene miḳdārı orada meḳs-i evḳāt etmiş ve bulunduğu hengāmda bir iftirā-yı nāghihān zuhūra dūḳār olduğu mülāsebesiyle maskaṭ-ı re'si olan Kerkük'e 'avdet 'Arabī vesā'ir kitābetlerle müvakkāt me'mūriyetlerde ve Şivān ve Karatepe nāhiyeleri müdürliklerinde istiḥdām ve Tuzḥurmatı emlāk-ı hümāyun mu'āvinini iken nüzüle

uğrayarak ‘illet-i eflāca mübtelā ve altı sene miqdārı esīr-i firāş ve ‘illet-i mezkūreniñ birkaç def‘a tekererrürü cihetiyle bin üç yüz on altı sene-i ‘Arabîyyesinde dār-ı fāniden gülşen-serā-yı bākiye rihletle (1316/1898) "أغفر له" tārīhine mazhar olmuş ve hem- ‘asırlarından Kerkūklü Merhūm Muhyiddīn Kābil Efendi tarafından vefātına bu tārīhi menkūt dahī söylemiştir

Maḥzen-i faẓl u hüner Sāfi-i pākize siyer

Kaşvet-i ‘ālemi terk etdi vişāle yetdi

Çār tekbīr ile menkūt bu tārīhi dedim

Pīr-i ferhunde-i etfāl-i ma ‘ārif gitdi

Derse ‘ādet’de bulunduğ u hengāmda giriftārı bulunduğ u iftirāyı sergüzeşt kılıklı birçok naşāyiḥ-i müfideyi mühtevī üç bin beyt miqtārı bir İftirā-nāme tanzīm ü tertībine müvaffak olmuş kazāya ve tevārīḥ ve edebiyātı cāmī ‘ bir dīvānçesi ile Türkī içün bir Emşile ve üç cild üzerine Aḥbāru’ d-Düvel ve Āşāru’ l-Üvel nām tārīhin tercümesiyle roman kılıklı bir hikāye ve Kıstās-ı Müstekīm nāmıyla bir münāzarası bulunduğ u işbu münāzara elinde mütedāvil bülbul mecmū‘ası ya ‘ni ‘ahd-i ‘atīk ve cedīde vāki‘ nefy-i teşlīs ve işbāt-ı tevḥīd ve tahrīf ve -‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām- efendimiziñ enbiyā - ‘aleyhimü’s-selām- taraflarından verilmiş olan aḥbārāt ve onların beyānına dā’ir purotestānet mezhebinde bulunan bir papas ile olan münāzaradır bunların hīç birisi mevki ‘-ı intişāra birağılmamış ve merhūm mağfūruñ hem ‘aşrında Kerkūklü merhūm Muhyiddīn Kābil Efendi tarafındañ vefāt-ı tārīḥ-i menkūt söylemiştir mezārı tāşında ḥakk edmiştir.

Yevmü’s-sebt 25 Cemāziyelevvel 1357 el-müvāfık 23 temmūz 1938 Kerkūklü Hāfiz Molla Meḥmedzāde Molla Sābir tarafından dīvān-ı şāḥibi ‘Abdullah Şāfi merhūmuñ terceme-i aḥvālī bi’t-tedkīk tahrīr edilmiştir.

3. Eserleri

Abdullah Sāfi’nin günümüze ulaşmış birçok eseri bulunmakla birlikte divanındaki Mūşaāre ve Nakīze dışında hiçbir eseri yayımlanmamıştır. Bununla birlikte Abbās el-Azzāvī’nin ve Molla Sābir’in Sāfi’ye nispet ettiğ i bazı eserler hala gün yüzüne çıkarılamamıştır. Ayrıca Abdullah Sāfi’ye ait

Bursa İnebey nüshasının bulunmasıyla müellife ait yeni telifler tespit edilmiştir. Bu bilgiler dikkate alındığında Sâfi'ye ait hala ulaşamadığımız ve bizim şu anda bilmediğimiz eserlerin varlığı da ihtimal dâhilindedir.

3.1. Divan

Divan, gayrı mürettep olup çeşitli konularda düşürülmüş tarihlerle başlamaktadır. Daha sonra Akif Paşa'nın *Adem* kasidesine yazılmış “nakîze,” gazeller, ağıtlar, Peygamber Efendimiz ve ehlibeyte övgüler, tahmisler ve çeşitli mektuplarla devam etmektedir.⁶⁶

Dağınık halde bulunan divanın bazı varakları yırtık olmakla birlikte 162 adet gazel, 17 adet kaside, 15 adet kıta, 4 adet manzum mektup, 2 adet mesnevi, 2 adet muşâare, 2 adet naat, 28 adet Farsça rubai, 2 adet şarkı, 7 adet tahmis, 80 adet tarih, 1 adet telgraf-nâme, 2 adet terkîb-i bend ihtiva etmektedir.⁶⁷ Divandaki bazı önemli bölümler, alt başlıklar halinde aşağıda açıklanacaktır.

Biri müellif hatlı, diğeri müellif hattından istinsah edilmiş olmak üzere divanın iki nüshası olduğu bilinmektedir. Müellif hatlı eser, bizim de *İftirâ-nâme*'nin tenkitli metin neşrini yaparken esas aldığımız,⁶⁸ içerisinde Molla Sâbir'in de notlarının bulunduğu Bağdat nüshasının içerisinde.⁶⁹ Buna ek olarak meşhur tarihçi Abbâs el-Azzâvî, söz konusu divanın da içerisinde olduğu müellif hatlı bir nüshanın kendisinde olduğunu söylemiştir.⁷⁰ 1935 yıllarında el-Azzâvî'de bulunan bu nüsha, Okmak'ın görüşünün aksine akıbeti bilinmeyen bir nüsha olmayıp⁷¹ bugün Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunan, içerisinde *İftirâ-nâme* ve divanın da olduğu yukarıda zikredilen Bağdat nüshasıdır. Nitekim el-Azzâvî'nin; Abdullah

⁶⁶ Sâfi, Divan, 12177-002, 6a-133a.

⁶⁷ Özgür Okmak, “Kerküklü Abdullah Sâfi ve Külliyyatı Üzerine,” *Prof.Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı*, ed. Ali İhsan Öbek... [ve öte.]. (İstanbul: Kerkük Vakfı, 2019) s. 365.

⁶⁸ Burada kastedilen söz konusu eserin müellifin elinden son çıkmış (tespit edebildiğimiz) versiyonu olmasıdır. Bu nedenle eski versiyonlardaki metin farklılıkları göz önüne alınmadan tenkitli metin neşri yapılmıştır.

⁶⁹ Sâfi, Divan, 12177-002, 124a-b. Bu notlar transkript edilmiştir. bkz. Bu çalışmada s. 22-23.

⁷⁰ el-Azzâvî, “Abdullah Sâfi,” c.VIII, s. 158.

⁷¹ Okmak, “Kerküklü Abdullah Sâfi ve Külliyyatı Üzerine,” s. 364.

Sâfi'nin hayatı ve eserleri hakkında verdiği bilgiler, Sâfi'ye ait bu mecmua ile paralellik göstermektedir.⁷² Ayrıca el-Azzâvî'nin, elindeki müellif hatlı nüshayı istinsah etmesi için Molla Sâbir'e verdiği bilinmektedir.⁷³ Elimizdeki Bağdat nüshasında; 25 Temmuz 1938'de yazılmış Molla Sâbir'e ait notların bulunması, el-Azzâvî'deki müellif hatlı nüshanın Bağdat nüshası olduğunu göstermektedir. Özetle bu nüsha Abbas el-Azzâvî'den Molla Sâbir'e intikal etmiş ve daha sonra Molla Sâbir de kütüphanesindeki yazma eserlerin çoğunu Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesine⁷⁴ bağışlanmıştır.⁷⁵

Bununla birlikte aynı kütüphanede 12220/3 demirbaş numaralı eserde Sâfi'nin divanından bir parça olup kırk sekiz tane kaside içermektedir.⁷⁶

Bahsi geçen diğer divan nüshası, Molla Sâbir tarafından istinsah edilmiştir.⁷⁷ Sâbir'in kütüphanesindeki bu nüsha, daha sonra onun vasiyetine binaen Şakir Sâbir Zâbit'a intikal etmiştir.⁷⁸ Zâbit'in vefatıyla da bu kütüphane merkezi Bağdat'ta olan Türkmen Kardeşlik Ocağına bağışlanmıştır.⁷⁹

Bunlara ek olarak Bursa İnebey nüshasında divanın bazı parçalarına rastlanmıştır.⁸⁰ Müsvedde şeklinde bu beyitler, Sâfi'nin İstanbul'da bulunduğu müddet içerisinde tesvit edilmiştir.⁸¹

3.1.1. Nakîze

Irak Türkmen edebiyatında yazılmış ilk ve son nakîze olup altmış dokuz beyitten oluşmaktadır. Akif Paşa'nın savunduğu hiçlik düşüncesine

⁷² el-Azzâvî, "Abdullah Sâfi," c. VIII, s. 156.

⁷³ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 129.

⁷⁴ Eserler ilk olarak "Bağdat El Yazmaları Millî Merkezine" bağışlanmıştır. Daha sonra bu kütüphane, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezine devredilmiştir.

⁷⁵ "Molla Sâbir'in Kütüphanesine Ne Oldu?" başlığı altında kütüphanenin tasfiye süreci kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. bkz. Bu çalışmada s. 54.

⁷⁶ Mehmet Ömer Kazancı, "Irak-Bağdat El Yazmaları Millî Merkezinde Arap Harfli Türkçe Divanlar Kataloğu," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* S. 68 (2019), s. 165. Bu nüshaya görsel olarak erişilememiştir.

⁷⁷ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 129.

⁷⁸ Ebak Sabah Alı, "Kerkük'te İçtimai Hayat-Folklor" Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019), s. 13.

⁷⁹ Necat Kevseroğlu, "Kerkük'te Yazılan İlk Yerli Türkçe Sözlük: Lügât-ı Türkiyye ve Kerküklü Hacı Abdullah Sâfi," *I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu*, ed. Durmuş Ali Arslan, (Mer-Ak Yayınları, 2018b), s. 261.

⁸⁰ Sâfi, Divan, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-003, 52a-53b. [Ek-2]

⁸¹ Bu kısım, ikinci bölümde "Nüsha Bilgileri" başlığı altında detaylıca incelenmiştir.

nakîze olarak “vücûd” fikrini savunan Sâfi, Akif Paşa’nın şiirinde kullandığı “adem” kafiyesine “vücûd” kafiyesiyle cevap vermiştir.⁸²

Akif Paşa:

Cân verir âdeme endîşe-i sahbâ-yı ‘adem
Cevher-i cân mı ‘aceb cevher-i minâ-yı ‘adem

Sâfi:

Cân verir ‘âleme endîşe-i sahbâ-yı vücûd
Mazhar-ı hağ mı meğr neş’e-i minâ-yı vücûd

Divandaki bu nakîze, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunan Sâfi’ye ait mecmuanın 12b-14a varakları arasında bulunmaktadır.

3.1.2. Müşâareler⁸³

Sâfi-Fâiz ve Sâfi-Mehmed Emin Ağa arasında geçen manzum münazaralardır. İki Kerküklü şair olan Sâfi ile Fâiz arasında geçen münazara, Abdullah Sâfi’nin sevdiği komşusu olan Ali’nin (*dilber*) bir bayram günü Fâiz’i ziyaret etmesi ve Fâiz’in evine gelen misafire olan sevgisinden şiir yazmasıyla başlamıştır.⁸⁴ Toplamda Fâiz’e ait seksen yedi beyit, Sâfi’ye ait yetmiş altı beyit vardır.⁸⁵

Yukarıdaki müşâarenin konusu ile bağlantılı olan ikinci müşâare, Sâfi ve Mehmed Emin Ağa arasında geçmektedir. Sâfi’ye ait kırk üç beyit,

⁸² Mehmet Ömer Kazancı, “Abdullah Sâfi’nin Akif Paşa’ya Ait ‘Adem’ Kasidesine Yazdığı Nakîze,” *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, c. IV, S. 2 (2020b), s. 326-336.

⁸³ Eserin ismi olmayıp içeriği dikkate alınarak Molla Sâbir tarafından “Müşâare” olarak isimlendirmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Molla Muhammedoğlu Sâbir, *Kerkük Şairlerinden Faiz ve Sâfi Efendiler Arasındaki Müşâare*, s. 2-4.

⁸⁴ Sâfi İstanbul’a seyahat etmek için Kerkük’ten yola çıktığı sırada Sivas’ta hastalanıp Fâiz’nin babasından icazetli Anadolu Kadiriğün kurucularından Mûr Ali Baba’nın tekkesinde istirahat etmiştir. Bkz. Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 144a.

⁸⁵ Ali İhsan Öbek, *Klasik Türk Edebiyatında Müşâare (Fâiz-Sâfi)*, (İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2005a), s. 91-95.

Köysancaklı Mehmed Emin Ağa'ya ait kırk dört beyit vardır. Kısacası toplamda bu eser iki yüz elli beyitten oluşmaktadır.⁸⁶

Eser ilk olarak Molla Sâbir tarafından 1953 yılında Bağdat Maarif Matbaasında yayımlanmıştır. Molla Sâbir daha sonra yayımladığı bu kitabı İsmail Habip Sevük'e göndermiş İsmail Sevük de Cumhuriyet gazetesinde 25.06.1953 tarihinde *Kerkük'teki Müşâare* adında bir yazı kaleme almıştır.⁸⁷ Ata Terzibaşı da *Kerkük Şairleri* adlı eserinde bu müşâareyi nüsha farklılıklarını zikrederek aktarmıştır.⁸⁸ Daha sonra yukarıda zikredilen eserleri detaylıca inceleyen Ali İhsan Öbek, *Klasik Türk Edebiyatın Müşâare (Fâiz-Sâfi)* adlı bir eser yayımlamıştır.

Müşâare'nin bilinen iki nüshası olduğunu söyleyebiliriz. Birinci nüsha Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesindeki müellif hatlı mecmuada söz konusu divanın içerisinde 129a-131b ve 61a-62b varakları arasında bulunmaktadır. Terzibaşı'nın Müşâare'yi nüsha farklılıkları ile birlikte yayımlamasıyla olası bir ikinci nüshanın varlığı da ortaya çıkmıştır.⁸⁹

Müşâareden bir kesit:

Fâiz:

Sensin riyâsız Şâfiyâ tîğ-i zekâvet cevheri
Burc-ı belâgat ahteri çerç-i feşâhat mihverî

Sâfi:

Hem müjde idi hem sened da'vâdan ettin keff-i yed
Memnûnum oldum tâ ebed dilberden etdin dilberi⁹⁰

⁸⁶ Öbek, *Klasik Türk Edebiyatında Müşâare (Fâiz-Sâfi)*, s. 95.

⁸⁷ İsmail Habip Sevük, "Kerkük'teki Müâşere," *Cumhuriyet*, 20. 06. 1953. akt. Öbek, *Klasik Türk Edebiyatında Müşâare (Fâiz-Sâfi)*, s. 118-124.

⁸⁸ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c.II, s. 110-123.

⁸⁹ Maalesef bu nüshaya ulaşamadım. Detaylı bilgi için bkz. Öbek, *Klasik Türk Edebiyatında Müşâare (Fâiz-Sâfi)*, s. 92.

⁹⁰ Sâfi, *Divan*, 12177-002, v. 129b-130a.

3.1.3. Düşürülen Tarihler

Sâfi, divanında 1853'ten 1892'ye kadar yaklaşık olarak seksen tane tarih düşürmüştür.⁹¹ Önemli bir kısmı Sâfi'nin çevresinde tanıdığı kişilerin terfi, azil ve tayin tarihlerinin kaydı olsa da bir diğer kısmı, Sâfi'nin yaşadığı yerlerdeki sosyal ve şehir hayatına dair önemli kayıtlardır. Bu kayıtların Sâfi tarafından atıldığına dair elimizde birkaç tane veri mevcuttur. Düşürülen bu kayıtların hemen hemen hepsi şairin hayatı ile doğrudan parerellik göstermektedir. Söz gelimi İstanbul'da gerçekleşmiş bir hadiseye düşürülen tarihlerde Sâfi bizzat İstanbul'da ikamet etmektedir. Düşürülen tarihlerin Sâfi tarafından atıldığını destekleyecek bir başka veri ise Bursa nüshasındadır. Söz konusu nüshada divandaki bazı tarihlerin ebcet hesaplamları ve istenilen sayıya ulaşmak için yapılan farklı mısra denemeleri bulunmuştur. Böyle bir eylem ancak eserin müellifi tarafından yapılabileceği için söz konusu tarihlerin bizzat Sâfi'nin kaleminden çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Düşürülen bazı tarih örnekleri aşağıda zikredilecektir.

⁹¹ Verilen tarih ve olayların Sâfi'nin hayatı ile birebir uyum içinde olması söz konusu kayıtların başkası tarafından atılmış olabileceği ihtimalini düşürmektedir. Örneğin: Sâfi'nin İstanbul'da bulunduğu 1860-68 yıllarında düşürülen tarihler Dersaadet'de meydana gelen olay ve kişilerle alakalıyken 1868 sonrası düşürülen tarihler Kerkük ve çevresinde meydana gelen hadiselerle alakalıdır.

Görsel 6: Divanda düşürülen bazı tarihlerin Bursa nüshasındaki ebceet hesaplamaları. Sâfi, Fevaid. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A-002, v. 45a.

Sâfi, İstanbul'dayken kızların Avrupa tarzındaki kıvrırcık saçlarının kesildiği görüp bu sahneye tarih düşürmüştür:

Maḥbūblarıñ Avrupa nāmında Olan Mūy-ı Müce‘adları Kaṭ‘ Olundukda Söylenen Tārīḥdir

Āh kıldı bir gulām-pāre dedi tārīḥi
Kızlara müjde kesildi Avrupa kāfirleri
“غلام پاره” (1862-63/1279)⁹²

Sâfi, 1870/1871'de Kerkük halkının birbirine düştüğünü şöyle kaydetmiştir:

⁹² Sâfi, Divan, 12177-002, v. 19b.

Bin gūne te'essüfle bu tārīhi dedim
Birbirine düşdü ehl-i Kerkük hadd-i şayf
”بربرينه دوشدي اهل كركوك حد صيف“ (1870-71/1287)⁹³

1871/1872'de Kerkük'e koleranın salgının gelmesi şöyle tasvir edilmiştir:

Kerkük'e Şiddetli Bir Koleranın Düşdüğü Zamāna Söylediğim Tārīhdır

Melekü'l-Mevtā şaşırılmış idi cān almakda
Kābızü'r-rūhdan almışdı o rüşdü kolera
...
Yanarak bir çok ehibbāya bu tārīhi dedim
Yağdı çok cānı gelip Kerkük'e kolera
”ياقدي چوق جاني كلوب كركوكه قولرا“ (1871-72/1288)⁹⁴

Kerkük'de eczahane'nin açılışına düşülmüş tarih şöyledir:

Eczāhāne Küşādında Söylenen Tārīhdır

Açınca sāye-i luṭfu bu eczāhāneniñ bābın
Teşekkürle ahāli oldular yekdigere muḥbir

Görünce bendesi Şāfi dedi cevherli bir tārīh
Edip şükr ehl-i belde bu eczāhāneye bir bir
”ادوب شكر اهل بلده اشبو اجزاخانه يه بر بر“ (1873/74/1290)⁹⁵

Yine Kerkük'te 1874 yılında Nafiz Paşa tarafından Redif kışlası yapılmış ve Sâfi tarafından tarih düşürülmüştür. Daha sonra Sâfi'nin bu beyitleri mermere yazılarak kışla kapısına asılmıştır.⁹⁶

⁹³ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 26a.

⁹⁴ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 51b.

⁹⁵ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 75a.

Üç nefer geldi hemân Şâfî dedi târîhini
Bağ ne a‘lâ oldu inşâ işbu debbûy-ı Redîf
“باق نه أعلا اولدي انشا اشيو دبوي رديف” (1874/1291)⁹⁷

Kerkük’te bulunan Hassa çayı, şehri ikiye bölen bir akarsu olmakla birlikte kış aylarında yaptığı taşkınlarla şehir sakinlerinin kale tarafına geçmesini engellemektedir. Yine böyle bir taşkınla işine geç giden Sâfî, o vakit Kerkük mutasarrıfı olan Mazhar Paşa ile latifeleşmişlerdir:

Mazhar Paşa:

Hıdmetin îfâ eder mi elde hâzır var iken
Zümre-i küttâb için bir ‘özü-i bârid şu gibi

Sâfî:

Qıl kadar qalmaz bahâna hâzret-i Mazhar eger
Eylese bir köprü inşâsın velev bir mü gibi

Eylemez kimse ta‘allül ‘özü yer qalmaz hemân
Hıdmet îfâsı için aqıb gelirler cü gibi

Yoksa böyle qalsa gitse hâli üzü bu havâ
Her zamân bir ‘özü-i bârid gösterirler şu gibi⁹⁸

Daha sonra 1875’te Nafiz Paşa, Hassa çayı üzerine köprü yaptırmış⁹⁹ ve bu olaya Sâfî şöyle kayıt düşmüştür:

⁹⁶ Kevseroğlu, “Kerkük’te Yıkılan Türkmen Eserleri,” s. 30.

⁹⁷ Sâfî, Divan, 12177-002, 84b.

⁹⁸ Sâfî, Divan, 12177-002, v. 8b.

⁹⁹ Daha sonra bu köprü şehirden Türkmen özelliğini silmek adına yıkılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kevseroğlu, “Kerkük’te Yıkılan Türkmen Eserleri,” s. 25.

İki üç bin senedir olalı bu şehir binā
Hâkim olmamış oña bunca vüzerā vü ümenā

...

Hâtif-i ğayb mücevher dedi Şâfî târîh
Yapıp ikbāl ile bu köprüyü Nâfîz Paşa

“یایوب اقبال ابله بو کوپری بی نافذ پاشا” (1875-76/1292)¹⁰⁰

Şâfî'nin aldığı önemli kayıtlardan bir diğeri ise Şehrîzor'un sekiz sene boyunca eşkiyalardan çektiği cefa ve 1881/82'de Hidayet Paşa'nın bu belayı defetmesini konu almaktadır:

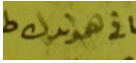
Diñle 'arz eyleyelim hâlimizi icmâlen
Gerçi kim 'arza muhtâc degildir bu belā

Kaplamışdı yedi sekiz seneden çevremizi
Eşkiyā fırkaları bir çoğu bākî hālā

Taşraya kimse çıkarmazdı başını havfindan
Şāyed olsa çokdan cānını eylerdi fedā

Eşkiyādan çeteler her tarafı tutmuş-idi
Şehrîzor ülkesi olmuş idi meydān-ı şeqā

...

Müjde Şâfî dağıdıp tã' ifesi

Eşkiyālar kökünü kazıdı Hidāyet Paşa

“اشقیالر کوکنی قازدی هدایت پاشا” (1881-82/1299)¹⁰¹

¹⁰⁰ Şâfî, Divan, 12177-002, v. 85a.

¹⁰¹ Şâfî, Divan, 12177-002, v. 101b-102a.

3.1.4. Mektuplar

Sâfi, divanında manzum ve mensur mektuplara da yer vermiştir. Bu mektupların bir tanesinde Sâfi, sevgiliye olan aşkını tasvir edip onun kendisini yarı yolda bıraktığını, kendisine verdiği vaatlere uymadığını dile getirmektedir:

Saňa hâlim nice iş‘âr edeyim
Ya faşl-ı derdimi izhâr edeyim

Beni bir hâlete şokmuş deverân
Günde biñ kez dilerim kim çıka cân

Görmeden çâremi koydun gitdin
Zevke şevke uyduñ gitdiñ

Saňa bel bağlamış-idim sende
Beni benden etdiñ şermende

Kime gitdiñ ‘acabâ yâr olduñ
Kangı bed-hûlara dildâr olduñ

..

Şimdi pervâneleriñ kimlerdir
Şimdi dīvâneleriñ kimlerdir

...

Hüsnünü kimlere manzûr etdiñ
Kimi nezdîk beni dûr etdiñ

Bu mudur şâhib-i hüsnüñ hâli
Bu mudur ehl-i cemâl ahvâli

...

Sen baňa yâr-ı kadîmim der idiñ
Güyâ ‘ahdi bütün dilber idiñ

Qande qaldı bu kadar ‘ahdleriñ
Nereye gitdi ‘aceb va‘dleriñ
...
Bırakıp hecrini söylemediñ
Fırşatıñ bu idi fevt eylemediñ
...
Dikkat eyle üzecek aña sözüm
Daha bundan beteri varmı gözüm

Daha benden ne ‘itāb eylersin
Bu ‘azāb üzre ‘azāb edersin
...
Gülşen-i ‘ömrde dikdim seni ben
Āb-ı çeşmimle büyüttüm seni ben
...
Ne qalır hüsni ne cevriñ baña da
Kimseye qalmadı qalmaz baña da¹⁰²

Yine Sâfi, Mir Necip Paşa’ya manzum bir mektup yazarak ona birtakım öğütlerde bulunmuştur. Mektupta geçen “Sebkāt etmiş saña çünküm emegim” ibaresinden aralarındaki ilişkinin çok öncelere dayandığı anlaşılmaktadır.

Ey necābetli beyim Mīr-i Necīb
Hāfızıñ ola Hüdāvend-i mücīb

Seni Hakk ede belālardan dūr
Ma‘rifet ile derūnuñ pūr-nūr

Ma‘rifet ile ser-efrāz olasın
Cümleye fā’iķ ü mümtāz olasın

¹⁰² Sâfi, Divan, 12177-002, v. 9a-b.

Saña bir pend edeyim ki onu sen
Hûş-ı serkeşlige eylersin

Boşa şarf etme şaķın evķātın
Tutmaya cehl tozu mir'atın

ĖulaĖa alma emān ķavl-i Ėaref
Kûşuñu eyle der-bende şadef

Ėamd lillāh var isti'dādın
Ėıķa cehl ile yazıķdır adın

Cehl bir nār durur şūreti āb
Yakdı çok Ėāneleri kıldı Ėarāb

Terk kıl fā'ide yok şeş-beşde
Cehd kıl ķalmasın āteşde

Sa'y kıl eyleme fevt-i fırşat
Ėab'ına verme hidāyet-i ruğşat

Ėab'ı meymūne mu'ādil derler
ĖaĖķı semte çevirirse oynar

Gece gündüz oķu yaz durma amān
Ėdeme ĩksīrdir lāzım olan

Her ne maķbūl ise taĖşıl eyle
Ėayr-ı maķbūlü n'edersen eyle

Fırşat olsa onu da kıl Ėāşıl
Cümleniñ menba'ına ol vāşıl

Âdemiñ ‘ilmledir ma‘rifeti
‘İlmdir söylenen insân şıfatı

‘Aql ü ‘ilm olmayacak insānda
Bir eşekdir ki gezer yābānda

‘İlmi sāde ‘Arabiyyet şanma
Kim ki söylerse inanma ғанma

Oldu ‘ilm-i ‘Arabī ‘ilm-i mī‘ād
Hem daği ‘ilm-i kitābet-i mu‘tād

Tām taḥşīline bulmazsan yol
Oğu ondan da biraz kātib ol

‘İlm-i ebdān ile ‘ilm-i edyān
Eyler insānı ḥakīm-i Yūnān

Fārisīdir edebiyāta nemek
Oğuduñ onu daği çekdiñ emek

Tut sözüm eyleme ihmāl begim
Sebkat etmiş saña çünküm emegim

Cāhiliñ cāh ile kudreti hemāñ
Cāhı gitdikde oğurlar ḥayvān

Hasebe bakma unut gel nesebi
Kıl mu‘ārız oña ‘ilm ü edebi

Neyleyim ‘ilm ü edebsiz ḥasebi

Ğadirsiz neyleyeyim ben nesebi

Ğadrini bil ĥasb eyle nesebiñ

Ğol ĥanatdır oña ‘ilm ü edebiñ

Ğem ĥaseb hem neseb hem ‘ilm ü edeb

Olsa şek yok eder aşĥabını rab

Bu ĥadar sözle kifāyet etdim

Sizi Allāh’a emānet etdim¹⁰³

Divanda manzum mektuplar dışında Kerkük Mutasarrıfı Mazhar Paşa’nın oğlu Mahmud Bey’in Sâfi’ye gönderdiği mektup ve bu mektuba Sâfi tarafından yazılan uzun bir şerh mevcuttur.¹⁰⁴ Bunun dışında Terzibaşı’nın eserlerinde de Sâfi tarafından yazılmış bazı mektuplara rastlamak mümkündür.¹⁰⁵

3.2. İftirâ-nâme

İftirâ-nâme, Sâfi’nin Kerkük’ten İstanbul’a yolculuğu ve İstanbul’da başına gelen olayların manzum bir şekilde aktarıldığı otobiyografik bir eserdir. *İftirâ-nâme* hem inceleme hem de tenkitli metin olarak bu ĥalıřmanın konusunu teşkil ettiği iĥin ileriki bölümlerde detaylıca incelenecektir.

3.3. Lügât-ı Türkiyye

Kerkük’te yazılmış ilk yerli sözlük olma hüviyetini taşıyan bu eser, 19. yüzyıl Kerkük’ündeki Türkĥe söz varlığını aktaran önemli bir ĥalıřmadır. Sâfi, kendi yazdığı tercüme-i hâlinde teliflerini zikrederken “ve üç bin lügâtdan ‘ibâret bir *Lügât-ı Türkiyye*”¹⁰⁶ diyerek bu sözlüğe atıf yapmıştır.

¹⁰³ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 50b-51a.

¹⁰⁴ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 117b-122a. bkz. [Ek-7].

¹⁰⁵ Terzibaşı, *Kerkük şairleri*, c. I, s. 131-36.

¹⁰⁶ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 198b.

Önsözü öz Türkçe ile yazılan bu sözlük, elifba sırasına göre tertip edilmiştir. Söz diziminde Türkçe kelimeler esas alınmış ve yer yer kelimelerin Arapça ve Farsça karşılığı verilmiştir.¹⁰⁷

Biri müellif hatlı diğeri müellif hattından istinsah edilmiş olmak üzere *Lügât-ı Türkiyye*'nin bilinen iki nüshası vardır. Necat Kevseroğlu'nun verdiği bilgiye göre Molla Sâbir, bu sözlüğü müellif hattından istinsah ederek müellif hatlı nüshayı meşhur tarihçi Aziz el-Azzâvî'ye teslim etmiştir. Bu nüshanın akıbeti bilinmemekle birlikte Molla Sâbir tarafından istinsah edilmiş ikinci nüsha, Molla Sâbir vefat ettikten sonra tarihçi Şakir Sâbir Zabıt'a ve Zabıt'ın vefatıyla da Türkmen Kardeşlik Ocağına intikal etmiştir.¹⁰⁸ Necat Kevseroğlu tarafından yayına hazırlanan bu sözlük Türkmeneli gazetesi resmî sitesinde belli aralıklarla parça parça yayınlanmaktadır.¹⁰⁹

Lügât-ı Türkiyye'nin ön sözünden:

*Öğüş ve alkış O eşsiz ve bektâşsız Tañrı'ya yaraşır ki bunca yaradılmış yaradıp her birine bir dil öğredip bir ad takdı. Ve tapmak ortaksız ve yoldaşsız Çalab'a yakışır ki çeşid çeşid nesneler belirdip ortaya bıraktı. Bunca yaradılmışın türlü türlü düşmânlarını bilir ve dilemeden dileklerini bitirip istemeden yiyeceklerini verir. Ve her biriniñ çağırmadan yardımına erer. Gögün en yukarısı, yeriñ eñ aşağısı düşünöldükçe ve bunlar içinde olan yaradılmış us yetiştirildikçe ikincisi olmayan bir Çalab'ın işi ve bir Tañrı'nıñ yaratmış olduğı biliñir.*¹¹⁰

3.4. Kıstâs-ı Müstakîm

Kıstâs-ı Müstakîm, Sâfi'nin Protestan bir papazla olan münazarasını ele alan bir eserdir. Sâfi, Papaza karşı Hz. Muhammed'in hadislerini öne sürerek Hristiyanlıktaki teslis inancının reddedip tevhit inancını ispat etmektedir:

¹⁰⁷ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 130.

¹⁰⁸ Kevseroğlu, "Kerkük'te Yazılan İlk Yerli Türkçe Sözlük: *Lügât-ı Türkiyye* ve Kerküklü Hacı Abdullah Sâfi," s. 261.

¹⁰⁹ "Lügât-ı Türkiyye," <https://turkmeneligazetesi.info/index.php/en/2022/02/03/1-266/> [10.03.2022].

¹¹⁰ Sâfi, *Lügât-ı Türkiyye*, akt. Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 130.

İşbu Kıstās-ı Müstekīm şimdi elde mütedāvil bülbul mecmū'asında ya'ni 'ahd-i atıķ ve cedīde vāķi' olan nefy-i teşlīs ve işbāt-ı tevḥīd ve taḥrīf -ve 'aleyhi şalāt- Efendimiziñ enbiyā-yı ḥazaratı cānib-i 'ālilerinden verilmiş iḥbāratına ve onların beyānına dā'ir protestān mezhebinde olan bir papas ile olan münāzara-i 'ācizānemdır.¹¹¹

Bu eserin bilinen tek nüshası *İftirâ-nâme*'nin de içinde bulunduğu Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177 demirbaş numaralı yazma eserde 103a-111b varakları arasında bulunmaktadır.

3.5. Terceme-i Hüsn ü Dil

Bursa nüshasının bulunmasıyla ortaya çıkardığımız bu eser, Sâfi'nin ilk nesir denemeleri arasında yer almaktadır. Bu nüshasının 69a-83b varakları arasında Sâfi, Fettâhî'nin meşhur eseri *Hüsn ü Dil*'i mensur bir şekilde tercüme etmeye başlamıştır.¹¹² Mütেকâmil bir çalışma olmakla birlikte eserin içindeki bazı karalamalar ve boş varaklardan bu eserin müsvedde niteliğinde bir tercüme olduğu sonucu çıkartılmıştır.

¹¹¹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 198b.

¹¹² Sâfi, *Terceme-i Hüsn ü Dil*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-004, v. 69a-83b.

Görsel 7: Bursa nüshasında bulunan “Terceme-i Hüsn ü Dil”in ilk varağı. Abdullah Sâfi, Terceme-i Hüsn ü Dil, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-004, v. 83b.

3.6. Tercüme-i Ahbâru’-d-Düvel ve Âsâru’l-Üvel

Sâfi, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Yusuf b. Ahmed el-Karamânî’nin (ö. 1610) *Ahbâru’-d-Düvel ve Âsâru’l-Üvel* adlı eserini üç cilt şeklinde tercüme edip yayımlamıştır.¹¹³ Çabalarımıza rağmen yazma eser kütüphaneleri kataloglarında böyle bir tercümeyle ulaşılamamıştır.

3.7. Emsile

Türkçe darb-ı meselleri ihtiva eden bir eserdir. Günümüze ulaşmadığı için içeriği hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Lakin eserin isminden ve Sâfi’nin teliflerini zikrederken yaptığı açıklamalardan¹¹⁴ hareketle bu darb-ı meselleri çeşitli örneklerle açıkladığını düşünmekteyiz.

3.8. Hikâye

Molla Sâbir’in Abdullah Sâfi’ye nispet ettiği bu eser¹¹⁵ hala gizemini korumaktadır. Lakin yukarıda da açıklandığı üzere Sâfi’nin Fettâhî’ye ait *Hüsn ü Dil*’i hikâye formunda tercüme etmesi onun bu yöne ilgisi olduğunu göstermektedir.

4. İstinsah Ettiği Eserler

Sâfi’nin kaleminden çıkan elimizdeki iki mecmuada da şairin telifleri dışında eserlerin de olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Bursa İnebey nüshasında 2a-41a varaklar arasında Bîdil Mirza Abdülkadir’in divanı, Sâfi tarafından istinsah edilmiştir. Eseri; diğer divan nüshaları ile karşılaştırdığımızda içerik olarak Sâfi’nin istinsah ettiği eserin, diğer nüshalardan farklı bir divan formuna sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹¹³ el-Azzâvî, “Abdullah Sâfi,” c. VIII, s. 157.

¹¹⁴ “Türkî lisân-içün ba’zı izâhât ile berâber bir Emsile ve üç bin lûgatdan ‘ibâret bir Lûgât-ı Türkîyye.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 198b.

¹¹⁵ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 124b.

Görsel 8: Sâfi'nin istinsah ettiği Bîdîl Mirza Abdülkadir'in divanının ilk varâğı. Bîdîl Mirza Abdülkadir, Divan, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-001, v. 2a.

Sâfi'nin istinsah ettiği bir diğer eser ise Rusûhî İsmail Dede'nin eseridir. Bağdat nüshasında 1a-5b varaklar arasında bulunan bu eser Mesnevi'nin yedinci cildinde İbn Arabî hakkında yazıldığı düşünülen on beytin mensur şerhidir. Eserin başlığı şu şekildedir: *Meşnevî-i Ma'nevî-i Şerîfden Defter-i Heftüm 'Add ü Kemân Olunan Cildde Hâzret-i Şeyh-i Ekber Hâzretlerinin Hakk-ı 'Âlilerine Haml ü İsnâd Olunmuş Olan Üç Beyt ve Oña Münāsib ve Müte'allak Bulunân Yedi Beyt ki Cem'an On Beyt ile Hâzret-i Şârihiñ Mecbûren Kalem Aldıkları Şerhinden Ebyât-ı Mezîkûre Hakkında Tahrîr Buyurdukları Şerh ü Te'vîlâtdır*.¹¹⁶

5. Molla Sâbir'in Kütüphanesine Ne Oldu?

Abdullah Sâfi'ye olan özel ilgisini bildiğimiz Molla Sâbir, yukarıda da anlatıldığı gibi elinden geldiğince Sâfi'nin eserlerini bulup istinsah etmeye

¹¹⁶ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Mesnevî Şerhi*, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177-001, v. 1a-5b.

çalışmıştır. el-Azzâvî'den divan ve *Lügât-ı Türkiyye*'yi alıp istinsah etmiş ve divandaki müşâaheyi de kitap olarak yayımlamıştır. Molla Sâbir'in kütüphanesini Şakir Sâbir Zabıt'a vasiyet etmesine rağmen günümüzde Sâbir'in el-Azzâvî'den aldığı müellif hatlı mecmua Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunurken istinsah ettiği divan ve *Lügât-ı Türkiyye*, Türkmen Kardeşlik Ocağında bulunmaktadır. Bu çelişkiden kurtulmak için kütüphanenin tasfiye sürecine tanıklık eden Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı ile bu konu mütalaa edilmiş¹¹⁷ ve çelişki giderilmiştir.

Kazancı'nın anlattıklarını derlemek mahiyetinde durumu şöyle özetleyebiliriz:

Söz konusu kütüphane; önemli yazma eserler, matbu eserler ve müsveddeler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Molla Sâbir hayatta iken elindeki önemli yazma eserleri Bağdat El Yazmaları Millî Merkezine¹¹⁸ bağışlamış, matbu eserlerin de Şakir Sâbir Zabıt'a verilmesini vasiyet etmiştir.¹¹⁹ Daha sonra Sâbir vefat ettikten sonra kütüphanesindeki müsvedde nüshalar tertip edilip Türkmen Kardeşlik Ocağına verilmiştir.

6. Edebi Kişiliği

Sâfi, Kerkük medreselerinde Arabî ve Fârisî ilimler ile meşgul olmuş ana dili olan Türkçe ile birlikte bu üç dilde güzide eserler vermiştir. Nitekim bu dillere olan vukufiyetlerini kendi tercüme-i hâlinde açık bir şekilde dile getirmiştir.

Şairlik yönü üstün gelse de Terzibaşı, onun nesir kabiliyetinin nazmından daha üstün olduğunu iddia etmiştir. Özellikle *Terceme-i Hüsn ü Dil* ve divanındaki bazı mektup suretleri onun edebi sanatlarla bezenmiş nesrini bizlere açık bir şekilde göstermiştir. Bununla beraber edebi sanatlardan soyutlanmış mensur yönü ise 1293 Osmanlı-Rus muharebesi dolayısıyla

¹¹⁷ Bu mülakat, 16 Mart 2022 tarihinde Whatsapp araması vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

¹¹⁸ Daha sonra bu kütüphane Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesine taşınacaktır.

¹¹⁹ Sâbir vefat ettikten sonra matbu eserler Şakir Sâbir Zabıt'a verilmiş ve onun ölümüyle de bu eserler Türkmen Kardeşlik Ocağına intikal etmiştir.

Kerkük halkı dilinden devlete yazmış olduğu istida suretinde¹²⁰ ve kendi kaleme aldığı tercüme-i hâlinde karşımıza çıkmaktadır.

Üç bin kelimededen mürettep Türkçe sözlük kaleme alacak kadar ana diline derinlemesine vakıf olan Sâfî, bu yetkinliğini şiirlerinde bariz bir şekilde kullanmıştır. Hatta Basrî, Osmanlı çöküş döneminde Kerkük coğrafyasının en usta şairinin Sâfî olduğunu iddia etmiştir.¹²¹ Dili sade ve temiz olmakla birlikte *İftirâ-nâme*'de de görüleceği üzere eserlerinde kinaye, teşbih gibi edebi sanatlara bolca yer vermiştir. Nevres, Şührü, Eşref, İzzet gibi dönemin meşhur şairleri, şiirlerini Sâfî'ye göndererek ondan bu şiirlere tahmis yazmalarını istemiştir.¹²² Bu edebi kimliğini, çevresinde gelişen toplumsal olaylarda da kullanmış ve görüşlerini söylemekten kaçınmamıştır. Türk lirasının enflasyona yenik düşüp üç yüz kuruşa kadar yükseldiğini öğrenen Sâfî, şu dizeleri divanına eklemiştir:

Qāfa çıksın bırakın si' r u kıyām-ı lira
Olsun efsüne-i 'anqā gibi nām-ı lira

Bir yüz iken iki yüz olup şabr ettik
Şimdi üç yüzle döner bezmde cām-ı lira

İşbu şüret ile bilmezlere bildirmek idi
Kıymet-i kudreti maşşūr merām-ı lira¹²³

7. Dini Kişiliği

Sâfî'nin teliflerinde onun dini görüşünü bizlere sunan detaylara rastlanılmıştır. Bu detaylar ışığında aşağıda şairin dini kişiliğine dair bazı noktalara değinilmiştir.

¹²⁰ Bu istida suretinden bahseden kişi Terzibaşı'dır. bkz. Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 125. Çabalarımıza rağmen böyle bir surete ulaşılmamıştır.

¹²¹ Mîr Basrî, *A'lâmü 'l-Edeb fi 'l-Irâki 'l-Hadîs*, (Şabat: Dârü'l-Hikme, 1994), c. I, s. 27.

¹²² Okmak, "Kekrükli Abdullah Sâfî ve Külliyyatı Üzerine," s. 367.

¹²³ Sâfî, *Divan*, 12177-002, v. 38b.

Molla Sâbir'in notlarında belirttiğine göre Sâfi; İstanbul'a, babasından tevarüs eden "duâ-gû"luk beratını yenilemek için gitmiştir. "Duâ-gû"luk genellikle tekke ve dergahlarda zikrin hemen akabinde dua faslını ifa etme mesleğine verilmiş bir makamdır. Sâfi'nin babasının böyle bir mesleğe sahip olması dolaylı olarak Sâfi'nin tasavvuf meşrebi içerisinde büyüdüğünü söylememize imkân sağlamıştır. Nitekim Tokat'ta Mevlevî Tekkesinde,¹²⁴ İstanbul'a geldiğinde ise Nakşî-Hâlidî¹²⁵ tarikatına müntesip Safvetî Paşa Tekkesinde konaklamıştır.¹²⁶ Lakin eserlerinde alıntılardığı ve dile getirdiği bazı görüşler onun dini görüşü hakkında kesin konuşmamamız gerektiğini bizlere göstermiştir.

Öncelikle Sâfi'nin Şii mezhebine müntesip olduğu imasını verecek bazı detaylar, eserlerinde mevcuttur. Divanında *Na't-ı E'imme-i İsnâ 'Aşere* başlığı altında Şii mezhebinin on iki imama yazdığı naat bulunmaktadır.¹²⁷ Bununla birlikte *İftirâ-nâme*'de Sâfi ve Molla Mustafa arasında adavet oluşmasına sebep olan konu "Yezid'e lanet" konusudur. Lanet edilmesini caiz gören Sâfi, bu görüşünü Yezid soyundan gelen Molla Mustafa açıklamış ve arasında husumet meydana gelmiştir. Sâfi ve Fâiz ile aralarında gerçekleşen müşâarede ise Fâiz kendisini "Şii" olarak tanıtmış ve karşı tarafı "Sünnilik" ile suçlamıştır. Sâfi ise cevap olarak müntesip olduğu tek mezhebin "vuslat," "aşk" mezhebi olduğunu¹²⁸ bunun dışında "Şiilik" ve "Sünnilik" gibi bir mezhebe bağlı olmadığını ileri sürmüştür. Bununla birlikte *İftirâ-nâme*'nin "Tetimme" bölümünde tarikatlar ile alakalı bazı düşüncelerine açıklık getirmiştir.

Erbâb-ı riyâyı şeyh şanma

Tesbîh ü ridâsına inanma

¹²⁴ Sâfi'nin Bağdat nüshasının ilk araklarında Rusûhî İsmail Dede'ye ait *Mesnevî*'nin yedinci cildinde İbn Arabî hakkındaki on beytin mensur şerhini istinsah etmesi onun tasavvuf yolunda bir kişi olduğunu izlenimini vermektedir.

¹²⁵ Hâlidilik, Kuzey Irak bölgesinde sıkça görülen bir tarikattır. bkz. Hamdi Algar, "Hâlidîyye," *DİA*, c. XV (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), s. 295-96.

¹²⁶ Sâfi'nin hem İstanbul'da bu tekkede konaklaması hem de Nakşî-Hâlidî tarikatının Kuzey Irak'ta etkin olması şairin bu tarikata intisap ettiği izlenimini vermektedir.

¹²⁷ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 40b-41a.

¹²⁸ Öbek, *Klasik Türk Edebiyatında Muşâare* (Fâiz-Sâfi), s. 102.

Yok cerrden özge onda mezheb
Tesbîh ü ridâsı hîledir hep

Beyhûde zimâm-ı ihtiyârı
Teslîm edip alma cehl ü ‘ârı

Bir kimse ki kendi ola mağrûk
Mağrûku halâş eder mi mağrûk

Bir kimse ki kendi ola a‘mâ
A‘mâya delîl olur mu a‘mâ

Zan eyleme münkir-i tarîkim
Bel nâşih-i müşfik ü şefikim

Vehm etme diyem ki şeyh nâbûd
Elbet görünür olursa mevcûd

Hâşâ bu târîke sâlik olmam
Peymâ-yı reh-i mehâlik olmam

Her çend ki şeyh yok degildir
Lakin bu kadar da çok degildir

Ol kimseye nâm-ı şeyh lâyık
Kim ola şerî‘at içre fâ‘ik (613-22)

Yukarıda Sâfi’nin dini görüşü ile ilgili dile getirilen noktalar; onun tutucu, herhangi bir mezhep savunucu kimliğine bürünmüş bir Müslüman olmadığını bizlere açık bir şekilde göstermektedir. Özellikle Kerkük bölgesinin kozmopolit bir mezhep yapısına sahip olması onun tutucu bir dini görüşünün oluşmasını engellediği düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İFTİRÂ-NÂME (İNCELEME)

1. Eser Hakkında Bilgiler

İftirâ-nâme'den ilk bahseden kişi meşhur Irak tarihçisi Abbâs el-Azzâvî'dir. Kendisinde şaire ait müellif hatlı nüshanın bulunduğunu dile getiren el-Azzâvî, yazdığı ansiklopedide “Abdullah Sâfi” maddesine yer verip teliflerini derlemiştir.¹²⁹ el-Azzâvî'deki müellif hatlı nüsha daha sonra Molla Sâbir'in eline geçmiş ve o da nüshadaki bilgiler ışığında *Abdullah Sâfi'nin Tercüme-i Ahvâli* başlığı altında notlarını almıştır.¹³⁰ *İftirâ-nâme*'den de bahseden Molla Sâbir, aldığı bu notları yayımlamamıştır.

Zikrolunan eser, kütüphaneye intikal ettikten sonra Mehmet Ömer Kazancı bu nüshayı tespit edip Ata Terzibaşı'na göstermiştir.¹³¹ *Kerkük Şairleri* adlı eserinde Sâfi'ye de yer ayıran Terzibaşı, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verirken Molla Sâbir'in notlarından da yararlanmıştır. Eserlerin sıralandığı bölümde *İftirâ-nâme*'de de bahseden Terzibaşı, *İftirâ-nâme* içerisindeki on sekiz beyti eserinde yayımlamıştır.¹³² 2004'te ise Prof. Dr. Nihat Öztoprak, Terzibaşı'nın eserindeki bilgileri derleyerek *Kerküklü Sâfi'den Nükteler ve Müşaaare* adlı bir köşe yazısı kaleme almıştır.¹³³

2. Nüsha Bilgileri

Biri müsvedde, biri de tebyiz edilmiş olmak üzere *İftirâ-nâme*'nin iki müellif nüshasına ulaşılmıştır. Müsvedde nüsha, Bursa İnebey Yazma Eser

¹²⁹ el-Azzâvî, “Abdullah Sâfi,” c. VIII, s. 156.

¹³⁰ Sâbir, 12177-002, v. 124a.

¹³¹ Mehmet Ömer Kazancı, “Şairimiz Abdullah Sâfi'nin Divanları,” *Kerkük Sabahı*, S.66 (Kerkük 2020), s. 11.

¹³² Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 137-38. Bu on sekiz beyit, günümüze kadar *İftirâ-nâme*'nin yayımlanan tek kısmıdır.

¹³³ Nihat Öztoprak, “Kerküklü Sâfi'den Nükteler ve Müşaaare,” *Yüzakı*, S. 17 (2006, İstanbul), s. 24.

Kütüphanesinde, tebyiz edilmiş nüsha ise Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

2.1. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A

Abdullah Sâfi hakkında yaptığım katalog taraması sırasında tespit ettiğim bu nüshanın keşfi ve Abdullah Sâfi'ye aidiyeti, bizim tarafımızdan yapılmıştır.¹³⁴ Mecmuadaki eserler ve çeşitli tarih düşürmeler; Abdullah Sâfi'nin hayatına, eserlerine ve edebi kişiliğine dair yeni bilgiler ortaya çıkarmıştır. Nitekim *Terceme-i Hüsn ü Dil* adlı eseri sadece bu mecmuada bulunmaktadır.

Görsel 9: Bursa nüshasının cildi. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A.

Söz konusu yazma; 232x122-200x90 mm. ebatında, cönk¹³⁵ şeklinde ve yeşil ciltli olup üzerinde çeşitli sülüs meşkleri vardır. Eserin yazımında genellikle siyah mürekkep kullanılmakla birlikte tashih kayıtları ve ayet harekeleri kırmızı mürekkeple yazılmış ve rika hattı tercih edilmiştir. Yer yer bazı varaklarının koparıldığı açıkça görünmekte olup¹³⁶ nüshanın numaralandırılmasında hata yapılmıştır. 68a sayfasından sonra gelen 68b sayfası, 69a olarak numaralandırılmış, yine 70a'dan sonra gelen 70b sayfası, 71a olarak numaralandırılmış ve böyle devam etmiştir. Mecmua varaklarına

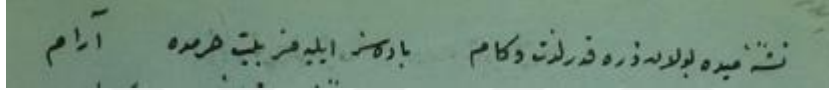
¹³⁴ Çalışmamı bitirdikten sonra; İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Doktora Öğrencisi Özlem Kumbar, söz konusu nüshayı 2020 yılında tespit ettiğini şahsıma şifahi olarak bildirmiştir.

¹³⁵ Detaylı bilgi için bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Cönk," *DİA*, c. VIII (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), s. 73-75.

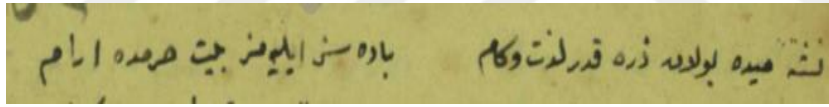
¹³⁶ Sâfi, Fevaid, Genel 2402A-002, v. 48-49. [Ek-5]

atıf verilirken bir karışıklık çıkmaması için nüshadaki mevcut numaralandırılma esas alınmıştır.

Mecmuadaki eserlerin hiçbirinde müellif veya müstensih ismine rastlanmamıştır. Lakin mecmuanın içeriğindeki birkaç veri bizlere bu nüshanın Abdullah Sâfi'nin müsveddesi olduğunu kanıtlamıştır. Öncelikle bu nüshada Sâfi'nin divanındaki ve *İftirâ-nâme*'deki mevcut tarih düşürmelerin ebcet hesaplamaları mevcuttur. Böyle bir hesaplama ve mısra için farklı formlar oluşturma eylemi ancak o eserin müellifi tarafından yapılabileceği için söz konusu nüshanın Sâfi tarafından tesvit edildiğini söylemek pek de güç değildir. İkinci bir veri ise müellif hatlı Bağdat nüshası ile olan kalem benzerliğidir. Aralarındaki bu benzerlik iki nüshanın da aynı kişinin kaleminden yazıldığını bizlere açıkça göstermektedir.

Görsel 10: Sâfi, Divan, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-002, v. 49b.

Görsel 11: Sâfi, Divan, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2502A-003, v. 52a.

Müsvedde nüshası olması sebebiyle eserde belli bir satır uyumu gözetilmemiştir. Ayrıca nüshada takip edilen belli bir yazım yönü yoktur. Örneğin mecmuadaki ilk eser olan *Divan-ı Bîdîl*, eserin ön yüzünden arka yüzüne doğru (2a→2b) yazılmışken mecmuadaki son eser olan *İftirâ-nâme*, nüshanın arka yüzünden ön yüzüne doğru (121b→121a) yazılmıştır.

2.1.1. Nüshanın Tarihi Serüveni

İftirâ-nâme dışında, mecmuadaki eserlerin hiçbirinde eserin ne zaman telif edildiğini gösteren ferağ kaydına rastlanmamıştır. Sâfi, *İftirâ-nâme*'nin son beytine 1863-64/1280 tarihini düşürmüştür.¹³⁷ Ayrıca hem *İftirâ-nâme*'deki

¹³⁷ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 199b.

bazı tarih bilgileri, hem de söz konusu müsvedde nüshanın temize çekilmiş hali olan Bağdat nüshasının telif tarihinin belli olması, bize bu mecmuanın tesvit edildiği tarih aralığını tayin etmemize yardımcı olmuştur. *İftirâ-nâme*'nin sonlarında bulunan *ikrâr-nâme sûreti*, 6 Cemaziyelevvel 1279 (30 Ekim 1862) tarihlidir.¹³⁸ Yani eserin konusunu teşkil eden olaylar bütünü bu tarihe kadar sonlanmamıştır. Bunlara ek olarak *İftirâ-nâme*'nin temize çekilmiş nüshası olan Bağdat nüshasının ferağ kaydında telif tarihi 1281(1864-65) olarak kaydedilmiştir.¹³⁹ Bütün bunlar dikkate alındığında söz konusu Bursa nüshası, 30 Ekim 1862 ile 1864 yılları arasında tesvit edildiği ve 1864-65'te *İftirâ-nâme* kısmının Bağdat nüshasına temize çekildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Bursa nüshasında düşürülen tarihlerin 1862-64/1279-80 yıllarında yoğunlaşması bizim tespit ettiğimiz tarih aralığını destekleyen bir veridir.

Nüshanın kütüphanede kayıtlı tespit fişinde, eserin kütüphaneye Şubat 1926 yılında Ahmed Baba Efendi Dergâhından nakledildiği bilgisi yer almaktadır.¹⁴⁰ Yirminci yüzyılın başlarında yol çalışması nedeniyle yıkılan bu Nakşî dergâhında, şeyhi Mehmed Bahaeddin (ö. 1911) tarafından kurulan bir kütüphane olduğu bilinmektedir.¹⁴¹ Dergâh yıkıldıktan sonra kütüphanedeki eserler Bursa İnebey Kütüphanesine aktarılmıştır. İşte bu eserlerden bir tanesi de Abdullah Sâfi'ye ait bu mecmuadır. 1864-65 yılında İstanbul'da bu müsveddenin *İftirâ-nâme* bölümünü temize çeken Sâfi, büyük ihtimalle müsvedde nüshayı burada bırakıp temize çektiği nüshayla birlikte 1868'de Kerkük'e geri dönmüştür.

Sâfi'nin 1864-68 yılları arasında Bursa'ya gittiğine dair elimizde bir veri olmayıp bu mecmuanın Ahmed Baba Tekke Kütüphanesine nasıl eklendiği merak konusu olmuştur. Yaptığımız taramalarda Sâfi'nin İstanbul'dayken

¹³⁸ Sâfi, *İftirâ-nâme*, Genel 2402A-005, v. 88b.

¹³⁹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 199b.

¹⁴⁰ İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde söz konusu nüshanın bilgi fişi görüntüsü kütüphane personeli tarafından şahsıma gönderilmiştir. bkz. [Ek-8]

¹⁴¹ Mehmed Şemsettin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, akt. Abdürrezzak Tek, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa'daki Tarihi Süreci," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, S. 1 (Bursa 2007), s. 229-31.

ikamet ettiği Safvetî Paşa Tekkesinde bir kütüphanenin olduğu kayda geçmiştir.¹⁴² Bu bilgi ışığında şu yorum yapılabilir:

Sâfi İstanbul'dan ayrılırken söz konusu mecmuayı Safvetî Paşa Tekke Kütüphanesine bırakmış daha sonra bu eser bir şekilde Ahmed Baba Efendi Dergâhına intikal etmiştir.

2.1.2. Nüsha İçeriği

Müellif karalamalarından meydana gelen bir yazma eser olduğu için söz konusu mecmua, başı ve sonu olan mütekâmil mecmualardan ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Nüshanın içeriği, baştan sona doğru şöyle sıralanabilir: Bîdil Mirzâ Abdülkâdir b. Abdülhâlık Arlas el-Azîmâbâdî'ye ait *Dîvân-ı Bîdil*, çeşitli fevâidler ve tarih hesaplamaları, Sâfi'nin divanının küçük bir bölümü, *Terceme-i Hüsn ü Dil* ve *İftirâ-nâme*.

Tablo 1: İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan 2402A demirbaş numaralı eserin fihristi:¹⁴³

Demirbaş	Başlık	Müellif	Varak
2402A-001	Dîvân-ı Bîdil	Bîdil Mirzâ ' Abdülkâdir b. ' Abdülhâlık	2a-41a
2402A-002	Fevâ'id	' Abdullah Şâfi	43a-49a,55a
2402A-003	Dîvân	' Abdullah Şâfi	52a-54b
2402A-004	Terceme-i Hüsn ü Dil	' Abdullah Şâfi	69a-83b
2402A-005	İftirâ-nâme	' Abdullah Şâfi	42a-b, 48b, 49b-51b, 84a-121b

2.1.3. Fevâid Bilgileri

İftirâ-nâme'nin ilk varakları arasında 119b-120a'da İbn Verdî'nin oğluna hitaben yazdığı içerisinde nasihatlerin olduğu *Lâmiyyetü'l-İhvân* ve

¹⁴² a.y.

¹⁴³ Kütüphane kataloğu hatalı yapıldığı için söz konusu fihrist; mecmuanın muhtevası göz önüne alınarak tekrardan yapılmıştır.

Mürşidetü'l-Hillân'nın¹⁴⁴ bir kısmı bulunmaktadır. Abdullah Sâfi, iftira atmayı ve ahlaksız davranışlar sergilemeyi yerdikten sonra bu *Lâmiye*'yi ekleyerek anlatmak istediği şeyi pekiştirmektedir.

49a'da Sâfi'ye ait bir arzuhal müsveddesi ve 55a'da İbn Abbas'a ait meşhur iki beytin Türkçe şerhi mevcuttur. Ayrıca *Dîvân-ı Bîdil* ile *Terceme-i Hüsn ü Dil* arasında bulunan varaklarda yer yer Sâfi'nin divanında bulunan beyitler bulunmaktadır.¹⁴⁵ Bununla birlikte mecmuanın çeşitli yerlerinde ebce hesaplamaları ve tarih düşürmeler mevcuttur. Bu düşürülen tarihlerin birkaçı Bağdat nüshasındaki divanda da aynen yer almaktadır. Yani bir nevi divanın küçük bir bölümünün müsveddesi yine bu nüshada bulunmaktadır.

2.1.4. İftirâ-nâme Bölümü

121b'den 84a'ya kadar nüshanın arka yüzünden ön yüzüne doğru mütakamil bir şekilde tesvit edilen *İftirâ-nâme*'nin diğer bölümleri, 42a-b, 48b ve 49b-51b arasında mevcuttur.¹⁴⁶ Eseri müsvedde olarak nitelememize neden olan veriler şunlardır:

- Beyitler arasında çokça eklemeler, silmeler ve tahsis kayıtları mevcuttur.
- Bazı beyitlerin derkenarda tarih hesaplamaları yapılmış ve farklı birkaç form denenmiştir.
- Beyitler, varaklara belli bir satır adedine bağlı kalınarak yazılmamıştır.
- Eser içerisinde yer yer boş varaklar bırakılmıştır.¹⁴⁷

Bütün bu özelliklere sahip olan Bursa nüshasındaki *İftirâ-nâme*, hiç şüphesiz metnin ilk oluşum sürecinin aşamalarını bizlere sunmaktadır. Kısacası Sâfi'nin *İftirâ-nâme*'yi ilk yazdığı nüsha, Bursa nüshası olmakla birlikte eserin son beytine düşürülen telif tarihi de doğal olarak Bursa nüshasındaki *İftirâ-nâme*'nin yazım tarihidir. Nüshanın bu özelliği bizlere bir eserin yazım

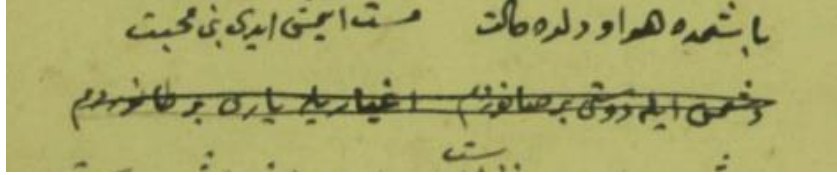
¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Durmuş ve Ali Şakir Ergin, “Zeynüddin İbnü'l-Verdi,” *DİA*, c. XXI (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), s. 239-40; Fevaid görseli için bkz. [Ek-5]

¹⁴⁵ Sâfi, Divan, Genel 2402A-003, v. 52b-53b.

¹⁴⁶ Bursa nüshasındaki *İftirâ-nâme* bölümünün görselleri Ek-[6]'da mevcuttur.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz. Abdüsselam Muhammed Harun, *Tahkîkû'n-Nusûs ve Neşruha*, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1998), s. 32-33.

sürecinde Sâfi'nin zihin dünyasını görmemize olanak sağlamaktadır. Nitekim müsvedde nüsha; beyitlerde yapılan tashihler, tarih düşürmek için yapılan mısra formları ve derkenardaki bazı fevaidler gibi tebyiz edilmiş nüshada olmayan çeşitli özellikler ile doludur. Böylece “eser telif edilirken şair nasıl bir düşünce içerisindeydi?” “Neden bu kelimeyi kullandı?” gibi sorulara yanıt bulmuş oluruz.

Görsel 12: Sâfi, İftirâ-nâme, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2502A-004, v. 104a.

Düşmen ile dostu bir şanırdım

Ağyâr-ile yârı bir şanırdım

Örnek olarak Sâfi Bursa nüshasında Molla Mustafa ile karşılaştığı bölüme geçmeden önce yazdığı böyle bir beytin üstünü çizmiş ve Bağdat nüshasına da bu beyti yazmamıştır. Müsvedde nüshanın bu özelliği ile birlikte hem Sâfi'nin o anda böyle bir düşüncede olduğunu hem de daha sonra böyle bir beyti eserinden çıkarttığı sonucu çıkarılmıştır.

Nüshadaki eklemeler, silmeler ve tashih kayıtları diğer nüsha ile karşılaştırılarak aşağıda incelenecektir.

2.2. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177

21x13,5 mm. ebadında olan bu nüsha, yeşil ciltle kaplı olup kodikolojik durumu gayet iyidir. Nüshanın yazımında talik hattı kullanılmakla birlikte mecmua içerisinde yer yer sülüs¹⁴⁸ ve rika¹⁴⁹ hatlarına da rastlanmıştır. Eserlerin yazımında siyah mürekkep, başlıkların yazımında kırmızı mürekkep

¹⁴⁸ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 199b.

¹⁴⁹ Ankaravî, Mesnevî Şerhi, 12177-001, v. 6a-10a.

kullanılmıştır. Mecmuadaki eserler kısmî harekeli olup özellikle yanlış anlaşılmaya neden olacak kelimeler müellif tarafından harekelendirilmiştir. Krem, sarı ve yeşil¹⁵⁰ renkli kâğıtların kullanıldığı bu nüshanın numaralandırılması yapılmamıştır. Bu nedenle söz konusu nüshaya atıflarda kendimizin yaptığı numaralandırma esas alınmıştır. Numaralandırmamıza göre vikaye varağının hemen ardından gelen varak 1a olarak kabul edilmiş ve bu şekilde numaralandırılmıştır.

2.2.1. Nüshanın Tarihi Serüveni

Mecmuadaki son eser olan *İftirâ-nâme*'nin ferağ kaydında, eserin 1864-65/1281 yılında İstanbul'da Abdullah Sâfi tarafından yazıldığı ifade edilmiştir. Nitekim bu nüshada bulunan Sâfi'nin kendi kaleme aldığı tercüme-i hâlinde 1868 senesine kadar İstanbul'da olduğunu zikretmiştir. 1868'de Kerkük'e geri dönen Sâfi, memuriyet hayatına devam etmiş ve 1894'te hastalanıp 1898 yılında vefat etmiştir.

Bağdat nüshasının ne zamana kadar Sâfi'nin elinde kaldığını tespit etmek için divanda bulunan tarihlere bakılmıştır. Divandaki düşürülen tarihlerin 1892/1309'a¹⁵¹ kadar devam etmesi, bu nüshanın söz konusu tarihe kadar Abdullah Sâfi'de olduğunu göstermektedir.¹⁵² Daha sonra bu mecmua bir şekilde el-Azzâvî'nin eline geçmiş¹⁵³ ve ondan da Molla Sâbir'e intikal etmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca divanın içerisindeki bir varakta Molla Sâbir'in Abdullah Sâfi hakkında aldığı notlara rastlanmıştır.¹⁵⁵ Molla Sâbir, kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin birçoğunu Irak Yazma Eser Merkezine bağışlamasıyla söz konusu nüsha bu kütüphaneye intikal etmiştir. Daha sonra bu kütüphane, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezine taşınmıştır. Geçtiğimiz

¹⁵⁰ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 96a.

¹⁵¹ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 123b.

¹⁵² Tarihlerin Abdullah Sâfi tarafından düşürüldüğünü gösteren veriler *Düşürülen Tarihler* başlığında incelenmiştir.

¹⁵³ el-Azzâvî, "Abdullah Sâfi," c. 8, s. 32.

¹⁵⁴ Nüshanın el-Azzâvî'den Molla Sâbir'e intikali, birinci bölümde "*Divan*" başlığı altında tetkik edilmiştir. bkz. Bu çalışmada s. 37.

¹⁵⁵ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 124a-b.

yıllarda bu nüsha ile birlikte bu kütüphane bulunan Türkçe divanlar Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı tarafından tanıtılmıştır.¹⁵⁶

2.2.2. Nüsha İçeriği

Söz konusu mecmua Rusûhî Dede'nin *Mesnevi*'nin yedinci cildinin Celaleddin Rûmî'ye aidiyeti konusunda yazdığı şerh ile başlamaktadır. Ayrıca şerhin derkenarında Sâfi'nin açıklamaları da göze çarpmaktadır. Bu şerhten sonra gayrı mürettep divan, *Kıstâs-ı Müstakîm* ve *İftirâ-nâme* gelmektedir. Ayrıca nüsha içerisinde; çeşitli notlar, hesaplamalar ve mektup suretleri bulunmaktadır.

Tablo 2: Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesinde bulunan 12177 demirbaş numaralı eserin fihristi:

Demirbaş	Başlık	Müellif	Varak
12177-001	Meşnevî-i Ma'nevî-i Şerîfden Defter-i Heftüm 'Add ü Kemân Olunan Cildde Hâzret-i Şeyh-i Ekber Hâzretlerinin Hâk-ı 'Âlîlerine Haml ü İsnâd Olunmuş Olan Üç Beyt ve Oña Münâsib ve Mute'allak Bulunân Yedi Beyt ki Cem'an On Beyt ile Hâzret-i Şârihiñ Mecbûren Kaleme Aldıkları Şerhinden Ebyât-ı Mezkûre Hâkında Tahrîr Buyurdukları Şerh ü Te'vîlâtdır	İsmâ'îl Rusûhî Dede	1a-5b
12177-002	Divan	'Abdullah Şâfi	6a-133a
12177-003	'Ahd-i 'Atîk ve Cedîdde Olan Mübeşşerât [Kıstâs-ı Müstakîm]	'Abdullah Şâfi	103a-11b
12177-004	İftirâ-nâme	'Abdullah Şâfi	134b-199b

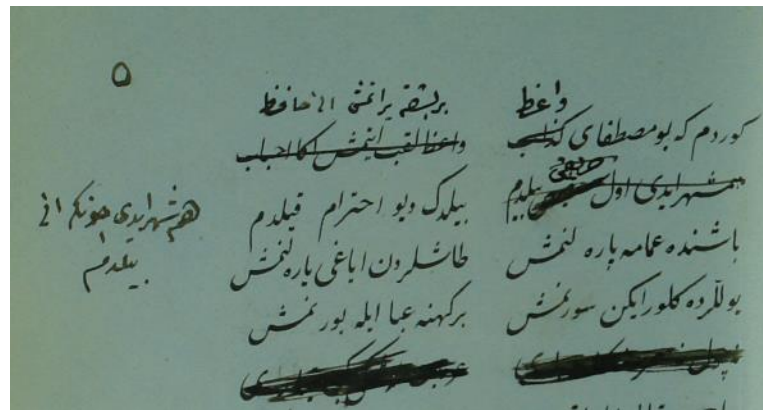
¹⁵⁶ Kazancı, "Irak-Bağdat El Yazmaları Millî Merkezinde Arap Harfli Türkçe Divanlar Kataloğu," s. 165.

2.2.3. Fevâid Bilgileri

Zahriye varağında ve divan içindeki bölümler arasında yer yer mektup suretleri¹⁵⁷, ilaç tekevvünü¹⁵⁸ ve bazı notlar bulunmaktadır. Özellikle mecmuanın son varaklarında *İftirâ-nâme*'den sonra birçok fevâid mevcuttur. Mecmuanın 198b-199a varakları arasında Sâfi'nin kendi kaleme aldığı tercüme-i hâli ve 124a-b varağında Molla Sâbir'in nüshayı inceleyip Abdullah Sâfi hakkında aldığı notlar büyük önem arz etmektedir.

2.2.4. İftirâ-nâme Bölümü

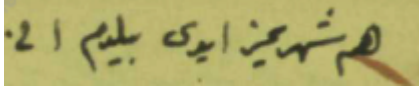
Bursa nüshasına göre daha mürettep olan bu mecmuanın *İftirâ-nâme* kısmı on altı satır adedine göre tertip edilmiştir. Müellif tarafından yer yer düzeltmeler, eklemeler ve çıkartmaların bulunduğu bu eserdeki bazı beyitlerin üstü çizilmiş, karalanmış ve silinmiştir. Hatta 162a-163a arasındaki varak koparılmıştır. Çıkarılan bu beyitlerin bizzat müellif tarafından yapıldığını söylememize neden olan şey metindeki tashihlerle çıkarılmak istenen beyitlerin tek bir kalemle yapılmasıdır. Bağdat nüshasında derkenarda yapılan bu tashihler (rika hatlı) ile Sâfi'nin Bursa nüshasındaki rika hatlı yazılarını karşılaştırdığımızda ikisinin de aynı kişi tarafından yazıldığı sonucu çıkartılmıştır.

Görsel 13: Sâfi'nin *İftirâ-nâme*'de yapmış olduğu tashihler ve eserden çıkardığı beyitler. Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 161a.

¹⁵⁷ Sâfi, Divan, 12177-002, v. Ib, 127a.

¹⁵⁸ Ankaravî, Mesnevî Şerhi, 12177-001, v. Ia.

Görsel 14: *İftirâ-nâme*'nin Bursa nüshasındaki Sâfi'nin rika hattı. Bağdat nüshasındaki tashihler rika hatıyla yapıldığı için kalem benzerliğinden dolayı tashihleri yapan kişinin Sâfi olduğunu gösteren bir veri. Sâfi, *İftirâ-nâme*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2502A-004, v. 117a.

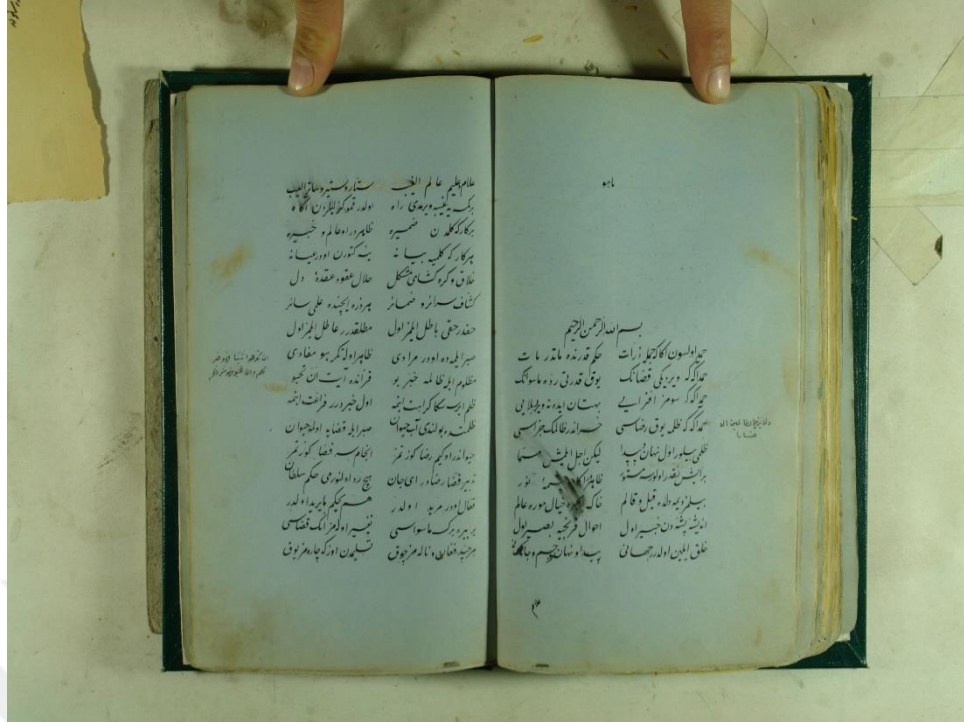
Müellif tarafından çıkartılmak istenen bu beyitler müsvedde nüsha olan Bursa nüshasında rahatlıkla görülmektedir. Metnin kritiği yapılırken bu nüsha esas alındığı için¹⁵⁹ söz konusu çıkarılan beyitler müsvedde nüshasından bakılarak dipnota eklenmiştir. Ayrıca çıkartılan bu beyitler, ikinci bölümde *İftirâ-nâme*'den Çıkarılan Beyitler başlığı altında detaylıca incelenmiştir.

Metindeki tashihler, çıkarmalar ve eklemeler yer yer derkenarda yer yer de metin üzerinde verilmiştir. Ayrıca kelimenin yeri konusunda yapılan hatalarda mukaddem muahhar anlamındaki خ-م harfleri rumuz olarak kullanılmıştır.¹⁶⁰ Buna ek olarak beyitlerin numarası ve beyitlerde geçen ayet ve hadis iktibasları derkenarda gösterilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Elimizdeki iki nüsha da müellif hatlı olmasına karşın Bağdat nüshası Bursa nüshasından sonra yazılmıştır. Müellifin elinden tespit edebildiğimiz son versiyon Bağdat nüshası olduğu için burada “esas nüsha” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁶⁰ Sâfi, *İftirâ-nâme*, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 147a.

¹⁶¹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 148b.

Görsel 15: Bağdat nüshasında bulunan İftirâ-nâme'nin ilk varacağı. Sâfî, İftirâ-nâme, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 133b-134a.

Görsel 16: Bağdat nüshasında bulunan İftirâ-nâme'nin son varacağı. Sâfî, İftirâ-nâme, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 199b-200a.

3. Bir Yazma Eserin Oluşum Süreci: Tesvitten Tebyize

İslam Coğrafyasında bir yazma eserin telif sürecinin birçok aşamaları vardır. Bu aşamalardan bir tanesi de tesvit ve tebyiz aşamasıdır. Müelliflerin ilk olarak kaleme aldığı, bir nevi yazacağı eserin taslağını çizdiği müsvedde nüshalar daha sonra temize çekilerek nihai şeklini alırlar. Lakin günümüzde müellif tarafından hem tesvit hem de tebyiz edilmiş nüshaların sayısı oldukça azdır. Bu nedenle *İftirâ-nâme*'nin bu iki nüshası, bir yazma eserin oluşum şekli açısından bizlere güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Aşağıda söz konusu Bursa nüshası ile Bağdat nüshası detaylıca karşılaştırılmış ve müellifin, Bursa nüshasını tesvit ettikten bir yıl sonra yine bu nüshayı esas alarak Bağdat nüshasını temize çektiği tespit edilmiştir. Bizi bu söyleme iten asıl neden, iki nüsha arasındaki tashih kayıtlarının geçişi olmuştur. Bursa nüshasındaki *İftirâ-nâme*'de, müellifin metin kısmında veya derkenarda tashih ettiği yüz on dört kayda¹⁶² rastlanılmıştır. Bu tashih kayıtlarının tam olarak yüz dört tanesi Bağdat nüshasında uygulanmıştır.

Bir diğer neden ise iki nüsha arasındaki kalem benzerliğidir. Bu nüshalarda aynı hat türü ile yazılmış beyitlerin kalem kıvrımları ve keşidelerini esas alarak incelediğimizde iki nüshanın da aynı kişi tarafından yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶³ İki nüsha arasındaki bu uyum, söz konusu Bağdat nüshasının Bursa nüshası esas alınarak temize çekildiğine işaret etmektedir.

3.1. Nüsha Karşılaştırılması

Bu bölümde, eserin ilk versiyonu olan Bursa nüshasıyla ikinci versiyonu olan Bağdat nüshası arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

¹⁶² Bu rakam, Bağdat nüshası ile ilişkilendirilebilecek kayıt adedidir. Bağdat nüshasının yırtılmış veya karalanmış varaklarına denk gelen tashihler itibara alınmamıştır.

¹⁶³ Kalem benzerlikleri için bu çalışmada bkz. s. 48, 55-56.

3.1.1. Bölümler ve Başlıklar

İki nüsha da mütekâmil gibi görünse de içerdiği bölümler ve başlıklar açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkları listede göstermek mümkündür.

3.1.1.1. İçerdiği Bölümler Açısından

Tablo 3: İki nüshanın içerisinde bulunmayan bölümler açısından karşılaştırılması:

Bursa Nüshasında Bulunmayan Bölümler	Bağdat Nüshasında Bulunmayan Bölümler ¹⁶⁴
Der Sitāyiş-i Sultān ‘Abdulazīz Hān - ḥallede’l-lāhu ḫilāfeteḥu ilā ebedi’ d-devrān-	Bu Şiddetle Yezīd’e Şahābet Etdigine Bādī Ne Olduğunu Kendinden Su’āl ve Verdiği Cevābīn Beyānı
Ḳasīde	Sebeb-i ‘Adāvetiniñ Beyānı
Rubā‘ī	
Kerkük Şu‘arāsından Mehmed Mihrī Efendi’nin Şehādet-nāmesidir	
Mebḥaş	

3.1.1.2. Başlıklar

Bursa nüshasına yazılan başlıkların birçoğu temize çekilirken değişime uğramıştır. Aşağıda iki nüshada da bulunan başlıkların listelendiği tablodan da anlaşılacağı üzere müsvedde nüshaya yazılan başlıklar temize çekilirken içerdiği konuyu daha da kapsayacak şekilde değiştirilmiştir.

¹⁶⁴ Bağdat nüshasında bulunmayan bu bölümler söz konusu bölümlerin bulunduğu varakların koparılmasıyla ortadan kaldırılmıştır.

Tablo 4: İki nüshadaki başlıklarının karşılaştırılması:

Bursa Nüshası	Bağdat Nüshası
Münacât	Münacât be-Dergâh-ı Kâdiyü'l-Hacât
Bu Na't-ı Şerîf-i Mustafâ'dır	Der na't-ı Seyyidü's-Sakaleyn
[Başlıksız]	Der Sitâyiş-i Hazret-i Veliyyü'n-Ni'amı Ahmed Şükri Bey bin el-Merhûm Hâcî Mehmed Necîb Paşa
[Başlıksız]	Kasîde
Hıttâb ber-Ma'sûk	Hıttâb be-Ma'sûk
[Başlıksız]	Şurû' be-Matlab
Hıttâb be-Sâkî	Hıttâb be-Sâkî
Hıttâb be-Mutrib	Hıttâb be-Mutrib
Hıttâb be-Muğannî	Hıttâb be-Muğannî
Ahbabâ Vedâ' Ederek Vilâyetden 'Azîmetimiziñ Beyânı	Ahbabâ Vedâ' Ederek İstânbül'a Teveccühümüzün Beyânı
Hıttâb be-Sâkî	Hıttâb be-Sâkî
Sivas'a Vâsıl ve Orada Vukû'a Gelen Marazımıñ Beyânı	Sivas'da Vuķû'a Gelen Marazımıñ Beyânı
Şifâyâb olup Tökâd'a 'Azîmetimiziñ beyânı	Tökâd'a 'Azîmetimiziñ Beyânı
Hıttâb be-Sâkî	Hıttâb be-Sâkî
Tökâd'a Vuşulumuzuñ Beyânı	Tökâd'a Vuşulumuzuñ Beyânı
Münacât ber-Kâziyü'l-Hacât	Münacât ber-Kâziyü'l-Hacât
[Başlıksız]	Tenbîh
Oradan Dañi Şifâyâb olup Şamsun'a 'Azîmetimiziñ Beyânı	Rucû' ber-Matlab
Vapura Süvârbirle İstanbul'a Müteveccih Olduğumuzun Beyânı	Vapura Râkiben İstanbul'a Müteveccih Olduğumuzun Beyânı
Fırtınaya Uğradığımızın Keyfiyeti	Fırtınaya Uğradığımızın Beyânı
Vapurda Refikimiz Olan Pîr-i Rüşen-Žamîriñ Ta'rîfi	Vapur-ı Mezkûrda Müsâfir Pîr-i Rüşen-Žamîriñ Ta'rîfi
Münacât	Münacât-ı Pîr
İstanbul Boğazına Dâhil Olduğumuz ve Boğaz-ı Mezkûrın Tavşîf ü Ta'rîfi	Ta'rîf-i Boğaz
Vapurdan Hurûcumuz ve Fincâncı Hânı'nda Nüzûlümüzün Beyânı	Vapurdan Hurûç ve Fincâncı Hânı'nda Nüzûlümüzün Beyânı
Kışsa-i Men ve Şem'	Kışsa-i Men ve Şem'

Hıtab be-Dil	Hıtab be-Dil
Cevab-ı Dil	Cevab der-Firakat-i Şem'
Hāndan Safveti Paşa İnşā Etdigi Hānkāha Naql Ettiğimiziñ Beyanı	Hān-ı Mezkūrdan Hānkāha Naql Ettiğimiziñ Beyanı
İstanbul'ın Seyr ü Temāşası Keyfiyeti	Sitanbul'ın Seyr ü Temāşası Beyanı
Vaşf-ı Hübān-ı Eşnāf-ı İstanbul	Vaşf-ı Hübān-ı İstanbul
Hānkāh-ı Mezkūrda İbtidā Şeyhi Bulunan Şeyh Mehmed 'Arif Efendi'niñ Ta'rifi ve Vefatı Beyanı	Hānkāh-ı Mezkūruñ Şeyhi Bulunan Mehmed 'Arif Efendi'niñ Ta'rif ü Keyfiyyet-i Vefatı
Tārīh-i Vefāt-ı Merhūm	Tārīh-i Vefāt-ı Merhūm
Şeyh Hasan Efendi'nin Hānkāh-ı Mezkūra Gelip Şeyh Olmasınıñ Beyanı	Hasan Efendi Nām Bir Zātın Hānkāh-ı Mezkūra Şeyh Olmasınıñ Beyanı
[Başlıksız]	Maṭlab
Hıtab be-Sākī	Hıtab be-Sākī
Hıtab be-Muṭrib	Hıtab be-Muṭrib
Hıtab be-Muğannī	Hıtab be-Muğannī
Hem-şehrimizden Hācī Emīnzāde Demekle Ma'rūf Vā'iz Molla Mustafā'nın İstanbul'a Vürüdü ve Hānkāh-ı Mezkūrda Bizim Vasiṭamızla Sākin Olduğudur	Hem-şehrimizden Hācī Emīn-zāde Demekle Ma'rūf Molla Mustafā Nām Kimesneniñ Sitanbul'a Vürüdü ve Hānkāh-ı Mezkūrda Sākin ve Kendi Kendini Boğazından Cerh Edüp Baña İftirā Etdigi Beyanı
Bizimle Hem-nişin ü Hem-hücre Olanlarıñ Beyanı	Bizimle Hem-nişin ü Hem-hücre Olanlarıñ Beyanı
Sebeb-i 'Adāvetiniñ Beyanı ve Evlād-ı Yezid'den Olduğunuñ 'Ayandır	Sebeb-i 'Adāvetiniñ Beyanı
Bu Keyfiyet Üzre Ol Gece Kendi Kendini Boğazından Cerh ve Baña İftirā Edip Beni Bu Kesdi Diye Habs Etdirmesi Beyanıdır	Bir Gece Kendi Kendini Boğazından Cerh ve Baña İftirā Ederek Beni Bu Kesdi Diye Habs Etdirmesi Beyanı
Bāb-ı Zabtīye'ye Haberle 'Abdūlmecīd ve 'Abdūlvehhāb Efendilerle Me'an Bizi Hapse İlķā Eylemeleri Beyanı	Bāb-ı Zabtīye'ye İhbār birle Hem-hücrelerim Bulunan 'Abdūlmecīd ve 'Abdūlvehhāb Efendilerle Hapse İlķā Olunduğumuzuñ Beyanı
Li-Yaḳzillāhu Emren Kāne Mef'ulā	Li-Yaḳzillāhu Emren Kāne Mef'ulā
Bizi Meclis-i Zabtīye'ye Celb ile Keyfiyyetiñ Su'al ü Cevabı Beyanı	Bizi Meclis-i Zabtīye'ye Celb ile Keyfiyyetiñ Su'al ü Cevabı Beyanı
Su'al-i Evvel	Su'al
Cevab	Cevab
Su'al-i Şānī	Su'al
Cevab	Cevab

Su'āl-i Şālīs	Su'āl
Cevāb	Cevāb
Redd ü Taltīf	Redd ü Taltīf
Cevāb	Cevāb
Tehdīd ü Tahvīf	Tehdīd ü Tahvīf
Ve-Yuḥavvifüneke min-Dūnihi	Ve-Yuḥavvifüneke min-Dūnihi
Ḳul Len-Yuşībenā Īllā Mā-Keteballāhu Lenā	Ḳul Len-Yuşībenā Īllā Mā-Keteballāhu Lenā
‘Abdūlmecīd ve ‘Abdūlvehhāb Efendilerden Etdikleri Su'āl ve Cevāb	Hem-ḥücrelerimden Etdikleri Su'āl
Su'āl	[Başlıksız]
Cevāb	Cevāb
Su'āl	Su'āl
Cevāb	Cevāb
Su'āl	Su'āl
Yā Eyyühe'llezīne Āmenū İctenibū mine'z-Zanni İne Ba'ḻa'ḻ-Zanni İsmün	Yā Eyyühe'llezīne Āmenū İctenibū mine'z-Zanni İne Ba'ḻa'ḻ-Zanni İsmün
Ta'rif-i Polis	Ta'rif-i Polis
Polisden Çıkıp Ḥanḳāh-ı Mezkūrda Beyne'l-Mürīdān İstintāḻ Olduğumdur	Ḥanḳāh-ı Mezkūrda Beyne'l-Mürīdān İstintāḻ Olduğumuzun Beyanı
Su'āl	Su'āl ez-Şeyḥ
Cevāb-ı Şeyḥ	Cevāb
Ferīkan Hedā ve-Ferīkan Ḥaḳḳa 'Aleyhimü'd-Dalāle	Ferīkan Hedā ve-Ferīkan Ḥaḳḳa 'Aleyhimü'd-Dalāle
Su'āl-i Mustantıḳ ez-Şeyḥ	Su'āl-i Diger ez-Şeyḥ
Cevāb-ı Şeyḥ	Cevāb
Su'āl-i Mustantıḳ	İ'tirāz
Cevāb-ı Şeyḥ	İ'tizār
Su'āl-i Mustantıḳ ez-Vā'iz	Su'āl ez-Vā'iz
Cevāb-ı Vā'iz	İstiṭrād
Su'āl-i Diger Mustantıḳ ez-Vā'iz	Su'āl-i Diger
Cevāb-ı Vā'iz	Cevāb
Keyfiyet Hem-şehrilerimiziñ Güş-Zed-i Sāmi'aları Olduḳda Her Birisi Bir Türlü Kelām-ı Vāhiye ve Kelām-ı Fāhi ile Tevevvüh Oldukları Beyanı	Hem-şehrilerimiziñ Bu Keyfiyet Güş-Zed-i Sāmi'aları Olduḳda Her Birisi Bir Türlü Kelām-ı Vāhi ve Elfāz-ı Fāhi ile Tevevvüh Etdikleri Beyanı

İşbır ‘alā Mā-Yekūlūn	İşbır ‘alā Mā-Yekūlūn
Ġazel	Pend
Bu Keyfiyyet Bağdād Hānedān-ı Me‘ālī Erkānından Rif‘atlı Sa‘īd Efendi Sa‘īd Efendi ‘Aks-Endāz Oldukda Mā Yekūnu Lenā En Netekelleme bi-hāzā Sübhāneke bi-hāzā Bühtānün ‘Azīm Ayet-i Kerīmesiniñ Tilāvetiyle Sedd-i Derīçe-i Dehān-ı Aşhāb Nifāk Eyledigi Beyānı	Bu Keyfiyyet Bağdād Hānedān-ı Kirāmından Meḥmed Sa‘īd Efendi’ye ‘Aks-Endāz Olacak Mā Yekūnu Lenā En Netekelleme bi-hāzā Sübhāneke bi- hāzā Bühtānün ‘Azīm Ayet-i Kerīmesiniñ Tilāvetiyle Sedd-i Derīçe-i Dehān-ı Aşhāb Nifāk Eyledigidir
Habsḥānede Bir Maḥbūb-ı ‘Āşık-nüvāz ve Bir Dilber-i Ser-efrāz ile Etdigimiz Mühābbet ve Ḥüsn-i Cemāl Elinden Etdigi Şikāyet ve Ta‘rīfī Beyānı	Habsḥānede Bir Maḥbūb ile Etdigimiz Mühābbet ve Ḥüsn Elinden Etdigi Şikāyet
Cevāb-ı Maḥbūb-ı Ser-efrāz	Cevāb
[Başlıksız]	Takrī‘
Cevāb-ı Maḥbūb-ı Müşārun İleyh der-Nefy ve Zemm-i Ḥüsn	Beyān-ı Hāl
Afgānistān Ahālisinden Hācī İbrāhīm Efendi’niñ Habishāne-i Mezkūrda Ḥaḳkımızda Zuhūra Gelen İnsāniyyetiñ Ta‘rīfī	Afgānistān Ahālisinden Hācī İbrāhīm Efendi’niñ Maḥbes-ı Mezkūrda Ḥaḳkımızda Zuhūra Gelen Ḥizmeti
Vā‘iz-i Ġayr-ı Mütte‘iziñ Zaḥmı İltiyām-pezir Bulup Hastahāneden Çıkıp Kendini Divāne Edip Bahra İlķā Etdigidir	Vā‘iz-i Mufterī Zaḥmı İltiyām Bulup Hastahāneden Çıkıp Kendini Divāne Edip Bahra İlķā Etdigidir
el-Veled Sırru Ebīhi ve’l-‘Abdü ‘alā Şifati Mevlāhu	el-Veled Sırru Ebīhi ve’l-‘Abdü ‘alā Şifati Mevlāhu
Fe’nteḳamnā minhüm fe-Aḡriḳnāhüm fi’l- Yemmi bi-ennehüm Kezzebū	Fe’nteḳamnā minhüm fe-Aḡriḳnāhüm fi’l-Yemmi bi- ennehüm Kezzebū
Ve-vaḳa‘a’l-Ḳavlü ‘aleyhim bi-mā Zalemū Fehüm lā-Yantīḳūn	Ve-vaḳa‘a’l-Ḳavlü ‘aleyhim bi-mā Zalemū Fehüm lā- Yantīḳūn
Ḥiṭāb be-Şākī	Ḥiṭāb be-Şākī
Vemā Yaḥde‘üne illā Enfüseḥüm	[Başlıksız]
Li-yüḥiḳḳa’l-Ḥaḳḳa ve-Yubṭile’l-Bāṭıl ve-lev- Kerihe’l-Mücrimün	Li-yüḥiḳḳa’l-Ḥaḳḳa ve-Yubṭile’l-Bāṭıl ve-lev- Kerihe’l-Mücrimün
Ḳul Cā‘e’l-Ḥaḳḳu ve-Zeheḳa’l-Bāṭıl İnne’l- Bāṭıla Kāne Zehūḳā	Ḳul Cā‘e’l-Ḥaḳḳu ve-Zeheḳa’l-Bāṭıl İnne’l-Bāṭıla Kāne Zehūḳā
Ve-ekrabe’l-Va‘dü’l-Ḥaḳḳ fe-izā Hiye Şāḥişatün Ebsārü’llezīne Kefrū Yā Veylenā Ḳad Künnā fi Ġafletin min Hāzā bel Künnā Zālimīn	Ve-ḳterabe’l-Va‘dü’l-Ḥaḳḳ
Pend-i Mevlānā Bahāyī	[Başlıksız]
Ḳad Ce‘alehā Rabī Ḥaḳḳan Ve-ḳād Aḥsene bī İzā Ḥarecenī min’s-Sicn Ayet-i Kerīmesine	Ḳad Ce‘alehā Rabī Ḥaḳḳan Ve-ḳād Aḥsene bī İzā Ḥarecenī min’s-Sicn

Mazhariyetle Sienden İtlākımızñ Beyāmı	
Üsküdar'da Afğān Tekyesi Şeyhi Reşadetli Şeyh Feyzüddīn Efendi'nin Bize Kefil Olduğu Beyāmı	Üsküdar'da Afğān Tekyesi Şeyhi Feyzüddīn Efendi'nin Keyfiyyet-i Kefāleti
Vā'iz-i Mezkūruñ Tımār-ḥāneye Girdigidir	Müfterī-i merķūmuñ Tımār-ḥāneye Girdigi Beyāmı
Tımārḥāneden Hurūcu ve Vilāyete 'Azīmet Eşnāsında Żabtīye'yi İḥbār Taraf-ı Hükümetden Men'i	Tımārḥāneden Hurūcu ve Vilāyete 'Azīmet Eşnāsında Żabtīye'yi İḥbār birle Taraf-ı Hükümetden Men'i
Keyfiyyet-i İkrārı	Keyfiyyet-i İkrārı
Şüret-i İkrār-nāme	Şüret-i İkrār-nāme
Kerkük 'Ulemālarından Şāriḥ-i Bī-dil Ḥayālī Efendi'nin Bu Keyfiyyet Üzre Fārisīyyü'l-'İbāre Nazm Etdigi Şehādet-nāmesi	Kerkük Şu'arā- vü 'Ulemālarından Şāriḥ-i Bī-dil Ḥayālī Efendi'nin Fārisīyyü'l-'İbāre Nazm ü İnşā Eyledigi Şehādet-nāmedir
Bağdād Şu'arā-yı Benāmdan Mehdī Yūsuf Efendi'nin 'Arabiyyü'l-'İbāre Tanzīm Etdikleri Şehādet-nāmedir	Bağdād Şu'arāsından Yūsuf Mehdī Efendi'nin 'Arabiyyü'l-'İbāre Silk-i Nazma Keşide Etdigi Şehādet-nāmedir
Şehrizer 'Ulemālarından Resūl Kālender Efendi'nin Fārisīyyü'l-'İbāre Nazm Etdikleri Şehādet-nāmedir	Yine Kerkük Şu'arāsından Resūl Kālender Efendi'nin Fārisīyyü'l-'İbāre Nazm ü İnşā Eyledigi Şehādet-nāmedir
Dāğistān 'Ulemālarından Mī'yār Mū'ellif-i Ḥasan Perişān Efendi'nin Tanzīm Etdigi Şehādet-nāmedir	Dāğistān 'Ulemālarından Mū'ellif-i Mī'yār Ḥasan Perişān Efendi'nin Fārisīyyü'l-'İbāre Nazm Eyledigi Şehādet-nāmedir
Tetimme	Tetimme
[Başlıksız]	Hātıme

3.1.2. Beyitler

Sâfi, tercüme-i hâlinde *İftirâ-nâme*'den bahsederken “üç bin beyt miḳdārı bir *İftirâ-nâme*”¹⁶⁵ olarak ifade etse de söz konusu iki nüsha arasında beyitler açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Biri müsvedde, diğeri de temize çekilmiş nüsha olduğu için beyitlerin farklılaşması bir yazma eserin telif süreci açısından gayet normaldir. Sâfi; Bursa nüshasında bin dört yüzüncü beyte kadar, Bağdat nüshasında ise bin sekiz yüzüncü beyte kadar her yüz beyitte bir kenara beyit sayısını not almıştır. Geriye kalan beyitleri de hesaba katıp topladığımızda Bursa nüshasındaki *İftirâ-nâme* eseri bin sekiz yüz elli dokuz beyitten oluşmaktadır. Bağdat nüshasında ise bu sayı bin altı yüz yetmiş

¹⁶⁵ Sâfi, 12177-004, v. 202a.

yedidir. Bu beyit adetlerinin tercüme-i hâlde verilen sayı ile eşleşmemesinin nedeni iki şekilde açıklanabilir:

Birincisi, tercüme-i hâlin içerik itibariyle 1886 yıllarında kaleme alındığı göz önüne alındığında söz konusu metnin *İftirâ-nâme*'nin telif edildiği tarihten yaklaşık on iki yıl sonra yazıldığı sonucu çıkmaktadır. Arada oluşan bu uzun süre, Sâfi'nin beyit adedi konusunda hataya düşme ihtimalini yükseltmektedir. İkincisi ise Bağdat nüshası telif edildikten bir süre sonra Sâfi *İftirâ-nâme*'yi tekrar gözden geçirmiş ve üç bin beyitten meydana gelecek şekilde tekrar temize çekmiştir. Bize göre birinci ihtimal tercihe şayandır.

3.1.2.1. Bursa Nüshasında Olup Bağdat Nüshasında Olmayan Bazı Beyitler

Böyle beyitlerin sayısı oldukça fazladır. İki nüsha da Sâfi tarafından yazıldığı için bu beyitlerin Bağdat nüshasına aktarılmaması bir istinsah hatası olmayıp şairin kendi tercihi olduğu apaçık ortadadır. Sadece müsveddede bulunan bu beyitler bizlere ayrıca şairin eseri telif ettiği sırada nasıl biz zihin dünyası içerisinde olduğunu da göstermektedir.

Müstekbel-i hâl ü mâziyiz biz
Her türlü kazâyâ râzıyız biz¹⁶⁶

Fikr eyledi kim ki ol meyânı
Mû eyledi kaldı kılca cânı¹⁶⁷

Sem' olsa vâtan vâtan nidâsı
Her dem feleki tutar şadâsı¹⁶⁸

'Aşk içre bilirdi her mahalli
Verir idi hâtıra tesellî¹⁶⁹

¹⁶⁶ Sâfi, *İftirâ-nâme*, Genel 2402A-005, v. 119a.

¹⁶⁷ Sâfi, *İftirâ-nâme*, Genel 2402A-005, v. 120b.

¹⁶⁸ Sâfi, *İftirâ-nâme*, Genel 2402A-005, v. 117b.

Hükm etdi hevāya ger Süleymān

Eylerdi bu āb u nāra fermān¹⁷⁰

3.1.2.2. Bağdat Nüshasında Olup Bursa Nüshasında Olmayan Bazı Beyitler

Müellifin müsveddesinde bulunmayıp tebyiz edilmiş nüsha olan Bağdat nüshasında bulunan beyitler ise şairin kaleminden çıkmış bir nevi tashihler gibidir. Nitekim şairin çeşitli nedenlerle yazmadığı bazı beyitleri temize çekerken esere eklemesi gayet normal bir durumdur.

Nā-çār ederek vedā‘-yı aḥbāb

Kıldım reh-i kaşd u ‘azme pertāb (228)

Bu şeş-der-i ḥayretde beni zār etdiñ

Bir pula alınmazlar ile yār etdiñ

Bir miskin içün şehr-i Sitanbul içre

Ey çerḥ-i riya-kār ribā-kār etdiñ (667-78)

3.1.2.3. Değişime Uğrayan Bazı Beyitler

Müsvedde nüshasını temize çeken Sâfi; bazı beyitlerin yerlerini, bazı beyitlerin ise kelimelerini çeşitli nedenlere bağlı olarak değiştirmiştir. Bu değişimlerden bazıları şunlardır:

Tablo 5: Değişime uğrayan beyitlerin nüsha farkı ile gösterimi:

Bursa Nüshası	Bağdat Nüshası
Ol bāde ki zā‘il ede ‘aybı Keşf eyleye ḳalbe sırr-ı gaybı	Etme beni ol şarāba māyıl Kim eyleye ‘akl u hūşu zā‘il (343)

¹⁶⁹ Sâfi, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 115a

¹⁷⁰ Sâfi, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 112a.

Şavm-ile riyâzet idi kârı Tenhâda 'ibâdet idi yârı	Şavm-ile riyâzet idi yârı Tenhâda 'ibâdet idi kârı (318)
Ol gece yatıp o yerde râhat Şubh olduğu demde kaçdı şihhat	Yatdım o gece o yerde râhat Şubh olduğu demde kaçdı şihhat (373)
Teşki ile kalma dön yakîne Ol hâl ile ceddidi's-sefine	Şekk eyleme haşre gel yak[î]ne Ol hâl ile <i>ceddidi's-sefine</i> (437)
Dâyim işi nefis-ile mücâhid Maḥviyyetine vücûdu şâhid	Varmışdı fenâya ol mücâhid Maḥviyyetine vücûdu şâhid (479)
Luṭf etdi şikest cünd-i kahrı Döndürdü şarâb-şehde zehri	Luṭf etdi tehî sebû-yı kahrı Şehd-ile pür etdi câm-ı zehri (496)
Meşhûr garîbler yatağı Ya hâne ya kahveler bucağı	Ġurbetde garîbe cây u me'vây Ya hân ya kahvehânedir cây (531)
Sevķ etdi onu kazâ-yı mübhem Ol cây ki olmuş onda mübhem	Sevķ etdi bizi kazâ-yı mübhem Ol cây ki olmuş oñda mübhem (579)
Ol ka'be'ye ka'be-i 'ibâdet De sen buña ka'be-i itâ'at	Ger var ise ka'be-i 'ibâdet Olmuş bu da kıble-i itâ'at (611)
Dedi baña meclisiñ emîri Ne vech-ile kesdiñ ol faķîri	Şordu baña meclisiñ emîri Ne vech-ile kesdiñ ol faķîri (873)

4. Eser Adı ve Türü

İki nüshanın *İftirâ-nâme* kısmında eserin adı açık bir şekilde yazılmasa da Sâfi'nin tercüme-i hâlinde söz konusu eser için “üç bin beyt miķdârı bir *İftirâ-nâme*”¹⁷¹ adı zikredilmiştir. Lakin metnin içinde esere işaret olarak “sergüzeşt-nâme” kelimesi birkaç defa geçmektedir:

Eyler kalem-i hikâye-i perdâz
Bu vech-ile sergüzeşte âgâz (118)

Bir diğerk örnek:

Tâ şevķe gele zebân-ı hâmem
Tahrîr ede sergüzeşt-nâmem (258)

¹⁷¹ Sâfi, 12177-004, v. 202a.

Bursa nüshasına baktığımızda eserin isminin tayini konusunda bazı bilgilere rastlanılmıştır. 46b-47a varaklarında eserin son beyti için tarih düşürme hesaplamaları yapılmıştır. Buradaki hesaplamalara bakılırsa Sâfi'nin isim konusunda kafa karışıklığı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yaptığı denemelerde *Sergüzeşt-nâme* ile *İftirâ-nâme* arasında gidip geldiği görülmektedir. Eserin telif tarihi olan 1863-64/1280 sayısına tarih düşürmek için yaptığı bazı denemeler şunlardır:

Tamāma yetdi nāme

”تمامه يتدي نامه“

İftirā-nāmem tamām şükürler olsun

”افترانام تمام شكرلر اولسون“ (1863-64/1280)

Ḥamd et ki tamāma yetdi nāme

”حمد ايت كه تمامه يتدي نامه“ (1863-64/1280)

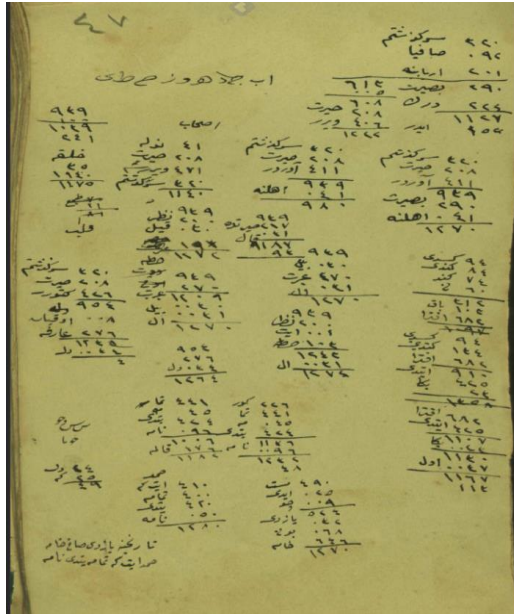
Sergüzeştim şāfiyen erbābına başiret derk eder

”سرگزشتم صافيا اربابنه بصيرت درك ايدر“

Sergüzeştim ḥayret āverdir başiret ehline

”سرگزشتم حيرت آوردر بصيرت اهلنه“ (1863-64/1280)

Nola ḥayret verirse sergüzeştim

Görsel 17: *İftirâ-nâme*'nin telif tarihi olan 1863-64/1280 sayısına tarih düşürmek için Sâfi'nin yaptığı bazı denemeler. Sâfi, Divan, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2502A-002, v. 47a.

Eserin türü, hiç şüphesiz müellifin de kendi dile getirdiği “sergüzeşt-nâme”dir. Divan edebiyatındaki *sergüzeşt-nâmeler*; kişinin başından geçen hadiseleri ve bu hadiseler sonucunda ortaya çıkan duygu ve düşüncelerini aktardıkları eserlerdir.¹⁷² Hatırat ve kurmaca olarak ikiye ayrılan bu türde kişi, kendisindeki “benliği” bize anlatma çabası içerisinde. Bu eserde ise şairin 1860-1862 yılları arasında başına gelen hadiseler, birinci şahıs tarafından Türkçe olarak¹⁷³ nazma dökülmüştür.

5. Yazım Tarihi

Sâfi, *İftirâ-nâme*’yi ne zaman yazmaya başladığını bildirmemiştir. Lakin eserin ne zaman tamamlandığını son beytine düşürdüğü tarih ile (1863-64/1280) bizlere haber vermiştir. Eserde anlatılan hadiselerin zamanını tayin etmek için *İftirâ-nâmde*’ki tarihsel atıflar incelenmiş ve eserin telif süreci ile alakalı bazı bilgiler belirmiştir.

Sâfi, *İftirâ-nâme*’de üç yer dışında olayların yaşandığı esnadaki tarih bilgisini vermekten kaçınmıştır. Eserde verilen ilk tarih Safvetî Paşa Tekkesi Şeyhi Mehmed Arif Efendi’nin vefatına düşürülen tarihtir (1861/1278). İkincisi ise Sâfi’nin hapisanede kaldığı esnada tanıştığı ve orada vefat eden bir delikanlının vefatına düşürülen tarihtir (1862/1279). Son tarih ise *İftirâ-nâme*’nin son sayfalarında “Şüret-i İkrâr-nâme” bölümünde ikrâr-nâmenin yapıldığı tarihi 30 Ekim 1862 (6 Cemaziyelevvel 1279) tarihidir.¹⁷⁴ Yani söz konusu eserin konusunu teşkil eden olaylar bütünü bu tarihe kadar sonlanmamıştır. Telif sürecine ne zaman girildiği ile alakalı elimizde bir bilgi olmasa da Sâfi, 1863-64/1280’de telifini müsvedde olarak İstanbul’da tamamlamış 1864-65/1281’de ise yine İstanbul’da tesvit ettiği nüshayı temize çekmiştir.

¹⁷² Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, s. 2.

¹⁷³ Eserin dili Türkçe olmakla birlikte Farsça ve Arapça bazı bölümler de mevcuttur.

¹⁷⁴ Bu ikrâr-nâme tarihi sadece Bursa nüshasında yazılıdır. Bağdat nüshasında herhangi bir ikrâr-nâme tarihine rastlanılmamıştır.

6. Sebeb-i Telif

İftirâ-nâme'de müstakil bir sebeb-i telif bölümüne rastlanmasa da “Tetimme” bölümünde eseri neden telif edildiğini açıklayan beyitler mevcuttur. Bu beyitlerde Sâfî; bu sergüzeştini okuyan kişinin kıssadan hisse çıkarmasını, iftirakâr ve kötü huylu kişilerle arkadaşlık yapmamasını nasihat etmiştir.

Ey nâzır olan bu hasb-i hâle
Vey vâkıf olan bu hoş me'âle

Ger kıssadan aldıñ ise hisşe
Benden saña penddir bu kışşa

Bir kimseyi bildiñ iftirâ-kâr
Onuñla muhabbet etme zînhâr

Bir kimse ki meylede nifâka
Onuñ ile düşme ittifâka (1604-07)

Bunu dışında bize göre *İftirâ-nâme*'nin asıl sebeb-i telifi şudur: Sâfî, uğradığı bu iftira hadisesini hikâyenin başından sonuna kadar muhataba anlatarak mağduriyetini dile getirmek, aynı zamanda hapse atıldığı sırada hakkında konuşulan suizandan kendisini temizlemek için bu eseri telif etmiştir. Nitekim yaralama hadisesi Bağdat sokaklarına kadar ulaşmış ve Sâfî hakkında ileri geri konuşulduğu bilinmektedir. Sâfî de kendisine atılan bu iftiradan kurtulmak için bütün ayrıntıları iler birlikte böyle bir eser kaleme almıştır.

7. İftirâ-nâme'nin Muhtevası

Eser; besmele, münacat, naat bölümleri ile başlamaktadır. Daha sonra dönemin padişahı olan Sultan Abdülaziz ve eski şehremini Ahmed Şükrü Bey'e sitayiş ve kaside bölümleri yer almaktadır.

Sâfi'nin Ahmet Şükrü Bey ile ilişkisi tam olarak bilinmemekle birlikte divanında, Ahmet Şükrü Bey ve ailesi ile alakalı bazı başlıklar mevcuttur. Bu başlıklardan en önemlisi *İftirâ-nâme*'nin basılması için Ahmet Şükrü Bey'e yazılan kasidedir. Bize göre Sâfi'nin bu eylemleri bir himaye arayışının ürünüdür. Sâfi'nin Ahmet Şükrü Bey ve ailesi ile alakalı divanındaki başlıklar tabloda şu şekilde gösterilmiştir:

Tablo 6: Sâfi'nin divanında Ahmet Şükrü Bey ve ailesi ile ilgili atılan bazı başlıklar:

Şadr-ı A'zam Maḥmūd Nedīm Paşa Ḥazretleri'nin Eş'âr-ı Ebkarındandır	11b
Necīb Paşazāde 'Aṭūfetli Veliyyü'n-Ni'am Aḥmed Bey Ḥazretleri'nin Maḥdūmu Mehmed Bey'in Liḥyesine Söylenen Tārīḥdir	19a
Taḥmīs-i Ğazel-i Ḥazret-i Veliyyü'n-Ni'am Aḥmed Şükrü Bey	43a
İftirâ-nâme' miniñ Tab' u Teşmīli Ḥuşūşu Veliyyü'n-Ni'am Merḥūm Necīb Paşazāde 'Aṭūfetli Aḥmed Şükrü Bey'e Taḳdīm Olunan Kaşīdemizdir	47b-48b
Esbaḳ Bağdād Vālisi Merḥūm Ḥacı Necīb Paşa'nın Maḳām-ı Şadāret-i 'Uzmāya Teşrīfinde Söylenen Kaşīde vü Tārīḥdir	52b
Esbaḳ Bağdād Vālisi Ḥacı Necīb Paşa'nın Maḥdūmu Maḥmūd Nedīm Paşa'nın Maḳām-ı Şadāret-i 'Uzmāya Teşrīfinde Söylenen Tārīḥdir	53b

İftirâ-nâme'nin basılması için Sâfi'nin Ahmet Şükrü Bey'e yazmış olduğu Kaside:

**“İftirâ-nâme' miñ Tab' u Teşmīli Ḥuşūşu Veliyyü'n-Ni'am
Merḥūm Necīb Paşazāde 'Aṭūfetli Aḥmed Şükrü Bey'e Taḳdīm
Olunan Kaşīdemizdir**

Ḥudā ki bir işi rūz-ı ezel edip taḳdīr
Mühāldir olma ol re'y-i 'aql ile taḡyīr

Ḥudā ki bir ḳuluna ḳılsa bir ḳazāyı ḳader
Birikse bir yere etmez de māsivā tedbīr

Hidāyeti ere bir 'abd-i gümrehe ger olur
Oña kemāliyle rehber eli 'aşālī żarīr

Erişse zerre-i kahrı çıkıp bürücundan
Tarîkîni şaşırır âfitâb-ı ‘âlem-gîr

Sihâb pâre gibi kûşe-i felekde kalır
Meh-i münîri eger luţfu etmese tenvîr

Odur hemîşe eden luţf ile zarîri karîr
Odur hemâre kılan kahr-ile karîri zarîr

Odur kılan dehen-i naḥlı çeşmesâr-ı ‘asel
Odur eden şikem-i kirmi dest-gâh-ı ḥarîr

Odur ki Sıbtî ve Kıbtîye râzıku’l- erzâk
Odur ki merḥametiyle durur emîn ü şerîr

Odur Ḥalîl’e kılan ‘adn nâr-ı Nemrûd’u
Odur ki eyledi Fir‘avn’a âb-ı baḥrı sa‘îr

Gehî şerîriñ elinde eder emîni zelîl
Gehî şerîri emîniñ eli ile tedmîr

Gehî Hüseyin’i kılar deşne-gâh-ı kîn-i Yezîd
Gehî Yezîdî eder la‘net-i ‘ibâda maşîr

Hüve’l-Ḳavî hüve’l-Ḳâhir hüve’l-Ḳâdir
Odur kavîye şedîd ü Odur za‘îfe zahîr

Îrâdetinde Odur keyfe mâ yürîdü mürîd
Taşarrufunda Odur keyfe mâ yeşâ’u ḳadîr

Vücûd-ı peşşede neşv ü nemâya ‘ilmi müḥîṭ
Derûn-ı ḥâk-ı siyehde ḥayâl-i mûra ḥabîr

Dayanma zühdüñe ey zāhid-i riyyā-pīşe
Odur yesīri ‘asīr eyleyen ‘asīri yesīr

Bilirdi kibrini İblīs’iñ olmadan Ādem
Görürdü Ādem’i āb ü gıl olmadan taḥmīr

Ḳuşūra mu‘terif ol tekyelenme a‘māle
Düzer mi eyledigñ būriyāya naḳş-ı ḥaṣīr

Hemān Cenāb-ı Ḥaḳḳıñ fazlına göñül bend et
Budur tarīḳ-i necāt ğayrısı ḥaṭā vü ḥaṭīr

Bu ḳavle cümle ḥaḳā’iḳ-şinās şāhiddir
‘Ale’l-ḥuşūş veliyyü’n-ni‘am emīr-i kebīr

O mīr kim ger ola ṭab‘-ı şāfına nisbet
Ḥayāta serzeniş eyler şafā-yı çeşme-i ḳīr

O mīrdır ki eger ḥilm ile ederse nigāh
Ḥacāletinden olur āb nār-ı çarḥ-ı eṣīr

O mīrdır ki olur vaşfın etse bir vāşıf
Elinde ḥāmesi gül-bün devātı kân-ı ‘abīr

O mīrdır ki eger keff-i cūdunu görse
Donar yerinde kemāl-i ḥasedle ebr-i muṭīr

O mīrdır ümerā re’y ü ‘aklına muḥtāc
Kemāl-i ‘atıfetiñ vaşf eder vezīr ü müşīr

O mīrdır unutturdu Ca‘fer’i ḥālā

Eder ‘Irāk-ı ‘Arab ‘adl ü cūdunu teşhîr

Cemāl-i pākine dildāredir şabāhü’l-ḥayr
Cebīn-i enverine dīde-düz şubḥ-i aḥîr

Eyā veliyy-i ni‘am ey emîr-i pāk-şiyem
Eyā sipehr-i me‘ârifde âfitâb-ı münîr

Sen ol emîr-i ḥakā’ik-şinās-ı ma‘nâsın
Bütün kalem-rev-i ‘irfânı eylediñ teşhîr

Ne gûne vaşf ede evşâf-ı zâtını dil-i zâr
Şıgar mı dâne-i incîre mihr-i ‘âlem-gîr

İḥâta eylemedi çok çalışdı ta‘rîfe
Olur mu göze muḥîta muḥâṭ-i çerḥe masîr

‘Ale’l-ḥuşûş bu günler secencel-i dil-i pāk
Ġam-ı zamâne ile eyler oldu jenk-pezîr

Niçün ki yetdi kemâline İftirâ-nāmem
Ĥitâm oldu bu günlerde sergüzeşt-i fakîr

Egerçi oldu nizâmında pây-ı tab‘-ı tavîl
Tıbbâ’atinde yed-i iktidâr düşdü kaşîr

Ümîd ‘âṭifetiñden budur ki şefkat edip
Bu ‘usretim ola luṭf-ile sāyeñizde yesîr

Yeter yeter bu kadar etme şâfiyâ taş‘îd
El aç du‘âya tamâm et uzanmasın takrîr

Hemîşe cünbüşe geldikçe hâme-i vaşşâf
Hemâre vaşfiñi etdikçe vâşifân tahrîr

Bula deriñde murâd üzre kâm bendelerin
Müdâm bulmaya ‘âlemde düşmeniñ tevķîr”¹⁷⁵

Girişini tamamladıktan sonra “Şurû‘ be-Maṭlab” başlığı altında hikâyesini anlatmaya başlayan Sâfi, İstanbul yolculuğundan önceki ruh halini veciz bir şekilde aktarmıştır:

Oturmuş-idim vatandaş hoş-hâl
‘Uşşâklar ile fâriḡu’l-bâl

Zülf ü haṭ u hâl idi hayâlim
Eş‘âr u ḡazel idi maḡâlim

Ne dilde hevâ-yı meyl-i ḡurbet
Ne sînede ârzü-yı kürbet (189-91)

7.1. İstanbul’a Yolculuk

İftirâ-nâme’de Sâfi’nin İstanbul’a yolculuk sebebi tam olarak zikredilmemiştir. Bu durum, üstü kapalı bir şekilde geçilmiş ve bu yolculuğun kadere yazılmış bir hakikat olduğu ve ondan kaçılamayacağını vurgulanmıştır. Üstelik tercüme-i hâlinde Sâfi, İstanbul’a gidiş sebebini açıklarken “ba‘ż-ı maşâliḡ-i zâtiyyem zimmetinde Āsitâne-i ‘aliyyeye ‘azîmet”¹⁷⁶ demekle yetinmiştir.

Molla Sâbir’in notlarında, Sâfi’nin İstanbul’a yolculuk etmesinin sebebi “şonra pederinden mevrûş yedindeki du‘â-gülük berâtınıñ tecdîdi zımnında der-sa‘âdete ‘azîmet” olarak açıklanmıştır.¹⁷⁷ Ata Terzibaşı da bu

¹⁷⁵ Sâfi, Divan, 12177-002, v. 47b-48b.

¹⁷⁶ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 201b.

¹⁷⁷ Sâbir, 12177-002, v. 124a.

bilgiyi eserinde yinelemiştir.¹⁷⁸ Lakin *İftirâ-nâme*'de bu berata işaret eden bir beyte rastlanmamıştır. Bununla birlikte eserde, Sâfi'ye iftira atan Vaiz Mustafa'nın İstanbul'a gelme nedeni "tecdîd-i berat" olarak kaydedilmiştir:

Dedi ki naşîhat eyleme sen
Tecdîd-i berâta gelmişim ben (756)

Molla Sâbir'in bu beyitten hareketle Sâfi'nin İstanbul'a gelme nedenini "tecdîd-i berat" olarak yanlış anlaması, ihtimal dâhilindedir. Nitekim beyitten de anlaşılacağı üzere burada tecdîd-i berat için İstanbul'a gelen kişi Sâfi değil, Sâfi'yi kendisini yaralamakla suçlayan Hacı Eminzâde Molla Mustafa'dır.

Yolculuğa çıkıp çıkmama konusunda tereddütte kalan ve on iki gün düşünen Sâfi meseleyi arkadaşlarına açma kararı almıştır.¹⁷⁹ Çevresi ile istişare ettikten sonra yola çıkmaya karar veren Sâfi, İstanbul'a giden bir kervan beklemeye başlamıştır. Çok geçmeden istediği kervan Bağdat'tan gelmiş ve onlarla birlikte Kerkük'ten yola koyulmuştur. Kervan, Erbil'e vardıktan hemen sonra çok beklemeyip Musul'a varmış ve orada birkaç gün konaklamıştır.¹⁸⁰

Sâfi, daha sonra kervanla birlikte İstanbul'a gitmek için yola koyulmuştur. Musul'dan ayrıldıktan sonra Zaho, Cizre, Mardin, Diyarbakır ve Harput'u geçerek Sivas'a varmıştır. Sâfi'nin geçtiği bu şehirler hakkındaki gözlemleri de dikkate değerdir. Özellikle Zaho halkının cimri olarak bilindiğini, Cizre'nin yaşanılmayacak taşlık bir belde olduğunu söylemesi bunlardan bazılarıdır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 125.

¹⁷⁹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 142a.

¹⁸⁰ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 143a.

¹⁸¹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 143a-b.

7.2. Sâfi Sivas'ta Hastalanıyor

Sâfi, Sivas'a ulaştığında vücudundaki yüksek ateşten dolayı hastalanmış ve Mûr Ali'nin Çayırağzı'ndaki¹⁸² Kâdirî tekkesine misafir olarak yerleşmiştir. Hekimlerin verdiği ilaçlardan da fayda bulamayan Sâfi, artık yaşamaya dair ümitlerini kesmiştir. Tekkenin şeyhi olan Ali Mûr, Sâfi'nin hastalığı boyunca ona hizmet etmiş ve çeşitli nasihatlerde bulunmuştur. Sâfi'nin bu hasta hali yirmi beş gün sürmüş ve iyileşince yolculuğuna kaldığı yerden devam etmiştir.¹⁸³

Mûr Ali, aslen Kerküklü olmasına rağmen Sâfi bu ayrıntıya değinmemiştir. Ayrıca Mûr Ali, Sâfi ile aralarında müşaare gerçekleşen Fâiz'in babası Şeyh Abdurrahman Hâlis'in de mürididir.¹⁸⁴

7.3. Sâfi Tokat'ta

Sivas'tan kabile ile yola çıkıp Tokat'a ulaşan Sâfi, istirahat etmek için Mevlevî dergâhına geçmiştir. Sâfi ayrıca dergâhın şeyhi ile iletişime geçip ona ismini sormuş, şeyh de adının "Ali Rıza" olduğunu söylemiştir. Dergâhın şeyhi ile alakalı yaptığımız tarama sonucunda, bu kişinin dönemin Tokat Mevlevîhânesi Şeyhi Ali Rıza Dede Efendi b. Hasan Dede olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁵

Kaşd eyledim ol meh-i kemâle

İmâ ile nāmını su'âle

İmâdan alınca 'aqs-i mir'ât

Fehm etdi işâretimi ol zât

¹⁸² Tekkenin ismi ve tarikat bilgisi *İftirâ-nâme*'de mevcut değildir. Mûr Ali ve hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Arslan, "Kerküklü Şeyh Mehmed Ali Nûr Mûr Ali," <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-kerkuklu-seyh-mehmed-ali-nur> [25.01.2022].

¹⁸³ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 144a-146a.

¹⁸⁴ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. II, s. 26.

¹⁸⁵ Barihüda Tanrıkorur, "Tokat Mevlevîhânesi," *DİA*, c. XXXXI, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), s. 227-30.

Dedi ki muhibb-i Mürtezâ'yım
Hâk-i kâdem-i 'Alî Rızâ'yım (365-67)

İstirahat ettiği sırada tekrar hastalanan Sâfi “birkaç gün” bu haliyle dergâhta kalmıştır. Kullandığı ilaçların fayda vermediğini dile getiren Sâfi “Allah’a yaptığı münacattan sonra” iyileşmiştir.¹⁸⁶

7.4. Sâfi Samsun’da

İyileştikten sonra İstanbul yoluna tekrar koyulan Sâfi; Turhal ve Amasya’ya uğrayarak Samsun’a ulaşmıştır. Sâfi, Samsun limanına ulaştığında Karadeniz’in büyük dalgalarını müşahede etmiş ve o günlerde deniz yolu ile seyahat etmenin uygun olmadığını bilmesine rağmen vapura binip yola koyulmuştur.

7.5. Sâfi İstanbul Vapurunda

Samsun’dan yola çıkan vapur Sinop limanının önüne çapasını atmıştır. Uzun bekleyişten sonra vapurun yelkenleri açılmış ve süratle İstanbul boğazına doğru yola çıkmıştır.

Reftârına baır olup musahhar
Sinob’un önünde atdı lenger

Kaç sâ‘at edip o yerde ârâm
Ârâmına ağız-ı bâr olub kâm (447-48)

Vapur; Sinop’tan ayrıldıktan sonra seyahat esnasında akşam saatlerinde önce siyah bir bulut denizin üzerini kaplamış, ardından şimşek ve yağmurla beraber bir fırtına meydana gelmiştir.

¹⁸⁶ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 146a-149a.

Bir ebr-i siyāh oldu peydā
Zülf-i şebe vesme sürdü yeldā (455)

Berķ oynadı ra‘d-ile havāda
Şan toplar atılır semāda (457)

Bārān daħi başladı nüzūle
Gitdikçe gidip reh-i ‘udūle (459)

Çıkan fırtınada, kimisi sağa sola bağırarak kaçışmaya başlamış kimisi de bu dehşetli olay karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Gemideki Müslümanlar kara ve deniz duasını okurken; Hristiyanlar dalgaların sakinleşmesi için üzerlerindeki haçı denize atmaya başlamıştır. Bu sırada gemide bulunan bir pir; ellerini semaya açmış ve münacatta bulunmuştur. Dua tesiriyle fırtına durmuş ve vapur boğaza doğru hareketine devam etmiştir.

7.6. Sâfi İstanbul Boğazı’nda

Vapur, İstanbul boğazına yaklaşmış ve şehrin silueti görünmeye başlamıştır. İlk olarak boğazın iki kıyısında sıralamasına uzanan birbirine muttasıl yalılara dikkat çekilmiştir. Her yalının planlı bir şekilde inşa edildiğini dile getiren Sâfi daha sonra yalı bahçelerindeki çiçeklere değinmiştir.

Bir böyle maħal[le] kim zamāne
Mişlini getirmemiş cihāne

Tahmīn ile tūlü altı sā‘āt
İki tarafı kusūr u kā‘āt

Şaf üzre kusūr u kā‘ı her semt
Mīzān-ile lā ‘ivec velā emt (503-05)

Her kûşede bir hezâr biñ gül
Her sâyede biñ şafâ vü bir mül

Çılmış bu cihâna keşf-i râz ol
Fırdevs-i hâkîkate mecâz ol (514-15)

Sâfî, boğazı tasvir ettikten sonra bu beldeyi Fırdevs cennetine benzetmiş ve bununla ilgili iki ayetten¹⁸⁷ iktibasta bulunmuştur. İman edenlerin varacağı “güzel yurt”u, boğaza benzetmiş ve ayetteki “Tûbâ lehüm” cümlesini aynen beyitte zikretmiştir. Bir diğer iktibas ise eşi benzeri olmayan “İrem” şehrine yapılmıştır.

Tûbâ lehüm âyetin okurlar
Tûbâ diye birbirine ‘ar‘ar

Birbirine baş çatıp fevâkih
Olsa nola cennete müşâbih

Ol bâğ-ı irem gibi şenâda
Lem yahluğ okurdu fî ‘l-bilâda (517-19)

Vapur ilerledikçe şehrin merkezi konumundaki Sirkeci taraflarına yaklaşmış ve küçük kayıklar gözükmeye başlamıştır. Vapurdan inen Sâfî, hemen kendisine kalacak yer aramaya koyulmuştur.

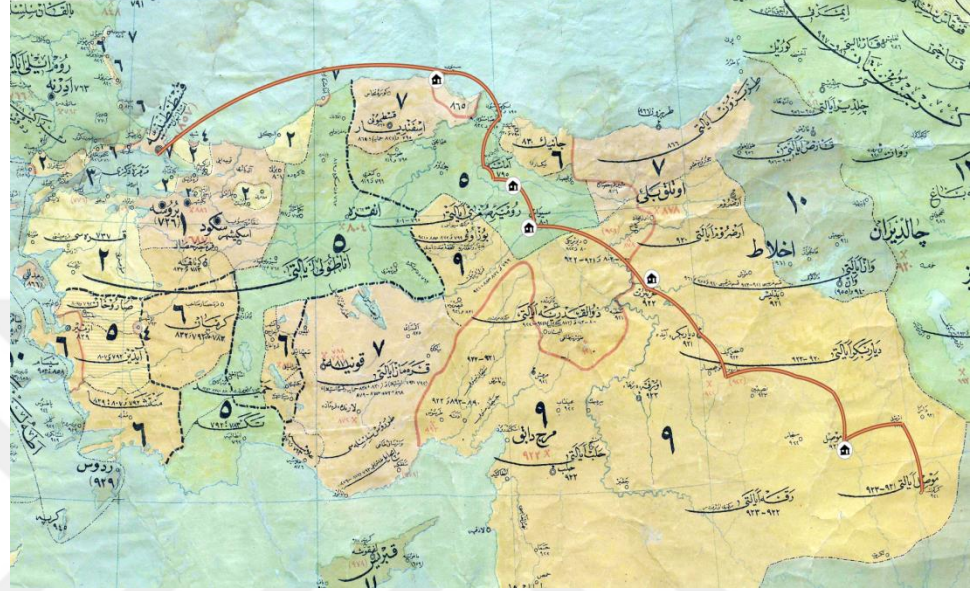
Gide gide zâhir ü hüveydâ
Tâ şehr-i Sitanbul oldu peydâ

¹⁸⁷ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt onlar içindir.” bkz. Kur’an Yolu, er-Ra’d 13/29, <https://kuran.diyanet.gov.tr> [Erişim 16 Nisan 2022].

“Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e.” bkz. el-Fecr 89/8.

Şehriñ öñüne çü yetdi pervāz
‘Ankā gibi oldu lenger-endāz

Zevrağçeler oldular nümāyān
Baħr üzre ħabāb gibi her yan (521-23)

Görsel 18: Sâfi'nin Kerkük'ten İstanbul'a yaptığı yolculukta kullandığı güzergah. Harita: Osmanlı Vatanı Haritası¹⁸⁸

7.7. Sâfi'nin İstanbul'u

Samsun'dan deniz yoluyla İstanbul'a gelen Sâfi gördüğü boğaz manzarasına karşı duygularını gizleyememiş ve eserine *Ta'rif-i Boğaz ve Sitanbul'ıñ Seyr ü Temāşası Beyānı* başlıkları altında hissettiklerini dile getirmiştir. Sâfi, daha sonra şehri semt semt dolaşmış ve bu seyir esnasındaki gördüklerini süslü bir şekilde sunmuştur. Özellikle Sâfi'nin camii, mescit ve kütüphane gibi yapılar hakkındaki izlenimleri bizlere İstanbul'un yabancı gözünde nasıl bir etki bıraktığını göstermiştir.

Mescidleri ka'be gibi pür-nūr
Cāmi'leri ħod çü beyt-i ma'mūr

¹⁸⁸Matbaa-i Sanayi, "Osmanlı Vatanı Haritası," (1917), <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93752> [Erişim 15.04.2022].

Tahşîl-i ‘ulûm-ı mustetâba
Gelmezdi medârisi hesâba

Her kûşede bir kitâbhâne
Bir beldede görmemiş zamâne (612-614)

Sâfî, İstanbul’da geçirdiği 1860-1868 tarih aralığındaki izlenimlerini sadece *İftirâ-nâme*’ye sığdırmamış, divanında da başkent hakkındaki hislerini bizimle paylaşmıştır.

Şem‘-i kâfûrları gerden-i hûbândır hep
Etmiş İstanbul’u rûşen leb-i deryâda fener

Bir beg oğluna dūçâr oldu Begoğlu’nda gönül
Eylemiş vâlih ü şeydâ nice Beylerbeği’ni¹⁸⁹

7.8. Sâfî Fincancı Han’da

Kahvehane ve hanları bir bir dolaşan Sâfî, sonunda Fincancı Han’da karar kılmış ve oraya yerleşmiştir.

Ġurbetde ġarîbe cāy u me’vāy
Ya hân ya kâhvehânedir cāy

Bu kâhve bu hân diye gezerken
Fincancı hânı göründü mesken

Dilde bu meşel olup nümâyân
Ger yoğ-ise kâhve işte fincân (531-33)

¹⁸⁹ Sâfî, Divan, 12177-002, v. 47a.

Sâfi'nin burada ne kadar süre kaldığı hakkında eserde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Lakin eserdeki olayların kronolojik olarak aktarıldığı hesaba katılırsa -ki *Vapurdan Hurûç ve Fincancı Hânı'nda Nüzûlümüzün Beyânı* başlığından sonra olay akışını ihtiva eden bölümün başlığı *Hân-ı Mezîkürdan Hânkâha Nakl Ettiğimizi Beyânı*'dır- Sâfi'nin çok kısa bir süre sonra handan ayrılarak Safvetî Paşa Tekkesine yerleştiğini söyleyebiliriz.

7.8.1. Fincancı Han Nerede?

Fincancı Han ile alakalı arşiv taraması yapılmış ve ilk olarak 24 Aralık 1854 tarihli bir belgeye rastlanmıştır. Söz konusu belgede Gözlece'den İstanbul'a gelen misafirlerin Fincancı Han'da konaklamalarında bir sakınca olmadığını ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Belgenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere Fincancı Han, şehre yeni gelen misafirlerin konaklayacağı bir mekân olarak öne çıkmıştır. Ayrıca Lale Can'a göre Fincancı Han, özellikle sufilerin network oluşturdıkları, mutasavvıfların birlikte çalıştığı bir mekân olmuştur.¹⁹¹

Günümüzde handan geriye kalan bir şey olmasa da semt olarak nerede bulunduğu araştırılmış ve Kapalı Çarşının Örücüler kapısı yolunda Uzun Çarşı kolu üzerinde olduğu tespit edilmiştir.¹⁹² Nitekim Mercan Caddesi civarında bulunan Fincancılar Yokuşu Caddesi ve Fincancılar Çıkmaşı Sokağı, adlarını Fincancı Han'dan aldıkları düşünülmektedir.

Görsel 19: Fincancılar Çıkmaşı sokak tabelası. Fotoğraf: Halil Salman, Tarih: 29.05.2022.

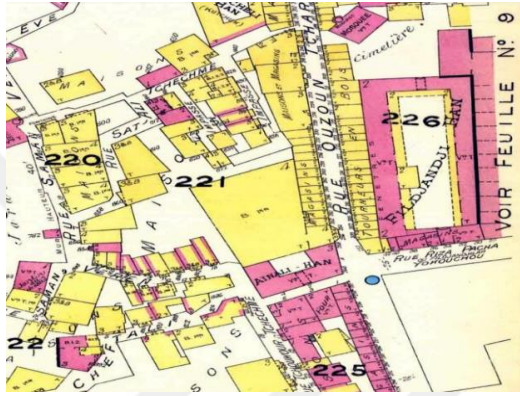
¹⁹⁰ BOA, Hariciye Mektubi Kalemî [HR. MKT.], No. 96, Gömlek No. 48.

¹⁹¹ Lale Can, "Connecting People: A Central Asian Sufi network in turn-of-the-century Istanbul," *Modern Asian Studies*, c. XXXVI, S. 2 (2012), s. 288-89.

¹⁹² Ahmet Yaşar, "The Han in Eighteenth- and Early Nineteenth- Century Istanbul: A Spatial, Topographical and Social Analysis," (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2006), s. 63.

Onlarca hanın bulunduğu bu caddede Fincancı Han'ın tam konumunu bulmak için eski İstanbul haritalarına bakma ihtiyacı doğmuştur. Bu haritalar dikkatli bir şekilde incelenmiş ve Fincancı Han'ın konumu ve akıbeti ortaya çıkmıştır.

Charles Edward Goad tarafından 1904 yılında yangın sigortaları için hazırlanan İstanbul haritasındaki sekizinci pafta Fincancı Han görülmüştür.¹⁹³ Haritaya göre Fincancı Han günümüzde İsmetiye Caddesi ile Uzun Çarşı Caddesinin kesiştiği köşede Şark Hanın hemen yanında bulunmaktadır.

Görsel 20: Charles Edward Goad'un hazırladığı İstanbul haritasının 8. paftasında Fincancı Han

1911 yılında çizilen *Alman Mavileri* haritasında ise bu konum *Rıza Paşa Arsası* olarak geçmektedir.¹⁹⁴

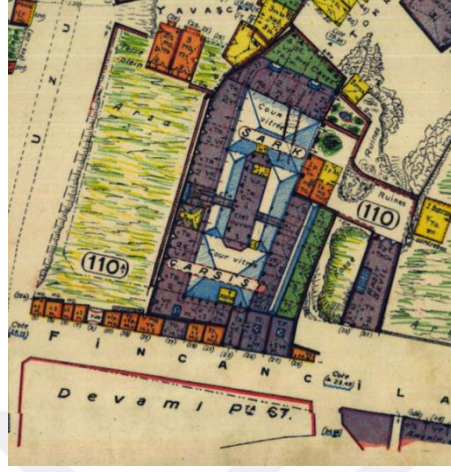

Görsel 21: Alman Mavileri İstanbul haritasındaki Fincancı Han'ın bulunduğu konum.

¹⁹³ Charles Edward Goad, "Plan d'assurance de Constantinople," <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/107058> [Erişim 19 Eylül 2021].

¹⁹⁴ Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, haz. İrfan Dağdelen, (İstanbul: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2006), c.2 no: 7.1.

1922-1945 yılları arasında çizilen dönemin en detaylı İstanbul Haritası sayılan Pervititch Haritalarında bu konum çimlerle dolu boş bir arsa olarak gösterilmiştir.¹⁹⁵

Görsel 22: Pervititch Haritalarında Fincancı Han'ın bulunduğu konum.

Haritalardaki bu veriler dikkate alındığında Fincancı Han'ın 1904 yılından sonraki dönemde bir şekilde atıl kaldığı ve 1910-1922 yılları içinde yıkıldığını söyleyebiliriz. Günümüzde ise Fincancı Han'ın bulunduğu konumda 1950 yılında inşa edilmiş “Milas Han” bulunmaktadır.

Görsel 23: Milas Hanın dıştan görünümü. Fotoğraf: Halil Salman, Tarih: 29.05.2022.

¹⁹⁵ Jacques Pervititch, Pervititch Haritaları, “İstanbul,” <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114094> [Erişim 19 Eylül 2021].

7.9. Sâfî Safvetî Paşa Tekkesinde¹⁹⁶

Ekonomik olarak güç duruma düşen Sâfî, kendisine kalacak başka bir yer bulmaya koyulmuş ve sonunda Fincancı Han'a yaklaşık 500 metre uzaklıkta Hoca Paşa civarındaki Sâfvetî Paşa Tekkesinde¹⁹⁷ kalmaya başlamıştır. Tekkede feraha kavuşan Sâfî, soluğu İstanbul sokak ve esnaflarında almıştır. İstanbul esnaflarının uzunca tasvir edildiği bu bölüm, bölgenin gündelik yaşamı ve esnaf tiplerini açısından oldukça önemlidir.

Bir kûşede kıl bize imâmet
Faqr ehline hânda güç ikâmet

Tüccâr u sipâh hâna 'âzim
Faqr ehline hânkâh lâzım

Ya tekye ya hânkah ya dergâh
Her kâğısı olsa birdir Allâh (573-75)

Ol hânkah içre fâriğü'l-bâl
Kaldık dil-i vâlih ile hoş-hâl

Her şubh u mesâda hatm-i hâce
Kâlâ-yı zühd gelip revâce (581-82)

¹⁹⁶ Eserde genellikle tekke yerine “hankah” kelimesi kullanılmıştır.

¹⁹⁷ Safvetî Paşa Tekkesi hakkında bilgi için bkz. *Revnakoğlu'nun İstanbul'u*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), s. 2112-15.

Görsel 24: Safvetî Paşa Tekkesi. Fotoğraf: Halil Salman, Tarih: 29.05.2022.

Altı ay bu şekilde tekkede ikamet eden Sâfî, tekkenin şeyhi olan Mehmed Arif'e bir bölüm ayırmış ve onu uzunca methetmiştir. Bu bölümün hemen akabinde ise şeyhin vefatına tarih düşürülmüş ve mezar taşına yazılmıştır.

Bir şeyhi var idi ismi 'Ârif

Rûz u şeb idi işi maşârif

Sîm u zer-i hâlişü'l-'ayârı

Âteşlere yakmak idi kârı (661-62)

Şâfiyâ-bende beşâretle dedim târîhîni

Cennetü'l-me'vâ olup 'Ârif Efendi'ye maķâm

“جنت المأوي اولوب عارف افندي يه مقام” (1861/1278)

Mehmed Arif vefat ettikten sonra tekkeye şeyh aranmış ve en uygun kişi olarak Hasan Efendi seçilmiştir. Hasan Efendi'nin tekkeye teşrifine ve şeyh olmasına eserinde yer veren Sâfî, bu başlığın ardından tekkenin imamı Mehmed Hâfız'dan bahsetmiştir.

Bî-şeyh bıraķdı hānķāhı
‘Azm etdi beķāya dūşdı rāhı

Qıldıķda maķām-ı emre mi ‘rāc
Bir āhara oldu tekye muhtāc

Çok tālibi çıķdı līk elyak
Fikr eylediler yok idi el-haķ

Bir şeyh Hasan adlı zāt-ı vālā
Ol hālet içinde oldu peydā (680-83)

Sâfi; tekkenin imamı Mehmed Hâfız’ın kindar, riyakâr, hacletten yoksun, vakıf malına hürmet etmeyen bir insan olduğunu ve tekkede bulunanlara zorluklar çıkardığını dile getirmiştir. Hatta daha ağır suçlamalarda da bulunmuş lakin daha sonra bu yazdıklarının üstünü çizmiştir.¹⁹⁸

Hâfız dedim ise şanma kim dīn
Hâfız idi līk hâfız-ı kīn

Fikr eyler olursa hīle her-gāh
Eyler idi isti‘āze rūbāh

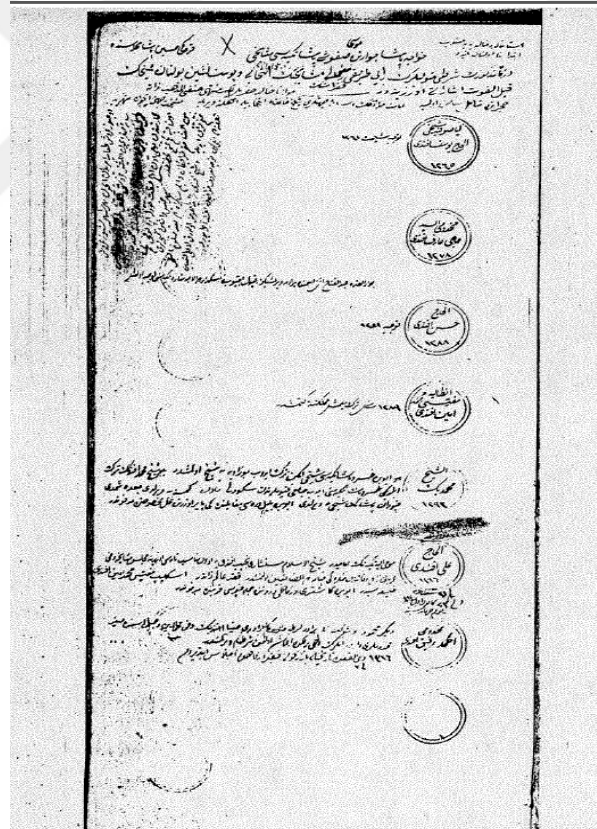
Bir mertebede idi riyāsı
Hacletle yanardı būriyāsı

Vaşf eyler idi televvünün renk
Söyler idi dil-şikenliğin seng

¹⁹⁸ “İftirâ-nâme”den Çıkarılan Beyitler” bölümünde bu yazılanlara değinilecektir.

Bir mertebede idi zemîme
Ahlâk-ı hamîdesi nemîme (699-703)

Sâfi'nin vermiş olduğu bu bilgilerin sağlamasının yapılması için diğer kaynaklara müracaat edilmiştir. Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomar-ı Tekâyâ*'sında Safvetî Paşa Tekkesi hakkında tarihsel bilgiler vermiş ve daha sonra tekkenin şeyhlerini sıralamıştır.¹⁹⁹ Bu bilgilere göre tekkenin ilk şeyhi Ayasofya Şeyhi el-Hâc Yusuf Efendi'dir. 1848 (1264)'de şeyh vefat ettikten sonra onun oğlu -Sâfi'nin vefatına tarih düşürdüğü- el-Hâc Mehmed Arif Efendi tekkeye şeyh olmuştur. Mehmed Arif ise –hem *İfîrâ-nâme*'de hem de *Tomar-ı Tekâyâ*'da belirtildiği gibi- 1278 (1861/1862) yılında vefat etmiş ve ondan sonra tekkeye Ankaralı Hacı Hasan Efendi (ö. 1871/1872) şeyh olmuştur.

Görsel 25: Ahmed Muhyiddin Efendi'nin *Tomar-ı Tekâyâ*'sında Safvetî Paşa Tekkesi hakkında verdiği bilgiler. Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomar-ı Tekâyâ*, İstanbul Tophane Kadiri Asitanesi Özel Koleksiyonu, v. 34b.

¹⁹⁹ Ahmed Muhyiddin Efendi, *Tomar-ı Tekâyâ*, İstanbul Tophane Kadiri Asitanesi Özel Koleksiyonu, v. 34b.

Ayrıca İstanbul Tekkeleri Nüfus Vukuat Defteri'nde Safvetî Paşa Tekkesi şeyhi Ankaralı Hacı Hasan Efendi olarak kaydedilmiş ve Mehmed Hâfız da tekkede ikamet edenler arasında yazılmıştır.²⁰⁰

Sâfî, ileriki bölümlerde tekkedeki arkadaşlarına da yer ayırmıştır. Biri türbedar bir diğeri devirhan olan Bağdatlı iki kişiye değinen Sâfî, onları güzel ahlakları ile övmüştür. Bu iki kişinin ismi bu kısımda verilmese de Sâfî'nin hücre arkadaşları ile birlikte Zaptiye Meclisinde sorgulanıp hapsedilmesinin anlatıldığı bölümde bu iki hücre arkadaşının ismi verilmiştir. Bunlardan biri Abdülmecid, bir diğeri ise Abdülvehhab'dır.

Var idi bizimle iki dil-şâd
Ya'nî ikisi de ehl-i Bağdâd (772)

Olmuşdu biri o âsitânî
Biñ şevk-ile türbedârı anî

Ol birisi devr-ıvânı olmuş
Ol devr-ile ders-i cânı bulmuş (775-76)

7.10. Vaiz Molla Mustafa ve Sâfî

Sâfî, tekkede hem vatan hasreti hem de aile özlemi çektiği sırada kederli bir şekilde otururken eski Kerkük vaizi ve hemşehrisi Molla Mustafa ile karşılaşmış ve onunla sohbet etmeye başlamıştır. Yıpranmış kıyafetleri ve parçalanmış sarığına dikkat çeken Sâfî, aralarında geçen konuşmaya *İftirâ-nâme*'de uzunca yer vermiştir.

Ata Terzibaşı²⁰¹ ve Özgür Okmak²⁰² Molla Mustafa'nın lakabının "Vaiz" olduğunu söylese de²⁰³ *İftirâ-nâme*'deki bazı beyitler tetkik edildiğinde

²⁰⁰ BOA, Kamil Kepeci Defter [KK. d...], No. 6290.

²⁰¹ Terzibaşı, *Kerkük Şairleri*, c. I, s. 126.

²⁰² Okmak, "Kekröklü Abdullah Sâfî ve Külliyyatı Üzerine," s. 363.

Molla Mustafa için söylenen “Vaiz”in bir lakap olmadığı, bir dönem Kerkük vaizi olduğu için kendisine söylendiği anlaşılmıştır.

Bir cāhil ü müfterī vü bed-mihr
Dehr eylemiş oñu vā‘iz-i şehir

Dedim ise şehir ya‘ni Kerkük
Ol beldele bir hasūd-ı mehtük (736-37)

Ey vā‘iz-i şehir sen ne dersin
Bu hāle ne güne va‘z edersin (977)

Sâfî’nin anlattığına göre Molla Mustafa Kerkük’ten İstanbul’a tecdîd-i berat için gelmiş ve kalacak yer aramaktadır. Her nereye başvurduysa reddedilmiş ve son çare olarak hemşehrisinden yardım istemek aklına gelmiştir.

Olmuşdum o hānķāhda sâkin
Naķş etmiş idim cebīne hākin

Geh zıkr idi gāh fikr kārım
Rūz u şeb ‘ibādet idi yārım (732-33)

Bir cāhil ü müfterī vü bed-mihr
Dehr eylemiş oñu vā‘iz-i şehir

Dedim ise şehir ya‘ni Kerkük
Ol beldele bir hasūd-ı mehtük

²⁰³ Bunu ilk söyleyen kişi Ata Terzibaşıdır. Büyük ihtimalle *İftirâ-nâme*’de tashihe uğrayan mısralardan biri olan şu mısradan hareketle böyle bir düşünceye ulaştı:

Vā‘iz lakab etmiş oña aħbāb (bkz. Sâfî, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 161a.). Lakin Mustafa’nın vaizliği ile alakalı diğer beyitler dikkate alındığında Mustafa’nın eski bir vaiz olduğu kanısı ağır basmıştır.

Bilmem ne cihet için tutup yol
Etmişdi ‘azîmet-i Sitanbol (736-38)

Girdi içeri ğarîb-hey’et
Bir şahş ki yok onuñla ülfet

Gördüm oñu başka şûret ile
Bağdım oña çeşm-i diğkat ile

Gördüm ki bu Muştafa-yı vâ‘iz
Bir başka yaratmış oñu Hâfız

Hem-şehr idi çünkü oñu bildim
Bildik diye ihtirâm kıldım (747-50)

Molla Mustafa tekkede kalmak istemiş ve hemşehrisi Sâfî’den kendisine kefil olmasını talep etmiştir. Onu bu bitkin halini gören Sâfî, ricasını geri çevirmemiş tekkenin şeyhi Hasan Efendi’ye giderek durumu aktarmış ve sonunda Molla Mustafa tekkede kalmaya başlamıştır. Mustafa’nın kötü ahlakından uzun uzadıya bahseden Sâfî, vaiz hakkında söylediği bazı ağır hakaretlerin üstünü çizmiştir.

Ol müfterî vü hasûd u nâ-cins
Tutmuşdu bizimle şûretâ üns

Geh kızb idi kârı geh nemîme
Âhlâkı bütün bütün zemîme

Sevgendi nikâha zîn ederdi
Her kızbine biñ yemîn ederdi

Ahlâkını çünkü okudular
İsmi Müseylime kodular²⁰⁴

7.11. Aralarında Oluşan Münakaşa

Sâfi'nin Molla Mustafa ile aralarının açılmasına sebep olan bölümün bir kısmının üstü karalanmış, geri kalan kısmı ise yırtılmıştır. Bursa nüshasının ehemmiyeti burada daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu bölüm Bursa nüshasında açık bir biçimde gözükmemektedir. Böylece Sâfi ve Molla Mustafa arasında meydana gelen husumetin ne olduğu anlaşılmıştır.

Bir gün tekkede Emevi Devleti hükümdarlarından “Yezid” hakkında sohbet edilmiş ve tekkedekilerin her biri kendi fikrini söylemeye başlamıştır. Kimisi Yezid'in zalim ve gaddar olduğunu, kimisi kafir ve günahkâr olduğunu, kimisi kendisine lanet edilemeyeceğini, kimisi de edilebileceğini söylemiştir. Sâfi ise akait kitaplarındaki bilgilere göre Yezid'e lanet okumanın caiz olduğunu dile getirmiştir. Bunu duyan Molla Mustafa ona karşı gelmiş ve Müslümanlara özellikle sahabe evlatlarına lanet etmenin insanı dinden çıkarıp münafık yaptığını öne sürmüştür. Bunu duyan Sâfi, Molla Mustafa'ya söylediği sözün kendi yaptığı fiil ile uyuşmadığını dile getirmiştir. Çünkü Molla Mustafa, Müslüman olan annesini yemeğine fare zehri katarak öldürmüş ve ona her vakit lanet okumuştur. Sâfi'nin bu söylediklerini karşısında Mustafa sararıp sessiz kalmıştır.

Bir gün oturur iken rivâyet
Açıldı Yezîd'den hikâyet

Kimi dedi zâlim idi gaddâr
Kimi dedi kâfir idi füccâr

Kimi dedi la'n olur mu âyâ
Kimisi olur dedi kimi lâ

²⁰⁴ Sâfi, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 103a.

Dedim belā görmüşüm bu ta‘nı
Var şerh-i ‘aķā’id içre la‘nı

Dedi ki nedir bu küfr ü āyīn
Sende ‘acabā ki yok mudur dīn

Evlād-ı şaķābete kızbini
La‘n eyleyenin olur mu dīni

Dedim oña ey havvid ü hā’in
Bu ķavliñe fi‘liñiz mübāyib

Ekdiñ aşıa semm-i fāri verdiñ
Vālideñe tā şehīd kıldıñ

Hālā oñu la‘n edip gidersin
Hem ķatl edip hem zinā edersiñ

Ol müslime vü za‘īfe vü pīr
İslām degil miydi ā ģinzīr

Çün bunu dedim şarardı şoldu
Rengi bozulup sūkūt oldu²⁰⁵

Bu tartışma bittikten bir müddet sonra Sâfi, Mustafa’yı تنها bir yerde yakalayıp Yezid’e olan muhabbetinin nedenini sormuştur. Mustafa da kendi ailesinin Yezid soyundan geldiğini, ecdadına çokça hürmet ettiğini ve babası öldüğünde kendisine “Kim ki Yezid’e lanet ederse bil ki o kafirdir ve ona merhamet etme!” şeklinde vasiyette bulunduğunu söylemiştir. Babası ayrıca kendi mezhebini şerh eden bir risale yazmış ve bunu kimseye söylememesi

²⁰⁵ Sâfi, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 102a-104b.

şartıyla Molla Mustafa'ya vermiştir. Sâfî, Molla Mustafa'nın anlattıklarını duyduktan sonra ailesinin Yezid ile olan bu irtibatını bilmediğini ve ondan kendisini affetmesini istemiştir. Neticesiz kalan bu konuşmalar ikisi arasındaki adaveti körüklemiş eserin yazılma amacı olan iftira olayına zemin hazırlamıştır.

Tenhâ dedim bir gün ol pelîde
Bâ'îş-i şaḥâbetiñ Yezîd'e

Dedi baña aşl u neslimizdir
Hem bâdî-yi faḥr u fazlımızdır

Kerkük' de 'aşîret-i 'Ubeydî
Ol silsiledendir 'Amr u Zeyd'i

Biz de o 'aşîretiz pederden
Elbetde şaḥâbet eylerim ben

Merḥûm pederim ki riḥlet etdi
Öldüñde bunu vaşîyyet etdi

Her kim ki ede Yezîd'e la'net
Kâfîrdir o etme oña şefkat²⁰⁶

7.12. İftira Meselesi

Bir gün Sâfî, tekkede uyuduğu esnada rüyasında köpeklerin havlayarak kendisine doğru geldiklerini görmüş ve feryat ederek uykusundan uyanmıştır. Tam uyandığı esnada odada birinin kötü bir ses çıkartarak bağırıldığını duymuştur. Bunun üzerine hücredeki herkes uyanmış sesi çıkartan Molla Mustafa'nın yatağına doğru yönelmişlerdir. Boğazından yaralanmış, eli

²⁰⁶ Sâfî, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 102a-103b.

ayağı kan içinde ve yatağa sırt üstü uzanmış dilsizcesine bağırır bir şekilde onu bulmuşlardır. Bu halini görünce hücrede kalanlardan birisi onu kucağına almış ve doğrultmuştur. Bu sırada Mustafa'nın gözü açılmış ve kendisine gelmiştir. Mustafa toparlandıktan bir müddet sonra hücre arkadaşlarından birisi ona bunu kimin yaptığını sormuştur. Mustafa da işaret parmağıyla Abdullah Sâfi'yi göstermiştir.

Ol ẖābda olmuş idi vāleh
Düşmüşdü revān yem-i mişāle

Bir kelb-i siyah-pençe segler
Yanınca büyük küçük köpekler (788-89)

Bu nāleden oldu cem'-i ihvān
Kandīl ü çerağlarla her yan

Çün eyledi nūr ref'-i zulmet
Gördük ki belā belā muşībet

Üstünde lihāfı şanki yatmış
Zahr üstüne kendini uzatmış (798-800)

Dedi baña çünkü bu maḳālī
Bu tūrfa vaşīyyet ü me'ālī

Bu ḳavle çok eyledim te'accüb
Āḫir bilinip nedir ta'aşşub

Dedim oña 'aff ḳıl beni sen
Bilmem bu nesilden olduḡuñ ben

Bileydim eger bu aşl u faşlñ

Gitdikçe yeter Yezîd'e nesliñ²⁰⁷

Tekkede bulunanların birçoğu ilk önce bunu Sâfî'nin yaptığına inanmış ve sebebini merak etmiştir. Lakin aralarından birisi Mustafa'nın bu tavırlarına inanmamış ve onu muayene etmeye başlamıştır. Muayene sonucunda sadece derisinin yarık olduğunu böyle bir yaranın bu şekilde acı veremeyeceğini velhasıl Mustafa'nın abartılı hareketlerde bulunduğunu söylemiştir. Bunun üzerine orada bulunanların tamamı Mustafa'nın bir işler çevirdiğini anlamış ve yaşanan olayı düzgün bir şekilde anlatmasını istemişlerdir. Mustafa da bir insanın kendi kendini yaralamasının âkil adam işi olmadığını her şeyin çok açık olduğunu ve anlatacak bir şeyin olmadığını söylemiştir. Bu konuşma sırasında orada bulunan tekkenin şeyhi Hasan Efendi, Mustafa'yı haksız bulmuş ve onun bu hareketini ayıplamıştır.

Geldi dedi birisi duruñ siz
Hâlâ görünür bu saḥş dilsiz

Bir kez baḳalım bunuñ ne miḳdâr
Taḥmîn ile cerḥ ü yarası var (822-23)

Bu zaḥm ile kimse lâl olmaz
Bu cerḥ ile bî-mecâl olmaz

Aç gözleriñ olma rûbeh-âyîn
De sözleriñ etme ḥalkı bî-dîn (830-32)

Bir kerre bu şehir içinde sen şor
Vâki' mi bunuñ vuḳû'u bir gör

Ḥuẓẓâra dedi o merd-i kâmil
Yoḳdur arañızda kimse 'âḳil

²⁰⁷ Sâfî, İftirâ-nâme, Genel 2402A-005, v. 103b.

Fehm eyler idi ger olsa elbet
Gün gibi ‘ayandır ne hâcet

Şeyh açtı o dem dehân-ı reddi
Ol bâba bu gûne verdi seddi

Dedi bu kelâmı dediñ el-hâk
Kıldıñ bu cihetle kendiñ ahmağ (838-42)

7.13. Durum Mahkemeye Taşındı

Tekkede cereyan eden bu yaralanma hadisesi Zaptiye’ye intikal etmiş; o gece Sâfi ve oda arkadaşları olan Abdülmecid ve Abdülvehhab sorgulanmak üzere polis karakolundaki nezarethaneye atılmıştır. Sabah olduğunda müşir, müsteşar, müftü ve diğer ileri gelenler de Zaptiye Meclisinde hazır bulunmuş ve zanlılara, olaya şahit olanlara sorularını hazırlamıştır. Bu sorgulamaların ve kararların arşiv suretlerini tespit etmek için arşiv taraması yapılmış lakin herhangi bir vesikaya rastlanmamıştır. Bu nedenle aşağıdaki sorgulamalar bizzat *İftirâ-nâme*’deki bilgiler esas alınarak yazılmıştır.

İlk soru Sâfi’ye sorulmuş ve sorgulama başlamıştır. Soru ve cevaplar Sâfi tarafından manzum bir şekilde kaleme alınmıştır. Lakin olay akışının bozulmaması için bu manzum beyitler mensur bir şekilde aşağıda aktarılmıştır.

Sorgu Hâkimi:²⁰⁸ Neden Molla Mustafa’yı yaraladın?

Sâfi: Ben böyle hatalı bir fiili işlemedim. Mümin böyle bir şey yapmaz. Molla Mustafa’nın kendi kendini yaraladığı açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak şekilde ortadadır.

²⁰⁸ Eserde “müstantik” kelimesi geçmektedir. Türk Hukuk Kurumu tarafından hazırlanan “Türk Hukuk Lügati”nde “müstantik” kelimesinin karşılığı şöyle verilmiştir: “Ceza muhakemeleri önünde ilk tahkikatı yapmakla görevli hakimdir. Bunlara eskiden müstantik denirdi.” bkz. Türk Hukuk Kurumu, “Türk Hukuk Lügati,” *Sorgu Hâkimi*, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991), s. 302.

Sorgu Hâkimi: Yaralı, bu işi sadece senin yaptığını söylemiş. Yazdığı dilekçede senin ona hasım olduğunu belirtmiş.

Sâfi: “Bu yaptı.” demekle ben yapmış sayılmam. Ama benim yaptığımı dair bir delil varsa ona karşı gelmem. Diyelim ki bu yanlış davranışı ben yaptım. Peki o iftiracı adamın kanının bir zerresinin benim üzerime veya elbiseme bulaşmış olması gerekmez miydi?

Sorgu Hâkimi: Madem siz yapmadınız. Peki bu hatalı davranışı kim yaptı?

Sâfi: Geçmişte yaptığımız tartışmaya karşılık olarak kötü niyetinden dolayı kendisi bu hadiseyi işlemiştir. Nitekim Molla Mustafa kirli, siyah bir yilandır. Annesini zehir ile öldürmüştür. Kendi ailesini zehirleyen bu soysuz kişi, insan düşmanı bir cindir.

Sorgu Hâkimi: Hiç kimse kendi kendini keser mi? Korkma! Doğruları söyle. Hem ne demişler “Kurtuluş doğrudur.”

Sâfi: Doğrular ne ise size söyledim. Bundan fazla söyleyecek bir şey yok.

Sorgu Hâkimi: Doğruları söylemezsen seni polise veririz. Gel inkâr ve zulüm yolundan gitme. Adalet yoluna uy ve anlat bildiklerini.

Sâfi’nin sorgusu bittikten sonra hücre arkadaşlarına sıra gelmiştir.

Sorgu Hâkimi: Bu olay karşısında siz ne düşünüyorsunuz? Siz de mi Sâfi gibi düşünüyorsunuz?

Hücre Arkadaşları: Hayır; ne olduğunu, neden olduğunu biz de anlayamadık, anlam veremedik.

Sorgu Hâkimi: Bu eylemi işlediğini zannettiğiniz hiç birisi yok mu? Uygunsuz bir harekette bulunan ve üzerinde bu eylemi yapmaya kadir alametler barındıran bir kişi yok mu?

Hücre Arkadaşları: Hiç insan uyku esnasında uygunsuz hareketi fark edebilir mi?

Sorgu Hâkimi: Sâfi’nin hal, tavır ve sözlerinden hiç onun yaptığını zannetmediniz mi?

Hücre Arkadaşları: Bu durumda zanda bulunmak günahtır. Nitekim Allah “Zandan kaçının.”²⁰⁹ demiştir.

İlk sorgulama burada bitmiş, Sâfi ve hücre arkadaşları polis karakolundaki hapishaneye geri dönmüştür.

7.14. Sâfi Hapishanede

Sâfi, hem karakolun yapısı hakkında bilgiler vermiş hem de orada kendisine uygulanan kötü muameleyi anlatmıştır. Öncelikle karakol Sirkeci’deki Yeni Han’ın bahçe kapısının karşısındadır. Sıra sıra kilitli odalarda mahkûmlar kelepçeli bir şekilde tutulmaktadır.

Sâfi; elbiseleri gardiyanlar tarafından çıkarılarak; susuz, hasta ve çıplak bir şekilde hapishaneye girmiştir. İçerisinde tuvaletin bulunduğu ve bu nedenle pis kokan soğuk hapishanede gusül abdesti alıp ibadet edecek suyun dahi verilmediğini ifade etmiştir. Sâfi bunları yaşarken hücre arkadaşları, girdikleri gibi hapisten çıkmıştır. Burada üç gün kalan Sâfi, üçüncü gün sonunda sorgulanmak üzere tekrar Safvetî Paşa Tekkesine getirilmiştir.

Birisi ‘abā birisi şalvar
Biri kemerim birisi destār

Her birisi şoydu aldı bir sey’
Oldum o zamānda şey’-i lā-şey’²¹⁰

Bakçe kapısında yengi hānıñ
Resminde idi bināsı anıñ

İki sıra odalar muḳaffel
Dūzeḥ gibi ādemī muḡallel (916-17)

²⁰⁹ “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.” bkz. el-Hucurât 49/12.

²¹⁰ Sâfi, Genel 2402A-005, v. 99b.

Ne g s l   vuz  ne  od  ib det
Hem-dest-i vuz suna cen bet

Her   m u   b  h b  b  ma  f l
Mes unu sel sil ile ma  l l (924-25)

Anadan  ryan bir şekilde hapishaneden çıkartılan S  f , iki zaptiye memurunun kolunda sorgulama için tekkeye getirilmiştir. Zaptiye Nezaretinden gelen sorgu h kimi, o vakit tekkede bulunan, olaya şahit olan Molla Mustafa d  hil herkesin sorgulanmasını istemiştir. Bu sorgulamadaki soru ve cevaplar eserde manzum bir şekilde aktarılmıştır. Olay akışının bozulmaması için bu manzum kısım kısmen mensur bir  ekle çevirip aktarılacaktır.

 lk sorgulama tekkenin  eyhi Hasan Efendi ile ba lamı tır.

Sorgu H kimi: Yaşanan bu hadise hakkında ne düşünüyorsunuz?
Olayın yaşandığı gece tam olarak ne gördünüz?

Hasan Efendi: Olayın yaşandığı gece manevi ke fin tecellisiyle bu uygunsuz davranışı Molla Mustafa'nın yaptığını gördüm. Yine o gece istihareye yattım ve tekrardan Molla Mustafa'nın bu eylemi işlediğini gördüm. Yattığım istiharelerin sonuçlarında, gördüğümün aksi  u zamana kadar hiç çıkmamıştır.

Sorgu H kimi: Peki o gece olay yerine geldi inizde Molla Mustafa'nın elbisesine ve etrafına bakmadınız mı? Herhangi bir kesici alet veya ona benzer bir delil buldunuz mu?

Hasan Efendi: Mustafa'yı boydan boya kana boyanmış bir şekilde gördük. Meydanda bir kalem tıra  bulduk ama elinde değildi. Başka bir emare bulmak için çok çaba sarf ettik ama bulamadık.

Sorgu H kimi: O zaman neden Mustafa'nın kendi kendini yaraladığını zannediyorsunuz? Size bunu s yletecek bir delil lazım değil mi?

Hasan Efendi: Ha a!  yiliklerin sahibi Allah, bizleri suizandan korusun. Lakin hiç yaralı kişinin işaretiyle zanlının suçu sabit olur mu? Bizlere suizan yakı maz.

Sorgu hâkimi, şeyhin bu sözlerine gülmüş ve bu sahneyi gören Sâfi, Fetih Suresi'nin on ikinci ayetini okumuştur:

“Kötü zanda bulundunuz ve helâki hak eden bir kavim oldunuz.”

Bu sefer sorgulanma sırası Vaiz Molla Mustafa'ya gelmiştir.

Sorgu Hâkimi: Ey Kerkük vaizi, bu garip durum hakkında ne düşünüyorsun? Bizlere ne diyeceksin?

Mustafa: Ey cemaat! Aylardır burada kaldım, beni iyi tanırırsınız. Hiç yalanımı iftiramı gördünüz mü? Hiç böyle kötü bir eylemime şahit oldunuz mu? Eğer şahit olduysanız buyurun dile getirin.

Sorgu Hâkimi: Konuyu farklı yerlere çekme! Bize düzgün bir şekilde cevap ver. Seni kim yaraladı?

Mustafa: Allah da biliyor ki yatağında uyuduğum sırada fakire bu zulmü işleyen Sâfi'dir. Ayrıca bundan üç ay önce aramızda oluşan adaveti beyan eden bir tezkire yazdım ve sandığımda durmaktadır. İsterseniz bakabilirsiniz.

Sorgu hâkimi, sandığın getirilmesini istemiş ve içindeki tezkireyi okumuştur. Okuduktan hemen sonra Zaptiye memurlarına Sâfi'yi hapse tıkamalarını emretmiştir. Sâfi tekrar hapse girerken Molla Mustafa da yaralarından dolayı hastaneye sevk edilmiştir.

Müstantîk alıp o hâtı ol ân
Gözden geçirip okudu pinhân

Żabtiyyeye eyledi işâret
Al bunu götür dedi o sâ'at

Żabtiyye o hâlet üzre der-hâl
Aldı bizi hâbse etdi idhâl

Ben hâbsi edip maḥall ü me'vâ
Va'iz daḥi ḥastaḥāneyi cā (990-93)

7.15. Sâfi Tekrar Hapiste

Hâkimin kararıyla Sâfi tekrar hapishaneye girmiş ve yaklaşık kırk gün orada kalmıştır. Bu süre içinde Sâfi ile Molla Mustafa arasında meydana gelen husumet, Kerkük'e kadar ulaşmış ve Sâfi hakkında kötü dedikodular yayılmıştır. Bağdat'a kadar yayılan dedikodular, Sâfi'nin ahabplarından Bağdatlı Mehmed Said Efendi'nin kulağına kadar gelmiştir. Mehmed Said Efendi, etrafta konuşulan bu dedikoduları duyunca hadisenin Sâfi'ye atılmış bir iftira olduğunu, er geç gerçeğin ortaya çıkacağını dile getirmiş ve Sâfi hakkında ileri geri konuşanları susturmuştur. Onun yaptığı bu savunma Sâfi'yi mutlu etmiş ve yaptığı bu iyiliği, *İftirâ-nâme*'de kendisine yer ayırarak göstermiştir. Ayrıca Sâfi'nin İstanbul'da edindiği dostlardan el-Herâtî lakaplı Afganistanlı Hacı İbrahim Efendi, her gün iki defa mütemadiyen Sâfi'yi ziyarete gelmiştir.

Sâfi, hapishanede kaldığı esnada güzel yüzlü, yakışıklı ama aynı zamanda güzelliğinden şikâyet eden bir genç (mahbup) hapishaneye gelmiştir. Gencin güzelliğini öve öve bitiremeyen Sâfi ile genç arasına muhabbet başlamış ve genç, kendi fiziki güzelliğinden şikâyetini uzunca sıralamıştır. Güzelliğinden dolayı iftiraya uğrayan ve hapse düşen bu genç, Sâfi ile beraber hapishanede kaldığı sırada vefat etmiştir. Ölümüne şahit olan Sâfi, *İftirâ-nâme*'de gencin vefatına tarih düşürmüştür.

Tārîhini dedi iştiyâkı

Yağdı beni âteş-i firâkı (1130)

“ياقدي بني آتش فراقي” (1862-1863-1279)

7.16. Molla Mustafa Kurtuluş Yolu Arıyor

Yaraları iyileşen Molla Mustafa, hastaneden ayrılmış ve attığı iftiranın ortaya çıkmasından endişelenmeye başlamıştır. Bunun üzerine kendisinin deli olduğu izlenimini verecek bir plan yapmaya karar vermiştir. Bu plana göre bir gün kendisini denize atmış ve feryatlarla yardım istemiştir. Mustafa'nın bağırışlarını duyan birisi onu kurtarıp kıyıya getirmiştir. Hadiseye şahit olan

Sâfi'nin arkadaşları bu durumu Zaptiye Nezaretine bildirmiştir. Zaptiye de derhal Mustafa'yı makamına çağırmiş ve sorgulama yapmışdır. Divane bir vaziyette, elleri ve ayakları titreyerek Zaptiye Nezaretine gelen Mustafa, bir kara sevdadan divane olduğunu ve bu hal içinde kendisini yaralayıp Sâfi'ye iftira attığını itiraf etmiştir.

7.17. Sâfi Hapishaneden Kurtuldu

Sâfi'nin masum olduğu anlaşıldıktan sonra hapishaneden çıkarılmasına karar verilmiştir. Lakin kanunlara göre Zaptiye Nezareti, Sâfi'den bir kefil göstermesini talep etmiştir. Sâfi de bunun üzerine Üsküdar'daki Afgan Tekkesi şeyhi Feyzüddin Efendi'ye²¹¹ gitmiş ve ondan kendisine kefil olmasını istemiştir. Feyzüddin Efendi, Sâfi'ye kefil olmuş ve Sâfi sonunda hapishaneden tamamen kurtulmuştur.

Sâfi'nin hapisten çıktığını duyan Mustafa, deliliğini etrafındakilere daha bariz bir şekilde ima etmeye başlamıştır. Üstelik akrabalarından İlyas, onu bu durumdan kurtarmak için tımarhanede kalmasına yardımcı olmuştur. Molla Mustafa, tımarhanede bir iki ay kadar kalmıştır. Son günlerinde, yaptıklarının yanlış olduğunu anlayıp deli gibi davranmayı bırakmıştır. Durumunu tımarhane doktorlarına arz etmiş ve deli olmadığına karar verilmiştir.

7.18. Sâfi ile Mustafa Bir Araya Geliyor

Molla Mustafa'nın tımarhaneden çıktığını duyan Sâfi, Zaptiye Nezaretine gidip onları bu durumdan haberdar etmiştir. Mustafa'nın şehirden gideceği haberlerini duyduğunu da ileten Sâfi, Mustafa'nın şehir dışına çıkmasının engellenmesini ve iyileştiği için artık dava açılmasını talep etmiştir.

Şehirden çıkması yasaklanan Molla Mustafa, hemşehrilerine gidip durumunu izah etmiş ve Sâfi ile aralarını düzeltmeleri için onlardan yardım istemiştir. Bin bir ricadan sonra hemşehrileri Mustafa'yı da alıp Sâfi'nin yanına

²¹¹ Feyzüddin Efendi ile ilgili yaptığımız arşiv taramasında 27 Aralık 1857 tarihinde Afgan Tekkesine şeyh olarak tayin olduğunu ifade eden vesikaya ulaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, Meclis-i Vala Evrakı [A.} MKT.MVL.], No. 97, Gömlek No. 73.

gitmiş ve ondan Mustafa'yı affetmesini istemiştir. Sâfi, Mustafa'dan "eliyle kendini kasten kestiğini" ifade edecek bir ikrâr-nâme yazması şartıyla davacı olmayacağını söylemiştir. Mustafa da ikrâr-nâme yazmayı kabul etmiş ancak *cünun* (delilik) illetinin etkisiyle yaptığını da eklemek istemiştir. Sâfi ilk önce onun bu şartına karşı çıksa da hemşehrilerinin ısrarına dayanamamış ve kabul etmiştir.

İkrara şahitlik edenlerin isimleri *Şuhûdu'l-Hâl* başlığı altında sıralanmıştır. Bu isimler arasında öne çıkanlar; Meşhur Hattat Mehmet Rıfat Efendi ve Kerkük şairlerinden, *et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye*'nin müellifi Mehmet Mihrî Efendi'dir. Tetimme ve Hâtîme bölümleri ile eseri noktalayan Sâfi, okuyuculardan bu anlatılan iftira olayından ders çıkarmalarını, kötü huylu kimselerle hem-hal olmamalarını tembih etmiştir.

8. İftirâ-nâme'nin Kronolojisi

Sâfi'nin ne zaman Kerkük'ten yola çıktığı, ne zaman İstanbul'a vardığı ve ne zaman hapisaneye atıldığı ile alakalı herhangi bir bilgi eserde mevcut değildir. Bu nedenle *İftirâ-nâme*'deki kronolojik olay örgüsünün tarihini (veya tarih aralığını) bulmamız için eser içerisinde, tarihi bilinen olaylara yapılan atıfları tespit etmemiz gerekmektedir. Böylece tespit edilen tarih esas alınarak bu tarihten önce ve sonra gelişen olay örgüsünün tarih aralığını bulmak daha kolaylaşmaktadır. Bu dikkate alındığında Sâfi tarafından ilk verilen tarih, Safvetî Paşa Tekkesinin şeyhi Mehmed Arif Efendi'nin vefatına düşürülen tarih olmuştur. Düşürülen 1861/1278 tarihinde, Sâfi'nin bizzat tekkede bulunduğu ve devamında gelişen hadiselerle şahitlik ettiği eserde açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda hem *İftirâ-nâme*'deki anlatıların tarihsel olgu olduğunu hem de eserde verilen geniş tarih aralığını kısaltmak için arşiv belgelerine başvurulmuş ve eserdeki anlatı ile belgeler arasında mutabakat sağlanmıştır.

Yapılan arşiv taramasında Mehmed Arif Efendi vefat ettikten sonra maaşının başka bir kişiye tahsis edilmesi ile alakalı dört belgeye ulaşılmıştır.²¹²

²¹² BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair [A.]MKT.NZD., No. 370, Gömlek No. 21; BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair [A.]MKT.NZD., No. 371, Gömlek No. 62;

Bu yazılan belgelerden ilki 29 Eylül 1861 tarihlidir.²¹³ Yani Arif Efendi, söz konusu tarihten çok kısa bir süre önce vefat etmiştir. Eylül ayı başlarında vefat ettiği hesaba katıldığında; söz konusu ayda Abdullah Sâfi bizzat Safvetî Paşa Tekkesinde ikamet ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece bu tarih esas alınarak hem geçmiş hem de gelecekteki olayların tarih aralığı belirlenmiştir. Nitekim Sâfi'nin Kerkük'ten ne zaman yola çıktığı, iftira olayının ne vakit gerçekleştiği gibi birçok bilgiler bu tarih esas alınarak tayin edilmiştir. Bu bilgiler dikkate alındığında şeyhin vefat tarihi olan 1-10 Eylül 1861'den altı ay öncesi (1-10 Mart 1861),²¹⁴ bizlere Sâfi'nin tekkeye yerleştiği vakti yaklaşık olarak verecektir. Sâfi'nin Fincancı Handa çok kısa bir süre kalıldığı göz önüne alındığında²¹⁵ şairin Dersâdet'e ayak bastığı tarih, büyük olasılıkla 1-10 Ocak 1861'dir. Yine bu tarih dikkate alınarak Sâfi'nin Kerkük'ten yola çıktığı zaman aralığını hesaplamamız mümkündür. Yolculuğun son adımı olan Samsun'dan İstanbul'a yapılan vapur yolculuğu göz önünde tutulduğunda Sâfi'nin Aralık (1860) ayının başlarında Samsun Limanından vapura binmesi muhtemeldir.²¹⁶ Kerkük'ten Samsun'a kadar kervanlarla yolculuk yapıldığı hesaba katıldığında Sâfi'nin Kerkük'ten Erbil'e varması dört gün, Erbil'den Musul'a²¹⁷ varması üç gün, Musul'dan Zaho'ya yedi gün, Zaho'dan Cizre'ye üç gün, Cizre'den Mardin'e altı gün, Mardin'den Diyarbakır'a dört gün, Diyarbakır'dan Harput'a yedi gün, Harput'tan Sivas'a on dört gün sürmüştür.²¹⁸ Hastalığı sebebiyle Sivas'ta yaklaşık bir ay kalan Sâfi, iyileştikten hemen sonra kervanla birlikte

BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair [A.}MKT.NZD.], No. 374, Gömlek No. 24; BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri [MB.I...], No. 16, Gömlek No. 55.

²¹³ BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri [MB.I...], No. 16, Gömlek No. 55.

²¹⁴ Sâfi, tekkeye yerleştikten sonra altı ay kadar dolaştığını söylemiştir:

Geştîm bedîn tarîk şeş-mâh
Ez-her tarafî be-vefk ü h'âh (602)

²¹⁵ Fincancı Han'da ikamet süresi iki ay olarak hesaplanmıştır.

²¹⁶ Samsun'dan İstanbul'a yapılan deniz seyahati yaklaşık on beş gün sürmektedir. Yolculuk sırasında çıkan fırtına dikkate alındığında bu süre biraz daha fazla olacaktır. Detaylı bilgi için bkz. Davut Hut, "Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı," *Osmanlı'da Ulaşım*, ed. Vahdettin Engin... [öte] (İstanbul: Çamlıca, 2012), s. 116.

²¹⁷ Musul'da birkaç gün konaklamıştır.

²¹⁸ Kervanla yapılan bir günlük yolculukta 20-30 km yol alınmaktadır. bkz. Müfit Bilge, "15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Topraklarından Güney Kafkasya'ya Kervan Ticareti," *Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri ve Münasebetleri: Toplum ve Ekonomi*, ed. Alaattin Aköz...[ve öte.] (Palet Yayınları, 2018), s. 170.

yola çıkmıştır. Sivas'tan Tokat'a²¹⁹ varması dört, Tokat'tan Amasya'ya dört gün ve Amasya'dan Samsun'a ulaşması beş gün sürmüştür. Bütün bu sayılar toplandığında Sâfi'nin Kerkük'ten Samsun'a ulaşması doksan günü bulmuştur. Böylece Sâfi'nin yolculuğu çıkış tarihi hesaplanmış Eylül 1860'ın başlarında yola çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Safvetî Paşa Tekkesinin şeyhi Mehmed Arif Efendi'nin vefat tarihi (1-10 Eylül 1861) esas alınarak sonraki zamanlarda gerçekleşen olayların tarih aralığı hesaplamamız oldukça güçtür. Çünkü Molla Mustafa'nın ne zaman tekkeye yerleştiği ve aralarında oluşan münakaşanın vakti söylenmemiştir. Elimizde sadece bazı hadiselerin gerçekleştiği günlerin adetleri mevcuttur. Buna göre Sâfi ile Molla Mustafa arasında gerçekleşen Yezid hakkındaki münakaşa iftira olayından üç ay önce gerçekleşmiş,²²⁰ sorgulamadan sonra Sâfi 43 gün hapisanede,²²¹ Molla Mustafa da iki ay tımarhanede²²² kalmıştır. Bu hadiselerin başlangıcı olan Molla Mustafa'nın tekkeye geliş tarihi bilinmediği için ikrâr-nâmenin tarihi olan 30 Ekim 1862'ye kadar gerçekleşen olayların kesin bir şekilde tayini yapılamamıştır.

Tablo 7: İftirâ-nâmede gerçekleşen olayların kronolojisi:

Kerkük'ten ayrılış	1-10 Eylül 1860
Sâfi Samsun'da	1-10 Aralık 1860
Sâfi İstanbul'da Fincancı Han'da	1-10 Ocak 1861
Sâfi Safvetî Paşa Tekkesinde	1-10 Mart 1861

²¹⁹ Tokat'da tekrar hastalandığı için birkaç gün istirahat etmiştir.

²²⁰ Bir tezkire bundan evvel üç mäh
Şandıkda yazıp bırakmışım âh (987)

²²¹
Bu hâl ile üç gün onda durdum
Ne şûrb-i duhân ne ekl gördüm (930)

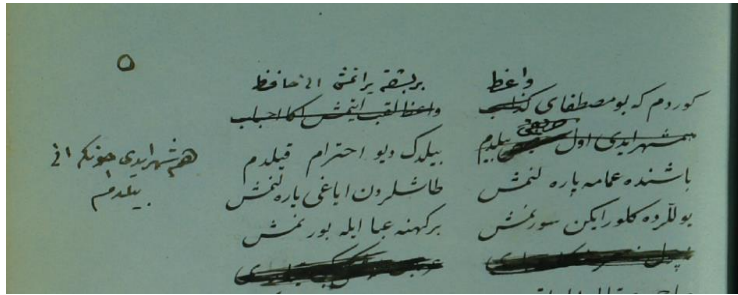
Kırk gün baña ol sicinde bi' z-zât
Bî-havf u hirâs ü bî-mübâlât (1139)

²²² Çün dâr-ı şifâda bir iki mäh
Kaldıysa eger çi hâh nâ-h'vâh (1268)

Sâfi iftiraya uğruyor	[?]
Sâfi hapishanede	[?] 43 gün
Molla Mustafa tımarhanede	[?] 60 gün
Molla Mustafa suçunu itiraf ediyor (İkrar-nâme)	30 Ekim 1862

9. İftirâ-nâme'den Çıkarılan Beyitler

Yazım Tarihi başlığında tespit ettiğimiz gibi Sâfi, 1863-64'te (1280) telifini müsvedde olarak İstanbul'da tamamlamış 1864-65'te (1281) ise yine İstanbul'da tesvit ettiği nüshayı temize çekmiş ve tebyiz ettiği bu nüsha ile Kerkük'e dönmüştür. Söz konusu bu nüsha temize çekildikten sonra bazı beyitlerin üstü çizilmiş, karalanmış ve bir varak tamamen yırtılmıştır. Lakin *İftirâ-nâme*'nin müsvedde nüshasını tespit ettikten sonra Bağdat nüshasındaki üstü karalanan ve yırtılmış varaklardaki beyitler Bursa nüshasıyla okunur hale gelmiştir.²²³ Bu beyitler ve yapılanan tashihler okunduktan sonra karalamaların bizzat müellif tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Görsel 26: Sâfi, İftirâ-nâme, Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-004, v. 161a.

Örnekte de görüldüğü gibi ilk önce “kezzāb” kelimesi “vā‘iz” kelimesiyle, “Vā‘iz laḳab etmiş oña aḥbāb” mısrası ise “Bir başka yaratmış oñu Ḥāfız” mısrasıyla tashih edilmiştir. Devamında da bazı beyitlerin üstü okunamayacak derecede karalanmıştır. Metindeki bu tashihleri hem içerik

²²³ Bağdat nüshasında üstü çizilen beyitler okunabilir halde olduğu için tenkitli metin neşrinde bu beyitlerin yazımında Bursa nüshasında bakma ihtiyacı görülmemiştir.

açısından hem de üslup açısından incelediğimizde bu düzeltme ve tashihlerin yalnız müellif tarafından yapılabileceği kanısını bizlerde oluşturmuştur. Ayrıca bu çalışmada sayfa 55-56'da gösterildiği gibi Bağdat nüshasında yapılan bu rika hatlı tashihler ile Bursa nüshasında Sâfi'nin rika hatlı yazıları arasında kalem benzerliği mevcuttur.

Nitekim aşağıda da görüleceği gibi Sâfi, özellikle Molla Mustafa hakkında ağır ithamlarda bulunduğu yerlerin üstünü karalamış ve ailesinin Yezid ile olan iltisakını anlattığı varağı da yırtmıştır. Sâfi'nin üstünü karaladığı bazı beyitler örnekler halinde aşağıda verilmiştir.

Sâfi, Fincancı Han'dan ayrılıp Safvetî Paşa Tekkesine yerleştiğini anlattığı kısımda şu üç beytin üstünü çizmiştir:²²⁴

Ger medreselerde kıışsâmız yok

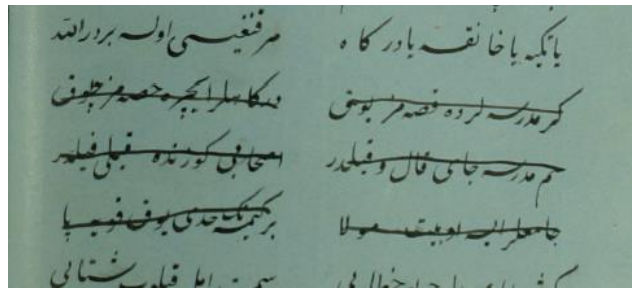
Dergâhlar içre hışsemiz çok

Hem medrese cāy-ı kâl ü kıldır

Aşhâbı gözünde kılı fildir

Câmi'ler ise o meyt-i mevlâ

Bir kimseniñ haddi yok kıoya pā²²⁵

Görsel 27: Sâfi tarafından üstü çizilen beyitlere örnek (1). Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 154b.

²²⁴ Safvetî Paşa Tekkesinin imamı hakkında da ağır ithamlarda bulunmuş ve daha sonra bu beyitlerin üstünü karalamıştır.

²²⁵ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 154b.

Molla Mustafa hakkında bulunduğu ağır ithamların üstü çizilmiştir:

Ol dost-nümā vü düşmen-i dīn
Müslim-rüşen ü munāfık-āyīn

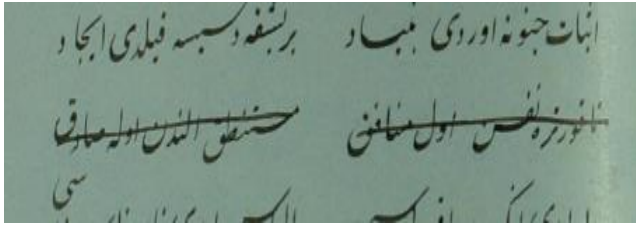
Ol müfteri vü kezūb-ı kezzāb
Ol bāğiz-i ehl-i beyt ü aşhāb²²⁶

161b

Görsel 28: Sâfi tarafından üstü çizilen beyitlere örnek (2). Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v.

Tā kırtara nefsin ol münāfık
Müstentık elinden ola şādık²²⁷

181a

Görsel 29: Sâfi tarafından üstü çizilen beyitlere örnek (3). Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v.

Tutdu yuların çekip zamāna
Tımār-içün ol hımārı hāna²²⁸

²²⁶ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 161b.

²²⁷ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 181a.

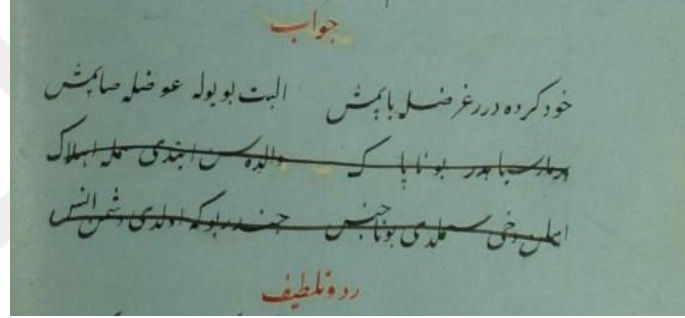
²²⁸ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 185a.

Rūyu gibi kâğızı siyāh ol
Etdikçe ederdi āh u vāh ol²²⁹

Yine Molla Mustafa'nın kendi annesini fare zehri ile öldürdüğünü anlattığı kısmın üstü çizilmiştir:

Bir mār-ı siyāhdır bu nā-pāk
Vālidesin etdi semle ihlāk

Ehlin daḥi semledi bu nā-cins
Cindir bu ki oldu düşmen-i ins²³⁰

Görsel 30: Sâfi tarafından üstü çizilen beyitlere örnek (4) Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 166b.

Sâfi, hapishaneye girerken kıyafetlerinin görevliler tarafından çıkartıldığını ve o şekilde hapishanede kaldığını dile getirmiş ve daha sonra o bölümün üstünü çizilmiştir:

Birisi 'abā birisi şalvar
Biri kemerim birisi destār

Her birisi şeydu aldı bir sey'
Oldum o zamānda şey' -i lā-şey'²³¹

²²⁹ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 185b.

²³⁰ Sâfi, İftirâ-nâme, 12177-004, v. 166b.

10. Ben-anlatısı Olarak İftirâ-nâme

Sâfi, 1860-1862 yılları arasında başından geçen hadiseleri *İftirâ-nâme*'de anlatmıştır. Lakin bizim eserde aradığımız asıl “ben,” şairin başından geçen hadiseleri aktarmasından ziyade onun yaşanan bu olaylara karşı düşünceleri, o anki duygu yoğunluğu veya zihin dünyasıdır. Sâfi de anlattığı hadiseler hakkındaki hislerini hiç gizlemeden eserine yansıtmıştır. Bu bağlamda burada Sâfi'nin yaşanan hadiseler karşısındaki duygu ve düşüncelerini dile getirdiği beyitler incelenecektir.

Sâfi İstanbul'a yolculuk kararı almadan önce Kerkük'te ikamet ettiği sırada şiir ve gazellerle iştigal ettiğini ve herhangi bir seyahat etme fikrinin olmadığını şu cümlelerle anlatmıştır:

Zülf ü haṭ u ḥāl idi ḥayālīm
Eş'ār u gâzel idi maḳālīm

Ne dilde hevâ-yı meyl-i ğurbet
Ne sînede ârzû-yı kürbet (190-91)

Sâfi, Sivas'ta rahatsızlandığı sırada hastalığın kendisine verdiği acıyı kebabın şişe geçirilmesine benzetmiş ve bu hastalıktan dolayı halsiz düşmüştür:

Yandırdı o rütbe cismi tâbı
Şan sîḥe geçirdiler kebâbı (276)

İstanbul'a ayak bastığında önce Fincancı Han'a yerleşen Sâfi handa ikamet etmenin maddi açıdan zor olduğunun farkına varınca kalacak yeni yer arayışına girmiştir. İşte tam bu sırada handa kalmanın ekonomik olarak güç olduğunu ve yoksul kişilerin yerinin tekkeler olduğunu şu cümlelerle anlatmıştır:

²³¹ Sâfi, *İftirâ-nâme*, 12177-004, v. 168a.

Tüccâr u sipâh hâna ‘âzim
Faqr ehline hânķāh lâzım

Ya tekye ya hânķah ya dergāh
Her ķangısı olsa birdir Allāh (574-75)

Sâfi, Safvetî Paşa Tekkesine yerleştikten sonra tekkenin imamı Mehmed Hâfız hakkındaki hislerini eserine aktarmaktan geri durmamıştır. Onun kindar ve riyakâr birisi olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Hâfız diye söylenirdi nāmı
Olmuşdu o hânķāh imāmı

Hâfız dedim ise şanma kim dīn
Hâfız idi līk hâfız-ı kīn(698-99)

Evķāf vezā’ifi yer idi
Kendi çalıp kendi oynardı (706)

Sâfi, kendisine iftira atan Molla Mustafa hakkındaki düşüncelerini çok açık bir şekilde söylemiştir. Ona göre Mustafa; iftirakar, kıskanç, yalancı, Müslüman görünümlü münafık ve dost görünümlü düşman birisidir.

Ol müfterī vü hasūd u nā-cins
Tutmuşdu bizimle şūretā üns

Geh kızb idi kārı geh nemīme
Āhlākı bütün bütün zemīme

Sevgendi nikāha zīn ederdi
Her kızbine biñ yemin ederdi

Ahlākını çünkü okudular
İsmi Müseylime kodular

Bir gūne temellük eyler idi
Şan kapıda kelb-i ahkār idi

Ol dost-nümā vü düşmen-i dīn
Müslim-rüşen ü munāfık-āyīn

Ol müfterī vü kezūb-ı kezzāb
Ol bāğiz-i ehl-i beyt ü aşhāb²³²

Sâfi'nin iftiraya uğrayıp hapse atıldığı sıradaki hisleri şairin o anki zihin dünyasını görmemiz için oldukça önemlidir. Ona göre bu hadise, kendisi için bir imtihan olup sabredilmesi gereken bir olaydır.

Dedim dile ey dil-i belā-keş
Şabr eyle kazāya olma ser-keş

Şabr eyle bu imtiḥān-ı 'aşkdır
Çek çile ki bu kemān-ı 'aşkdır (998-99)

Peki Sâfi'yi *İftirâ-nâme* gibi bir ben-anlatısı ürünü vermeye iten sebep tam olarak ne idi? Öncelikle yazar, *İftirâ-nâme*'de kendisinden bahsederken klasik Türk edebiyatında sıklıkla başvurulmuş üçüncü tekil şahıs (o) ekini²³³ kullanmak yerine literatürde pek az rastlanan birinci tekil şahıs (ben) ekini kullanmıştır. Onun “benliğini” bu kadar öne çıkarması²³⁴ ve bizlere göstermek

²³² Sâfi, *İftirâ-nâme*, Genel 2402A-005, v. 104b-102a.

²³³ Bosnalı İntizâmî, *Tuhfetü'l-İhvân*, s. 72.

²³⁴ *İftirâ-nâme*'nin geneline yayılan Sâfi'nin hiç çekinmeden kullandığı sivri kelimelerden, onun gelecek tepkileri pek de düşünmeden kalemini kullandığı tahmin edilmektedir. Özellikle eserin *Tetimme* bölümünde Sâfi'nin dinle ilgili okuyucuya verdiği bazı nasihatler, bu görüşümüzü destekleyen bir veridir. Bu durum aslında Sâfi'nin psikolojik hüviyeti hakkında bizlere bazı ipuçları vermektedir. Fütursuz ve keskin dilli birisinin kendi

istemesinin en önemli amaçlarından biri, şüphesiz anlattığı hadisler içindeki kendisini bize göstermek istemesidir.²³⁵ Esere bu açıdan baktığımızda bize göre *İftirâ-nâme*'nin asıl sebep-i telifi daha önce de söylediğimiz gibi şudur: Sâfi, uğradığı bu iftira hadisesini hikâyenin başından sonuna kadar muhataba anlatarak mağduriyetini dile getirmek, aynı zamanda hapse atıldığı sırada hakkında konuşulan suizandan kendisini temizlemek istemesidir.

benliğini bizlere sunmak istemesi daha doğrusu bazı sosyal güdülerle böyle bir eylemde bulunması gayet makul bir hadisedir.

²³⁵ Sâfi'yi böyle bir anlatıya itecek sosyal bir etkinin olup olmadığını (ne olduğunu) tespit etmek için onun çevresindeki şairlerin eserleri incelenerek küçük bir tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda Sâfi'nin mizacına en yakın kişinin Sadrazam Mahmud Nedim Paşa olduğu gözlemlenmiştir. Mahmud Nedim Paşa da Sâfi gibi divanında belli başlı bazı olayların tarihlerini düşürmüş ve kendi hayat hikâyesini manzum bir şekilde anlattığı *Hasb-i Hâl*'i telif etmiştir. Aralarındaki bu benzerlik, yetiştikleri edebiyat çevresinde “ben”i anlatma güdüsünün yerleştiğini gösteren önemli bir detay olmakla birlikte sergüzeşt-nâmelerdeki “o” zamirinden “ben” zahirine geçişinin önemli bir halkasıdır. bkz. Mahmud Nedim Paşa, *Hasb-i Hâl*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri-Manzum, 1216, v. 1b-15b.

SONUÇ

Bu tezin yazımındaki asıl amaç; Kerküklü Hacı Abdullah Sâfi'nin kendi yaşamının küçük bir kesitini bizlere manzum olarak sunduğu *İftirâ-nâme*'sini ben-anlatısı literatürüne kazandırmaktır. Hiç şüphesiz yapılacak tenkitli neşir, bir hikâyenin parçası olduğunda anlamlı bir çalışma olur. Bu doğrultuda *İftirâ-nâme*'yi tetkik etmeden önce tezin birinci bölümde şairin hayatı ve eserlerini aktarmak istedim. Lakin şairin hayatı ve eserlerini ele alan kaynakların kısıtlı olması beni birincil kaynakları taramaya yöneltti. Bu inceleme sırasında şair hakkında birçok yeni bilgilere ulaştım deyim yerindeyse Sâfi'nin hayatını tekrar kaleme aldım.

Yaptığımız arşiv taraması sonucunda Sâfi'nin hayatı ile doğrudan bağlantılı iki, dolaylı olarak dokuz arşiv vesikasına ulaşılmıştır. Bu vesikalarda Sâfi'nin hayatı boyunca vazifeli olduğu memuriyet görevleri, beyin inmesi geçirerek malulen emekli olması, vefat ettiği vakit ve eşinin ismi gibi şairin hayatı ile alakalı yeni bilgilere ulaşılmış ve kendi kaleme aldığı tercüme-i hâli ile harmanlanarak biyografisi yazılmıştır.

Arşiv vesikaları dışında İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Sâfi'ye ait müellif hatlı müsvedde bir mecmua yaptığımız tarama sonucu tespit edilmiştir. Bu mecmua ile birlikte Sâfi'ye ait *Terceme-i Hüsn ü Dil* eseri ortaya çıkmış ve eserlerini incelediğimiz bölümde tanıtılmıştır. Yine aynı mecmuada *İftirâ-nâme*'nin müsveddesine rastlanmış ve eserin tenkitli neşrinde bu müsveddeden yararlanılmıştır. Nitekim Bağdat nüshasında üstü çizilen, karalanan ve silinen beyitler Bursa nüshasının bulunmasıyla okunur hale gelmiştir. Daha sonra Bursa ve Bağdat nüshası hem kodikolojik hem de içerik açısından incelenmiştir.

Öncelikle Bursa nüshasında müstensih ve müellif ile alakalı bir bilgi bulunmamasına rağmen nüshanın müsvedde olmasından kaynaklı bazı özelliklerle eserin bizzat Sâfi'nin kaleminden çıktığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca varmamıza neden olan birinci etken söz konusu nüshada bulunan tarih düşürme hesaplamaları ve bu hesaplara bağlı olarak yazılan beyit denemeleridir. Nüshanın bu özelliği hem *İftirâ-nâme*'nin ilk yazılmış nüshası olduğunu hem de müellifin bizzat elinden çıktığını gösterir. Nitekim eserin

özüne etki edecek bu denemeler müellifin dışında biri tarafından yapılması neredeyse imkânsızdır. İkinci etken ise müellif hatlı Bağdat nüshası ile aralarında olan kalem benzerliğidir. İki nüsha arasındaki kalem benzerliği tezde de gösterildiği gibi çok açık bir şekilde her iki nüshanın bir kişinin hattından yazıldığına işaret etmektedir.

Ardından *İftirâ-nâme* bölümleri aralarındaki farklılıkları ve geçişleri görmek için başlıklar ve beyitler açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda eserin tesvit sürecinden tebyiz sürecine geçişi izlenmiştir. Özellikle müsvedde nüshada bulunan başlıkların birçoğu, tebyiz edilirken içerdiği konuyu daha kapsamlı olacak şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra müsvedde nüshadaki bazı beyitler gerek üslup gerek hakaretamiz kelimeler ihtiva etmesinden dolayı tebyiz edilirken değişime uğramıştır.

Otobiyografik bir anlatıya sahip olan *İftirâ-nâme*'nin olay örgüsü kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve diğer tarihsel kaynaklarla karşılaştırılmıştır. Bu inceleme sonucunda Sâfi'nin anlatısına muhalif herhangi bir vesikaya rastlanmazken anlatısını doğrudan ve dolaylı tasdik eden birçok belgeye ulaşılmıştır. Bu sağlamayı yapmamızın nedeni Sâfi'nin anlatısının kurmaca hikâyeden uzak bir yapısı olduğunu okuyucuya ispat etmektir. Bu bağlamda şairin eserde verdiği her ayrıntı mevcut tarih kaynakları ile uyumlu olup olmadığı araştırılmıştır. Sâfi'nin yaptığı yolculuk sırasında ve sonrasında verdiği isimler, tarihler ve yerler tek tek incelenmiş ve tarihsel verilerle çelişmediği sonucuna varılmıştır.

Sâfi, anlattığı olayların birçoğunun tarihini vermekten geri durmuş ve genellikle “kırk gün Sivas’taki tekkede kaldım” ve “üç gün hapisanede kaldım” gibi eserde geçen hadiselerin gün adetlerini vermekle yetinmiş hatta yer yer hiçbir bilgi vermemiştir. Bu durum, hadiselerin tarihsel tespitini zorlaştırırsa da belli başlı öncüller göz önüne alınarak kronoloji oluşturulmuştur. Buna göre Sâfi, Eylül 1860’ta Kerkük’ten İstanbul’a yolculuğa çıkmış ve 30 Ekim 1862’de Molla Mustafa’nın suçunu itiraf ettiği ikrâr-nâmeyi yazmasıyla *İftirâ-nâme*’de anlatılan olaylar bütünü sona ermiştir.

Daha sonra *İftirâ-nâme*'nin temize çekilmiş nüshası olan Bağdat nüshasında eserin geneline yayılmış halde bulunan üstü çizilmiş, karalanmış ve

silinmiş beyitler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Sâfî'nin, eserini temize çektikten bir müddet sonra kimi zaman üsluptan kimi zaman vezinden kimi zaman da dilindeki sertlikten dolayı bazı beyitleri eserinden çıkarmak istediği sonucuna varılmıştır.

Son olarak eserin tenkitli neşri, müellifin kaleminden çıkan son versiyon olan (tespit edebildiğimiz) Bağdat nüshasındaki *İftirâ-nâme* esas alınarak yapılmıştır. Müsvedde nüsha olan Bursa nüshasında bulunup Bağdat nüshasında bulunmayan beyitler, müellifin kendi kastıyla çıkarıldığı için tenkitli neşre dâhil edilmemiştir. Lakin eser Bağdat nüshasına tebyiz edildikten sonra üzeri çizilen, karalanan ve silinen beyitler, eserin anlattığı olaylar bütününü sekteye uğrattığı için Bursa nüshasından bakılarak dipnotta gösterilmiştir. Bütün bunlar dışında eserin tenkitli neşri belli bir yöntem eşliğinde hazırlanmış ve literatüre yeni bir çalışma kazandırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İFTİRÂ-NÂME (METİN)

METİN NEŞRİNDE TAKİP EDİLEN YÖNTEM²³⁶

1. *İftirâ-nâme*'nin hem müellif müsveddesi hem de müellifin tebyiz ettiği nüshanın elimizde olduğu bu çalışmanın ikinci bölümünde ortaya koyulmuştur. Müellifin elinden çıkan *İftirâ-nâme*'nin son şekli temize çekilen Bağdat nüshası olduğu için eserin tenkitli neşrinde sadece bu versiyon esas alınmıştır. Nitekim Bursa nüshası ile Bağdat nüshası arasında oluşan farklılıklar müellifin bizzat iradesiyle yapıldığı için “nüsha farklılıkları”nı göstermeye ihtiyaç duyulmamıştır. Bu konuda sadece bir husus istisna dâhilindedir: Müellifin Bağdat nüshasında eseri temize çektikten sonra üzerini karaladığı veya sildiği beyitler *İftirâ-nâme*'nin olay akışını ilgilendirdiği için Bursa nüshasından bakılarak dipnota eklenmiştir.
2. Beyitlerin sol köşesine beyit sayısı yazılmış ve müellifin sildiği veya karaladığı beyitler bu sayıya eklenmemiştir. Metin neşrinde Bağdat nüshası esas alındığı için nüshanın varak numaraları yine metindeki yerine denk gelecek şekilde konumlandırılmıştır.²³⁷
3. Latin harfleriyle yazımında birkaç istisna dışında transkripsiyon alfabesi tablosuna sadık kalınmıştır. Bu istisnalar bazı Türkçe kelimelerin başında bulunan hem “ذ” hem de “ط” harflerinin birbirinin yerine kullanıldığı yerlerdir. Örneğin dolmak, titremek, dolanma, dolu, tutmak ve durmak gibi gelimeler günümüz Türkçe kullanıma uygun olan hali ile kullanılmıştır.

²³⁶ Söz konusu hususlar; *İftirâ-nâme* ile aynı dönemde yazıldığı için *Ali Emîrî Dîvânı*'nın metin neşrinde dikkat edilen hususlar göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Emîrî' *Ali Emîrî Dîvânı*, haz. Sadık Yazar ve Mustafa Uğurlu Arslan, ed. Günay Kut, (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2020), s.187-93.

²³⁷ Şayet denk gelen beyit silinmiş bir beyit ise varak numarası, dipnotta silinen beytin sol tarafında gösterilmiştir.

4. Her bölümün başlığın altına o bölümün vezin kalıpları eklenmiştir.
5. Metin içinde yazar tarafından sonradan doldurulmak üzere boş bırakılan yerler [...] olarak gösterilmiştir.
6. Zihafklar gösterilmemiştir.
7. Yazarın vezin gereği eklemeyi unuttuğu kelime şayet bizim tarafımızdan tespit edilmişse bu kelime [] işaretleri içine yazılarak gösterilmiştir.
8. Metin içerisinde transkripsiyonu tam olarak çıkarılamayan yerler metinde olduğu haliyle görseli ile birlikte gösterilmiştir.
9. Metin içerisinde geçen ayet, hadis ve deyimler italik olarak yazılmış ve ıktibas edildikleri kaynak dipnotta belirtilmiştir.
10. Ayetlerin mealleri, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf> sitesinde bulunan “Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir” kitabından bakılarak yazılmıştır.
11. Eserde başka kitaplardan yapılan alıntıların kaynakları şayet tespit edilmişse dipnotta gösterilmiştir.
12. Eserdeki Arapça ve Farşça bölümler transkript edilmiş olup Türkçeye tercüme edilmemiştir.
13. “İle” bağlacı ve “içün” edatının yazımında Arap harfli yazımına bağlı kalınmıştır. Şayet bu edat ve bağlaçlar metinde bitişik olarak yazılmışsa edat/bağlaç ile birleştiği kelimenin arasına (-) işareti koyulmuştur. Örneğin: vech-ile, nev‘-ile, vaşlim-içün.
14. Metin neşrinde herhangi bir noktalama işareti kullanılmamıştır.
15. Metin neşrinde günümüz Türkçe imlası esas alınmış olup birkaç istisna dışında ünlü uyumu gözetilmiştir. Örneğin “d” ile başlayan eklerdeki ses değişimleri metinde gösterilmemiştir: gitdi, kitabda.
16. Vezin ve kafiyeı bozmadığı müddetçe “an” zamiri “o” olarak değiştirilmiştir.
17. Günümüzde “için” okunan edat metin neşrinde “içün” olarak okunmuştur.

18. Farsça asıllı ek ve kelimelerin imasında aralarına (-) işareti koyulmuştur. Eğer söz konusu kelime ve ek Türkçeleşmiş ise bu kural uygulanmamıştır.
19. Farsça kelimelerin yazımında Türkçe okunuş esas alınmıştır. Örneğin: küned, güfte.
20. Metin neşrinde “ğ” harfi kullanılmamıştır.
21. Arapça asıllı kelimeler aslına uygun yazılmıştır. “Mümkün,” “elveda” gibi Türkçeleşmiş Arapça kelimeler bu kuralın dışında bırakılmıştır.
22. “Allah” lafzının olduğu tamlamalarda tamlama kuralları uygulanmamıştır.
23. “Dâ'im,” kâ'im” gibi aslı hemzeli kelimelerin yazımında nüshadaki kullanım esas alınmıştır.
24. Özel isimler, Allah lafızları ve sıfatları büyük harfle yazılmıştır. Bu isimlere birleşen ekler üstten virgül işaretiyle ayrılmıştır.
25. Zihaf ve ulamalar metin içerisinde gösterilmemiştir.
26. Metindeki tarih düşürmelerin olduğu beyitler Arap harfli olarak yazılmış düşürülen tarih parantez içinde belirtilmiştir.
27. Özel isimlere birleşen ekler, üstten virgül ile ayrılmıştır.

İFTİRÂ-NÂME

[133b]

Bismillāhirrahmānirrahīm

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

- 1 Ȧamd olsun O’ña ki cümle zerrāt
Ȧükm-i kâderinde mâtđır mât
- 2 Ȧamd O’ña ki verdiği kazānıñ
Yok kudreti redde māsivānıñ
- 3 Ȧamd O’ña ki sevmez iftirāyı
Bühtān edene verir belāyı
- 4 Ȧamd O’ña ki zulme yok rızāsı²³⁸
Ȧüsrāndır zālîmin cezāsı
- 5 Zülmü bilir Ol nihān ü peydā
Lîkin ecel eylemiş müsem mā
- 6 Bir iş ne kadar olursa mestür
Zāhirdir O’ña çü çeşme-i nūr
- 7 Bilmez deme dilde kıl ü kālîm
Ȧāk içre hayāl-i mūra ‘ālim
- 8 Endîşe-i peşşeden habîr Ol
Aĥvāl-i karıncaya başîr Ol

²³⁸ “Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını artırır.” bkz. el-İsrā 17/82.

- 9 Halk eyleyen Ol-durur cihānı
Peydā vü nihān u cism ü cānı
- [134a] 10 ‘Allām ü ‘Alīm-i ‘ālemü’l-ğayb
Settār u Setīr ü Sātirü’l-ğayb
- 11 Bir kimseye ğayba vermedi rāh
Oldur kamu gizlilerden āgāh
- 12 Bir kār ki gelmeden zamīre
Zāhirdir O ‘ālim ü ḥabīre
- 13 Her kār ki gelmeye beyāna
Yine getiren O’dur ‘ayāna
- 14 Hāllāk-ı girih-küşā-yı müşkil
Hāllāl-i ‘uḫūd-ı ‘uḫde-i dil
- 15 Keşşāf-ı serā’ir ü zamā’ir
Her zerre içinde’ilmi sā’ir
- 16 Hāqdır ḥaḳı bāṭıl eylemez Ol
Muṭlaḳdır ‘āṭıl eylemez Ol
- 17 Şabr eylemede odur murādı
Zāhir ola *tekrāhū*²³⁹ müfādı
- 18 Mazlūm ile zālīme ḥaber bu
Ḳur’ān’da āyet *en tūḥibbū*

²³⁹ “Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz.” bkz. el-Bakara 2/216.

- 19 Zülm erse saña kerāhet etme
Ol hayr durur ferāğat etme
- 20 Zülmetde bulundu āb-ı hayvān
Şabr eyle kazāya olma hayvān
- 21 Hayvāndır o kim rızā gözetmez
Encām-ı sır-ı kazā gözetmez
- 22 Tedbīr-i kazā rızadır ey cān
Hīç redd olunur mu hük-m-i sultān
- 23 Fa‘‘āl O’dur mürīd Oldur
Hem *yaḥkumu mā yūrīd*²⁴⁰ Oldur
- 24 Bir yere birikse māsivāsı
Tağyīr olamaz O’nuñ kazāsı
- 25 Her çend fiğān u nālemiz çok
Teslīmden özge çāremiz yok

[134b]

Münācāt be-Dergāh-ı Kādiyü’l-Hācāt

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

- 26 Ey kādir-i bī-zevāl ü kayyūm
‘İlmiñde cemī‘-i kār ma‘lūm
- 27 Maḥfī olamaz saña meẓāhir
Sensin görünen ḥafī vü zāhir
- 28 Dā’im görücüsün ü görürsün
Manzūr ile nāzır u naẓarsın

²⁴⁰ “Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder.” bkz. Mâide 5/1.

- 29 Bir āyinedır saña bu ‘ālem
Karşı koyulup durur dem-ā-dem
- 30 Aldıkça cemāl-i pāki şadra
Zerre eder iftiḥār bedre
- 31 Sensin bilici zebān-ı cānı
Eylerse tazarru‘-ı nihānī
- 32 Sensin bilici lisan-ı ḥālī
Bī-savt u hurūf-ı kāl-i lālī
- 33 ‘İlminde lisān ü bī-lisān bir
Luṭfunda zebān u bī-zebān bir
- 34 Her çend ki vardır zebānım
Yok nālīşe fırsat u emānım
- 35 Nūş eyledigim bu telḥ şerbet
Etmiş beni ġark-ı baḥr-ı ḥayret
- 36 Bu töhmet ü bu belā-yı mübhem
Etti beni hem eşamm hem ebkem
- 37 Lālest zebān-ı nālīş-i mā
Kell est lisān-ı ḥ‘āhiş-i mā
- 38 Ey cān-ı ‘azīz-i ḥayl-i ḥübān
Tācest belāt ber-ser-i cān
- 39 Luṭf est eger tu mī-künī ḳahr
Şehd est eger tu mī-dehī zehr

40 Maḥbūbī vü her çi mī-künī ḥūb
Maḥbūb şüd est fi ‘l-i maḥbūb

[135a] 41 Men ṭālib-i vaşl-i ān cemālem
Küfr est zi-cevr eger be-nālem

42 Men ḥasta-i ‘aşk-ı tu ḥabībī
Her çiz ki mī-dehī ṭabībī

43 Men bende-em ü tu pādişāhī
Luṭf est be-kün her ānçi ḥ‘āḥī

44 Men ḥükm-keş ü tu ḥükm-rānī
Te’ dīb be-kün her ān çi dānī

45 Ez-tīr-i ḳazāt rū netābem
Ger āteş-i ğam küned kebābem

46 Īn nāle vü ĩn telāş ü efġān
Yārā çi künem zi-nefs-i ḥayvān

47 Çi Türkī vü çi Derī zi-her rū
Dānende-i her zebān tu yi tu

Der na‘t-ı Seyyidü’s-Şakaleyn

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

48 Sultān-ı serīr-i ḳābe ḳavseyn
Şāhinşeh-i taht u baht-ı kevneyn

49 Oldu oña menzil-i *ev ednā*
A ‘lā-yı merātib-ile ednā²⁴¹

²⁴¹ “Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.” bkz. en-Necm 53/9.

- 50 Mefhûm-ı hadîs-i lî m 'a 'llâh²⁴²
Maḥbûb-ı Hudâ ḥabîb-i Allâh
- 51 Bînende-i sırr-ı len teranî²⁴³
Güyende-i lafz-ı men ra 'ânî²⁴⁴
- 52 Ol mazḥar-ı ḥaḳ ra 'eytû rabbî²⁴⁵
Ol cevḥer-i ferd-i nûr-ı ğaybî
- 53 Güyâ-yı übîtü 'inde rabbî²⁴⁶
Öyle ki velâ tenâmu ḳalbî²⁴⁷
- 54 Vaşfinda buyurdu Ḥaḳḳ levlâk
Levlâke lemâ ḥalaḳtû 'l-eflâk²⁴⁸
- 55 Oldur sebep-i vücûd-ı 'âlem
Hem bâ'is-i bu duhûr u âdem
- [135b] 56 İḥyâ olur idi cümle emvât
Ger ḥâke şalaydı sâye ol zât
- 57 'Aşḳ-ı ruḥu ile bûlbûl-âsâ
Rabbî erinîde ḳaldı Mûsâ

²⁴² Şemsüddîn es-Seḥâvî, *el-Mekâsidü'l-Hasene*, nşr. Muhammed Osmân el-Huşt (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.), 1/565 (No. 926).

²⁴³ "Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu." bkz. el-A'râf, 7/142.

²⁴⁴ "Kim beni görmüşse biliniz ki o Hakk'ı görmüştür." bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), no. 6996.

²⁴⁵ "Rabbimi genç bir delikanlı sûretinde gördüm." bkz. İbnü'l-Cevcî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, nşr. İrşâdü'l-Hakki'l-Eserî, (Faysalabad: İdâretü'l'Ulûmi'l-Eseriyye, 1991.), c. II, s.463.

²⁴⁶ "Ben Rabbimin yanında gecelerim," bkz. İshâk b. Râhûye, *el-Müsne'd*, nşr. Abdülğafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî, (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1981.), c. I, s. 22.

²⁴⁷ "Benim cismim uyur, kalbim uyumaz." bkz. Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, no. 1147.

²⁴⁸ "Sen olmasaydın bütün alemleri yaratmazdım." bkz. Hayati Yılmaz, "Kutsî Hadis", c. XXVI, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), s. 318-20.

- 58 Engüşt ile mähı eyledi şakk
Da‘vāsına şāhid oldu ber-hakk
- 59 Şubh oldu işāreti ile ems
Gün gibi ‘ayān ki riddetü’ş-şems
- 60 *Mā kāne Muhammed’e bidāyet*
*İmā-yı ebā aḥad kifāyet*²⁴⁹
- 61 *İsm-i aḥad*’ını mimlemiştir
Aḥmed ola nāmı söylemiştir
- 62 Zahrındaki ḥatm-i millet ü dīn
Oldu ona ḥātemü’n-nebiyyīn
- 63 Ey şāh-ı rusul nebiyy-i ümmī
Ey ‘ilm-i ledün *fedāke ümmī*²⁵⁰
- 64 Ey nūr-ı du-çeşm-i āferinīş
Ā‘lem zi-tu yāft reng-i bīnīş
- 65 Ey kıble-i ka‘be-i mu‘allā
Ey rūh u revān-ı pest ü bālā
- 66 Sen şadr-nişīn-i ‘akl-ı cānsın
Miḥrāb-ı zemīn ü āsumānsın
- 67 Sen ka‘be-i ma‘nā çār rüknüñ
Olmuş ḥulefā-yı rāşidīniñ
- 68 Ben āciz ü müznib ü fakīrim

²⁴⁹ “Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” bkz. el-Ahzāb 33/40.

²⁵⁰ “Annem sana feda olsun.” bkz. el-Begavī, *Şerhü’s-Sünne*, nşr. Şu‘ayb el-Arnāvūt, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslāmī, 1983.), c. XIV, s. 123.

Müznibler içinde bir haķırım

69 Düşdüm ki husūsan iftirāya
Ma‘lūmdur iftirā Hudā’ya

70 Līkin bu da serde bir kazādır
Tedbīr-i kazā-yı Haķ rızadır

[136a] 71 Tedbīr ile hīç olur mu tağyīr
Tedbīrden önce yazdı taķdīr

72 Taķdīr-nüvīs-i kill-i kudret
Bu vech-ile verdi bize şūret

73 Ümmetlige bendeñi kabūl et
Sen ḥvāh emīr ü ḥvāh kul et

**Der Sitāyiş-i Sultān ‘Abdūlazīz Hān -ḥalledellāhu ḥilāfetehū ilā
‘ebedi’ d-devrān-**

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

74 Sāķī o şarāb-ı la‘l-fāmı
Dök eylesin āfitāb cāmı

75 Tūmār-ı hayātım olmadan tayy
Luṭf et baña şun kadeh kadeh mey

76 Ol mey ki mizācı āteş-i ter
Merd-efgen ü līk nāmı duḡter

77 Ol mey ki humār-ı ‘aşķa dermān
Ol mey ki devā-yı derd-i hicrān

78 Ol cevher-i ‘aķl ü fehm ü bīniş

- Ol māye-i t̄in-i āferinīş
- 79 Ol bāde ki kaçresi cibāle
Düşse getirir cibāli hāle
- 80 Ol rāḥ ki rūḥ-ı ‘aql ü cāndır
Ol rūḥ ki neş’e-i cihāndır
- 81 Mest et beni tā ki bülbül-i cān
Vaşf-ı gül ü mülde kılsın elḥān
- 82 Ya’nī o şehinşeh-i zamānıñ
Ol ḥāmī vü hāfız-ı cihānıñ
- 83 Şehnāme-i medḥin ede tanzīm
Ser-maṭla‘-i nazma ola taqdīm
- 84 Ol zıll-i Ḥudā vü sāye-i Ḥaḳ
Emrinde muḳayyedāt muṭlaḳ
- 85 Dārātını görse idi ol ān
Dārā derine olurdu der-bān
- [136b] 86 Ey edhem-i kilḳ-i lu‘b- bāzım
Meydān-ı süḥanda yekke-tāzım
- 87 Bu teng fezāda etme cevḻān
At oynadı bil degil bu meydān
- 88 Dād etdi bu veznden Nizāmī
‘Arz etdi şikāyet-i tamāmī
- 89 Meydān-ı süḥen ferāḥ bāyed

Tā tab‘ der-ū rehī nümāyed

- 90 Der germī-i rīg sahtī-i kūh
Tā çend sühen reved be-enbūh²⁵¹

- 91 Tarḥ et bu zemīne bir ḳasīde
Kim ola ferāyidi ferīde

Ḳasīde

[Mefā‘īlūn / mefā‘īlūn / mefā‘īlūn / mefā‘īlūn]

- 92 Şu‘ūrum baştan aldıñ bir baķışka ey perī-peyker
Ḳarārım dilden aldıñ bir yürüşle tarz-ı efsūn-ger
- 93 Ne siḥr-ile çekip zencīr-i zūlf-i ‘anberīn-tāra
Ne vech-ile beni dīvāne etdiñ böyle ey dilber
- 94 Ne sākīdir ki yokdur bezm-i ‘ālem içre emşāli
Gözüñ geh mest ü geh maḥmūr u geh bīmār u geh ‘abher
- 95 Müjeñ geh nīşter geh tīr ü ḥūn-rīz ü geh ḥūn-h‘ār
Ḳaşıñ geh māh-ı nev geh ḳavs ü geh şimşīr ü geh hançer
- 96 Ne āfetdir tılısm-ı genc-i ḥüsnüñ üzre olmuşdur
[137a] Saçıñ geh mār u geh zencīr ü geh ef‘ī vü geh ejder
- 97 Ne būdandır cihānı cümle ta‘ṭīr eyleyip çıķdı
Ḥatīñ geh müşg ü geh şebbū vü geh reyḥān ü geh ‘anber
- 98 Ne gülşendir fiğān ü nāleden nāl oldu bülbüller

²⁵¹ Nizāmī-i Gencevī, “Sebeb-i Nazm-ı Kitāb,” *Leyla vü Mecnūn*, <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/leyli-majnoon/sh4> [30.05.222].

Ruḥun geh lāle vü geh erguvān ü kāh verd-i ter

99 Ne ma‘dendir ki hem şīrīn ü hem kān-ı melāhatdır
Lebiñ geh la‘l ü geh yāḳūt u geh şehd ü gehī şekker

100 Ne ra‘nādır ki her dem diller oñu cüst ü cū eyler
Ḳadiñ geh serv ü geh şimşād ü geh ṭübā vü geh ‘ar‘ar

101 Ne māhiyyettesin hīç kimse bilmez ḥüsni aḥlāḳıñ
Yüzüñ geh mäh ü geh bedr ü gehī ḥurşīd ü geh ḥāver

102 Meger iksīr kılmış derd-i ‘aşḳıñ reng-i ruḥsārım
K’olup reng-i ruḥamdan pāyide zencīr-i āhen-zer

103 Beni yakma firāḳıñ nārına vehm et şikāyetden
Ki var taḥt-ı ‘adālet üzre bir sultān-ı dād-āver

[137b] 104 O sultān-ı ‘azīmü’ ş-şāndır kim eylemiş Mevlā
Ezelden zātını nā’ib-menāb-ı cāy-ı peygamber

105 O şāhinşāh-ı zī-şāndır ki zıllullāh olup zātı
O olup sā’ir ‘ibādullāh zıllında feraḥ-güster

106 O şāh-ı bende-perverdir ki dā’im ‘ahd-i ‘adlinde
Şübānı gūsfendin gürkdür rā’isi şīr-i ner

107 Cihāna gelmemişdir böyle şāhinşāh-ı ‘ādil-dil
Zamāne görmemişdir böyle Cem-cāh ü Ferīdün-fer

108 ‘Ali-ṭab‘ u ‘Ömer-ḥaşlet esed-iclāl ü şīr-übhet
Hüseyn-ḥulḳ u Ḥasan-ṭinet ferīşte-ḥuy u meh-peyker

109 Muẓaffer-baḥt u nuşret-taḥt u feth-īrād u tev’em-dād

- Mu‘allā-şān ü bālā-şevket ü vālā-himem ser-ver
- 110 Süleymān-ḥaşmet ü Yūsuf ruḥ u Lokmān-ı ḥikmetdir
Felāṭūn-‘aql Aristo-dāniş ü hengāme-İskender
- 111 Sipeh-Rüstem ḥadem-dārā melik-yāver serīr-ārā
Cihān-bān ü cihān-pīrā cihāngīr u cihān-perver
- 112 Süḥandān ü süḥan-perver hüner-mend ü gażanfer-fer
[138a] Hümā-zıll ü bülend-efser hümāyūn-fāl ü nīk-aḥter
- 113 Cenāb-ı ḥazret-i ‘Abdülazīz şāhinşeh-i ‘ādil
Ki Cemşīd olabilmez dergeh-i ferrinde bir çāker
- 114 Odur sāhib-ķırān-ı salṭanat efser-dih-i şāhān
N’ola emrinde olsa tād-dārān-ı zamān yekser
- 115 O ḥākān-ı mu‘azzam ol ḥudāvend-i cihān-bānıñ
Ki her serdārı bir Behrām ü her ser-kārı bir ķayşer
- 116 Şeh-i vālā-nijād-ı düdmān-ı āl-i Osmānī
Meh-i encüm-sipāh ü zīr-i fermānında her ķışver
- 117 Alınca destine çevgān-ı devlet-bāzī-i şāhī
Güneş meydān-ı pehnā-yı felekte oldu gūy-ı zer
- 118 Sadā-yı kūs-i ‘adl ü dādı tutdu öyle āfākı
Ki āhū ḥāb-gāhın eylemiş pehlū-yı şīr-i ner
- 119 Bulunmaz görmedim ‘ahd-i hümāyūnuñda bir ser-ķeş
Meger var ise de ya servdir ya ķāmet-i dilber
- 120 Meh-i nev etme zann çerḥ üzre ol sulṭān-ı zī-şānıñ

[138b]

Çeker her ay ‘adūsu kaşdına eflāk bir hañçer

121 Yüzünde āyet-i *innā fetahna*²⁵² nūr-ile merķūm
Sözünde hāsılāt-ı feth ü nuşret gün gibi enver

122 Şıfāt -ı tab‘ -ı şāfīn vaşf eder mevcūd-i ‘arş u ferş
Kitāb-ı ‘adl ü dādın vird eder maḥlūk-ı baḥr ü berr

123 Yeter Şāfī du‘ā eyle kaşīdeñ buldu itmāmı
Du‘adır intihā-yi nazmda mu‘tād-ı nazm-āver

124 Bula gün gibi taht-ı āsumān-ı rif‘atde āsāyiş
Ki tā var mümkünāt üzre esās-ı tāk-ı nüh-manzar

125 Neşāt u şıḥḥat ü tevḥīk ü ‘ömr ü ‘ayş ü ‘işretle
Dola feth ü zaferden ceşş-i manşūruyla her kişver

126 Tuta rūy-ı zemīni şu‘le-i tīg-i şerer-bārı
Ola ma‘mūre başdan başa fermānıyla fermān-ber

**Der-Sitāyiş-i Ḥazret-i Veliyyü’n-Ni‘amı Aḥmed
Şükrü Bey bin el-Merḥūm Ḥacı Meḥmed Necīb
Paşa**

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

127 Sākī o mey-i ‘aḳīk-fāmı
Kim oldu *nefes Yemen’de* nāmı

128 Dök sāğar u cāma etme ihmāl
Dehriñ ğamı eylemiş beni lāl

[139a] 129 Verdikçe gider ğam-ı firākı

²⁵² “Sana apaçık bir fetih ihsan ettik.” bkz. el-Feth 48/1.

Söyle ki hiye'l-müdām bākī

- 130 Ver kılma siyāh rūzgārım
Kim yetti nihāyete ħumārım
- 131 Maĥmūrum u derd-i serle bī-mār
Yok kimse ki derdim edem izhār
- 132 Hālīm saña ger degilse rūşen
Çokdan beri düşmüşüm ayakdan
- 133 Baĥ gör ki bu meclis-i fenāda
Hīç var mı benim gibi fütāde
- 134 Tut destimi dest-gīrim ol sen
Luţf et bu tarīka pīrim ol sen
- 135 Mey şunmada ġaflet etme zīnhār
Üftādeleriñden ol ħaberdār
- 136 Olmam bu piyālelerle hem-dest
Ĥumlarla beni sen eyle gel mest
- 137 Tā şevĥ-ile kilĥ-i ‘anberīn-fām
Tarĥ eyleye bir ĥasīde-i tām
- 138 Medĥinde o mīr-i nūktedānīñ
Vaşfinda o ‘ārif-i zamānīñ
- 139 Etmiş beni iltifātı maĥcūl
İfā-yı du‘āya bulmazam yol
- 140 Lāzımdır ede be-veĥ-i mu‘tād

Her bende veliyy-i ni‘metin yād

Kasīde

[Mefā‘ilün / fe‘ilātün / mefā‘ilün / fe‘ilün]

- 141 Edince sākī-i gül-çehreye ğamım i‘lām
Teraḥḥum eyledi sundu baña dolu dolu cām
- 142 Ne cām her biri bir mihr-i ‘ālem-i ma‘nā
[139b] Ne cām her biri bir āfītāb-ı şubḥ-ı ğulām
- 143 Ne bāde āyine-yi ḳalb ü cāna şayḳal-zen
Ne bāde neş‘esi ile döner bu heft-ecrām
- 144 O şundu ben başa çekdim sebū sebū ḥum ḥum
Tamām etdi beni mest līk mest-i tamām
- 145 Çü gördü mest ü ḥarāb eyledi beni bāde
Bilirdi kim alınır mestden şaḥīḥ kelām
- 146 Şu‘āl edip dedi ey şā‘ir-i süḥen-perdāz
O mīr kimdir edersin şenāsına iḳdām
- 147 Dedim o mīr ki idrāk ü ‘aḳlına beste
Şafā-yı mey gibi ḥayṭu’ş-şu‘ā‘ ile ilhām
- 148 O mīrdır ki olup aṣl-ı ṭīnet-i pāki
Ṭarīḳ-i Aḥmed-i Muḥtār’a sālīk ü hem-nām
- 149 O mīrdır ki olup re’yi āyet-i ḥikmet
Oḳur kitāb gibi vaşfını ‘Irāk ile Şām
- 150 Zamānına erişip ḳalmış olsa idi eger
[140a] Ebū ‘Alī’yi ederdi derinde istiḥdām

- 151 Şafā-yı meşrebini görmüş olsa āb-ı hayāt
Olurdu ğıbtā ile çeşmesinde ferş-i ruḥām
- 152 Hevā-yı şevki ile müşk gibi puḥte-kişver
Alırsa nükhet-i ḥulkun şabādan ‘anber-i ḥām
- 153 Ne deñli müşkil ise ḥall olur çü ğonca-i gül
Düşerse nāḥun-ı fikrine ‘akd-hāy-ı mehām
- 154 Kāzā mühendis ü dest-i kader mü’essis olur
Kılā’-ı mülk-i ‘umūra verirse istiḥkām
- 155 Muṭī’ aḥter-i baḥtına gerdiş-i gerdün
Merām u ḥvāhiş ü iḳbāline kevākib rām
- 156 Şafā-yı ṭab‘ına leb-teşne çeşme-i zemzem
Vefā-yı ḥulḳına dil-dādedir kulüb-ı enām
- 157 Meh-i sipihr-i kerem āfitāb-ı çerḥ-i seḥā
Kālem ‘uṭārid ü nāḥid ü müşterī-aḥkām
- [140b] 158 Tefāḥur-i vükelā nūr-ı dīde-i ‘uḳalā
Ser-āmed-i ‘urefā mültecā-yı ḥāş u ‘avām
- 159 Kemāl-i ‘āṭifet ü iḥtivā-yı mekremetin
Ne mümkün eyleye biñden birin kālem i‘lām
- 160 Şifāt-ı medḥini ḥāmem yine edā etmez
Yazarsa vaşfına ger böyle biñ kaşīde-i tām
- 161 Du‘āya başla ḳo da‘vā-yı medḥin ey Şāfi
Du‘ā ile bulunur çün kaşīdeye encām
- 162 Felek her ay bu devriyle āsumān üzre

Meh-i münîri gehî naqs göstere geh tām

163 Hemîşe pür ola gün gibi cām-ı ıkbālî
Müdām görmeye şubḥ-ı ümîdi zulmet-i şām

164 Ola maşûn küdürât-ı bezm-i ‘âlemden
Sāfâ vü zevk ü tarāb tûl-ı ‘ömr-ile ala kām

Hiṭāb be-Ma‘şûk

[Mef‘ulü / mefā‘ilün / fe‘ulün]

165 Ey ḥüsnüñe āfitāb zerre
Âhım eşer etdi baḥr u berre

166 Ey ḥüsnüñe mihr ü māh vālih
Hicriñ ile dönmüşüm hilāle

[141a] 167 Ey vāye-i māye-i gül ü mül
‘Aşkıñ beni mest edip çü bülbül

168 Ey cān-ı cihān yok mu çāre
Hicriñ dilim etdi pāre pāre

169 Yandım elem-i firāk elinde
Oldum ğam-ı iştiyāk elinde

170 Ne vaşl u ne hacre tākātım var
Benden saña biñ şikāyetim var

171 Zülf-i siyehiñ gide gide tā
Başıma getirdi kara sevdā

172 Çün hattıñ edip hucūm-ı rûḥsār
Düşdü dile ince ince efkār

- 173 Çeşmiñdeki mevc-i sihr ü efsün
Biñ 'ākili etdi Qays ü Mecnūn
- 174 Yā şāḥ-be-şāḥ cenk edüp ḥū
Birbirine düşmüş iki āhū
- 175 Başdırmada fitneye cihānı
Qasıñda işāret-i nihānī
- 176 Çün çıkdı kemān-ı ebrūvāndan
Ġamzıñ oqu geldi geçti cāndan
- 177 Ol la'l-lebān-ı nükte-dānıñ
Qan eyledi bağrını cihānıñ
- 178 Her kim deheniñ ḥayālin etdi
Mülk-i 'ademe yok oldu gitdi
- 179 Fikr eyledi kim ki ol meyānı
Mūlar gibi qaldı kılca cānı
- 180 Her kim ki müjeñ görüp çü-qullāb
Qurmuş dediler qanāra qaşşāb
- 181 Ya çekdi dil üzre ḥüsn-i şāhī
Ḥancer-be-kef iki şaf sipāhī
- 182 Ḥāliñ ruḥuñ üzre ḥüsne söyler
Alduñ ele bir şemāme 'anber
- [141b] 183 Çāh-ı zeqanın ḥaṭ içre pinhān
Zulmātda gizli āb-ı ḥayvān
- 184 Fark etmedi kimse tutdular denk

Sineñde dil āb-ı şāfda seng

185 Tırrañ çü cebīne akreb oldu
Meh menzili burç-ı ‘akreb oldu

186 Ağzımda olursa biñ zebānım
Vaşfıñda küşāde yok dehānım

187 Evşāf-ı cemāle haşr u had yok
Deryā-yı hayāle cezr ü medd çok

Şurū‘ be-Maṭlab

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

188 Eyler kalem-i hikāye-perdāz
Bu vech-ile sergüzeşte āgāz

189 Oturmuş-idim vatandaş hoş-ḥāl
‘Uşşāklar ile fāriḡu’l-bāl

190 Zülf ü haṭ u ḥāl idi hayālim
Eş‘ār u ḡazel idi maḡālīm

191 Ne dilde hevā-yı meyl-i ḡurbet
Ne sīnede ārzū-yı kürbet

192 Nāḡāh zuhūra geldi taḡdīr
Def‘ olmadı eyledimse tedbīr

193 Bir ‘abde erişse ḡükm-i taḡdīr
Etmez onu cümle ḡalk taḡyīr

194 Bir ‘abde vere ki ḡaḡ ḡazāyı
Tedbīrine teng eder fezayı

- 195 Düşdü dile ‘azm-i rāh-ı ğurbet
Zahmete mübeddel oldu rahmet
- 196 Buldu dil-i zāra ārzū yol
Ya‘nī ki ‘azīmet-i Sitanbul
- 197 Ol şevk-ile bī-karār oldum
Āteş gibi pür-şerār oldum
- 198 Selb eyledi ‘aql ü ihtiyārım
Bir bezmde koymadı karārım
- [142a] 199 Āh eyler idim be-her nefeste
Bülbül gibi kim kıala kafeste
- 200 Bir şehir-i ‘azīmi eyledi Hāk
Murğ-ı dilime kafesten ezyāk
- 201 Hicret görünürdü sözlerimden
Hvāb-ı vatan uçdu gözlerimden
- 202 Gitdikçe bu ārzū-yı dil-keş
Etdi baña cāme-hābım āteş
- 203 Rūzum şeb ü gündüzüm olup dün
Bu hāl-ile kıaldım on iki gün
- 204 Aḥbābım ile olup müşāvīr
Çün Hāk dedi emrde *veşāvīr*²⁵³
- 205 Her kime ki açdım işbu rāzı
Bu niyyet-i ḥayra oldu rāzī

²⁵³ “İş hakkında onlara danış.” bkz. Âl-i İmrân 3/159.

206 Bu hikmet-i hakka eyle gel seyr
Şerriñ görünürmüş evveli hayr

207 *Hayrun leküm üzre tekrahū hū*
*Şerrün leküm üzre en tühıbbū*²⁵⁴

208 Bir işi ki Hak ede irāde
Tedbīrden olmaz istifāde

209 Bu meşveret üzre eyledim cezm
Şehr-i emele tedārik-i ‘azm

210 Gitmege baña refik geldi
Bağdād’dan bir ferik geldi

211 Hem-reh deyü uydum ol ferika
Elzem çü refiktir tarika

212 Nāgeh gelip *irkebū*²⁵⁵ nidāsı
Güş-ı dilime dolup şadāsı

213 *İrkeb me ‘anā* ya vermedim yol²⁵⁶
Bendim tutubem reh-i Sitanbol

Hiṭāb be-Sākī

[142b]

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

²⁵⁴ “Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz” bkz. el-Bakara 2/216.

²⁵⁵ “Nûh, “Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah’ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir” dedi.” bkz. Hûd 11/41.

²⁵⁶ “Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!” bkz. Hûd 11/42.

- 214 Şākī getir ol şarāb-ı nābı
Bezm-i seferiñ yok āb u tābı
- 215 Mest et beni līk mest-i medhūş
Başımda ne ‘aql kıala ne hūş
- 216 Öyle beni eyle bādeye ğark
Başımdan ayağım etmeyem fark
- 217 Mestāne girem reh-i kazaaya
Tā kim halel ermese rızāya
- 218 Kendi ayağımla ey perī-rū
Şevkiyle gidem belāya karşı
- 219 Çekti beni şimdi āb u dāne
Gezdirmeye şehir u hāne hāne

Hiṭāb be-Muṭrib

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

- 220 Ey muṭrib-i hoş-nevā vü hoş-sāz
‘Uşşāk-ı hazine kıl ser-āğāz
- 221 Göster dil-i meste bir reh-i rāst
Tā çıka hicāza bī-kem ü kāst
- 222 Evc eyleme gel karar-ğahiñ
Düşmeye ‘ırāka bir de rāhiñ
- 223 Tā bende tutam reh-i sevālif
Şehnāzıma düşmeyem muḥālif

Hiṭāb be-Muğannī

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

224 Eş‘ār-ı ‘Acemle ey muğannī
Allāh içün eyle gel teğannī

225 Bir muḥriḳ şavt-ile ḳıl āğāz
Nālān ola tā ki çeng-ile sāz

226 Söyle ğazel-i firāk u hicrān
Tā kim edelim vedā‘-ı yārān

[143a] 227 Dilde ḳılır el-vedā‘ feryād
Cānda eder el-firāk bī-dād

Aḥbāba Vedā‘ Ederek İstānbül’a
Teveccühümüzüñ Beyānı

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

228 Nā-çār ederek vedā‘-ı aḥbāb
Ḳıldım reh-i ḳaşd u ‘azme pertāb

229 el-Ḳışsa bu zehr-i hicri içdim
Tā *ḳanṭara-i mecāzı*²⁵⁷ geçdim

230 Bir şehre eriştım adı Erbil
Her kişiyi şanma lā-şey’ er bil

231 Ondan da uruldu kūs-ı rihlet
Ṭutduḳ yolu eyledik ‘azīmet

²⁵⁷ “Mecaz, hakikatin köprüsüdür.” bkz. Süleyman Uludağ, “Aşk”, *DİA*, c. IV, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), s. 18-21.

- 232 Gide gide cümle vâşıl olduk
Ni‘met-ḥor-ı -ḥvān-ı Mūşıl²⁵⁸ olduk
- 233 Birkaç gün olup o yerde te‘ḥīr
*Fī mā vaḳa‘ üzre yazdım el-ḥayr*²⁵⁹
- 234 Ondan daḥi çıktı pāy-ı rāḥil
Geçdi niçe kūh u deşt ü sāḥil
- 235 Gördük reh-i ‘azmimizde bir yol
Vermekte şırātdan ḥaber ol
- 236 Zaḥo boğazıyla şöḥreti var
Ḥulḳūm-ı baḥīle nisbeti var
- 237 Bir loḳma yutarsa keñdi mālın
Vermeñ oña geçmek iḥtimālın
- 238 Ne ḥāl ise geçdik ol maḥalli
Geldi dile ḥālet-i tesellī
- 239 Ey ḥāme Cezīre’dan²⁶⁰ ‘ubūr et
Durma bu havāları murūr et
- 240 Baḡlanma bu arz-ı seng-lāḥa
Sūr eşheb-i şevḳi çık ferāḥa
- 241 Bu menzil-i şūmdan ḥazer kıl
Sūr‘atle nasībini güzer kıl

²⁵⁸ Sâfi burada tevriye yapmıştır. Yakın anlam olarak Musul şehrini, uzak anlam olarak ise o şehre ulaştığını dile getirmiştir.

²⁵⁹ “Olanda hayır vardır.”

²⁶⁰ Günümüzdeki Cizre beldesidir. bkz. Abdülkerim Özaydın ve Metin Tuncel, “Cizre,” DİA, c. VIII, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), s. 37-39.

- [143b] 242 Ol şehre eriş ki kadr ü şānı
Pest etmiş ikinci āsumānı
- 243 Bir şehir durur bülend-kāmet
Dilberleri cümle şūh u āfet
- 244 Zülf-i siyehi ki Mardin'dir
Ol dilber-i şūh mār-ı dīndir
- 245 Onda daḥi eyleme ikāmet
‘Uşşāka bulunmaz istirāhat
- 246 Fikr eyleme çekme dehr qahrın
Seyr eyle Diyārbekr şehrin
- 247 Bir duḥter-i bıkrdır delāle
Güç bıkriñi eylemek izāle
- 248 Gör geç onu da zamān gibi sen
Var Ḥarpūt’a mīhmān gibi esn
- 249 Onda daḥi bir dem etme ārām
Tā dilber-i makşad olmadan rām
- 250 Sür şehir-i Sivas’a esb-i ‘azmı
Ben ḥastaya kur o yerde bezmi

Ḥiṭāb be-Sākī

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

- 251 Sākī kerem eyle ḥasta-ḥālem
Ceyş-i ḡam-ı hıcre pāyimālem
- 252 Dā’im saña vardır ihtiyācım
Zirā ki eliñdedir ‘ilācım

- 253 Dermānde-i rāh-ı miḥnet oldum
Āşufte-i derd-i ğurbet oldum
- 254 Cān gülşeni cümle ḥārlandı
Mir'āt-ı gönül ğubārlandı
- 255 Bīmār benim ṭabīb sensin
Āşufte benim ḥabīb sensin
- 256 Telḥ oldu mezāk-ı 'ayş meysiz
Gūş etmez olup şimāḥ neysiz
- [144a] 257 Dök sāğara gel o la'l-i nābı
Dilden gidere teb ile tābı
- 258 Dök cāma o bāde-i 'aḳīḳi
Şun ḥastaya şerbet-i rahīḳi
- 259 Bir cām ile kıl dimāğımı ter
Lāzım teb ü tāba şīr-i duḥter
- 260 Tā şevḳe gele zebān-ı ḥāmem
Taḥrīr ede serġuzeşt-nāmem

Sivas'da Vuḳū'a Gelen Marazımıñ Beyānı

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

- 261 Çün şehir-i Sivas'a vāşıl oldum
Bir tekye içinde nāzil oldum
- 262 Şeyḫiyle görüşdüm oldum mesrūr
Nāmını şorup dedi 'Alī Mūr

- 263 Ger mūr ise şīre pençe-zendir
Merddir ne muḥanneş ü ne zendir
- 264 Bir türlü ri‘āyet etdi hürmet
Bildim ne imiş müsāfirīyyet
- 265 Ol gece yatıp o yerde rāḥat
Şandım ki bulundu istirāḥat
- 266 Şubḥ oldu çü doğdu mihr-i enver
Çekdi teb u tāb-ı cisme leşker
- 267 Dil-ḥānesine bıraḳdı āteş
Gitdikçe tūtuşdu yandı ser-keş
- 268 Yangın görünüp derūn-ı dilden
Gitdikçe ‘alevlenip gōñūlden
- 270 Şıḥḥat kapanıp ḥişār-ı cāna
Su istedi döndü yana yana
- 271 İmdādına kimse yetmedi hīç
Cānda ‘alev oldu pīç-der-pīç
- 272 Gitdikçe ḥarāret-i ġarīzi
Yandırdı yakıp ten-i ‘azīzi
- [144b] 273 Düşdü çü meyāna āteş-i ceng
Cān mülkünü kıldı şıḥḥate teng
- 274 Çün ġālib olup etime kāfir
Yüz tūtdu firāra şıḥḥat āḥir

- 275 Teb âteş ile tutup cihānı
 Zabı eyledi mülk-i cism ü cānı
- 276 Yandırdı o rütbe cismi tābı
 Şan sīhe geçirdiler kebābı
- 277 Sultān-ı maraž çü gördü hālī
 Bu mülk ü ğanāyīm ü menālī
- 278 Ol hem tama‘-ile geldi mülke
 Doldurdu ‘asākirini fülke
- 279 Çıkdı çü sevāhil-i vücūda
 Güş eyledi teb gelip sucūda
- 280 Yüz sürdü rikāba kıldı ta‘zīm
 Miftāh-ı hisārı etdi teslīm
- 281 Hem-cins ise birbirini kırmaz
 Kelb ise biri birin ısırmaz
- 282 Teb gitdi maraž tutub vücūdu
 Cismimde ne-būd kıldı būdu
- 283 Bir hāle bırakdı mülk-i cismim
 Cismimden nişāne kıldı ismim²⁶¹

²⁶¹ Bu beyitten sonra gelen dört beyit silinmiştir. Silinen beyitler Bursa nüshasına bakılarak aşağıya yazılmıştır:

Ne raḥm bilirdi ne mürüvvet
Hiç görmedi kimse böyle devlet

Ne şer‘ bilirdi ne nizāmı
Maḥv etdi bedenden intizāmı

Hem kıldı bilād u şehri vīrān
Hem etdi ra‘iyyeyi perīşān

- [145a] 284 Başımda ne ‘aql koydu ne hūş
Ne kuvve-i zevk ü şāme ne gūş
- 285 Gitdikçe vücūdum oldu lāgar
Göz görmeze döndü gūş şağır
- 286 Çalışdı mu‘ālicān ‘ilāca
Ta‘dīle hekīmler mizāca
- 287 Verdikçe ḥab u şufūf u şerbet
Dermān diye derdim oldu kat kat
- 288 Hālimde ifāka yok çü gördüm
Cānımdan ümīdi kat‘ kıldım
- 289 Tefvīz edip emrimi Hudā’ya
Bel bağlamadım diğer devāya
- 290 Kılma dil-i germi ye’s-ile serd
Elbette devā verir veren derd
- 291 Oldur ki *maraztüm* içre *yeşfin*²⁶²
Oldur k’ola teşnegāna *yesķin*²⁶³
- 292 Ne ḥāl ise şabr verdi bī-çün
Kaldım bu şıfatla yirmi beş gün

Ser‘askeri zulm ü şadrı zālīm
A‘zā-yı mecālisi mezālīm

Cevr-ile cefā ezā ‘azābı
Kılmışdı nigāhbān-ı bābı (116a)

²⁶² “Hastalandığınız zaman size şifa verendir.” bkz. eş-Şuarâ, 26/80.

²⁶³ “Beni yediren ve içirendir.” bkz. eş-Şuarâ, 26/79.

- 293 Şeyh ise eder başımda devrân
Pervâne gibi ki şem‘e sūzân
- 294 Her lahza te‘essüf idi kârı
Aḥvâlîme eyler âh u zârı
- 295 Bir kimseye vermez idi nevbet
Eyler idi şubḥ u şâm hizmet
- 296 Geh şî‘r okur idi geh leṭā‘if
Geh söyler idi ki olma ḥā‘if
- 297 Her miḥnet içinde gizli rāḥat
Her zillet içinde şaklı ‘izzet
- 298 Her zulmetiñ âhîrinde var nūr
Zulmette olup ḥayāt mestūr
- 299 Mecbūr olup şabāḥa her leyl
Ve ‘ş-şemse²⁶⁴ tefevvuk edemez leyl

[145b] 300 Her ḥastalığa şifā veren var
Her ‘illete bir devā veren var

301 Hîç kendini sen ġarîb bilme
Cānıñ bu elemle zār kıılma

302 Ḥamd ola ṭarīkat ehlisin sen
Şükr ola ḥaḳīkat ehlisin sen

²⁶⁴ “Allah geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneşi ve Ay’ı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşte bu Allah’tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca O’nundur. Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile hükmedemezler.” bkz. Fâtır 53/13.

- 303 Şimdi kılıırım su'āl senden
Kim var ki cüdā degil vatandaş
- 304 Diğkāt olunursa cümle insān
Ġurbet elemiyledir perīşān
- 305 'Uşşāka vatandan ol numūne
Kim vara *ileyhi rāci 'ūna*²⁶⁵
- 306 Mısr u Haleb ile Şām u Bağdād
Eyler vatan-ı haqīkati yād
- 307 Oldur vatan oldu mebde' -i cān
Oldur vatan oldu menşe' -i cān
- 308 Ma' nā-yı mecāzdan hāzer kıl
*Hubbu 'l-vatanıñ*²⁶⁶ haqīkatın bil
- 309 Ol mürşid-i hālişu'l- 'aķīde
Verirdi bu pendı ben mürīde
- 310 Bir şeyh idi muttakī vü perhīz
Zühdüyle muvahhīd u seher-hīz
- 311 Nefsini cihād ile edip kahr
Gördüm ben o zātı şā' imü' d-dehr
- 312 Etmiş idi 'ālemi ferāğat
Tutmuş idi kūşe-i kanā' at

²⁶⁵ “Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz” bkz. el-Bakara 2/156.

²⁶⁶ “Vatan sevgisi imandandır.” Hadis hakkında bilgi için bkz. Mustafa Çağrıçı, “Vatan”, c. XXXXII, s. 563-64.

313 Ne mîre giderdi ne vezîre
Aḥvālını arz ederdi pîre

314 Yoğ-iken oña vazîfe merbûṭ
Dergâhı küşâde ḥvâni mebsûṭ

315 Memnûn olur idi fevk-ı ‘âde
Oldukça misâfiri ziyâde

[146a] 316 Var idi yanında bir imâmı
Koymuşdu reh-i sulûka kâmi

317 Tutmuş idi doğru râh-ı pîri
Bir sâlik idi ki yok nazîri

318 Şavm-ile riyâzet idi yârı
Tenhâda ‘ibâdet idi kârı

319 Tayy etmiş-idi reh-i Hicâz’ı
Dönmüşdü ḥaḳîḳate mecâzı

320 Eylerdi çü iftitâh-ı tekbîr
Lerzişle olur idi civân pîr

321 Eylerdi çü fâtiḥa kıra’at
Bî-hûş olur idi cemâ’at

322 Eylerdi çü ḍamm-ı sûre ol zât
Olurdu ḥuzûr-ı ḳalb işbât

323 Çün yüz çevirirdi es-selâma
Raḥmet okunurdu nâme nâme

324 Bu hāl-ile vaşf-ı ‘aşk ederdi
Zülf ü haṭ u hāli meşḳ ederdi

325 Olmuş idi ḥüsn ü āna vālih
Meftūn idi dīdesi cemāle

326 Ser-sūre-i Yūsuf’u kırā’at
Eylerdi edince ol imāmet

327 Ol sūrede etmiş idi mu’tād
*İllā meleke kerīmi*²⁶⁷ evrād

328 Bir ‘āşık-ı pāk-bāz idi ol
Taḳvā ile cism ü cānı mecbūl

329 Ol mürşid-i ḥāliṣu’l-‘akīde
Mālik idi böyle bir mürīde

330 Vaşfinda zebān-ı ḥāme keldir
Medḥinde yed-i ḳalem eşeldir

Toḳad’a ‘Azīmetimiziñ Beyānı

[Mef‘ūlü / mefā’ilün / fe‘ūlün]

[146b]331 Dil vādī-yi ye’s se ḳoydu çün pāy
*Lā tey’es*²⁶⁸ erişdi vermedi cāy

332 Nāgāh erişip devā-yı Şāfī
Dil dürd-i maraḏdan oldu şāfī

333 Çün muntazır idi emr-i şāha
Şıḥḥat yine döndü taḥt-gāha

²⁶⁷ “Bu yüzden ellerini kestiler ve ‘Aman Allahım! Bu bir beşer değil, bu ancak seçkin bir melektir!’ dediler.” bkz. Yūsuf 12/31.

²⁶⁸ “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez!” bkz. Yusuf 12/87.

- 334 Eṭrāfına cem‘ olup tevābi‘
Metbū‘una vāşıl oldu tābī‘
- 335 Şıḥḥat çü bulunca cānıma yol
Düşdü yine ḥātıra Sitanbol
- 336 Cisme daḥi gelmemişdi kuvvet
Dilden yine selb olundu rāḥat
- 337 Her çend dediyse şeyḥ-i kāmīl
Şabr et ki vücūduñ ola ‘āmīl
- 338 Gūş eylemedim kelāmını ben
Fehm eylemedim kemālını ben
- 339 Cevlāna gelince esb-i maḳşūd
Zabtına nasīḥat eylemez sūd
- 340 Oldum yine ‘azm-i rāḥa ḥāzır
Bir kâfile gelmesine nāzır
- 341 Geldi biri eyledi işāret
Geldi dedi kārban beşāret
- 342 Şubḥ oldu çü doğdu beyzasın şeb
Esbābımı eyledim müretteb
- 343 Oldum çü süvār esb-i ‘azme
Şeyḥe seferim erişdi cezme
- 344 Cem‘ oldu vedā‘a şeyḥ ile şāb
Teşyī‘ime çıkdı cümle aḥbāb

345 Bî-tâb ü tüvân u hûş u tâkat
Tutdum yolu eyledim 'azîmet

Hıttab be-Sâkî

[Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün]

[147a] 346 Sâkî meded eyle çengi çaldır
Bir meyle beni ayağa kaldır

347 Etme beni ol şarāba mâyil
Kim eyleye 'aql ü hûşu zâ'il

348 Ol bāde ki kaldıra ayağa
Ġālib kıla her marīzi şağa

349 Ol bāde ki oldu dürd ü şāfî
Emrāz-ı kulüb ü cāna şāfî

350 Ol bāde ki cür'asın kılan nûş
Tesbîh-i melā'iki eder gûş

351 Ol bāde ki pür-fütûhdur ol
Ol rāh ki rûha rûhdur ol

352 Ol bāde ki zâ'il ede 'aybı
Keşf eyleye kalbe sırr-ı ġaybı

353 Luţf u kerem et nedersen eyle
Ėandır dil-i zārı neyle meyle

354 Dök sâġara cür'a cür'a sāde
Ėuvvet vere rûh-veş fu'āda

355 Tenhā bu reh içre yok refîkim
Ėoydu beni gitdi hem-tarîkim

356 Bîgâneler içre qalmışım zār
Yok hāle bir āşinā-yı ğam-ḥ^vār

357 Boynumdaki *min verīdi ḥablin*²⁶⁹
Almış ele dost aña aşlın

358 Çekmekde beni qazā yerine
Sürmekde beni qader evine

359 Her qahrı içinde luṭfu mestūr
Gör ‘āşık-ı zāra luṭfunu gör

Ṭoḳad’a Vuşulumuzuñ Beyānı

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

360 Ol qāfile ile yata yata
Bir gün erişip gelip Ṭoḳad’a

[147b] 361 Erdim çü Ṭoḳad’a eyledi pāy
Dergāhını mevlevīleriñ cāy

362 Şeyhiyle görüşdüm etdi i‘zāz
Tekrīimde hep niyāz yok nāz

363 Etmişdi *bi-luṭfi rabbi şāni*²⁷⁰
Varlığı tevāzu‘ içre zāyi‘

364 Bu vaşf ile kāmīl idi ‘ārif
Fi’l-cümle ḥikāyeti ma‘ārif

365 Qaşd eyledim ol meh-i kemāle
İmā ile nāmını su’āle

²⁶⁹ “Biz ona şah damarından daha yakınız.” bkz. Kâf 50/16.

²⁷⁰ “Yaratıcı olan Allah’ın lutfuyla.”

- 366 Īmādan alınca ‘aḡs-i mir’āt
Fehm etdi işāretimi ol zāt
- 367 Dedi ki muḡibb-i Mūrteżā’yım
Ḥāk-i ḡadem-i ‘Alī Rızā’yım
- 368 Dedim oña ey ‘azīz-i kāmīl
Kim var ki rızāya ola vāşıl
- 369 Dedi o ki maẓhar-ı ḡazādır
Hem-şoḡbet-i meclis-i rızādır
- 370 Kālā-yı ḡıṡāba āb verdi
Tevriyeli bir cevāb verdi
- 371 Ol nūkte-şinās nūkte-perdāz
Etmiş idi *men* ‘arefde²⁷¹ pervāz
- 372 Her laḡzada olmuş idi kārı
Tevḡīd-i cenāb-ı zıkr-i Bārī
- 373 Yattım o gece o yerde rāḡat
Şubḡ olduḡu demde ḡaçdı şıḡḡat
- 374 Ḥuşk oldu ayaklarım dizimden
Şıḡḡat gibi ḡan ḡaçıp yüzümden
- 375 Bir mertebeye erişdi aḡvāl
Biñ himmet ile ḡıyāma yok ḡāl

²⁷¹ “Kendini bilen rabbini bilir.” bkz. Ebū Nu‘aym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘Arabî, 1974), c. X, s.208.

376 Tutdu yine cism ü cānı bir tāb
Feryādıma geldi şeyh-ile şāb

[148a] 377 Sürdüler oña ‘ilāclar çok
Sen nef‘ini gördüñ ise ben yok

378 Sa‘y ile çok etdiler tedāvī
Nef‘u zararı velī müsāvī

379 Birkaç gün o hāl ile perīşān
Çaldım dil ü dīde zār u giryān

380 El kaldırıp eyledim münācāt
Allāh’ıma kıldım ‘arz-ı hācāt

Münācāt

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

381 Ey şāfī vü kāfī vü tüvāna
Vey nāfi‘ u zār u hayy u dānā

382 Tu fā‘il-i muṭlaḳī vü fa‘‘āl
Cabbār u ḳavī der-heme hāl

383 Men ‘abd-i za‘īf-i nā-tüvānem
Ez-hicr be-leb resīde-cānem

384 Dermānde vü ‘āciz ü fütāde
Der-rāh-ı tu mī-revem piyāde

385 Dānende tuyī zi-sırr-ı her dil
Bīnende tuyī be-ṭab‘-ı her gil

386 Ey māni‘ u mu‘ṭī vü dehende
Rāci‘ be tu ‘usr-i yūsri bende

387 Her iki cihāna raġbetim yok
Dīdārdan özge ḥasretim yok

388 Cān oldu ġamıñla pīç-der-pīç
Senden seni isterim diger hīç²⁷²

Tenbīḥ

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

389 Cūş etdi muḥīṭ-i luṭf-ı Yezdān
Derdime muvāfiḳ oldu dermān

[148b] 390 Te’sīre getirdi Ḥaḳ devāyı
İçdim yine şerbet-i şifāyı

391 Bir ‘abde ger erse luṭf-ı Mevlā
Etmez eşer oña ḳahr-ı a‘dā

392 Bir derd ki Ḥaḳ’dan ola iḥsān
Hīç çāre bulur mu oña insān

393 Sultān-ı erīke-i nübüvvet
Ol dürr-i yetīm-i baḥr-ı rahmet

394 Her derde buyurdu bir devā var²⁷³

²⁷² Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Zindānda ḥāme-i rasāsī
Nazma getirip bu nazm-ı ḥāşı

²⁷³ “Her derdin bir devası vardır.” Bkz. Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi‘u’s-Sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü’l-İhyâ’i’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1955-56), no. 2204.

Maẓmūnunu bilmez oldu aġyār

- 395 Maḵsūd ḥadīṣden sebebdır
 Mefhūmu da sa‘y ile ṭalebdır
- 396 Sen kūṣiṣi ṣanma kim hebādır
 Ol emr-i cenāb-ı kibriyādır
- 397 Sa‘y olmasa emr-i *mā sa‘aya*²⁷⁴
 Vāṣıl olunur mu hīç Ḥudā’ya
- 398 Her emre sebep ṭarīḵ-i ḥaddır
 Esbāba *fe-ittebi*²⁷⁵ seneddir
- 399 Esbāba teşebbüs et ‘amel kııl
 Lākin sebebin müsebbibin bil
- 400 Dermān ise cüz’i bir sebebdır
 Bīmāra tesellī-i kerbdır
- 401 Ermezse irādesi ṣifāya
 Te’ṣīr gelir mi hīç devāya
- 402 Her bir eşere mü’eṣṣir Oldur
 Her emre hemān müdebbir Oldur
- 403 Bir ‘abdi düşürse ḥazret-i Ḥaḵ
 Ḳaldırmaġa düşme olma aḥmaḵ
- 404 Çün oldu Ḥabīb-i Ḥazret-i Rab
 *Lā tehdī*²⁷⁶ ḥiṭābına muḥāṭab

²⁷⁴ “İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.” bkz. en-Necm 53/39.

²⁷⁵ “O da bir yol tutup gitti.” bkz. el-Kehf 18/85.

²⁷⁶ “Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.” bkz. el-Kasas 28/56.

405 Gel etme yakīn çok devāya
Şek gelmeye *yehdī men yeşāya*

[149a] 406 Ey hāme-i tercümān-ı aḥvāl
Dön kıssaya etme tūl-i aqvāl

Rucū‘ ber-Maṭlab

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

407 Çün meşy ü kıyāma oldu ruḥşat
Geldi yine riḥlet üzre niyyet

408 Hem esp-i merāmı kıldım isrā
Hem resm-i vedā‘ kıldım icrā

409 Ceyş-i marāza verip hezīmet
Tutdum yolu eyledim ‘azīmet

410 Turḥal ü Amasya kazāsın
Geçdim o menāziliñ fezāsın

411 Seylāb-ı ḥ[a]vādişāt-ı sāḥil
Sürdü bizi bahra etdi vāşıl

412 Bir şehre erişdim adı Samsun
Maḥbūbesi Leylā Kays’ı Mecnūn

413 Görmüş oradur ser-i nemek-zāy
Gelmiş leb-i bahrı eylemiş cāy

414 Keştīleri eyledikçe seyrān
Cān vālih olup dil oldu ḥayrān

415 Zevrakçeler içre māh-rūlar

Āb üzre gezer ferişte-ḥūlar

416 Yelkenle döner sefine bî-bāk
Dāmānı ğubār-ı ḥākden pāk

417 Bu ḥikmeti eyler iken efkār
Geldi dediler ki merkebü'n-nār

418 Segrişdi taraf taraf ahāli
Öyle ki vilāyet oldu ḥālī

419 Gitdikçe çekildi pīr ü nevres
Cem' oldu kenār-ı baḥra herkes

420 Gitdikleri semte ben de gitdim
Ol cem'-ile seyre sür'at etdim

[149b] 421 Gördüm ki deñizde bir siyeh kūh
Üstünde sehāb kılmış enbūh

422 Titretmede baḥr ü berde nāsı
Şan ra'd-ı bahārdır şadāsı

423 Bu hey'et ü resmi gördüğüm çağ
Zāhir bu imiş dedim yanardağ

424 Yok 'āşık-ı zāra nisbeti var
Ser-geştelik ile şöreti [var]

425 Dīvāne-i zūlf-i yārdır bu
Zencīrler ile boynu bağlu

426 Her semti gezer nigārı bulmaz

Līmān-ı vişāl-i yāri bulmaz

427 Yandıkça dilinde nār-ı fırkat
Kaynar cigerinden eşk-i hasret

428 Tutdukça serinde dūd-ı āhı
Çün ebr kılr siyāh māhı

429 Āh ile yaķar siyāh sengi
Feryād ile ağladır nehengi

430 Ser-geşte dolanmada şeb ü rüz
Deryā-yı ğam içre zār u dil-süz

431 Geh pence-i bādda zebūndur
Geh laţme-i müceh ser-nigūndur

432 Zann eyleme bahra ālet olmuş
Mustaġraķ-ı eşk-i hayret olmuş

433 ‘Aşk içre ger etdi yaķasın çāk
Giryān ile kıldı dāmenin pāk

434 Bu vaşf-ile k’etdi hāme ibrāz
Şehre yetip oldu lenger-endāz

435 Şehriñ içine düşüp haberler
Geldikleri rāha ‘avdet eyler

436 Doldu bu haberle dil serāser
Mefhūm-i hadīs-i yā ebā zer²⁷⁷

²⁷⁷ “Ey Ebu Zer, gemini yenile, onar, eksiklerini gider çünkü deniz çok derin, amelinde ihlaslı ol, her şeyi sadece O’nun için yap çünkü her şeyi görüp gözetleyen ve hakkıyla değerlendiren yüce Allah,

[150a] 437 Şekk eyleme haşre gel yak[ī]ne
Ol hāl ile *ceddidi's-sefīne*

438 Kıl tūşe vū zād-ı rāhı vāfir
Bī-tūşe-i rāh olma sāfir

439 Bu dūr dırāz bir seferdir
Bu baħr-i 'amīk pūr-ħaħardır

440 Dil kıldı ħadīşe imtişāli
Zād-ı rehe düşdü lā ubāli

441 Esbābımı eyledim müheyyā
Cezm-i sefer oldu 'azm-i deryā

442 Taķdīr-i Ĥudā atıp ne çāre
Keşti-i vücūdu fūlk-i nāre

Vapura Rākiben İstanbul'a Müteveccih Olduğumuzun Beyanı

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

443 Kıldı ħareket o demde vapur
Çün tīr ki ħavsdan ola dūr

444 Çün pāy-i ħayāl-i tīz-reftār
Çün fikr-i ħavī serī'ü'l-eṭvār

445 'Anķā gibi per açıp uçup ol
Deryā-yı 'amīkden açıp yol

yaptıklarından haberdardır.” Hadisin kaynağı tespit edilememiştir. Hadis hakkında değerlendirme için bkz. Gençer Dirvari, “Abdülvâsî el-Alefî'nin Kudsî Hadislere Dair Eseri -Tahriṣ ve Değerlendirme,” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2010), s. 27.

- 446 Musā vü Ḥalīl'e olmuş aşhāb
Hükmüne musahhar āteş ü āb
- 447 Reftārına baħr olup musahhar
Sinob'un öñünde atdı lenger
- 448 Kaç sā'at edip o yerde ārām
Ārāmına aḡz-ı bār olub kām
- 449 Çün kāmını ḡaşıl etdi ol ān
Ondan da demir alıp kapudan
- 450 Hem yelkenini kılıp küşāde
Hem yaqdı ocağını ziyāde
- 451 Bir sür'at ile giderdi vapur
Yok yetmeğe tır ü tayra maḡdūr

[150b] Fırtınaya Uğradığımızıñ Beyānı

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

- 452 Tāvūs-ı sipihr-i lāciverdī
Gösterdi cihāna rüy-ı zerdī
- 453 Āsāyişe gitdi lānesinde
Mağrib olan āşiyānesinde
- 454 Zāğ-ı şebe çünkü geldi nevbet
Ġarḡ eyledi baħr u berri zulmet
- 455 Bir ebr-i siyāh oldu peydā
Zülf-i şebe vesme sürdü yeldā
- 456 Baħr-ı siyeh oldu tīre ḡat ḡat
Birbirine girdi iki zulmet

- 457 Berķ oynadı ra‘d-ile havāda
Şan toplar atılır semāda
- 458 Esdi onuñ arķasınca bir bād
Raħmetle oķundu şarşar-ı ‘Ād
- 459 Bārān daħi başladı nüzūle
Gıtdikķe gidip reh-i ‘udūle
- 460 Bu hāl ile cūşa geldi deryā
Yād etdi zamān-ı Nūh’u gūyā
- 461 Çün ebr-i siyāh fevc-ber-fevc
Eylerdi hucūm mevc-ber-mevc
- 462 Geh keştī inerdi ka‘r-ı baħra
Geh olur idi berāber ebre
- 463 Geh sille-i bād-ı ser-keşe rām
Geh laţme-i mevc-i yemle sersām
- 464 Geh şola düşerdi gāh şaĝa
Şan tıfl düşüp yeñi ayaĝa
- 465 Bir hālete yetdi ehl-i keştī
Efgānları tuttu kūh u deştī
- 466 Bir gūne kılırlar idi āhı
Sūzişle yanardı māh māhī
- [151a] 467 İslām u Yehūdī vü Naşarā

Fi'l-cümle *ke-ennehum sükāra* ²⁷⁸

468 Kimi yüzü üzre düşdü bî-hüş
Kimisi gezerdi mest ü medhüş

469 Kimi okur idi hizb-i berri
Kimi okur idi hizb-i bahrı

470 'Uknüm-ı selāşe ile lābe
Kimisi şalīb atardı āba

471 Kimisi 'aşā elinde bizzāt
Deryāya urub okurdu Tevrāt

472 Āyīni gibi du'āsın icrā
Bu nev'-ile etdi herkes ammā

473 Te'sīre bulunmadı inābet
Da'vāta görünmedi icābet

474 Bir mertebeye erişdi ahvāl
Baħr açdı kitāb-ı mergden fāl

Vapur-ı Mezkūrda Müsāfir Pīr-i Rūšen-Żamīriñ Ta'rifī

[Mef'ulü / mefā'ilün / fe'ulün]

475 Hem-keştī idi bizimle bir zāt
Nefy idi vücūdu ƣalbi işbāt

476 Rūyunda ƣü meh *tele'lü'-i nūr* ²⁷⁹
Ƙılmış idi 'anberīni kāfūr

²⁷⁸ “İnsanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin.” bkz. el-Hacc 22/2

²⁷⁹ “Parıldayan bir nur.” bkz. el-Begavî, *Şerhü's-Sünne*, c. XV, s. 223.

- 477 Dönmüşdü kemâne tîr-i kıaddi
Zerd olmuş-idi ‘izâr u kıaddi
- 478 Geşt etmiş-idi bütün cihânı
Pîr idi velîk pîr-i fânî
- 479 Varmışdı fenâya ol mücâhid
Maıviyyetine vücûdu şâhid
- 480 Başdan ayağı o zât-ı hoş-hû
Esrâr-ı hakîkat ile memlû
- 481 Tutmuş idi gerçi râh-ı ‘uzlet
Eyler idi encümende halvet
- [151b] 482 Hırşîd idi mağrib oña matla‘
Şubh idi velîk şâm merca‘
- 483 Bir kûşede düşmüş idi bî-fer
Çekmiş idi zîr-i hırkaya ser
- 484 Vâfık bu telâş ü ıztırâba
‘Ârif bu su’âl-i bî-cevâba
- 485 Gördü ki muhîtt-i ye’s-i mevvâc
İster kıla fûlk-i şabrı târâc
- 486 Kıaldırdı iki elin du‘âya
Dergâh-ı cenâb-ı kibriyâya

Münâcât-ı Pîr

[Mef‘ûlü / mefâ‘lün / mefâ‘lün / fa‘]

- 487 Ey baır-ı muhîtt-i rahmetiñ lâ yey’es

Vey kılzüm-i kahrıñ üzre ‘ālem çün has

[Mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilü / fe‘ül]

- 488 Cüş eylese ger secce-i luṭf u keremiñ
Ġarķ-ı yem-i maġfıret olur bī-kes ü kes

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / mefā‘ilü / fe‘ül]

- 489 Bu nāle kılan cümle ‘ibādıñdır hep
Raḥm eyle nolur eġer desem besdir bes

[Mef‘ülü / mefā‘ilü / mefā‘ilün / fa‘]

- 490 Kıl Şāfı-yi bī-çāreye de luṭfuñ yār
Yā Rabbi be-cāh-ı zāt-ı pāk ü aķdes

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 491 Çün tır-i du‘ā kadd-i kemāndan
Pertāb edip āsumāna cāndan

- 492 Amaca yetip muşıb oldu
Maķbül-i der-i mücīb oldu

- [152a]** 493 *Ud‘ūniye*²⁸⁰ müstecāb mülḥaķ
Emr eylemiş *istecib leküm Haķ*

- 494 Çün oldu der-i icābe meftūḥ
Ġālıblara döndü tāzeden rūḥ

- 495 Naḥs oldu o demde sa‘da tebdıl
Mihr eyledi müşterīye taḥvıl

²⁸⁰ “Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.” bkz. el-Mü’mın 40/60.

- 496 Luṭf etdi tehī sebū-yı ḳahrı
Şehd-ile pür etdi cām-ı zehri
- 497 ‘Afv oldu çü vestevetle²⁸¹ meşrūḥ
Cūdīye erişdi keştī-i Nūḥ
- 498 Pey-der-pey-i mevc-i baḥr-ı serrā’
Geldikçe çekildi gitdi żarrā’
- 499 Līmānlığa döndü baḥr yekser
Ḳalb oldu nesīm-i şubḥa şarşar
- 500 Bu ḥālete şükr ederken herkes
Ve’s-şubḥ okudu izā teneffes²⁸²
- 501 Olmuşdu ger āfitāba ‘āşık
Kāzib görünürdü çıkdı şādık
- 502 Yaklaşdı tülū’a mihr-i pür-nūr
Dāḥil olup bir boğāza vapur
- Ta’rīf-i Boğaz**
- [Mef’ulü / mefā’ilün / fe’ulün]**
- 503 Bir böyle maḥal[le] kim zamāne
Mişlini getirmemiş cihāne
- 504 Taḥmīn ile tülū altı sā’āt
İki tarafı ḳusūr u ḳā’āt
- 505 Şaf üzre ḳusūr u ḳā’ı her semt

²⁸¹ “Gemi Cūdī’nin üzerine oturdu.” bkz. Hûd 11/44.

²⁸² “Kararmakta olan geceye andolsun! Ağarmakta olan sabaha andolsun ki.” bkz. et-Tekvîr 81/17-18.

- 506 Ol kaşlarıñ miyânı gülşen
Birbirine muttaşıl nişîmen
- 507 Bir mertebe hâk-i sebze-zârı
Evvel eder âhîr-i bahârı
- [152b] 508 Ol gülşen içinde serviler çün
Bir şûh ki ola kaddi mevzûn
- 509 Her goncası eylemekde hânde
Biñ gonca-dehâne bir dehende
- 510 Sünbülleri zülf-i müşk-sâyî
Koşmağda bütün sapır havâyı
- 511 Nergisleri çeşm-i fitne-kârî
Bîmâr eder olmasa firârî
- 512 Hâzrâsına teşne âb-ı hayvân
Reyhânına hatt-ı sebz hayvân
- 513 Biñ türlü şukûfe-i muṭarrâ
Her birisi zehre mişli zehrâ
- 514 Her kûşede bir hezâr biñ gül
Her sâyede biñ şafâ vü bir mül
- 515 Kılmış bu cihâna keşf-i râz ol
Firdevs-i hâkîkate mecâz ol
- 516 Bûlbülleri hicri etmemiş gûş

²⁸³ “Orada artık ne bir kıvrım ne de bir tümsek görürsün.” bkz. Tâhâ 20/107.

Her faşlda vaşf-ı gülle medhüş

517 *Ṭūbā lehiim* āyetin okurlar²⁸⁴

Ṭūbā diye birbirine ‘ar‘ar

518 Birbirine baş çatıp fevākih

Olsa nola cennete müşābih

519 Ol bāğ-ı *irem* gibi şenāda

Lem yaḥluḳ okurdu *fi’l-bilāda*²⁸⁵

520 Bu seyr ile refte refte keştī

Gösterdi kenārdan behiştī

521 Gide gide zāhir ü hüveydā

Tā şehir-i Sitanbul oldu peydā

522 Şehriñ öñüne çü yetdi pervāz

‘Ankā gibi oldu lenger-endāz

523 Zevraḳçeler oldular nümāyān

Baḥr üzre ḥabāb gibi her yan

[153a] 524 Eṭrāfin ihāṭa etdi çün ğam

Cān vermeğe düşdü keştī ol dem

525 Zevraḳçeleriñde kār u bārı

Cān çekmeğe düşdü ıztırārī

526 Ol verdi bu çekdi cān Sitanbol

²⁸⁴ “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt onlar içindir.” bkz. er-Ra’d 13/29.

²⁸⁵ “Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e”, el-Fecr 89/7-8.

Ḳabẓ etmede ḳābızı geçip ol

Vapurdan Ḥurū ve Fincāncı Ḥān'ında Nüzülümüzüñ Beyānı

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

527 Keřti-i vücūdu fülk-i āteř
Çok yağdı görünce ḥāk-ı pür-ėiř

528 Raḥm eyledi vermedi helāke
Ḥāk idi yine bırağdı ḥāke

529  n mağşadını dil etdi ḥāşıl
şehr-i emeline oldu vāşıl

530 Düşdü hele menzil   me'āba
řām olmadan ārz -yı ḥāba

531  rbetde ġar be cāy u me'vāy
Ya ḥān ya  ahveḥānedir cāy

532 Bu  ahve bu ḥān diye gezerken
Fincāncı ḥānı göründü mesken

533 Dilde bu meşel olup nümāyān
Ger yoğ-ise  ahve işte fincan

Ḳıřřa-i Men   şem'

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe' l n]

534 Ol gece o ḥān içinde tenhā
Ḳaldım ben   şem'-i meclis-ārā

535 Ol s z   g dāz 'arz ederdi

Ben oña hezār gūne derdi

536 Ol yandığını kılırdı izhār
Ben âteş-i hicr-i rûy-ı dildār

537 Ol girye kılp enîn ederdı
Ben daḥi çekerdim āh-ı serdi

[153b] 538 Bu vech-ile şubḥ olunca aḥvāl
Ol kûşede ben sükût ol lāl

539 Şubḥ oldu çü şādık idi ol yār
Maḥv etdi vücūd u cānın îşār

540 Ben kaldım o gitdi mülk-i aşla
Ben yandım o atdı cānı vaşla

Ḥiṭāb be-Dil

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

541 Bu ḥālî görüb dehān-ı ʿa‘nı
Açdım dile söyledim ne ma‘nî

542 Bir şem‘ iken ede ‘aşkın işbāt
Sen kalasın öyle māt ber-māt

543 Sen bir dil-i âteşin-şerersin
Da‘vā-yı muḥabbetinde ersin

544 Bu şem‘ i görüp hîç etmediñ ār
En-Nāru işitmediñ *vele’l-‘ār*²⁸⁶

²⁸⁶ Hicap duyulacak bir günah işlemek ateşe girmekten daha evladır.”

Cevāb der-Hidmet-i Şem‘

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 545 Güş eyledi dil çü bu hitābı
Verdi bu edā ile cevābı
- 546 Ey zāt u şifātdan habersiz
Vey aşl ile fer‘den eşersiz
- 547 Ey bir tutan āteş ile ābı
Farğ et hele bād ile türābı
- 548 Farğ eylemediñ gedā vü şāhı
Fehm eylemediñ sühā vü māhı
- 549 ‘Aşk kande vü şem‘-i bezm kande
Şem‘ kande vü dostā ‘azm kande
- 550 ‘Āşıklığı şem‘a etme isnād
Eyler mi mecūsa āteş imdād
- 551 ‘Āşık olana ‘alāmet ister
‘Āşık da çok istikāmet ister
- [154a] 552 Ger rüyuna çekmez ise perde
Yok tābı düze bir āh-ı serde
- 553 Ben yakmasam oñu yanabilmez
Yanmağığa bir nişāne bilmez
- 554 Yanmasını şanma ‘aşk dādı
Pervāneyi yakmadır murādı
- 555 Her bezmde şanma rinddir ol

Sīm ü zere pāy-benddir ol

556 Zann eyleme hüsni-zātdandır
Ta'likî ta'allukātdandır

557 Hıfz etmediği için lisānın
Mikrāzla kesdirir zebānın

558 Ölmüş deme ehl-i 'aşka irād
Aşılma kesilme yanma mu'tād

559 Meşhūr meşel budur tamāmı
Aşılma kesilmeye haramı

560 Hic zulmet ile olur mu bir nūr
Nisbet baña şem'i nisbet-i dūr

561 Ben nūrum o zulmet-i siyeh-rū
Ben rūzum o şeb-nihād ü bed-hū

562 Ben rūhum o cism-i 'unşurīdir
Ben bahrım o kaçreden biridir

563 Şüretde ziyası varlıktır
Rūşenliği hod-nümāyılıktır

564 Her bezmde olsa zış ü hūbun
Birbirine gösterir 'uyūbun

565 Bir zāhid-i huşk-ı hod-nümādır
Hep girye vü sūzişi riyādır

566 Geh deyrde rāhib ile dil-bend
Geh ka'bede zāhid ile hursend

567 Geh meykedelerle mest ü maḥmūr
Geh mescid içinde cümleden dūr

[154b] 568 Ger olmasa idi maḥẓ-ı âteş
Olur mıdı böyle hīç ser-keş

569 Ser-keşliğiniñ nihāyetinde
Qalmış *ene hayrun*²⁸⁷ āyetinde

Hān-ı Mezkūrdan Hānqāha Naql Ettiğimiziñ Beyānı

[Mef‘ūlū / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

570 Çün etdi tūlū‘ kevkeb-i rūz
Hıatm oldu bu baḥş-i meclis-efrūz

571 Dedim dil-i hūşmende ey dil
Dursun hele baḥş-i şem‘-i maḥfil

572 Tedbīr-i maḥall ü mesken ile
Bir cāy-ı dīger nişīmen ile

573 Bir kūşede kıl bize imāmet
Faqr ehline ḥānda güç ikāmet

574 Tüccār u sipāh ḥāna ‘āzim
Faqr ehline ḥānqāh lāzım

575 Ya tekye ya ḥānqāh ya dergāh
Her kaḅırsı olsa birdir Allāh²⁸⁸

²⁸⁷ “Allah buyurdu: ‘Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?’ (İblīs), ‘Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın’ dedi.” bkz. el-A‘râf 7/12.

²⁸⁸ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Ger medreselerde kışşamız yok

- 576 Gūş eyledi dil çü bu hıṭābı
Semt-i emele kılıp şitābı
- 577 Çekdi oñu hūkm-i dest-i sultān
Ol hānḳaha ki oldu bühtān
- 578 Taḳdīr-i ezel yetip merāma
Çekdi bizi tā maḥall-i dāma
- 579 Sevḳ etdi bizi ḳazā-yı mübrem
Ol cāye ki olmuş oñda mübhem
- [155a] 580 Āḥir çekilip o tekyegāha
Bezī eyledi hānı hānḳāha
- 581 Ol hānḳah içre fāriḡü'l-bāl
Ḳaldıḳ dil-i vālih ile hoş-ḥāl
- 582 Her şubḥ u mesāda ḥatm-i ḥāce
Kālā-yı zühd gelip revāce
- 583 Etdik bu metā'a nefsi dellāl
Her kimseye şatdı ise fi'l-ḥāl
- 584 Redd eyledi dedigim degil ḥūb
Ḥalka şatıla metā'-ı ma'yūb

Dergāhlar içre hişsemiz çok

Hem medrese cāy-ı kāl ü kıldir
Aşḥābı gözünde kılı fildir

Cāmi'ler ise o beyt-i Mevlā
Bir kimseniñ ḥaddi yok ḳoya pā

585 Bu kār elimizde aldı mac l
Ne haa ne haa oldu mab l

586 Bu avr u revişle nie eyy m
Oldu o maalde z hid-i h m

Sitanbul’u  Seyr   Tem   s  Bey n 

[Mef’ l  / mef ’ilün / fe’ l n]

587 Dedim dile ey en s-i c n m
Ey m ye-i z hir   nih n m

588 Sensin beni böyle eyleyen z r
Geh tekye-niş n   g h hamm r

589 Geh ‘    -  b -ar r edersin
Ol ‘a  -ile z r u z r edersin

590 Geh giryemi  h ma atarsın
Geh  ba geh  te e atarsın

591 Geh  urbeti i tiy r edersin
G h  vaana fir r edersin

592 Yad  n beni  rz l r n la
 ll  ki bu cüst   c l r n la

593 Dur b ri bu  ehri edelim seyr
Yegdir bize s men tdan deyr

594 o şimdi bu h nahda rat 
Seyr eyleyelim bu p y-  tat 

[155b] 595 Va fiyla cih n dolu zam n p r
Med iyle zem n    sum n p r

- 596 Biz de görelim bu taht-gāhı
Tertīb-i esās-ı pādişāhı
- 597 Yok gitmege bir mekāna sensiz
Kuvvet bedenimde sen de bensiz
- 598 Bu tarafa tazallümüm görüp dil
Güş eyledi dādımı verip dil
- 599 Ber hāst zi-cāy-ı hʿīş dil-i germ
Çün seng-dilī ki mī-şevēd nerm
- 600 Ez-tekye bīrūn şūdīm bā ū
Gerdīm çahār dīde-i dū
- 601 Reftīm be-kūçe vü be-bāzār
Geştīm be-bāğ u rāğ u gül-zār
- 602 Geştīm bedīn tarīk şeş-māh
Ez-her tarafī be-vefk-i dil- hʿāh
- 603 Dīdīm ki yek sevād -ı a‘zam
Ma‘mūre be-pīş- i çeşm-i o kem
- 604 Ne baħr u ne berr ne kūh mānde
Ber-ser heme hānhā nişānde
- 605 Ez-mülk-i Hicāz u Mısr u İrān
Vez-Şām u ‘Irāk u Rūm u Yūnān
- 606 Ez-Zengi vü ez-Habeş zi-Tekrūr
Vez-Çerkes ü Gürcü vü vez-Tekfūr

- 607 Vez-ÇİN ü Hıfā vü Hind ü Bulğār
Vez-Belh Herāt u Sind ü Tātār
- 608 Cem‘ olmuş-idi bu veche cümle
Yetmiş iki millet ol maḥalle
- 609 Ol şehre deme sevād-ı a‘zam
Bir yere birikmiş iki ‘ālem
- 610 Tāk-ı deri kıbledir şahāne
Kuhlü’l-başar-ı ḥākī_İşfahān’a
- 611 Ger var ise ka‘be-i ‘ibādet
Olmuş bu da kıble-i itā‘at
- [156a] 612 Mescidleri ka‘be gibi pür-nūr
Cāmi‘leri ḥod çü beyt-i ma‘mūr
- 613 Taḥşīl-i ‘ulūm-ı mustetāba
Gelmezdi medārisi hesāba
- 614 Her kūşede bir kitābhāne
Bir beldede görmemiş zamāne
- 615 Dergāhlarındaki fuyūzāt
Vermişdi mürīd ü şeyḥe ḥālāt
- 616 Bir mertebe ḥākī kim mevālīd
Bulmuşdur oñunla ‘ömr-i cāvīd
- 617 Bir rāddede neşve-āşinādır
Seng-i rehi cevher-nümādır

618 Şan gülşeni selsebîl içerdî
Dihkânları ekmeden biçerdî

619 Cennet gibi dolmuş-idi vildân
İçi dışı cümle hûr u gîlmân

620 Pâzârda şinf şinf hûbân
Şatmağda dükân-ı hüsnde ân

621 Akl ü dili bir yere atarlar
Altın alıp gümüş şatarlar

Vaşf-ı Hübân-ı İstanbul

[Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün]

622 Şahhâf kitâb-ı hüsnün açdı
Bağdım oña başma dedi kaçdı

623 Şûfileriñ etdi sînesin çāk
Senge qazır ismini o hakkāk

624 Ol başmacı seng-dil güzel haṭ
Ṭab' etdi ṭaşa sevâdı haṭ haṭ

625 Cevherci o şûḥ nâmı Ṭomas
Yâkût idi la'li kendi elmās

626 Bir zerger-i sîm-sāk u ser-keş
Yakdı beni bûtede kılıp ğış

[156b] 627 Sâ'atçı o ṭurra-dâr-ı dil-dâr
Sâ'at gibi yüzde 'aḳrebi vār

628 Kürkçü o semûr saçlı dilber

Elma idi ğabġ[ab]ı ħatı ter

629 Fesçi ki fesi yüzü iki gül
Püsküllü belâ başında ka'kül

630 Tüccâr yükün kaçırđı âhir
Şişletmedi dîde-bâna zâhir

631 Çok kesdi biçip o terzibaşı
Endâzeme gelmedi kumâşı

632 Etmekçi tenûr-ı gamda sûzân
Çok etdi ħamîr mâye-i cân

633 Bir sîb-zenaĥ manavda yandım
Ayvası gibi şolup şarardım

634 Yokdur o şekerçi gibi yekser
Tûġı gibi tatlı dilli dilber

635 'Attâr ise gezdirirdi mestûr
Bir tabla içinde ħâş kâfûr

636 Eczâcı devâ-yı derde erdi
Şordu reçetem görünce verdi

637 Kaşşâb gel etme vare vare
Müjgânıñı 'âşıka kanâre

638 Ħaĥ geldi cemâlini eritdi
Şem' idi o mumcu yandı gitdi

639 Ħattı lebine meges-veş üşdü
Çorabçı idi ayaġa düşdü

640 Yardı beni erresiyle dülger
Yar yar demeden kesilmedi ser

641 Bir berber-i şüh u tīg-ebrū
‘Aqlımı başımdan aldı çün mū

642 Mestci özünü çekip kırağa
Mest etdi beni şalıp ayağa

[157a] 643 Dökdü sucu āb-rūmu cū’cū
Ancağ baña verdi bir içim şu

644 Yağdı beni ol tütüncü-zāde
Kül etdi şavurdu verdi bāde

645 Eritdi beni o şüh-ı dellāk
Şābūn gibi ezdi līf ile pāk

646 Kaşıkçı o serv-ğadd ü şimşād
Sīnem oyup etmedi beni şād

647 Zarfıyla o kahveci çırāğı
Urdu niçe biñ cebīne dāğı

648 Cem’ oldu kafesci-zādeler çend
Murğ-ı dili etdiler kafes-bend

649 Dedim o börekçiye a dilber
Git dedi börekçiler kıyarlar

650 Def’ etmedi tırşucu melālim
Ekşitdi yüzün görünce hālīm

- 651 Bostāncı o ğonca-fem semen-bū
Bostānına dikdi çokça şebbū
- 652 Zülfün kılr idi hālka hālka
Sütcü lebin emdirirdi hālka
- 653 Şarrāf ki yüzlüğü görürdü
Bir yüzle iki yüzün verirdi
- 654 Āyīneci açmış-idi sīne
Āyīne-nümüne sīne sīne
- 655 Öldürdü sülükcü aldı cānım
Kaşı sülüküyle içdi kāmım
- 656 Çekdikçe rakīb-i kelbi şayda
Hīç düşmez o avcı şūhī kayda
- 657 Çizmecı çıkınca seyr-i bāğa
Çizme gibi çekdiler ayağa
- 658 Helvācınıñ açmış-idi her-hāl
Helvāsına biñ sinek perr ü bāl
- [157b]** 659 el-Kıışsa o mülk-i pür-nezāket
Dolmuşdu nezāket ü leṭāfet
- 660 Olmuş idi hūb-rūdan el-hāk
Başdan başa mevc-i cilveye ğark

**Ḥanḳāh-ı Mezkūruñ Şeyḫi Bulunan Mehmed
‘Ārif Efendi’niñ Ta‘rīf ü Keyfiyyet-i Vefātı**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 661 Bir şeyḫi var idi ismi ‘Ārif
Rūz u şeb idi işi maşārif
- 662 Sīm u zer-i ḥālīşü’l-‘ayārı
Āteşlere yakmak idi kārı
- 663 Bilmez idi resm-i ḥall ü ‘aḳdi
Āteşle yakardı ḳalb ü naḳdi
- 664 Şems ü ḳameri temās ederdi
Altın gümüşün nüḥās ederdi
- 665 İnbiḳine girmez idi kibrīt
Sīm-ābına gelmez idi teşbīt
- 666 Taḳṭīrine ḳatre eşk-i çeşmi
Ta‘ḳīdine ‘uḳde zann u vehmi
- 667 Taş‘īdine jāle ḥande-fermā
Teklīsine kils-i ḳahḳaha-zā
- 668 Bulmaz idi būtesi yubūset
Alırdı ḥabābdan ruṭūbet
- 669 Cān naḳdini yoluna ḳılıp ḥarç
Ferrār ile ṭalkı etmedi mezc
- 670 Çok zehrini çekdi semm-i fārīñ
Çok yakdığına yakıldı nārīñ

671 Şarf eyledi bunca mülk ü mālın
Maḥbūbunuñ bulmadı vişālin

672 Şābit ederim dedikde anı
Zeybağ gibi uçdu gitdi cānı

673 Terk eyledi büte-i vücūdu
Çün dūd çekildi gitdi būdu

[158a] 674 Tārīḥ-i vefāta ḥāme yazdı
Bu kıt‘ayı seng-i ḳabre ḳazdı

Tārīḥ-i Vefāt-ı Şeyḥ-i Merḥūm

[Fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün]

675 Terk edip taş‘id ü teklīs-i cihānıñ kilsini
Edemez şems ü ḳamerden bildi taḥşīl-i merām

676 Büte-i cismi şikest etdi döküp eczāsını
Etmedi sīm-ābını şābit çok etdi ihtimām

677 Yaḳdı cismin çekdi dünyāda ‘azāb-ı dūzaḥı
Bunca kim yandı yaḳıldı olmadı makşūdu rām

678 Şāfiyā-bende beşāretle dedim tārīḥini
Cennetü’l-me’vā olup ‘Ārif Efendi’ye maḳām
“(جنت المأوى اولوب عارف افندى به مقام) (1861/1278)

Hasan Efendi-Nām Bir Zātıñ Ḥānḳāh-ı Mezḳūra Şeyḥ Olmasınıñ Beyānı

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

679 Çün şeyḥ ḳabā-yı müste‘ārı

Şoydu bu şıfattan oldu ārī

680 Bī-şeyh bırağdı hānķāhı
‘Azm etdi bekāya dūşdı rāhı

681 Kıldıkda maķām-ı emre mī‘rāc
Bir āhara oldu tekye muhtāc

682 Çok tālībī çıkdı līk elyak
Fikr eylediler yok idi el-hak

[158b] 683 Bir şeyh Hāsan adlı zāt-ı vālā
Ol hālet içinde oldu peydā

684 Medh ile şenāsı şehre dolmuş
Etrāfını şanki çokça bulmuş

685 Gūş eyledigim gibi şadāsın
Şeyh ol diye okudum du‘āsın

686 Hāşıl bu şenā vü medh-i efvāh
Etdi hemān oñu şeyh-i dergāh

687 Çün eyledi hānķāha teşrīf
Kıldı bize ğayr u sa‘-yi teklīf

688 Nā-çār edip emre imtişālī
Cezm oldu şanıp bu ihtimālī

689 Bu hālī görünce etdim inşā
Hālīm bu rubā‘ī ile ifşā

Rubā ʿī²⁸⁹

- 690 Bu şeş-der-i hayretde beni zār etdiñ
Bir pula alınmazlar ile yār etdiñ
- 691 Bir miskin içün şeher-i Sitanbul içre
Ey çerh-i riya-kār riya kār etdiñ

Maṭlab

[Mefʿülü / mefāʿilün / feʿülün]

- 692 Güçlük görünürdü oldu ʿādet
Gitdikçe füzün olup ʿibādet
- 693 Şuğl ile urunca secdeye el
Olur idi ʿuqde-i gönül hāl
- 694 Etdikçe bize teveccüh-i kalb
Başdan olur idi ʿaqlımız selb
- 695 Bu hāl ile kalümüz olup hāl
Tā keşf-i kubūra vardı ahvāl
- 696 Çün keşf-i kulūba geldi nevbet
Kaṭʿ oldu naşbden mürüvvet

- [159a] 697 Ger kimsede var ise şeḳ ü şeyn
Varsın oña ʿilmini ede ʿayn

Ḥangāh-ı Mezkūruñ İmāmı Meḥmed Ḥāfız'ın Taʿrīf ü Tavşifi

[Mefʿülü / mefāʿilün / feʿülün]

- 698 Ḥāfız diye söylenirdi nāmı

²⁸⁹ Bu bölümün vezni tespit edilememiştir.

Olmuşdu o hānḳāh imāmı

699 Hāfız dedim ise şanma kim dīn
Hāfız idi līk hāfız-ı kīn

700 Fikr eyler olursa hīle her-gāh
Eyler idi isti‘āze rūbāh

701 Bir mertebede idi riyāsı
Hacletle yanardı būriyāsı

702 Vaşf eyler idi televvünün renk
Söyler idi dil-şikenligin seng

703 Bir mertebede idi zemīme
Ahlāk-ı hamīdesi nemīme

704 Etdikçe riyā vü zerḳ ü tezvīr
Şeyhî dahî eyler idi teşhīr

705 Her lahza ederler idi her ān
Feryād u fiḡān elinden iḥvan²⁹⁰

²⁹⁰ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Her günde tutardı bir bahāne
Tā kim sebep ola ḳaṭ‘-ı nāme

Yük yük götürür idi pırasa
Ḳaynatma edip verdi nāsa

Ḳaynattırır idi üstüḥvānı
Çorba diye ekl ederdīñ ānı

Etmeklerimiz gelince pāya
Doḡrardı eliyle çorbaya

Rub‘unu kesince fuzlanıñ çün
Arzdan çıkar idi rub‘-ı meskūn

Ḥayrātını hānḳāhıñ i‘dām
Ekl etmege eylemişdi iḳdām

[159b]706 Evkâf vezâ' ifi yer idi
Kendi çalıp kendi oynardı

Hiṭāb be-Sākī

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

707 Sākī beni böyle koyma maḥmūr
Oldum yine 'aql u hūşdan dūr

708 Bu teşneligimi az bilme
Evvelki gibi kıyās kılma

709 Raḥm et beni şalma gel ayağa
Ver şehd-i leb-i ḥumu dudağa

710 Ben teşne için mey-i *saḳāhum*²⁹¹
Sür bezme sebū sebū vu ḥum ḥum

711 Ben ḥum ḥum içem mey-i şabūḥu
Feth et bize sen der-i fütūḥu

712 Ben nūş kılam sebū sebū mey
İçdikçe çekem nidā-yı yā ḥay

713 Gitdikçe bu ḥāl-ile olam mest
Bir mest ki bir de olmayam hest

714 Çün tīr-i müjeñle çeşm-i ḡammāz
Kan dökmege eylemişler āḡāz

715 Kavs u kader aldı şaştā tīrīn

²⁹¹ “Rableri onlara tertemiz bir içecek verir.” bkz. el-İnsân 76/21.

Tire hedef etdi ben esirin

- 716 Murğ-ı dili şayd için zamâne
Naşb eyledi dām saçdı dāne

Hiṭāb be-Muṭrib

[Mef‘ulü / mefā‘ilün / fe‘ulün]

- 717 Ey çeng-zen eyle çengiñi sâz
‘Uşşāka şabādan eyle āgāz

- 718 Aldıñ ise neş’e cām-ı Cem’dan
Āheng-i ‘irāk kıl ‘acemden

- 719 Bakmaz bu tarīka köhne-nevlik
Kaṭ‘ eyledi rāhı rast-revlik

- [160a] 720 Ehl-i dili eylemekde nālān
Dönmekde muḥālif üzre devrān

- 721 Şehnāzıma çok düşüp niyāza
Raḥm etmedi çıkdı evc-i nāza

- 722 Geldi bize āh u vāh evānı
Gitdi hele būselik zamanı

Hiṭāb be-Muğannī

[Mef‘ulü / mefā‘ilün / fe‘ulün]

- 723 Ma‘nā-yı ‘irākı ey muğannī
Ḥoyrad ile gel teğanni

- 724 Bağlanma züheyrî vü mevâlih
Kıl bizi beşîrî eyle vâlih
- 725 Yağdı beni Kerkük'ün havâsı
İllâ ki 'ömür gele nevâsı
- 726 'Aşşâfiyi eyleme ferâmûş
Çokdan beridir işitmemiş gûş
- 727 Bu devre çok i'tibâr kılma
Zevk ile şakın karâr kılma
- 728 Çarhın işi cev-r-ile 'anâdır
Tedbîri hemân mey ü ğinâdır
- 729 Dünyâda ne Cem kalıp ne Cemşîd
Dönmekde yine bu mâh ü hürşîd
- 730 Gitdi niçe Gâveh niçe Dahhâk
Hâliyle durur yine siyeh-hâk

**Hem-şehrimizden Hâcî Emîn-zâde Demekle
Ma'rûf Molla Mustafa-Nâm Kimesneniñ
Sitanbul'a Vürûdu ve Hânķâh-ı Mezķûrda Sâkin
ve Kendi Kendini Boğazından Cerh Edip Baña
İftirâ Etdiği Beyânı**

[Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün]

- 731 Bu vech-ile k'itdi hâme taħrîr
Bu tavr-ile kilk kıldı taħrîr
- 732 Olmuşdum o hânķâhda sâkin
Naķş etmiş idim cebîne hâkin

- [160b] 733 Geh zıkr idi gāh fikr kārım
Rūz u şeb ‘ibādet idi yārım
- 734 Ve’l-ḥāsıl o yerde kām u nā-kām
Bir kūşede tutmuş-idim ārām
- 735 Nāgāh erişip każā-yı mübrem
Vaḳt oldu beyāna sırr-ı mübhem
- 736 Bir cāhil ü müfterī vü bed-mihr
Dehr eylemiş oñu vā‘iz-i şehr
- 737 Dedim ise şehr ya‘ni Kerkük
Ol beldele bir ḥasūd-ı mehtūk
- 738 Bilmem ne cihet için tutup yol
Etmişdi ‘azīmet-i Sitanbol
- 739 İstanbul’a dāḥil olduğu gāh
Gezmiş niçe ḥānḳāh u dergāh
- 740 Kılmış niçe ilticā nihānī
Bir yerde bulunmamış mekānı
- 741 Bir gün oturur idim mükedder
Ġamdan dil ü cān u ten muḥammer
- 742 Bir ḥālet ile ki *leyse fi`d-dār*
Yok yārdan özge ğayrı *deyyār*²⁹²

²⁹² “Eyde ev sâhibinden başka kimse yoktur.” Vahdet-i vucut anlayışını temsil eden darb-ı mesellerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân* (Beyrut: Dârü’l-Fikr), c. II, s. 52.

- 743 Endiſe-i rŭy-ı yār ederdim
Bu vech-ile āh u zār ederdim
- 744 Baſımda hevā vŭ dilde hālet
Mest etmiſ idi beni melālet
- 745 Çeſmimde bir idi mağz-ile post
Yanımda mŭsāvī dŭſmen ũ dost
- 746 Gördüm ki açıldı bāb-ı hŭcre
Döndürdü derŭnu rŭz-ı hıcre
- 747 Girdi içeri ġarīb-hey' et
Bir ſaḥſ ki yok onuñla ũlfet
- 748 Gördüm oñu baſka ſŭret ile
Bağdım oña çeſm-i diğkat ile
- [161a]**749 Gördüm ki bu Muſtafa-yı vā'iz
Bir baſka yaratmiſ oñu Hāfız
- 750 Hem-ſehr idi çŭnkŭ oñu bildim
Bildik diye iḥtirām kıldım
- 751 Baſında 'imāme pārenlenmiſ
Taſlardan ayağı yārenlenmiſ
- 752 Yollarda gelir iken ſŭrŭnmŭſ
Bir köhne 'abā ile bŭrŭnmŭſ²⁹³

²⁹³ Bu beytin ũzeri karalanmıſtır. Bursa nŭshasından bakılarak yazılmıſtır:

Ne çŭl ne semerden 'ārī
'Urbān eſegi gibi kayarı (105b)

753 Şaç u şaķal ile yaķası dīr
Var her birimizde bir ‘Arap kir

754 Dedim ki nedir bu şekl ü hālet
Ne yüzle göründü bu sefālet

755 Ne şuġl u ne kār u maşlahatla
Geldiñ buraya ne menfa‘atle²⁹⁴

[161b] 756 Dedi ki naşihat eyleme sen
Tecdīd-i berāta gelmişim ben

757 Ta‘n etme degil zamānı billāh
Böyle kaderimde yazmış Allāh

758 Baķ hālime olmuşum nişānsız
Bu hāl ile kalmışım mekānsız

759 Her yerde ki hānķāh sezdim
Bir bir dolaşıp arayı gezdim

²⁹⁴ Bu beyitlerin üstü karalanmıştır. Bursa nüshasından bakılarak yazılmıştır:

Eşyā vü nuķūd-ı devletiñ çok
Bir şüret ile zārüretiñ yok

Çok mülk ü ‘akār-ile dālliñ
Her çend harām ise helāliñ

Bilmem baña söyle yakma nāre
Lāzım mıdır āhirette pāre

Terk eyle bırak bu hisseti sen
Tā key çekesin bu zilleti sen

Düzmez buña ey enik-i köpekler
Çekmez buñu ey köpek enikler

Bu hırs u bu hisset ü tabī‘at
Āhir seni öldürür bu ‘illet

Bu hulk-ı bed-ile kār-ı hāmıñ
Vā‘iz okutur mu hiç nāmıñ

- 760 Vardım ise her birine bî-ḥadd
Geldi yüzüme ṭapança-i redd
- 761 Gel merḥamet eyle biçmeden ek
Hem-şehrligîñ ḥamiyyetin çek
- 762 Bu ḥayr işe gel baña delîl ol
Kârımda i‘âne kıl ḥalîl ol
- 763 Bu ḥānḳah içre bir mekân bul
Bu kâr ile bir ‘azîm şân bul
- 764 Kıldı çü zarûrî bu beyânı
Ġayret odu yakdı cism ü cânı
- 765 Dedim ki hîç eyleme te’essüf
Bir kimseden isteme te’aṭṭuf
- 766 Aḥvâlini şeyḥe söylerim ben
Elbette recâñız eylerim ben
- 767 Ol şeb o maḥalde etdi ârām
Şubḥ oldu yine çok etdi ibrām
- 768 Şeyḥe varıp iltimâsın etdim
Çok kalmağınîñ recâsın etdim
- 769 Etdikçe recâsını nümâyân
Etmezler idi kabûle şâyân
- 770 Āḥir dürişildi şol u şağa
Ṭatlısını ezdiler dimāğa

771 aldı bizim ile ol belā-cū
Ol tekye içinde bī-tekāpū

[162a] **Bizimle Hem-Nişın ü Hem-hücre Olanların
Beyānı**

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

772 Var idi bizimle iki dil-řād
Ya‘nī ikisi de ehl-i Bağdād

773 Olmuşlar idi İmām-ı A‘zam
Hāzretleri türbesinde maḥrem

774 Her birisiniñ o bāba muḥtaş
Bir ḥizmeti var idi muḥařřas

775 Olmuşdu biri o āsitānıñ
Biñ řevķ-ile türbedārı anıñ

776 Ol birisi devr-ḥvānı olmuş
Ol devr-ile ders-i cānı bulmuş

777 İkisi de ‘abd-i Rabbū’l-erbāb
Birisi Mecīd ü biri Vehhāb

778 Olmuşlar idi bizimle hem-dem
Ol hücre içinde yār u maḥrem

779 Bir bādeye şanki cām idik biz
Bir sofrada şan řa‘ām idik biz²⁹⁵

²⁹⁵ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Ol müfterī vū ḥasūd u nā-cins
Tutmuşdu bizimle řüretā üns

780 Ol zāt-ı belā-nümāda her-bār
Eylerdi bizimle ülfet ızhār²⁹⁶

Geh kizb idi kārı geh nemīme
Âhlākı bütün bütün zemīme

Sevgendi nikāha zīn ederdı
Her kizbine biñ yemin ederdı

Ahlākını çüñkü okudular
İsmiñi Müseylime kodular

Kaldı bizim ile bir iki māh
Efsür deliginden oldu kütāh

Gitdikçe o mār germ oldu
Sermā-zede idi nerm oldu

Çün rāhatı buldu oldu der-kār
Gaybetde huşūmet etmek ızhār

²⁹⁶ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Etdikçe verā-yı perdede sāz
Her bezmde zem̄ ü qadḥa āgāz

Fi'lin baña söyler idi aḥbāb
Fi'l-cümle *mine'l-faṣli ile'l-bāb*

Te'vīl ile şeyni zeyn ederdim
Gaflet ile ğamz-ı 'ayn ederdim

Hālin gönül istemezdi şormaḥ
Ḥayf eyler idi yüzüne urmaḥ

Bu beyitlerin üstü karalanmıştır:

Lākin o ḥabīs ü aḥbeşü'n-nās
Ol nās-ı firīb ü cins-i ḥannās

İğfāl ede tā ki 'akl ü ḳalbi
Eylerdi tevāzu'āt-ı kelbī

Bir gūne temellük eyler idi
Şan ḳapıda kelb-i aḥḳar idi

Ol dost-nümā vü düşmen-i dīn
Müslim-rüşen ü munāfiḳ-āyīn

Ol müfterī vü kezūb-ı kezzāb
Ol bāğiz-i ehl-i beyt ü aşḥāb

Ol münkir-i zū'ntiḳām-ı cabbār
Etmezdi 'adāvetini ızhār

Hîç bilmez idim bu buğz u kîne
Bādî ne vesîledir sebeb ne

Daldım yem-i fikre kim ne bâ'is
Olmuş 'acabâ ne emr hâdis

Fikr eyler iken bu kıl ü kâle
Bundan ğayrı gelmedi hayâle

Sebeb-i 'Adâvetiniñ Beyânı

[Mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün]

Bir gün oturur iken rivâyet
Açıldı Yezîd'den hikâyet

Kimi dedi zâlim idi ğaddâr
Kimi dedi kâfir idi fuccâr

Bu beyitlerin olduğu varak yırtılmıştır. Bursa nüshasına bakılarak yazılmıştır:

Kimi dedi la'n olur mu âyâ
Kimisi olur dedi kimi lâ

Kimi dedi böyle yazdı taqdir
Taqdir olur mu hîç tağyîr

Kimi dedi öyle ise şeytân
Taqdiri dün elinde burhân

Dedim bile görmüşüm bu ta'nı
Var şerh-i 'akâ'id içre la'nı

Etmiş oña ta'n u la'nı taşrîh
A'vânı dağı içinde tavzîh

Çünkü bunu ğuş kıldı kezzâb
Âteş gibi yandı oldu lehhâb

Dedi ki nedir bu küfr ü âyîn
Sende 'acabâ ki yok mudur dîn

Evlâd-ı şahâbe-i güzîni
La'n eyleyenin olur mu dîni

Her kim oña ta'n u la'n ederse
Ol mezhebi hâk şanıp giderse

Mutlak olur ol yanımda fâsık
Mü'min ise de olur münâfık

Katıl eylese yahud etse 'işyân
Hiç kâfir olur mu ehl-i îmân

Dedim oña ey havvid ü hâ'in
Bu kavliñe fi'liñiz mübâyib

Ekdiñ aşı semm-i fâri verdiñ
Vâlideñe tâ şehîd kıldıñ

Hâlâ oñu la‘n edip gidersin
Hem katl edip hem zinâ edersiñ

Ol müslime vü za‘îfe vü pîr
İslâm degil miydi â hıznîr

Çün bunu dedim şarardı şoldu
Rengi bozulup sükût oldu

Kendi bilir idi etdigini
Ol râh-ı haṭâya gıtdigini

Kaldı o ḥarâret-i mağzûb
Oldu o ḥacâlet-i mehrûb

**Bu Şiddetle Yezîd’e Şaḥâbet Etdigine Bâdî Ne Olduğunu Kendinden Su’âl ve Verdigi
Cevâbıñ Beyânı**

[Mef‘ûlû / mefâ‘ilün / fe‘ûlün]
Tenhâ dedim bir gün ol pelîde
Bâ‘iş ne şaḥâbetiñ Yezîd’e

Dedi baña aşı u neslimizdir
Hem bâdî-yi faḥr u faḫlımızdır

Kerkük’de ‘aşîret-i ‘Ubeydî
Ol silsiledendir ‘Amr u Zeyd’i

Biz de o ‘aşîretiz pederden
Elbetde şaḥâbet eylerim ben

Ecdâdına kim şaḥâbet etmez
Kimdir pederi yoluna gıtmez

Her ân u zamân cemî‘-yi evḳât
Onuñ ile eyleriz mübâhât

Merḥûm pederim ki riḥlet etdi
Öldükde bunu vaşıyyet etdi

Her kim ki ede Yezîd’e la‘net
Kâfirdir o etme oña şefḳat

Etdim buña bir risâle inşâ
Ketm eyle bu sırrı etme ifşâ

Bu mezhebi hep maḳâlemizde
Şerḥ eylemişim risâlemizde

Mustaşıır-ı Nâşıır-ı Yezîd ol
Terk etme bu mezhebi ‘anîd ol

Dedi baña çüñkü bu maḳâlî

[163a] **Bir Gece Kendi Kendini Boğazından Cerh ve
Baña İftirā Ederek Beni Bu Kesdi Diye Habs
Etdirmesi Beyanı**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

- 781 Bir gün bu sipihr-i tîre-encām
Şubhunu çevirdi eyledi şām
- 782 Dāmānını ğark kıldı hūna
Ya'nī ki bu fitneden numūna
- 783 Tāvūsu deġiřdi perr-i zāġa
Şehbāz-ı sefidini kelāġa
- 784 Şems üstüne yazdı *sūretü 'l-leyl*
Çekdirdi siyāh-bahtdan zeyl
- 785 Her zerre-i hāk sürme taḥmîr
Ser-çeşmeler oldu kaynadı kır
- 786 Etdi şeb-i tār u tîreden güm

Bu tūrfa vaşıyyet ü me'ālî

Bu kavle çok eyledim te'accüb
Âḥîr bilinip nedir ta'aşşub

Dedim oña 'aff kıl beni sen
Bilmem bu nesilden olduġuñ ben

Bileydim eger bu aşl u faşlñ
Ġitdikçe yeter Yezîd'e neslñ

Urmazdım o meclis içre heryān
Bu silsiletü'l-ḥadīde sūhān

Dedim dedi ġitdi lîk maġmūm
Kaldı bu 'adāvet üzre mahzūm (104b-102a)

Bu kürre-i hâki çeşm-i encüm

787 Çün ahter-i baht düşdü āba
Bī-dār idi dīde vardı hāba

788 Ol ḥvābda olmuş idi vāleh
Düşmüşdü revān yem-i mişāle

789 Bir kelb-i siyah-pençe segler
Yanınca büyük küçük köpekler

790 Üşmüş üzerime gördüm oñlar
Vehm eyleyerek çekip fiğānlar

[163b] 791 Bu vehm ü bu iztırāb içinde
Feryād eder idim ḥāb içinde

792 Nāgeh kulağa erişdi bir şavt
Bir şavt ki oldur enkerü's-şavt

793 Dīvāne-veş uykudan uyandım
Merkeb bağırrır şadāyı şandım

794 Çün etdi beni o şavt bī-dār
Ol ḥvāb u hayālden haberdār

795 Hem-hücrelerim de oldular zār
Hep ḥvāblarından oldu bī-dār

796 Gördüm ki bu vā'iz-i belā-cū
Feryād u fiğānı eylemiş hū

797 Bir gūne fiğān eder o sālūs
Gūyā ki tutubdur oñu kābūs

- 798 Bu nâleden oldu cem‘ -i ihvân
Kandîl ü çerağlarla her yan
- 799 Çün eyledi nûr ref‘ -i zulmet
Gördük ki belâ belâ muşîbet
- 800 Üstünde liḥâfı şanki yatmış
Zahr üstüne kendini uzatmış²⁹⁷
- 801 Âlûde-i ḥûn rîş ü ḥalkı
Başmış dem-i iftirâya delkî
- 802 Lâl etmiş özin velîk bed-hâl
Ya‘nî başı kat‘ olan olur lâl
- 803 Aldı birisi kucağa añı
Kaldırdı o zâr u nâ-tüvânı
- 804 Açtı gözünü çü çeşm-i ḥargûş
Ol nâleleri kılıp ferâmûş
- 805 Cem‘ oldu o yerde şeyḥ ile şâb
Cümle nigerân bu hâle bî-tâb²⁹⁸
- [164a]** 806 Birisi dedi ki ey cefâ-sâz
Bu kârı kim etdi eyle ibrâz

²⁹⁷ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Kana eli ayağı olup ğark
Olmaz seg-i lâşe-ḥ‘ârdan fark

²⁹⁸ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Bilmezdi o mekr-sâz u bed-ḥâh
el-Mekru cemî‘uhu fe-lillâh

- 807 Ol ānda beni işāret etdi
Fikr eyledigi tarīka gitdi
- 808 Engüşt-i şehādetiyle nā-ḥaḳ
Budur diye gösterip o aḥmaḳ
- 809 Bilmezdi o müfterī vü bed-ḥvāh
*Ḳad ḥābe men ifterādan*²⁹⁹ āgāh
- 810 Bir kāğıza naḳş edip o mecnūn
Budur beni eyleyen ciger-ḥūn
- 811 Çoḳdan beni kesmek ister idi
Fırşat bulamazdı muḫtar idi
- 812 İşte bu gece bulundu fırşat
‘Add eyledi fırşatı ḡanīmet
- 813 Kesdi beni eyledi bu zulmi
Bundan bu ḥaṭā ‘aceb degil mi
- 814 Yazdı o kadar maḳāl-i bātıl
Taḥrīrine ḥāme ḡayr-ı kābil
- 815 Ḳılmıḫdı niçe taşannu‘ātı
Ḳurmuḫdu niçe muḳaddemātı
- 816 Fi’l-cümlesin etdi öyle icrā
Ḥayretlenirim o ḥāle ḥālā
- 817 Herkes inanırdı bu maḳāle
Kim var ki inanmaz iş bu ḥāle

²⁹⁹ “İftira eden mutlaka perişan olur.” bkz. Tâhâ 20/61.

- 818 Kimi der idi ‘aceb taleb ne
Bundan bu kebîreye sebep ne
- 819 Mü’min hele bu ‘azābı etmez
Kāfir de bu irtikābı etmez
- 820 Kimisi atıp kimi tutardı
Her birisi bildigin şatardı
- [164b] 821 Hem-hücrelerim daḥi bu ḥāle
Ḥayrān ḳalıp oldu cümle vāle
- 822 Geldi dedi birisi duruñ siz
Ḥālā görünür bu saḥş dilsiz
- 823 Bir kez baḳalım bunuñ ne miḳdār
Taḥmīn ile cerḥ ü yarası var
- 824 Ḳābil ise zaḥmi iltiyāma
Bāri düşelim tīz ihtimāma
- 825 Ber-‘aks ise ger bu ṭurfe sevdā
Techīzine olalım müheyyā
- 826 Bunu dedi vā‘ize yanaşdı
Ḳaldırdı başın görünce şaşdı
- 827 Gördü ki yemīnden ol fużülūñ
Baḳdı ki şağından ol ceḥūlūñ
- 828 Sāde derisi yarılmış onuñ
Ḥod-kerde diye açıp dehānın

- 829 Dedi ki eyā desīse-īcād
Hīç kimseden etmem nāle vü dād
- 830 Bu zaḥm ile kimse lāl olmaz
Bu cerḥ ile bī-mecāl olmaz
- 831 Aç gözleriñ olma rūbeh-āyīn
De sözleriñ etme ḥalkı bī-dīn
- 832 Dünyāda ‘aceb bir ad edüben
Nefsiñ ile ḥoş cihād edüben
- 833 Dedi bunu çünkü ol cemā‘at
Aşḥāb-ı ‘ibādet ü itā‘at
- 834 Şeyḥ ile mürīd ile imāmı
Anda bulunanlarıñ tamāmı
- 835 Dediler o merd-i dūr-bīne
Ol pāk-nejād u pāk-dīne
- 836 Ey merd-i selīm-ḳalb ü güm-hūş
Bu şoḥbeti eyle gel ferāmūş
- [165a] 837 Hīç kimse eder mi böyle kendin
Olsun meger el-‘ıyāz bī-dīn
- 838 Bir kerre bu şehir içinde sen şor
Vāki‘ mi bunuñ vuḳū‘u bir gör
- 839 Ḥużzāra dedi o merd-i kāmīl
Yokdur arañızda kimse ‘āḳīl

- 840 Fehm eyler idi ger olsa elbet
Gün gibi ‘ayandır ne hâcet
- 841 Şeyh açtı o dem dehân-ı reddi
Ol bâba bu gûne verdi seddi
- 842 Dedi bu kelâmı dediñ el-ḥaḳ
Ḳıldıñ bu cihetle kendiñ aḥmaḳ
- 843 Zîrâ ki nazar kılan bu hâle
Bu ṭurfa tekellüm-i muḥâle
- 844 Etmez buña şeffeteynini şaḳ
İllâ ki ola ğabî vü aḥmaḳ
- 845 Şeyhiñ sözünü işidince durdu
Ḳaldırdı elin yüzüne urdu
- 846 Dedi ki zamâne içre er yok
Er bir taraf ola belki ḥar yok

**Bâb-ı Żabṭiye’ye İḥbâr birle Hem-ḥücrelerim
Bulunan ‘Abdûlmecîd ve ‘Abdülvehhâb
Efendilerle Ḥabse İlķâ Olunduğumuzun Beyânı**

[Mef‘ûlü / mefâ‘ilün / fe‘ûlün]

- 847 Ḥall olmadı çünkü bu mu‘ammâ
Żabṭiyyeye eylediler imâ
- 848 Żabṭiyye gelip bizi ser-â-ser
Hem-ḥücrelerim ile berâber
- 849 Aldı bizi ḥabse etdi ilķâ

Ḥabs oldu o gece bizlere cā

850 *el-Leyletü* çün qarīn-i *ḥublā*³⁰⁰
Bilmem ne doğar der iken āyā

[165b] 851 *Merīḥ* çıka geldi etdi şābaş
Dedi ki doğardı bir kesik baş

852 Emr oldu şebe ki al niḳābīñ
Ref̄ eyle yüzüñden āfītābīñ

853 Ref̄ eyledi rūşen etdi ḥāki
Şād eyledi cümle derd-nāki

854 Ḥavf etdi göñül düşüp telāşa
Bilmez gelecek nedir bu başa

855 Ḥavf etme dedim dile emīn ol
Aşḥāb-ı tevekkül ü yakīn ol

Li-Yaḳẓiya'l-llāhu Emren Kāne Mef'ūlā³⁰¹

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ülün]

856 Fi'le gelir olma ḥaḳḳa güm-rāh
Her emr k'ola *li-yaḳẓi'llāh*

857 Ḳāḍī-yi ḳazā yine Ḥudā'dır
Tedbīri teḥammül ü rızādır

858 Oldur ki kılan kerihleri ḥall
Her müşkil ü mücmeli mufaşşal

³⁰⁰ “Gece birçok şeye gebedir” manasında bir deyim. Detaylı bilgi için bkz. Muallim Nâcî, “Lugat-i Nâcî”, “حلبى Maddesi,” <https://naci.cagdasozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-6092.html> [Erişim 18.02.2022].

³⁰¹ “Allah olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirsin.” bkz. el-Enfāl 8/44.

859 Biz hastayız ol tabībimizdir
Ne verse devā ḥabībimizdir

860 Cebbār u müheymīn ü raḥīm ol
Ef‘āl-i ‘ibādına ‘alīm ol

861 Ol kavme ki *inneḥüm yekīdūn*
*Keyden ve-ekīdū*³⁰² kıldı merhūn

862 Şabr et hele Ḥaqq’a kıl tevekkül
Tā ḥalḳ ede ḥār-ı ḥvārdan gül

**Bizi Meclis-i Żabṭiyye’ye Celb ü İḥzār ile
Keyfiyyetiñ Su’āl ü Cevābı**

[Mef‘ülü / mefā’ilün / fe‘ülün]

863 Şubḥ oldu velī şabāh-ı maḥşer
Rūz oldu velīk rūz-ı pür-şer

864 Cem‘ oldu müşīr ü müsteşārı
Żabṭiyye’ye müftī vü kibārı

[166a] 865 Tırtılmağa düşdü ḥāl ü aḥvāl
Mīzān-ı ‘adālet içre a‘māl

866 Kimisi yemīnden kitābın
Kimisi yesārdan ḥisābın

867 Almaḳda ḥisāb-ı nef‘ ü żarrın
Görmekde cezā’-yı ḥayr ü şerrin

³⁰² “Onlar bir tuzak kuruyorlar. Ben de bir karşı plan hazırlıyorum.” bkz. et-Târik 86/15.

868 Hakk uezre olan görürdü rahmet
Nā-haklara emr olurdu zahmet

869 İslām u yahūdī vü naşārā
Bir idi o hüküm içinde gūyā

870 Ef'ālını gördü gitdi herkes
A'mālını çekdi bī-kes ü kes

871 Nevbet bize geldi kıl ü kâle
Ol müşkil ü mübhemi su'āle

872 Meclisde su'āle nāzır oldum
Hakk uezre cevāba hāzır oldum

Su'āl

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

873 Şordu baña meclisiñ emīri
Ne vech-ile kesdiñ ol faķīri

Cevāb

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

874 Hāşā bu tarīka gitmedim ben
Bu fī'l-i haţāyı etmedim ben

875 Mü'min edemez buña cesāret
Meydāndadır iş söze ne hācet

Sū'āl

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

876 Mecrūh seni işāret etmiş
Haţ-ile yazıp şarāhat etmiş

877 Budur diye haşmım etmiş ibrāz
Bir ğayrıyı etmemişdir enbāz

Cevāb

[Mef'ūlū / mefā'ilūn / fe'ūlūn]

[166b] 878 Bu yapıdı baña demekle olmaz
Budur diye söylemekle olmaz

879 Budur demeden yok iħtirāzım
Ya beyyine ya delil lāzım

880 Etdim tutalım bu irtikābı
Bu fi'l-i ħaṭā-yı nā-řavābı

881 Ėanından o mesfedet-ķarīniñ
Ėūnundan o naħs ü müfterīnin

882 Olmaz mıydı bir eşer tenimde
Ya elbisem üzre ya elimde

Su'āl

[Mef'ūlū / mefā'ilūn / fe'ūlūn]

883 Siz etmediñizse ya kim etdi
Bu rāh-ı ħaṭāya cin mi gitdi

Cevāb

[Mef'ūlū / mefā'ilūn / fe'ūlūn]

884 Ėod-kerde durur ğaraźla yapmıř

Elbet bu yola ‘ivaẓla ſapmıſ³⁰³

Redd ü Talẓıf

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

885 Ahrārıñ iſitmediñ mi pendin
Hıç kimse keser mi kendi kendin³⁰⁴

886 Havf etme iſit kelām-ı müſfik
De doğru ki *en-necātü fi’ş-şıdk*³⁰⁵

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]³⁰⁶

[167a] 887 Doğru budur eyledim ifāde
Şıdkı bu ki bilmezem ziyāde

Tehdīd ü Tahvīf

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

³⁰³ Bu beyitlerin üztü çizilmiştir:

Bir mār-ı siyāhdır bu nā-pāk
Vālidesin etdi semm-ile ihlāk

Ehlin daħi semledi bu nā-cins
Cindir bu ki oldu düşmen-ı ins

³⁰⁴ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

‘Aynen bu meşel odur efendi
Kendi kulağın ıſırdı kendi

³⁰⁵ “Kurtuluş doğruluktadır.” Detaylı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân*, c. IV, s. 84.

³⁰⁶ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Var niçe dırāz-güş u bî-hüş
Âdem şıfatında lîk ħargüş

Bu hem o dırāz-güşdandır
Dışlerse ‘acāyibi nedendir

888 Doğrusunu söylemez isen ger
Şonra seni polise atarlar

889 Gel tutma tarīk-i zulm ü inkār
Tut rāh-ı ‘adālet eyle ikrār

***Ve-Yuḥavvifūneke min-Dūnihi*³⁰⁷**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

890 Yok dūzaḥ olursa fikr ü bākım
Polis ne ben isterim helākım

891 Bu rehber u ra‘abla etme ısrār
Korkar mı o kim bilirse Hāk var

892 Havf eyleme cehldir ki zīrā
*Bi-zūnūbi ‘ibādihi ḥabīrā*³⁰⁸

***Ḳul Len-Yuşībenā İllā Mā-Keteba’llāhu Lenā*³⁰⁹**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

893 Bir emri ki yazdı kilik-i takdīr
Havf-ile olur mu hīç tağyīr

894 *Hükümünde buyurdu lā-mu ‘aḳḳīb*
*Lā-rādde kazāsına*³¹⁰ murāḳīb

895 *Ḳul* emr ise *len-yuşībenāye*
İllā ile *mā-keteb* kifāye

³⁰⁷ “Öyleyken onlar kalkmış seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.” bkz. ez-Zümer 39/36.

³⁰⁸ “Kullarının günahlarından haberdar olma konusunda O kendi kendine yeterlidir.” bkz. El-Furkân 25/58.

³⁰⁹ “De ki: Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır.” bkz. et-Tevbe 9/51.

³¹⁰ “O’nun kazasını reddedecek biri yoktur. Kimse O’nun hükmüne karşı çıkamaz, kimse O’nun emrine karşı gelemmez.”

896 Takdīrde dest-i ‘aql şeldir
Başa yazılan gelir meşeldir

[167b] **Hem-hücrelerimden Etdikleri Su’āl**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

897 Bu emre efendiler ne dersiz
Siz de bu tarīka mi gidersiz

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

898 Hāşā bize olmadı bu ma‘lūm
Ne hayr ü ne şerri oldu mefhum

Su’āl

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

899 Hīç görmediniz mi bir ‘alāmet
Kim eyleye zann ü vehmi da‘vet

900 Ya bir harekāt-ı nā-mülāyım
Kim bu iş ola onuñla kâ‘im

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

901 İnsān harekāt-ı nā-mülāyım
Görür mü eger olursa nāyım

Su'āl

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

902 Olduk da o demde cümle bī-dār
Geldik de bu hāle yār u aḡyār

903 Tavr u revîşinden ü yüzünden
Zann etmediñiz mi hîç sözünden

Yā Eyyühe'llezîne Āmenū İctenibū mine'z-Zanni
*İnne Ba'za'z-Zanni İsmün*³¹¹

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

904 Hāk içtenibū dedi mine'z-zann
Bu emrde işm ü sū'dur zann

905 Bu ḡayb işe zann ü vehm-i fāsīd
Bu kāra kumāş-ı 'akl kāsīd

906 Bu mücmeli faşla fehmi hayrān
Bu mühmele çeşm-i derk giryān

[168a] 907 Bir vāqı'adır vuḡū'u nādir
Bir ḡādişedir ki ḡayr-ı şādir

908 Zann etme gibi olur mu bed-hū
Āḡir eder ādemi siyeh-rū

909 Ol yerde okundu çok mesā'il
Olmadı temeyyüz ḡaḡḡ u bātıl

49-12. ³¹¹ “Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahtır.” bkz. el-Hucurât

910 Bî-‘akl ü şu‘ûr belki bî-ser
Döndük yine maḥbese berāber

911 Cem‘ oldu başıma ġārdiyānı
Dūzeh gibi hep zebāniyānı³¹²

912 Hāşıl beni çekdiler keş-ā-keş
Bir künce ne āb var ne āteş

913 Hem-hücrelerim o günde eshel
Dāmān-ı ḥalāşa tutdular el

Ta‘rīf-i Polis

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

914 Polis diye söylenirdi nāmı
Āh-ile tutardı bāb u bāmı

915 Çün kūşe-i fakr teng ü tārīk
Çün çeşm-i baḥīl tār u bārīk

916 Baḳçe kapısında yengi ḥānıñ
Resminde idi bināsı anıñ

917 İki sıra odalar muḳaffel
Dūzeh gibi ādemī muḡallel

918 Açdı birisin baña zebānı

³¹² Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Birisi ‘abā birisi şalvar
Biri kemerim birisi destār

Her birisi şeydu aldı bir şey
Oldum o zamānda şey’-i lā-şey’

Ol cāy-ı ‘azāb-ı gārdiyānı

919 Hem ḥasta vü hem ġarīb ü hem zār
Girdim o mekāna çār u nā-çār

[168b] 920 Gördüm ki bir oda ki teng ü tīre
Benzer dil-i kāfir-i şerīre

921 Ferşi deff ü taḥta nān u ābı
Göz yaşı idi ciger kebābı

922 H‘ānında ta‘ām u meyve mefkūd
Bezminde şarāb ü ḳahve nā-būd

923 Temak³¹³ u duḥān ḥarām çün mey
Nāmı bile yok o yerde lā-şey

924 Ne ġüsl ü vuzū ne ḥod ‘ibādet
Hem-dest-i vuzūsuna cenābet

925 Her şām u şabāḥ bābı maḳfūl
Meskūnu selāsıl ile maḡlūl

926 Ne şem‘ ü çerāġı var ne ḳandīl
Ne rūz u ne şeb ne māḥ ü ne yıl

927 Hāzır kenefi içinde ma‘mūr
Ḳoḳusu eder meşāmı bī-nūr

928 Bābı şeb ü rūz içinde elbet
Bir kez açılırdı nāna ḥürmet

³¹³ Bu kelimenin anlamı tespit edilememiştir.

929 Ne kimse gelir su'āl-i hāle
Ne sūd figān kıılır ne nāle

930 Bu hāl ile üç gün onda durdum
Ne şürb-i duḥān ne ekl gördüm

931 Sıcı olduḡunu bu dār-ı dünyā
Mü'minlere ehl-i küfre me'vā

932 'İlm idi yanımda 'ayn oldu
*Leyse 'l-ḥaber*³¹⁴ idi zeyn oldu

933 Çün oldu üçüncü gün 'azābım
Çekdim kaderimdeki 'ikābım

Hānḳāh-ı Mezḳūrda Beyne'l-Mürīdān İstinṭāk Olduḡumuzuñ Beyānı

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

934 Geldi biri feth-i bāb kıldı
Gel diye baña ḥiṭāb kıldı

[169a] 935 Kalkdım beni aldı çıkdı rāha
Yüz tutdu tarīḳ-i hānḳāha³¹⁵

936 Ol zāt ile rū-be-rāh oldum
Tā vāşıl-ı hānḳāh oldum

³¹⁴ “Haber, aynı bilgiyi ifade etmez.” anlamında bir darb-ı meseldir.

³¹⁵ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Ne belde kemer ne serde destār
Ne pāyda na'l var ne şalvār

'Uryān u bürehne-pā vü serle
Gıtdim ġam u miḥnet ü kederle

Żabṭiyye yemīn ile yesārım
Aldı bu melāmet ihtiyārım

- 937 Gördüm ki o yerde bir cemā'at
Hep ehl-i 'ibādet ü 'itā'at
- 938 Şü'bān-şifat u kelīm-hey'et
Hārūn-ruḥ u Sāmīrī-ṭabī'at
- 939 Tesbīḥ ridā vü hırka vu delḳ
Tezvīr riyā vü ḥīle vü zerḳ
- 940 Etmeklik için bu ḳarı ihḳāk
Gelmiş idi kātīb-i sitinṭāk
- 941 Hep şeyḫ ü mürīd ile imāmın
Ol yerde olanlarıñ tamāmın
- 942 Cem' eylemiş onları su'āle
Taḥḳīḳ için vuḳū'-ı ḥāle
- 943 Vā'iz daḫi ḥāzır ol maḥalde
Ef'ālin fikr ederdi dilde
- 944 Çün bende olup o cem'e ihzār
Müstantıḳ ile cevāba der-kār
- 945 Çok ḳīl ü maḳāl olup su'ālāt
Çok redd ü bedel olup cevābāt
- 946 Bī-fā'ide çok su'āl-i bātıl
Beyhūde niçe delīl-i 'ātıl
- 947 Etdikçe beyān ben eyledim red
Her bābı ki açdı eyledim sed

[169b]

Su'āl ez-Şeyh

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

948 Döndü dedi şeyhe siz ne dersiz
Bu emre ne türlü zann edersiz

949 Ol gece gelip ne gördünüz siz
Ahvālını nice bulduñuz siz

Cevāb

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

950 Şeyh açdı dehānını beyāna
Ya'nī ki kerāmetin 'ayāna

951 Dedi belī ben o gece hāzır
Oldum bu me'āle hoşca nāzır

952 Keşf oldu baña ki bu hātāyı
Bu eylemiş işbu nā-sezāyı

953 Bu gece hem etdim istiḥāre
Yine bunu dediler ne çāre

954 Çok tecrübe etmişim mu'ayyen
Her kārda istiḥāremi ben

955 Tā ḥāl görünmemiş ḥilāfı
Bir vech-ile kizb ü ihtilāfı

956 Hep zannı mürīdimiñ imāmıñ
Bu zāta qarīn ḥaş u 'āmıñ

957 Çün şeyhlerinden etdiler güş

Bu kavı-ı saḥîfi kıldılar çüş

- 958 Yek nağme olup çü tār ü tanbūr
Hep çaldı maḳām-ı evc ü mähūr

***Ferīkan Hedā ve Ferīkan Hakkā ‘aleyhimü’ḏ-
Ḍalāle³¹⁶***

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 959 Onlardan iki ‘azīz-i şādık
Ya‘nī iki dīn-penāh-ı ‘āşık

- 960 Ne ḥüsn ne sū’ söylediler
Ne zann ü ne vehm eylediler

- [170a]** 961 Bir fırkası buldular hidāyet
Bir fırka tutup reh-i ḍalālet

Su’āl-i Diger ez-Şeyh

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 962 Müstantıḳ edip yine ḥiṭābı
Şeyhe bu su’āl-i müsteṭābı

- 963 Dedi ki o gece geldiñiz siz
Bu ḥālete vāḳıf olduñuz siz

- 964 Hīç baḳmadıñız mı ellerine
Ya elbise ya eteklerine

- 965 Ya ālet-i cerḥi gördüñüz mü
Bir türlü nişāne bulduñuz mu

³¹⁶ “O, bir grubu doğru yola ilette, bir grup da sapkınlığa müstahak oldu.” bkz. el-A‘râf 7/30.

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 966 Kana bulaşık ayağı başı
Meydānda bir kalem-tirāşı
- 967 Gördük velī görmedik elinde
Bir nev‘-ile hīç eşer teninde
- 968 Çok aradık onu yane yane
Bir vech-ile bulmadık nişane

İ‘tirāz

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 969 Böyle ise zannınız nedendir
Bu zāta ya vehmiñiz nedendir
- 970 Bī-beyyine cezm eder mi cāzim
Ya beyyine ya delīl lāzım

İ‘tizār

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 971 Dedi ki efendi hāşe lillāh
Bu zannımız *el-‘iyāzū billāh*
- 972 Ümmīd budur ki Zü’l-minenden
Hıfz ede bizi bu sū’-i zandan

- [170b] 973 Mecrūhuñ işāretiyle maznūn
Olduk demesiyle böyle meftūn

- 974 Yoksa bize sū' -i zan yarařmaz
Bu mādde de hīç sūhan yarařmaz
- 975 Müstantık edip bu kavle hānde
Bu zıdd-ı kelāmı üzre ben de
- 976 Etdim bu hikāyete nihāyet
Ol yerde bu āyeti tilāvet
Ve-zanentüm zanne's-sev'i ve-küntüm kavmen
*būran*³¹⁷

Su'āl ez-Vā'iz

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

- 977 Ey vā'iz-i şeh̄r sen ne dersin
Bu hāle ne gūne va'z edersin

İstiṭrād

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ūlün]

- 978 Açdı dehenin dedi cemā'at
Allāh içün eyleyin şehādet
- 979 Bu hānḳah içre bunca durdum
Hem sizler ile durup oturdum
- 980 Hīç kizbimi yāḥud iftirāmı
Ya fitne ya hīle ya şadāmı
- 981 Bir gūne görüp işitdiñiz mi
Ḥaḳqımda bu vehmi etdiñiz mi

³¹⁷ “Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenler siz oldunuz!” bkz. el-Fetih 48/12.

982 Yāḥud ser-i mūy ‘ayb-ı şer‘ī
Var ise deyiñ değıl bu mer‘ī

Su’āl-i Diger

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

983 Sen şimdi su’āle ver cevābı
Açma bize ğayr-ı ğüne bābı

984 Nīk ü bediñ eyleme ḥikāyet
Kimden saña yetdi bu cināyet

[171a]

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

985 Dedi ki bilir Ḥudā-yı ‘ālim
Bu zulmü baña kılan bu zālīm

986 Budur ki benim gibi faḳīri
Kesmekle kılp fırāş esīri

987 Bir tezkire bundan evvel üç māh
Şandıkda yazıp bıraḳmışım āḥ

988 Aḥvālīmi bir bir onda iş‘ār
Hep eylemişim beyān u izhār

989 Çün şandığın etdiler küşāde
Bir tezkire çıkdı cā-be-cāde

990 Müstantıḳ alıp o ḥaṭṭı ol ān
Gözden geçirip okudu pinhān

991 Żabṭiyyeye eyledi işāret

Al bunu götür dedi o sâ'at

992 Zabtıyye o hâlet üzre der-hâl
Aldı bizi hâbse etdi idhâl

993 Ben hâbsi edip maḥall ü me'vâ
Va'iz daḥi ḥastaḥāneyi cā

**Hem-şehrlerimiziñ Bu Keyfiyyet Gūş-Zed-i
Sāmi'aları Olduḡda Her Birisi Bir Türlü Kelām-
ı Vāhi ve Elfāz-ı Fāhi ile Tevevvüh Etdikleri
Beyānı**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

994 Hem-şehrlerim o günde vākıf
Çün oldular işbu emre 'ārif

995 Her birisi öz zāmīrin iḥbār
Eylerdi gerek gül ü gerek ḥār

996 Çok kıl ü maḳāl ü ḳavl-i vāhī
Çok zann-ı bed ü kelām-ı fāhī

997 Her bezme erişdiler dediler
Her meclis içinde söylediler

[171b]

***İşbir 'alā Mā-Yeḳülün*³¹⁸**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

998 Dedim dile ey dil-i belā-keş
Şabr eyle ḳazāya olma ser-keş

³¹⁸ “Sen, onların söylediklerine sabret.” bkz. Sād 28/17.

- 999 Şabr eyle bu imtiḥān-ı ‘aşkıdır
Çek çile ki bu kemān-ı ‘aşkıdır
- 1000 Can verdi bu yolda niçe sultān
Zāhir reh-i ‘aşkı şandıñ āsān
- 1001 Çün düzemediñ cefāya bir dem
Urma daha hīç ‘aşkıdan dem
- 1002 Çekdikde tarīk-i ‘aşka mahmil
Sen söylemediñ bu şi‘ri ey dil
- 1003 Men bende-em ü tu pādīshāhī
Luṭf est be-kon her ānçı ḥvāhī
- 1004 Men tālib-i vaşl-ı ān cemālem
Küfr est zi-cevr eger be-nālem
- 1005 Gör kim ne güzel demiş Nizāmī
Bu bezmde ḥatm edip kelāmı
- 1006 Deryā-yı muḥīṭ-rā ki pākest
Ez-çirk-i dehān-ı seg çi bākest
- 1007 Ey vākıf-ı medḥ ü zemm-i ḥāmem
Ey ḥāzır-ı bezm-i nazm-ı nāmem
- 1008 Ey nāzır-ı defter ü kitābım
Ma‘zūr tut eyleme ‘itābım
- 1009 Ger ṭab‘ ise medḥ ü zemme mā’il
Ta‘n eyleme ḥaḳḳa olma ḥā’il
- 1010 Her nīk ü bedī ki der-nevāist

Der-künbed-i ‘ālemeş şadāist

- 1011 Bā-kūh kesi ki rāz gūyed
Kūh ānçi şenīd-bāz gūyed
- 1012 Nīk ü bedi söylesem sezādır
Gūş etdigimi desem revādır
- [172a] 1013 Kūh-i dil işitdigi şadāyı
Aşhābına reddeder nidāyı³¹⁹
- 1014 Çok zulm-i şarīhdir tağaşşub
İnşāf kıl eyleme ta‘aşşub
- 1015 Ger pāk ise cevheriñ kederden
Geçme bu hatarlı reh-güzerden
- 1016 Ta‘n etme deme degil bu lā’iķ
Bir kaçre içün bu baħr-i rā’iķ
- 1017 Elbette ki olmamışsın āgāh
Cehl üzre ta‘arruż etme billāh³²⁰

³¹⁹ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Bir āyineyim ki etdi ma‘lūm
Rengini benimle zengī vü rūm

Bir cām-ı zücāciyem mizācım
Her reñge beyān olup revācım

Bir māddeyim eylerim serin pest
Oynarsa benimle her teng mest

Bir tīg-ı mücevherim çü elmās
Kat‘ etmede cevherimde yok pas

³²⁰ Bu beyitlerin üstü karalanmıştır. Bursa nüshasından bakılarak yazılmıştır:

Maħmūd–veş etme bezl-i ĩmān
Dostluķ diye kalma sīne ‘uryān

1018 Sedd et şu‘arāya ʔa‘ne bābın
Açma yüze hezller kitābın

1019 Ol ʔavm-ile eyleme ‘adāvet
Nāmūsuña eyle gel ri‘āyet

[172b] 1020 Veyllenme o ʔavme olma ġāfil
Hīç kendin urur mu tīġa ‘āḳil³²¹

1021 Naḳṣ et bu naṣīḥati ġoñūlde
Vird eyle oḳu bu pendı dılde

Pend

[Mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün / mefā‘ilün]

1022 Küṣād etme ḥazer ḳıl ṣā‘ir ile bāb-ı peygārı
Bilirsın seng ü āhen farkın etmez tīġ-i ġaddārı

‘Uryāndır o aṣl-ı ḥılḳatinde
‘Uryān ‘alem oldu ṣōhretinde

Ger deseñ oña ibn-i ‘uryān
Bilmez onu ehl-i sūḳ u dīvān (95a)

Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Ḥar olma eşeklik etme zinhār
Ḥergeleye uyma eyle gel ‘ār

Ger sen de oña refīḳ olursun
‘Urbān eşegi gibi ḳalırsın

³²¹ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Bir tīġdır onların zebānı
Çerḫ olsa siper çü yer mīzānı

Bir tūr-i dū-serdir elinde kilki
Rūyinten’e tār eder bu mülki

Luṭf eyle ele alınca ḥāme
Ḳaddiñce biçer siyāh cāme

- 1023 Elinde hāmesi ol ejder-i mu‘ciz-nümādır kim
Yutar bir demde kâsd etse hezārān sihri-sehhārı
- 1024 Bir āteştir o kim kīn üzre yüz tutsa kılr sūzān
Niçe biñ hāne-i nāmūsu bir beyt-i şerer-bārı
- 1025 Eger nīk ü eger bed-nāmını yād eylese kilki
Qalır tā haşr evrāk içre hayr u şerriñ āsārı
- 1026 İşitmezsın eger Sāfi-yi hayır-hū‘āhdan pendı
Nazar kılr ‘ibret al Firdevsī vü Maḥmūd’dan bārı

[173a]

**Bu Keyfiyyet Bağdād Hānedān-ı Kirāmından
Meḥmed Sa‘īd Efendi’ye ‘Aks-Endāz Olıcak Mā
Yekūnu Lenā En Netekelleme bi-hāzā Sübhāneke
hāzā Bühtānün ‘Azīm³²² Ayet-i Kerīmesiniñ
Tilāvetiyle Sedd-i Derīçe-i Dehān-ı Aşḥāb-ı Nifāk
Eyledigidir**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 1027 Bir menba‘-ı fiṭnat u dirāyet
Bir menşe‘-i ‘iffet ü ‘ināyet
- 1028 Bir ṭab‘-ı kerīm ü zāt-ı sāmī
Bağdād’ıñ ecille-i kirāmı
- 1029 Her ṭab‘-ı hünerveriñ pesendi
Hürşid-i zekā Sa‘īd Efendi
- 1030 Bu vākı‘a vākı‘ olduğu dem
Ol mülkde hāzır idi ol hem

³²² “Bunu konuşmak bize yakışmaz, fesühānallah, bu apaçık bir iftiradır.” bkz. en-Nūr 24/16.

- 1031 Aşhâb-ı kemâli hüsni-ı tab'ı
Bezmine çekip verirdi cem'i
- 1032 Ol hâlet ile çü mihr-i enver
Olmuş idi bezme zîb ü zîver
- 1033 Erbâb-ı vefâya hüsni-ı zâtı
Açmış idi h'vâñ-ı iltifâtı
- 1034 Olmuş idi hânesi nişîmen
Hep ehl-i 'Irâk'a cây u me'men
- 1035 Şan bâbı o Hâtemî-mezâkıñ
Bâbü'l-'Arabı idi 'Irâk'ıñ
- 1036 Ya Ca'fer idi ki âl-i 'Abbâs
Fazlıyla okundu *ekremü'n-nâs*
- 1037 Etmişdi Ma'an gibi şavâb ol
Şeybân-ı fütüvveti şebâb ol
- 1038 Güş eylediği gibi bu emri
Nuṭṭ eyledi bu kelâmı fevrî
- 1039 *Keyfe netekellemü bi-hâzâ*
Sübḥâneke mim-men ifterâ zâ
- [173b]1040 Bu fi'l o zâta nâ-revâdır
Şek yok ki bu maḥz-ı iftirâdır
- 1041 Bir vech-ile ḳadd-i 'akla çespân
Gelmez bu siyeh ḳabâ-yı bühtân
- 1042 Her şüret ile bu telḥ şerbet

Vermekde marīz-i kizbe kuvvet

1043 Şabr eyleyiñiz demiş ne hācet
Elbette ‘ayān olur bu hālet

1044 Āhir edecek bu tīg-i iğvā
Kendi boğazıyla kat‘-ı da‘vā

1045 Hafr etdiği çāha çār u nā-çār
Kendi düşecek velī nigūn-sār

1046 Her çend hilāf ise bu zāhir
‘Ālemde velī vukū‘u nādir

1047 Ol bezmde mācerā-yı takrīr
Bu vech-ile eylemişdi ta‘bīr

Habshānede Bir Maḥbūb ile Etdigimiz Müḥabbet ve Ḥüsn Elinden Etdigi Şikāyet

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

1048 Sa‘y eyledi ḥabsime zamāne
Ḥabsi baña kıldı çilleḥāne

1049 Koydu beni çille-i yakīne
Ol ḥalvet içinde erba‘īne

1050 Bir gün bu riyāzet ile maḥzūn
Oturmuş-idim mişāl-i mecnūn

1051 Nāgāh zuhūra geldi bir nūr
Kim şekli perī vü hey’eti ḥūr

1052 Rūyuyla cebīni māh-ı ḥurşīd

Çāh-ı zekanında āb-ı cāvīd

1053 Rūyuna nezāre gayr-ı maḵdūr
Gūyā ki teccsüm eylemiř nūr

1054 Ger řūret ü nuṭḵ-ile beřerdir
Ḥüsnü velī řūret-i digerdir

[174a]1055 Her bir baḵıřında biñ beřāret
Her bir naẓarında biñ iřāret

1056 Etdikçe lebin kelāma mülhaḵ
Elfāzı ḵılırdı sırrı-ı muḡlaḵ

1057 Eylerdi miřāl-i Kays-ı mecnūn
Bir cilvede ‘arř ü ferři meftūn

1058 Güller gibi ‘ārızında ḵat ḵat
Maṭvī kitāb-ı zāt-ı behcet

1059 Reftār-ile ḵāmetini görmüş
Ṭübā tepe üstüne dikilmiş

1060 Çeřmi iki siḥr-sāz cādū
Göstermede kelle kelle āhū

1061 Baş ḵoymuş omuzlarında bī-bāk
Gīsūları hem-çū mār-ı Dahḥāk

1062 *Fi ’l-ḥüsnı ve fil ’l-cemāli ke ’ř-şems*³²³
Göstermemiş idi řubḥuna ems

1063 Serv-i ḵadi üzre ḡonça sīr-āb

³²³ “Güzellikte güneş gibisin.”

Şāh-ı gülü dutmuş iki ‘unnāb

1064 Reyhānı benefşe līk başında
Şebbūsunu ‘arz eder kaçında

1065 Hindūsu degil idi kitābī
Dā’im tapınırdı āfitābi

1066 La‘linde niḥān dürc-i yāḳūt
Yāḳūt da gizli gevher-i kūt

1067 Müştāk-ı cebīn-i enveri bedr
Zülf-i siyehine *leyletü’l-kadr*

1068 Ebrūları gerçi tīre-akreb
Ḳavs idi velī ḳarīn-i ‘akreb

1069 Varlıkda ‘adem idi nişānı
Yok idi dehān gibi meyānı

1070 Olmuşdu ḥacil lebiyle müller
Gülzār-ı leṭāfet içre güller

[174b]1071 Bu ḥüsn ile ol nihāl-i şimşād
Maḥzūn iken eyledi benī şād

1072 Geldi oturup çü māh-ı tābān
Müstaḡraḳ-ı nūr olup dil ü cān

1073 Dedim oña ey meh-i melāḥat
Ey māhī-i ḳulzüm-i leṭāfet

1074 Ey ḡayret-i hūr u reşk-i ḡilmān
Ey rūḥ-i perī vü cān-ı insān

- 1075 Bu cāy-ı keşîfî kim şen etdiñ
Ne vāsıta ile rüşen etdiñ
- 1076 Sen nürsun u bu kayd muğlak
Hîç kayda düşer mi nür-ı muṭlak
- 1077 Olmuş bu ğarîbe ‘aқldan dūr
Kim eyleye dūzaḥı maқar ḥūr
- 1078 Çok emr-i ‘acîbdir bu müşkil
Kim eyleye külḥanı maḥal gül
- 1079 Hîç nev’-i perî eder mi ayā
Kendine maḥall-i cinni me’vā

Cevāb

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 1080 Dedi baña ey belālî ‘aşık
Ey rāh-ı muḥabbet içre şādık
- 1081 Hakkımda kılp kemāl-i şefkat
Her ne ki dediñse maḥż-ı ḥikmet
- 1082 Lākin bize yettigi elemden
Yokdur ḥaberiñ cefā vü ğamdan
- 1083 Açsam saña ger dehān-ı ḥālim
Ma‘lūmuñ olur nedir cemālim

Takrî‘

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

1084 Dedim ona ey şehinşeh-i nāz
Ey hüsñ ü cemāl ile ser-efrāz

[175a] 1085 Herkes bu cemāl ü hüsñ ile şād
Sen etmedesin cemālden dād

1086 Hüsne bu kerāhetiñ nedendir
Bī-dād ü şikāyetiñ nedendir

1087 Hüsñ ile döner seniñ medārıñ
Bu hüsñ ile vardır i‘tibārıñ

1088 Her kim saña i‘tibār eyler
Hüsñüñdür o iltifāta mazhar

1089 Hüsñüñdür eden gönülleri celb
Hüsñüñdür eden ‘aқılları selb

1090 Ref‘ olsa eger cemālden hāl
Oқur seni ehl-i sūk hāmmāl

1091 Bir kere kıyās edip de fıkır et
Küfrāne-i ni‘met etme şükret

Beyān-ı Hal

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

1092 Dedi baña ey cemāle meftün
Ey şüret-i hūba Kays ü Mecnün

1093 Ta‘rīfini eylediñ cemālīñ
Başdan başa cümle hattı u hālīñ

- 1094 Lākin elem ü ezālarından
Yokdur haberin cefālarından
- 1095 ‘Āşıklara etdiği cefānın
Şadıqlara verdiği belānın
- 1096 Bir şūret-i āḥar ile bed-ter
Yüz mişlini şāhibine eyler
- 1097 Zūlf ü ruḥ u ḥāl ü ḥatt u ebrū
Müjgān u dehān ü çeşm-i cādū
- 1098 Çāh-ı zeḳan u turunc-ğabğab
Ḳadd ü ḥad ü ṭurra gerden ü leb
- 1099 Bir nev‘-ile her birisi dā’im
Etmekde cefā vü cevri kā’im
- [175b] 1100 Bir kimse ṭama‘ kılrısa ḳandım
İster ola zūlf -i pā-yı bendim
- 1101 ‘Arz etmede müşterīye dā’im
Kālā-yı vişāli ruḥ melā’im
- 1102 Ḥatt etmede āşikār u tavzīḥ
Sūr‘at ile fevt-i vaşlı telmīḥ
- 1103 Her kim baña ḳorsa dām u dāne
Ḥālindir olan o dāme dāne
- 1104 Göstermede ḳaşlarım işāret
Yağmā-yı vişāle çok beşāret

- 1105 ullāb-ı mūjem eker dem-ā-dem
Erbāb-ı hevāyı vaşla mukem
- 1106 Fāř etmede yařı vū yamānım
İllā ki zebān ile dehānım
- 1107 Gōstermede eřm biñ ‘alāmet
Bamağla kılrı benı melāmet
- 1108 āh-ı zeanımla mūbtelāyım
Üftāde-i āh-ı iftirāyım
- 1109 Haddimde olan o reng-i ġāze
Öptürmek içündür ‘aş-bāze
- 1110 ucdurmağla der-meyānım elbet
Reftāra gelirse işbu āmet
- 1111 Pīřānıma kec dūřerse tūrra
Gōstermede ‘ıd-i vaşla ġurra
- 1112 Etdirmek benı içün der-‘āğūř
İster kıla leb-mey ile medhūř
- 1113 Gezmek diler eller üzre her-şeb
Sīb-i zena ü turunc-gabğab
- 1114 Dökmekdiler āb-ı rūya rāı
Her bezmde gerdenim řūrāı
- 1115 Bu hāl ile dil olur mu hī řāf
Ben söylemeyim sen eyle inřāf

- [176a] 1116 Başa çıkılır mı olsa Rüstem
Bunlar gibi fitnelerle âdem
- 1117 Bir meclisi eylesem nişimen
Benden iyidir o bezmde zen
- 1118 Kılısam biriniñ yüzüne ģande
Kılır niçe türlü sũ' i-zanda
- 1119 Bir kimseye eylesem muģabbet
Sĩm u zerim ister ede ģâret
- 1120 Sâjem ile görseler beni ger
Yer yer niçe ģüftüģü ederler
- 1121 'Aksimle beni gören hevâ-kâr
Olur niçe iftirâya der-kâr
- 1122 'Aķrânım ile edersem ülfet
Alış veriş ister ede 'âdet
- 1123 Bi'l-farz mekle tutsam âheng
Vaşlim-içün eder hezâr nîreng
- 1124 Yūsuf gibi bir nebiyy-i zĩ-řân
Bu vechden oldu ģabs-i zindân
- 1125 Geh çâha bıraķdı onu iģvân
Geh şatılıp oldu ģul o sultân
- 1126 Bana daģı ģüsnüm etdi bühtân
Çekdirmededir belâ-yı zindân

1127 Bunu dedi nergis-ile jâle
Dökdü gülü üzre etdi lâle

1128 Kaldı niçe gün benimle ol hūr
Ol habsde bî-ķarār u mecbūr

1129 Bir gün yine ol gül-i bahārī
Terk eyledi gitdi hār-ı zārı

1130 Tārīhini dedi iştiyākī
Yağdı beni âteş-i firākı
“ياقدي بني آتش فراقی” (1862-63/1279)

[176b]

**Afgānistān Ahālisinden Hācī İbrāhīm Efendi'niñ
Maħbes-ı Mezkūrda Hāķķımızda Zuhūra Gelen
Hizmeti**

[Mef'ulü / mefā'ilün / fe'ulün]

1131 Ol beldede bir vefiyy-i hoş-ķū
Tutmuşdu benimle ülfete rū

1132 Afgānī idi ger 'aşl-ı zātı
Olmuş velī şöhreti Herātī

1133 Açmış idi bāğ-ı hullele der
Hem-nām-ı Halīl ibn Āzer

1134 Dost idi degildi dost-ı nānī
Yār idi velīk yār-ı cānī

1135 Ol kaydın içinde ben esīre
Ol idi gelen giden faķīre

1136 Aḥvālīmī dā'imā şorardı
Her türlü levāzımım görürdü

1137 Etdikleri hizmeti birāder
Etmezdi birādere birāder

1138 Her bildiği kimseye nihānī
'Abd etmiş idi vefāsı anı

1139 Kırk gün baña ol sicinde bi'z-zāt
Bī-ḥavf u hirās ü bī-mübālāt

1140 Günde iki def'a geldi gitdi
Her ne diledimse ḥāşıl etdi

1141 İfāsına kudretim yok el-hak
İhsān ede āḥir hizmetin Hak

**Vā'iz-i Müfterī Zaḥmı İltiyām Bulup
Ḥastaḥāneden Çıkıp Kendini Dīvāne Edip Baḥra
İlkā Etdigidir**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

1142 Çün zaḥmı refū-pezir oldu
Sūzenleri çeşm-i mekre doldu

[177a] 1143 Tard eyledi onu ḥastaḥāne
Efsūnunu okudu cihāne

1144 Herkesde muḥakkak oldu ḥālī
Başladı görünmege fi'ālī

1145 Gördü ki müsā'id olmadı baḥt

Tutdu yaqasını hilesi saht

1146 Hafr etdiği çāha düşmek ister
Kurduğu ağa ilişmek ister

1147 Bir ğayrı füsüne oldu der-kār
Ol bed-dil ü bed-hişāl ü bed-kār

1148 Bir kār k'ola 'ilācı taşdıķ
Fehm etmeye onu ehl-i taḥķīķ³²⁴

1149 Döndü o füsün oldu derkār
Ya 'nī ki edip kaçaklık izhār³²⁵

***el-Veledü Sırru Ebṯhi ve'l- 'Abdü 'alā Şıfatı
Mevlāhu³²⁶***

[Mef' ūlū / mefā' ilün / fe' ūlün]³²⁷

1150 Bilmezdi o bed-fi'āl ü bed-ḥ'āh
el-Mekrü cemī'uhū fe-lillāh³²⁸

³²⁴ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

İrş kalmış-idi oña pederden
Bir hile ki 'add olur hünerden

³²⁵ Bu beyitlerin üstü çizilmiştir:

Ger çıkmasa mekri yahşi anıñ
Cennet idi kārı ol yamānıñ

Gördü reh-i mekrini mehālik
Bu hem o ṯarīka oldu sālik

³²⁶ “Evlat babanın sırrıdır, köle ise efendisinin sıfatındadır.” bkz. Şemsüddîn es-Seḥâvî, *el-Mekâsidü'l-Hasene*, c. I, s. 706.

³²⁷ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Sırr-ı Pederine mazhar idi
Her fitnesi ondan azhar idi

³²⁸ “Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı; oysa bütün tedbirlere hâkim olan Allah'tır.” er-Ra'd 13/42.

1151 Her kâra başîr ü nâzır Ol'dur
Her mekrde *hayru mâkir*³²⁹ Ol'dur

1152 Münkir olup âyet ü kelâma
Vallâhu 'azîz zü'ntikâma

***Fe'nteķamnâ minhüm fe'ağriķnâhüm fî'l-Yemmi
bi-ennehüm Kezzebû***³³⁰

[Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ûlün]

[177b] 1153 Bu fitneyi eylemezden aķdem
Tutmuşdu bir iki zâtı maķrem

1154 Keyfiyyeti eylemişdi iş'âr
Ta'bîr-i digerle ol siyeh-kâr

1155 İşhâd için ol zevâtı nâ-ķâr
Zabıyye'ye eylediler ihzâr

1156 Ta'bîri gibi şehâdetin hep
Takrîr kılıp velî müretteb

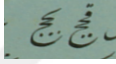
1156 Çün bildi ki ifk ü iftirâsın
Taķķîķ olunup çeker cezâsın

1157 Dîvâneliğî necât gördü
Dâmânına cinnetiñ el urdu

1158 Bir gün leb-i bahra varmış ol bûr
Kendi ile bir ķarîf-i meşhûr

³²⁹ "Allah en iyi tuzak bozucudur." Âli 'İmrân 3/54.

³³⁰ "Nihayet, âyetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları denizde boğduk." bkz. el-A'râf 7/136.

- 1159 Mecnûnluğun etmek için îmā
Kendin leb-i bahra etmiş ilkā
- 1160 Feryād ederek ḥarīf-i nā-dān
Yok mu ‘acabā ḥalās eden cān
- 1161 Ol demde o fitne-i zamānı
Tutmuş birisi çıkarmış anı
- 1162 Çıkıldıkda edip kelāma āgāz
Dīvānelige olup hevā-sāz
- 1163 Çok kavlı-i ‘acāyib
Çok fi‘l-i tūvāhī-yi ġarāyib
- 1164 Sevdā diye tā ki ehl-i taḥkīk
Ḥālīn göre ede onu taṣdīk
- 1165 Bu vaḳ‘ayı ba‘z-ı yār u ihvān
Zabṭiyye’ye eylemişler i‘lān
- 1166 Celb eylediler onu o sā‘at
Kim vermeyerek daḳīka mūhlet
- 1167 Bir ḥālet ile gelip o güm-rāh
Kim görse der *este ‘izū billāh*
- [178a] 1168 Titretmede elleriyle başın
İcrāya götürmüş irti‘āşın³³¹

³³¹ Bu beyitn üzeri çizilmiştir:

Dönmüş o sıfatla gürğ-i zāre
Sermāzede ya seg-i nizāre

- 1169 Etdi onu kâtib-i sitintāk
Keyfiyyet-i ğarkı üzre inṭāk

***Ve-vaḳa ‘a’l-Ḳavlü ‘aleyhim bi-mā Zalemü fehüm
lā-Yanṭikün³³²***

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 1170 Dīvāne-şıfat kelāmı maḥlūt
Ḳarışdırıp etdi ḥaltı mebsūt

- 1171 Geh mu‘terif oldu etdi iḳrār
Geh tutdu ṭarīḳ-i zūlm ü inkār

- 1172 Bir türlü ḳarışdırıp kelāmın
Dīvānelige çıkardı nāmın

- 1173 Ma‘düm idi çünkü ehl-i taḥkīk
Sevdā diye herkes etdi taşdıḳ

Hiṭāb be-Şākī

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 1174 Sākī ver o āb-ı āteşini
Ḥamd ola çıkardım erba‘ini

- 1175 Luṭf eyle ‘ināyetin müdām et
Bir cām ile çillemi tamām et

- 1176 Her çend ki rind-i mey-güsārım
Bu bezmde nāḳışu’l-‘ayārım

³³² “Zulme saptıkları için kendileri hakkındaki söz gerçekleşmiştir; artık konuşamazlar.” bkz. en-Neml 27/85.

1177 Luṭfuñ baña yār u rehber eyle
İksiriñ ile misim zer eyle

1178 Dök cām u piyāle içre rāhı
Ḳo ḳahḳaha eylesin şürāhı

1179 Etmekde zamāne rīş-ḥande
Ol kimseye hırşa oldu bende ³³³

[178b] 1180 Her ḥud‘aya kim ol oldu maṭla‘
Oldu yine kendi nefsi maḳta‘

1181 Her keyde ki oldu āteş-efrūz
Kendi yakılıp olup ciger-sūz

1182 Her tīga ki urdu āb-ı keydi
Kendi onuñ oldu ‘Amr u Zeyd’i

1183 Çün böyle imiş işi cihānıñ
Yaḥşī olamaz bedi yamanıñ

1184 Ver bāde ḡamın yeme zamānıñ
Tut zevḳ ile dāmenin şafānıñ

***Li-yühıḳḳa’l-Ḥaḳḳa ve-Yubṭıle’l-Bāṭıle ve-lev-
Kerihe’l-Mücrimūn***³³⁴

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

³³³ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Çıkmakda Hüseyinî’ye maḳāmı
Ol hılegeriñ füsün-i ḥāmı

³³⁴ “Böylece günah yolunu tutanların hoşlarına gitmese de hakkı hâkim, bâtılı geçersiz kılsın!”
bkz. el-Enfâl 8/7.

- 1185 Çün zāhire çıkdı hāḳḳ u bāṭıl
Bāṭıl yine döndü oldu ‘āṭıl
- 1186 Hīç Rabbim eder mi nā-hāḳı hāḳ
Hīç Hāḳḳ’ım eder mi hāḳḳı nā-hāḳ
- 1187 Hāṣā ede hāḳḳı Hāḳḳ bāṭıl
Hīç bāṭıl eder mi hāḳḳı ‘ādıl
- 1188 Hāḳdır hāḳı bāṭıl eylemez Ol
Muṭlak-durur ‘āṭıl eylemez Ol

***Ḳul Cā’e’l-Hāḳḳu ve-Zeheḳa’l-Bāṭıl İnnē’l-Bāṭıla
Kāne Zehūḳā***³³⁵

[Mef‘ülü / mefā’ilün / fe‘ülün]

- 1189 Hāḳ geldi olup zehūḳ bāṭıl
Gün çıkdı şeb oldu maḥv ü ‘āṭıl
- 1190 Esrār-ı ḥafī gelip beyāna
Gizlenmiş idi çıkıp ‘ayāna

- 1191 Çün bāṭıl idi degil idi hāḳ
Etdirmedi kizbini muşaddaḳ

Ve’ḳterabe’l-Va’dü’l-Hāḳ³³⁶

[Mef‘ülü / mefā’ilün / fe‘ülün]

- 1192 Aḥkāṁ-ı ḳazā çün etdi icrā
Hüḳm-i ḳaderini *keyfe mā ṣā’*

³³⁵ “De ki: Hak geldi bāṭıl yıkılıp gitti! Zaten bāṭıl yıkılmaya mahkûmdur.” bkz. el-İsrâ 17/81.

³³⁶ “Şaşmaz sözün gerçekleşmesi yaklaşımıştır; bir de bakarsın ki inkârcıların gözleri yerinden fırlamış!” bkz. el-Enbiyâ 21/97.

- [179a] 1193 Yaklaşdı zuhūra va‘de-i hâk
Vakt oldu tûlû‘a nûr-ı mutlak
- 1194 Erbâb-ı zunûnı nâr-ı haclet
Ya veyl ile yakdı gitdi ğaflet
- 1195 *Ğad aķbele ba‘zuhum ‘alā ba‘z*³³⁷
Birbirine levmi etdiler ‘arz
- 1196 Ol şeyh ki istiḥāresiyle
Almış idi zannı pâresiyle
- 1197 Gördü ki ḥaṭāya yetdi maṭlab
*Ğad i‘terafū bi-zenbihim*³³⁸ hep
- 1198 Eyvāh o ‘aşra kim muķallid
Taķlīd ile ola ḥalka mürşid
- 1199 Gör kim ne güzel urup Bahāyī
Taķlīd edene ne bu püşt-pāyı
- 1200 Nān helva ķist īn a‘māl-i tu
Cāme-i peşmīn ridā’ ü şāl-i tu
- 1201 Īn maķām-ı faķr-ı ḥūrşīd iķtibās
Key şeved ḥāşıl-ı kesī rā der-libās
- 1202 Īn ridā’ ü cübbe-et ey kec-nihād
Z’īn dū beyt-i Meşnevī amed be-yād

³³⁷ “(Cennettekiler) birbirlerine dönüp sorarlar.” bkz. et-Tûr 52/25.

³³⁸ “Onlar iyi işe bir de kötü iş karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir.” bkz. et-Tevbe

1203 Zāhired çün gūr-ı kâfir-i pür-ḥalel
Bâtinet faḥr-ı Hudâ-yı *lem yezel*

1204 Ez-bîrûn ta‘na zenî ber-Bāyezîd
Vez-derûnet neng mîdâred Yezîd

[179b] 1205 Rev beşû in cûbbe-i nâ-pâk-râ
V‘in ‘aşâ vü şâne vü misvâk-râ

1206 Zāhired ger hest bâ-bâtin yekî
Ḥvâstî tâ fâş gerded endekî

1207 Ḥayf bâşed ez-tu ey şāḥib-i şülûk
K’in heme nâzî be-ta‘zîm-i mülûk

1208 Lezzet-i taḥşîş der vaḳti-i ḥiṭâb
Ân küned ki n‘âyed ez-şad ḥum-i şarâb

1209 Ger yekî z‘ân gūyedet yâ şeyḥinâ
Şeyḥünâ mehdûş gerded z‘ân nidâ

1210 Mest ü medhûş ez-ḥiṭâb-ı ân şeved
Dem-be-dem derpîş-i ü secde küned

1211 Allāh Allāh in çi islām-est ü dîn
Şîrk in bâşed be-Rabbü‘l-‘âlemin

***Ḳad Ce‘alehâ Rabbî Ḥaḳḳan ve-ḳād Aḥsene bî İz
Aḥrecenî min ‘s-Sicn***³³⁹

[Mef‘ûlü / mefā‘ilün / fe‘ûlün]

³³⁹ “Doğrusu rabbim bana lutuflarda bulundu: Beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkarıp buraya) getirdi.” Yûsuf 12/100.

[180a] 1212 Çün yetdi bu hāle āhir-i kār
Def oldu zūnūn u vehm-i āgyār

1213 Żabṭiyye’de oldu kār taḥkīk
Başladı hubūba bād-ı tevfiḳ

1214 Birisi gelip edip işāret
Olsun dedi Şāfiyā beşāret

1215 Ḥamd ola ki şāf u pāk imişsin
Gözü gibi tābnāk imişsin

1216 İhlāşınā herkes etdi taḥsīn
Nefrīn oña kim saña tutar kīn

1217 Kalk şükr eyle ḥāke sür cebīniñ
Ḥamd ola çıkardıñ erba’iniñ

1218 Feth oldu saña bu bāb-ı muḡlaḳ
Kurtardı bu kayddan seni Ḥaḳ

1219 Ḥaḳ eyledi şıdḳ u kizbi izhār
İkrāra muşaddaḳ oldu inkār

1220 Bunu dedi ol sūtūde-aḥlāk
Etdi beni ol sicinden iṭlāk

1221 Dedi baña ey belāya hem-dem
Ey sırr-ı każā-yı Ḥaḳḳā maḥrem

1222 Kānūn u nizāmımız bilirsin
Her türlü merāmımız bilirsin

1223 Kim girse bu ħabse ħaħķ u nā-ħaħ
Olur oña bir kefil mülħaħ

1224 Şimdi bize bir kefil göster
Tā taħliye-yi sebīl göster

1225 Bu şöħbet içinde vara vara
Aldım onu geçdim Üsküdar'a

Üsküdar'da Afgān Tekyesi Şeyhi Feyzüddīn Efendi'nin Keyfiyyet-i Kefāleti

[Mef'ūlü / mefā'ilün / fe'ülün]

1226 Bir şeyħ ki nāmı feyz-i dīndir
İrşādı şerī'at-ı mübīndir

[180b] 1227 Bir şeyħ ki mest-i bāde-i 'aşķ
Şūretde mecāzda kıılır meşķ

1228 Bir şeyħ ki rind ü lā-übbālī
Hem bātını feyz-i Ħaħla mālī

1229 Tutmuştu tarīķ-i terk ü tecrīd
Olmuş idi ġarķ-ı baħr-i tevħīd

1230 Nāmı gibi feyzi ħaħķa zāħir
Fi'li gibi ħavli pāk ü tāħir

1231 Yok iken oña vazīfe merbūt
Dergāhı küşāde ħvānı mebsūt

1232 Çün gitdik o zāta etdim iş'ār
Keyfiyyet ü ħālī bir bir izħār

1233 Bî-ters ü hirās ü havf ü haşyet
Tutdu elim eyledi kefâlet

1234 Miḳrāz-ı ḳazā ger eyledi ḳāk
Dikdi yine kendi çüst ü çālāk

1235 Ser-pençe-i saḥt-gîr-i taḳdîr
Şaldı yaḳam etdi kendi tedbîr

1236 Ey düşmüş olan reh-i belāya
Sa'y eyleme ver rızā ḳazāya

1237 Taḳdîrde sa'y şirk ü bâtıl
Taḡyîri muḥāl ü fikri 'âtıl

1238 Her çend ki meşveretle der-kār
Tedbîre muḳayyed olma zînhār

1239 Tefvîz ḳıl emriñi Hudā'ya
Bî-fā'ide düşme i'tināya

1240 Hüküm etse eger ḳazā-yı mübrem
Havvā'ya musahḥar olur âdem

1241 İcrāya gelirse hüküm-i cebbār
Kesb etmede ihtiyār olur zār

1242 Terk eyle bu ihtiyār u cebri
Cehd et mütevassıt eyle emri

[181a] **Müfterî-i Merḳūmuñ Tımār-ḥāneye Girdigi
Beyânı**

[Mef'ûlü / mefā'ilün / fe'ûlün]

- 1243 Çün kayd-ı sicinden oldum āzād
Bīgāne vü āşinā olup şād
- 1244 Ol müfterī vü cehül ü nā-dān
İtlākımı ğüş edince ol ān
- 1245 Gıtdikçe cünūnun etdi efzūn
Aḥvāline ḥande kıldı mecnūn
- 1246 Bu ṭavr-ile ḳaldı niçe eyyām
Yok gördü taşannu‘unda encām
- 1247 İşbāt-ı cünūna urdu bünyād
Bir başka desīse kıldı icād³⁴⁰
- 1248 Var idi onuñ bir aḳrabāsı
İlyās idi nām-ı nā-sezāsı
- 1249 Ol şehrde olmuş idi sākin
Görmüşdü velīk çok emākin
- 1250 Endīşesi ‘āḳıbetle maḥrem
Her re’-yi ḳaviyy ü fikri muhkem
- 1251 Gördü ki bu kār-ı nā-be-encām
Onuñ edecek şabāḥını şām
- 1252 Tedbīrine ihtimām kıldı
Dīvāneligin tamām kıldı

³⁴⁰ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Tā ḳurtara nefsin ol münāfık
Müstantıḳ elinden ola şādık

- 1253 Başdan başa tutdu şoydu onu
Tâ dār-ı şifāya koydu onu³⁴¹
- 1254 Kaldı o maḥalde bir iki māh
Dīvāneliginden oldu āgāh
- 1255 Bu ḥāl ile çünkü oldu bed-nām
Bildi nedir iftirāya encām
- [181b] 1256 Ey vākıf-ı sırr-ı ḥikmet-i ḥaḳ
Sa'y eyleme aḥz-i se're muṭlaḳ
- 1257 Meyl eyleme aḥz-ı se're zīnhār
Senden iyi aḥz-i se'r eden var
- 1258 Zūlm eyleme āḥiri yamandır
Taḥḳīk budur ki kana ḳandır
- 1259 Ḥavf eyle ḥazer kıl iftirādan
Al ḥişşe hemān bu mācerādan
- 1260 'Ālemde olunmayan rivāyet
Yokdur işidilmeyen ḥikāyet
- 1261 Dünyāda eger ḳaḫiyyeler çok
Baḳ var mı bu mācerā gibi yok
- 1260 Zebḥ eyleme kendi kendini tā
Ḥaşmıyla 'adāvet ede icrā
- 1261 Pend almağa böyle 'ibret olmaz

³⁴¹ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Tutdu yuların çekip zamāna
Timār-içün ol ḥımārı ḥāna

Bundan iyi bir naşihat olmaz

1262 Zann etme bu bahşı etdim iş'ār
İhvāna kılam kemālim izhār

1263 Ya nazmıma ede halk taḥsīn
Yāḥud kıla ol ḥarīfe nefrīn

1264 Yāḥud bunu bir 'ivaż tutam ben
Bu ḥāle bedel ğaraż tutam ben

1265 Hīç birisin alma gel ḥayāle
Girme bu ḥayāl ile vebāle

1266 Ne fā'ide kâsd edip ne ḥod sūd
Pend oldu mücerred aşl-ı maḥsūd

1267 Yetmez mi eger olursa diḳḳat
Erbāb-ı başirete bu 'ibret

**Tımārḥāneden Hurūcu ve Vilāyete 'Azīmet
Esnāsında Zabṭiyye'yi İḥbār birle Taraf-ı
Hükümetden Men'i**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

[182a] 1268 Çün dār-ı şifāda bir iki māh
Qaldıysa eger çi ḥāh nā-ḥvāh

1269 Gitdikçe kem eyledi cününün
Fi'l eyledi kuvve-i fününün

1270 El çekdi desāyis ü ḥīleden
Sevdā eteğin bırakdı elden

- 1271 Kār içün egerçi yetdi cāna
Sevdāsını sūd edip ziyāna
- 1272 Ger kalb idi qālībı çürütdü
Darb eyledi sikkesin yürütdü
- 1273 Gördü ki işinde düşdü haqlı
Sevdāyı bırağdı aldı ‘aqlı
- 1274 Żarrında bulup menāfi‘a yol
Tedbīr-i halāsa sa‘y edip ol
- 1275 Ahvālını eyledi hikāyet
‘Arz eyledi meclise nihāyet
- 1276 Ol ‘arz ile ba‘de keşf ü tahkīk
Yol verdi halāş-ı nefse tevfiq
- 1277 Tedkīke müdaqqik idi nā-yāb
Oldu oradan daḡi rehā-yāb
- 1278 Ol hud‘a-ger ü fesāne-sāzıñ
Ol şu‘bede-kār u hokka-bāzıñ
- 1279 Fehm etmedi kimse keyd ü şeydin
Qandırdı cünūnla ‘Amr u Zeyd’in
- 1280 ‘Aql ermedi çünkü ol füsūna
Haml eyledi cümlesi cünūna
- 1281 Çün dār-ı şifādan oldu bīrūn
Oldum yüzünü görünce maḡzūn

1282 Bir şūrete yüz tutub o sarrāc
Gūyā ki kabirden olmuş iḥrāc

1283 Bir şekle girip o ḥud‘a-peymā
Ḥālīn okur āyet-i *Mesaḥnā*³⁴²

[182b] 1284 Bir hey’ete koymuş onu Allāh
Kim gördü dedi *e’ūzu billāh*

1285 Her kimse ki dostu idi cāndan
Hep eyledi kaṭ‘-ı şoḥbet ondan

1286 Tutsaydı kim ile ünse aheng
Ondan kaçır idi niçe ferseng

1287 Her cem‘ ki olurdu pā-nihāde
Ḳalırdı o yerde kendi sāde

1288 Her meclise kim şalırdı sāye
Vaḥşetlerine olurdu māye

1289 Egniñdeki ḥaṭṭ āyet āyet
Eylerdi nedāmetin ḥikāyet

1290 Rūyundeki şufret-i ḥacālet
Eyler idi kızbine delālet

1291 Bu şūret ile ḥaḳīr ü maḡbūn
Ser-geşte dolandı bir niçe gün

1292 Gördü ki taraf taraf ahālī
Fi’l-cümle işitmiş işbu ḥālī³⁴³

³⁴² “Yine dıleseḱ oldukları yerde onların mahıyetlerini deḡıştırdık de (taş gibi) artık ne ileri gıdebilirler ne de geri dönebilirlerdi.” bkz. Yāsīn 36/67.

- 1293 Bildi ki işi fenāya yetdi
Kaşd-ı sefer-i vilāyet etdi
- 1294 Bir yerdeki nāmıñ oldu bed-nām
Yegdir edesin firāra iḳdām
- 1295 Bir yerdeki ḳubḥuñ etdiñ iḫhār
Tut rāh-ı firārı durma zīnhār
- 1296 Bir yerdeki bed okundu nāmıñ
Durmaḳdan iyidir inhizāmıñ
- 1297 Mesmū‘um olunca işbu niyyet
Zabṭiyye‘ye eyledim ‘azīmet
- 1298 Dedim ki bu zāt ile bilirsiz
Keyfiyyet ü mācerāmızı siz
- [183a] 1299 Sevdā oña olmuş-idi māni‘
Bu vakte dek olmadıḳ murāfi‘
- 1300 Şimdi işi intihāya yetmiş
Sevdāsı gidip cününü bitmiş
- 1301 Hālā sizi eylerim ḥaberdār
Gitmek şadedinde ol ḥaṭā-kār
- 1302 Keyfiyyeti etmeden temīz ol
Lāyık mı çıkıp gide ṭuta yol

³⁴³ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Eyler oña rū-be-rū görenler
Nefrīn ü ḥaḳāreti bilenler

1303 ‘Azm eylese ger giderse nā-çār
Da‘vāyı siziñle eylerim kār

1304 Tenbīh ile bir bir etdim iş‘ār
Keyfiyyet-i in‘izāmın iḥbār

1305 Ol zālīm ü fitne vü hevāyī
Gūş eyledi çünkü mācerāyı

1306 Sākin iken iztırāba düşdü
Ef‘ī gibi pīç ü tāba düşdü³⁴⁴

1307 Sa‘y eyledi kim ede ‘azīmet
Men‘ eyledi koymadı ḥükümet

1308 Oldukça zamān-ı men‘i mümted
Gitdikçe telāşı oldu müşted

1309 Her nev‘-ile eyledi tekāpū
Tā kim bula derd-i men‘e dāru

1310 Her kimseye derdin etdi izhār
Yok gördü devāsı kaldı nā-çār

Keyfiyyet-i İkrārı

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

1311 Gördü ki muḥāle yetdi mümkün
Mağlūb olup iztırāba sākin

³⁴⁴ Bu beyitn üzeri çizilmiştir:

Her ḥīlesi yetdi iḥtitāma
Rübāh gibi tutuldu dāma

1312 Bakdı ki göründü sehli düşvār
Hem-şehrlerine düşdü nā-çār

[183b] 1313 Etmiş niçe gūne ilticālar
Tutmuş niçe dāmen-i recālar

1314 Düşmüş niçe türlü i 'tizāra
Tā vāsıta olalar bu kāra

1315 Kılmış der-i i 'tirāfını bāz
Bu gūne kılıp kelāma āgāz

1316 Ey şehrde hem-civār olanlar
Ey aşlımı fer'imi bilenler

1317 Her vech-ile aşlımı bilirsiz
Her bābda faşlımı bilirsiz

1318 Ger nīk ise fīnetim ü ger bed
Ger rīv ise hılkatim ü ger ded

1319 Her hālde ğayretim siziñdir
Her işde ħamiyyetim siziñdir

1320 Bir müşkile olmuşum giriftār
Hāl eylesinde 'usretim var

1321 Bir derd-i devāsıza duçārım
Kim leyl ü nehār bī-ķarārım

1322 İnkārı urur ayağıma bend
İķrārı kılar esāsımı kend

1323 Ne etmege var fırsat inkār
Ne eylemege cesaret ikrār

1324 İnkārı içinde yok selāmet
İkrārı içinde çok melāmet

1325 Her bir tarafa kılıp tekāpū
Bulmak diledim bu derde dārū

1326 Bir yerde görünmedi devāsı
Bir yerde bulunmadı şifāsı

1327 Gezdimse maḥal maḥal tutup el
Bu ‘uḡdemi kimse etmedi ḥal

1328 Sezdım eşer-i devāmı sizde
Aldım ḥaber-i şifāmı sizde

[184a] 1329 Şimdi size düşdü ihtiyācım
Zīrā eliñizdedir ‘ilācım

1330 Keyfiyyetimi bilirsiz elbet
Derdim size söylemek ne ḥācet

1331 Ḥālim size cümle dāstāndır
Mektūbum okunmadan ‘ayāndır

1332 Tekrār-ı kabīḥ kubḥ ḥod-‘ār
Çok kubḥdur ola kubḥ tekrār

1333 Demiş birisi ki ey ḥaṭā-kār
Hoşdur ola ger bu kubḥ tekrār

- 1334 Tekrār şeb oldu kaderi şubhuñ
 Tekrārı melihdir bu kubhuñ
- 1335 Tekrārına eyle sa'y ü iqdām
 Her kim şorar-ise eyle i'lām
- 1336 Bu fi'li ki işlediñ revādır
 Darbū'l-meşel olmağa sezādır³⁴⁵
- 1337 Demiş oña ey şefik-i haq-gū
 Söz haqsa da līk vaqti mi bu
- 1338 Bir iş ki ola kazā-yı mübrem
 Ondan şakınıp kaçır mı ādem
- 1339 Hīç 'aql ü irādet olsa elde
 Kendin düşürür mü böyle bende
- 1340 Olsaydı ger elde ihtiyārım
 Eyler mi idim bu kubhu kārım
- 1341 Tahrik ger etmeseydi sevdā
 Benden bu haṭā olur mu peydā³⁴⁶

³⁴⁵ Bu beyitlerin üzeri çizilmiştir:

Gerçi saña vācib oldu nefrīn
Etmek gerek āferīn ü taḥsīn

Zīrā ki bu türlü hīle vü rīv
Yok etmiş ola cihānda bir dīv

Aç mekteb-i ḥubṣi eyle tadrīs
Bundan sonra senden okur īblīs

³⁴⁶ Bu beyitlerin üzeri çizilmiştir:

Sizden bu kadar var iltimāsım
Tutmañ pederim gibi kıyāsım

- [184b] 1342 İnsân ne kadar olursa bî-dîn
Hîç cür'et edip keser mi kendin
- 1343 Lîkin nideyim rızâ Hâk'ındır
Hük-m-i kader ü kazâ Hâk'ındır
- 1344 Ta'n etme yeter beni melûl et
Luţf eyle de 'özümlü kabûl et
- 1345 Yok ben gibi kimse bu fenâda
Tut destimi olmuşum fütâde
- 1346 Üftâde-i derde rahm-kâr ol
Düşkünlere merhamet-şî'âr ol
- 1347 Nâsîñ bedini yüzüne urma
Onlarla bile oturma durma
- 1348 Zînhâr kazâyâ kılma hânde
Tâ düşmeyesin o dâma sen de
- 1349 Şimdi size ilticâyâ geldim
Hem-şehr diye ricâyâ geldim
- 1350 Kim eyleyesiz baña i'ânet
Lâyık mıdır edesiz ihânet
- 1351 Tahlîşime gayret eyleyiñ siz

Etmişler oña zunûn-ı bî-hadd
Sevdâlarını hadî'adan 'add

İsbālime himmet eyleyiñ siz

1352 Żabṭiyyeye gitmiş etmiş iş‘ār
Vā‘izle benim murāfa‘am var

1353 Da‘vāsı nedir benimle bilmem
Ġavġāsı nedir benimle bilmem

1354 Bir kimsede ger olursa sevdā
Ne söyler oña ḥükümet āyā³⁴⁷

[185a] 1355 Bi‘l-cümlesini ricāya tev‘id
Etdirmiş işin bu türlü temhīd

1356 Bu va‘d ile cümle geldi bir gün
Onlarla bile o zār ü mecnūn

1357 Keyfiyyete verdiler küşāyiş
Gide gide gösterip nümāyiş

1358 Geh pende edip sülūk ü āġāz
Geh oldular irticāya dem-sāz

1359 Kimi der idi ki bu isā‘e
Olur *fe‘aleyhi men esā‘e*³⁴⁸

1360 Kimi der idi ki dinle benden
Lāyık bu ki geçmeli geçenden

1361 Kimi der idi ki olma bed-ḥvāh

³⁴⁷ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Biñ kızb [ü] dūrüg ile o ḥayyāl
Hep onları bir bir etmiş iġfāl

³⁴⁸ “Kötülük yakan kişinin aleyhine.”

‘Ammā selef içredir ‘afā’llāh

1362 Bu şūret ile bir iki sā‘at
Baş etdi kelāmı ol cemā‘at

1363 Dedim ki qabūldür ricāñız
Her vech-ile ‘özü ü ilticāñız

1364 Bu qavl ile līk ede ikrār
Ol fi‘li ki eylemiştir inkār

1365 O lafz ile kim ola pesendim
Kesdim elim ile kendi kendim

1366 Bu şart ile hem bi-ğayr-ı hīle
Tahrīr ede dest-i haṭṭı ile

1367 Dediler oña nedir cevābıñ
Söyle bize sen de kıl ḥesābıñ

1368 Döndü dedi doğrudur ḥesābım
Yokdur bu su‘āle bir cevābım

1369 Ancaḳ bu kadar var iltimāsım
Te‘mīn ile def‘ ediñ hirāsım

1370 Hem bir de bu maḳşad-ı derūnum
İkrārıma derc edem cünūnum

[185b] 1371 Dedikde bunu o dīv-i reh-zen
Bildim ġaraḫı nedir bu fenden

1372 Çekdim özümü reh-ı ‘udūle
Yetmez bu du‘ā dedim qabūle

1373 Ve'l-hāsıl o yerde çok muhālāt
Takrīr edip niçe makālāt

1374 Sevdāsını derc içün ricālar
Bir yerden olunca irticālar

1375 Gördüm ki neticesiz hikāyet
Yokdur bu kaziyyeye nihāyet

1376 Baqđım ki cemā'at etdi ısrār
Nā-çār rızāyı eyledim kār

1377 Çün gördü rızāyı ol haṭā-kār
Ağzın açıp etdi fi'lin ikrār

1378 Dāmān-ı hayāyı eyledi şakḳ
*el-Āne fe-kālū ci'te bi'l-ḥaḳ*³⁴⁹

1379 Etdikde nuḳūd-ı sırrını ḥarc
İkrārını nāmeye kılıp derc
350

1380 Nāme yazılıp tamāma yetdi
Temhīr olunup ḥitāma yetdi

1381 Bir şūretini bu yerde taṣṭīr
Etdim ki ne gūne etdi tahrīr

³⁴⁹ “İşte şimdi doğrusunu anlattın.” bkz. el-Bakara 2/71.

³⁵⁰ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Rūyu gibi kâğızı siyāh ol
Etdikçe ederdi āh u vāh ol

Şüret-i İkrār-nāme

Bā'ış-i ikrār-nāme oldur ki

İşbu biñ iki yüz yetmiş dokuz senesi der-‘aliyyede Şaffetî Paşa Hânkâh-ı Şerîfesinde *bi-każā`i`llāhi te`ālā* başıma gelen sevdā vü cünün hasebiyle kendi kendimi boğāzımdan cerh ü [186a] yardığım hâlde ‘aqlım başımda olmadığından hem-şehrilerimizden Molla Dervîş-zāde ‘Abdullah Şāfi Efendi’ye bunu böyle yaptı diye iftirā vü bühtān etdim ise *li-`ecli`c-cinneti* kendimden haberim olmamağla każā`en o zāt dañi yüzümüzden habs ü meşā`ibe giriftār olup āhirü`l-emr ‘aqlım başıma geldikde kendim kendimi yaptığımı huzūr-ı müslimūnda bi`l-ikrār ve`l-i`tirāf mūmā ileyhi iftirā-yı mezkūrdan telhüş ol zāt dañi kader-i ilāhīye haml birle kuşūrumuzdan geçip benim ile bir gūne da`vā etmeyecegi mukāvelesiyle yedine dest-i hattımla iş bu ikrār-nāme verilmiştir.

Şuhūdü`l-Hāl

Üsküdar da Afgān Tekyesi Şeyhi Şeyh Feyzullāh Efendi
Tarikat-i ‘Aliyye-i Nakşibendiyye Meşāyihinden Kerküklü
Pazarcı Maḥmūd Cevād Efendi
Bağdād Hānedān-ı Kirāmından Muḥammed Sa`īd Efendi
Şehrizer ‘Ulemāsından Hayālī Efendi
Yine Şehrizer ‘Ulemāsından Kālender Resūl Efendi
Yine Şehrizer ‘Ulemāsından Hacı ‘Abdulkādir Efendi
Mi`yār Mü`ellifi Dāğistānī Perişān Ḥasan Efendi
Çerkes ‘Ulemā-zādelerinden Şu`ayb Efendi
Bağdād Şu`arāsından Yūsuf Mehdī Efendi
Kerkük Hānedānından ‘Abbās Efendi

[186b]

Afgān Ahālisinden Hacı İbrāhīm Efendi
Yeñi Cāmi` Mektebinde Ḥoca Ḥattāt Mehmed Rifat Efendi
Yine Kerkük Ahālīsinden Mehmed Şālih b. Maḥmūd

Kendi Akrabâlarından İlyâs Bey Nu'mân Bey-zâde
Kerkük Ahâlîsinden Kirişci Seyyid Hızır Efendi
Kerkük Şu'arâsından Mehmed Mihrî Efendi

1382 Çün nâme yazıldı etdi ikrâr
Bir şüret ile ki olmaz inkâr

1383 Hızzârdan özge başka şahid
Bir hayli murâbı u mücâhid

1384 İkrârına cümle hâzır etdik
Keyfiyyete cümle nâzır etdik

1385 Ba'z-ı şu'arâdan işbu hâle
Vâkıf olıcağ bu hoş me'âle

1386 Çün şâ'ir idiler etmeyip kazm
Keyfiyyeti bir bir etdiler nazm

**Kerkük Şu'arâ vü 'Ulemâlarından Şârih-i Bî-dil
Hayâlî Efendi'niñ Fârisiyyü'l-İbâre Nazm ü
İnşâ Eyledigi Şehâdet-nâmedir**

[Mef'ülü / mefâ'ilün / fe'ülün]

[187a] 1387 Bâ çend tenî garîb ü dil-süz
Būdīm be-kaḫve cem yekrüz

1388 Hâtır zi-cihân güsiste būdīm
V'ez ğayr du çeşm beste būdīm

1389 Hem kâse vü hem nevâl ü hem zarf
Hem kışsa vü hem kelâm ü hem harf

1390 Fâriğ zi-füşün-i hîle vü mekr

V'ez fitne-i Zeyd ü Hālid ü Bekr

- 1391 Ne ḥasret-i sīm ü genc ü gevher
Ne mihnet-i pend ü va'z ü minber
- 1392 Ne buhl ü ḥased ne keyd ü ne şeyd
Çün Hālid ü Bekr ü 'Amr u ya Zeyd
- 1393 Ne kuvvet-i ān tüvān ki zūrī
K'āzār zi mā resed be-mūrī
- 1394 Der kūşe-i şabr cümle teslīm
Nā güfte zi çend ü çün taḫsīm
- 1395 Bī-renc be-maḥzen-i ḵanā'at
Ber dāşte yek-be-yek biḍā'at
- 1396 Āsūde heme be-rūzī-i ḥvīş
H'ordīn eger kem ü eger bīş
- 1397 el-Ḳıṣṣa hadīs-i 'aşḵ yekser
Mīreft be-ḥātır u dil ü ser
- 1398 Z'ān ḵahve bedī yeki çerāḡī
Çün der zulumāt şeb-çerāḡī
- 1399 Yek mūyeş ü mülk-i Çīn serāser
Yek rūyeş mürz-i büm-i Keşmer
- 1400 Ez- 'ūd-ı 'abīr ü müşk u sünbül
V'ez lāle vü v'ez benefşe vü gül
- 1401 Ez-mūy be-farḵ müşk mībīht
V'ez ḥūy be-ruḡ gülāb mī-rīht

1402 Z'ân derd be-çeşm-i mâ heme âb
Z'ân mûy be-cism-i mâ heme tâb

[187b]1403 Būdī be-ruḥeş nıgeh mücessem
Ez bes ki fütāde būd berhem

1404 Cüz ḥarf dehan-ı ân büt-i mest
Yek nokṭa zi-leb sūḥan nemī cüst

1405 Yek nükte vü ân heme 'ibāret
Yek nokṭa vü in heme işāret

1406 Merdüm zi-ḳadeş fesāne būdī
Yek mûy hezār şāne būdī

1407 Lîkin zi cemāl-i ân perî-zād
Mâ dergam ü derd ü dīgerān şād

1408 Būdeş be men ân büt-i cefākār
Maḥşûş der ân meyān ser ü kār

1409 Yārān çü şüdend ez-in ḥaberdār
Ez-mihr-i men ü cefa-yı ân yār

1410 Güftend merā diger bes est in
In mezheb ü kîş ü rāh-ı āyīn

1411 'Ömret be ser āmed ez cüvānī
Tā çend ümīd-i zindegānī

1412 Çün mûy-ı sefīd şüd nümūdār
Ber merg beyāyedet ser ü kār

- 1413 Dūrest zi rāh-ı serfirāzī
Pīrāne serī vü beççe-bāzī
- 1414 Güftem ne ‘am īn naşīhat ü pend
Der çāst velī ber-i hıred-mend
- 1415 Der pūte-i ‘aşk rüy-ı dilber
Efrūhten ü dil ü ten ü ser
- 1416 Yā ez pey-i pāre vü zer ü sīm
Rū-zerdī vü derd-i haclet ü bīm
- 1417 Ender ser ü kār-ı ān haṭ u hāl
Cān bāhten-i ibā ser ü bāl
- 1418 Yāhud pey-i māl ü mülk ü esbāb
Sergeşte çü sāyilān be-her-bāb
- [188a]** 1419 Hātır zi-ğubār-ı ğayr reften
Tā sīm berī be-bür giriften
- 1420 Yāhud dil ü sīne pāre pāre
Ez-rāh-ı huşul-ı sīm ü pāre
- 1421 Ez āteş-i ‘aşk-ı ān cefa-cū
Cān dāden ü yek cihān du ‘ā-gū
- 1422 Bā ber ser-i īn cihan-ı murdār
Ḥod-geşten ü dīgerān ḥatākār
- 1423 Mā zīn sülḥen ü cevāb nāgāh
Āmed be güvāhem ez yekī rāh

- 1424 Der-pehlū-yi mā resīd ü benşest
Hâtır zi-ğubār-ı kizb-i hōd şüst
- 1425 Güft ez-ser-i şıdk ey cemā‘at
Āgāh şevīd ez-īn şehādet
- 1426 Ez-rāh-ı Hudā vü ez ser-i dīn
Yekser be nehīd gūş ber īn
- 1427 K’an āteş-i fitne pīş ezīn būd
Kū dāmen haşr gīrdeş dūd
- 1428 Ez-dāmen-i mekr-i men ber efrūht
Çün şu‘le keşīd rīş-i men sūht
- 1429 Dāmī ki pey-i diger nihādem
Ez-cehl i hōdem derū fütadem
- 1430 Tīgī ki zi-hırş-ı āb dādem
Sūhān-ı ğaraż berū nihādem
- 1431 Ez-pūst ‘ivaz neyāmiş kerdem
V’āngāh bedest kīn sipürdem
- 1432 Tā hūn-ı kesī be-rīzem ez-vey
Nā’il şevem ü be-māl ü her şey
- 1433 Çün tīz şūd ez-derūn-i delķam
Ber cüst birūn bürīd hālķam
- 1434 Ān tīg-i hadī‘a rā nehüftem
Ber h‘vīş tapīdem ü begüftem

- [188b] 1435 Hā Şāfī Efendī kerd īn kār
Ez-kizb ü dürüg kerdem īn kār
- 1436 Eknūn be-Ĥudā-yī Ĥayy-ı Muṭlaḳ
Dānā vü ḥabīr-i bāṭıl u ḥaḳ
- 1437 Ānhā heme iftirā güzīdem
Men ḥod ser-i ḥod be-ḥod bürīdem
- 1438 Ender meḥek-i yaḳīn hemīn merd
Sāfest çü sīm bī-ḡış gerd
- 1439 Her kes zi-ḥased şevēd cefā-cū
Ĥūn-ı bed-i ū be-gerden-i ū
- 1440 Güftem be berāderān pesāngāh
Geştīd ezīn fesāne āgāh
- 1441 Dīdend tamām her çe dīdend
Ān mekr ü füsūn heme şenīdend
- 1442 Ḥaḳḳest kenūn zi-beççe-bāzī
Yā bem zi-du kevn serfirāzī
- 1443 Begzer be Ĥudāy ḥod Ḥayālī
Cüz ‘aşḳ ez-īn cihān ḥālī
- 1444 Raḥmet zi-Ĥudā be-mā serāser
Ber-Şāfī vü Ĥācī vü Ḳalender
- 1445 Ber Mihrī vü Şeyḫ Cevād ü ‘Abbās
Ber her ki sa‘īd bāşed ez nās

**Yine Kerkük Şu‘arāsından Resûl Kalendar
Efendi’nin Fârisiyyü’l-‘İbâre Nazm ü İnşâ
Eylediği Şehâdet-nâmedir**

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

- 1446 Bâ çend tenî nişeste bûdîm
Der hem dil ü dîde beste bûdîm
- 1447 Her yek suhanî girifte der pîş
Mî-güft be-vefk-i dāniş-i hîş
- 1448 Ez-vākı‘a-i ġarîb ü nā-yāb
V’ez bü’l-‘acebî yekî derîn bāb
- 1449 Güftā ki ezîn ġarîbter hîç
Nebved be-cihān-ı pîç der pîç
- [189a]** 1450 Mensûh şûdend kavmekî dūn
Çün hırs u henāzîr est ü maymūn
- 1451 Hâtm-ı sūhan-ı heme derîn bûd
Kînest derîn zemāne nābûd
- 1452 Nāġāh yekî der-āmed ez dūr
Şekleş ki zi-dīv u cinn bedter
- 1453 Ān hey’et ü şekl-i nā be-zîbā
Mensûh hemî şudest gūyā
- 1454 Bārîk ü naḥîf geşte ez ten
Dū çeşm be-sān-ı çeşm-i sūzen
- 1455 Ber saṭṭ-ı ruḥāneş ḥaṭṭ-ı bînî

Şad ٲa'ne zedī be-ḥaṭṭ-ı çīnī

1456 Ān heykel ü mācerā çü dīdīm
Ber kudret-i Haḳ kemī resīdīm

1457 Ū rā neşināḥtīm zi-evvel
İn 'ukde be-dīl şūd u neşūd hal

1458 Çün nīk nazar be-rūş uftād
Dīdīm ki vā'izest ü cellād

1459 Güftīm çe şūd tu rā ki zīnsān
Ber şūret-ı cinnī vü ne insān

1460 Hengāme çü dīd kışşe bişnīd
Güftā ki zi-hāl-i men mepürsīd

1461 Zīrā ser-i ḥod be-ḥod bürīdem
Zān mihnet ü renchā keşīdem

1462 Dām ez pey-i dīgerī nehādem
Bilāḥare ḥod derū fütādem

1463 Ān gezlek ü ḥün-ı fitne ālūd
Ber Şāfī Efendi iftirā būd

1464 Bigrifte be pīş-i rāh-ı nār est
Ez-māst bemā her ānçe ber ḥāst

1465 Her kes ki reved be-rāh-ı nā haḳ
İn gūne sizāş bāyed elyaḳ

[189b] 1466 Ez-Ḳādir-i zü'l-Celāl-i Muṭlaḳ
İn est sezā-yı nā haḳ el-haḳ

- 1467 Īn gūne cezā dehed Ĥudāvend
Tā ĩn ki be-dīgerān şevem pend
- 1468 Bāşīd güvāh ez men eknūn
Ĥod kerde be-ĥod sitem çü Mecnūn
- 1469 Çün dīde şūd ĩn çünĭn ġarāyib
Güftīm ki a‘cabu’l-‘acāyib
- 1470 Ber mā çü zuhūr kerd ĩnhā
Lā ĥavle künān şūdīm gūyā
- 1471 Īn est ki Ĥaḡ be-mā nişān dād
Tā geşte zi-bend-i fikret āzād
- 1472 Sübhāneke Ḳādirā Tüvānā
Hestī tu be-ĥaḡ-ı küll-i eşyā
- 1473 Mā nīz Ḳalenderā Şehādet
Gūyīm çünān ki hest ‘ādet

**Yine Kerkük ‘Ulemālarından Hācī ‘Abdülḳādir
Efendi’nin Naẓm Eylediġi Şehādet-nāmedir**

[Mef‘ūlü / mefā‘ilün / fe‘ūlün]

- 1474 Çendī zi-berāderān-ı yek-dil
Bī-ĥār-ı ta‘alluḡāt çün gül
- 1475 Der rehğüzerī be-hem resīdīm
Der gūşe-i ḳahveī ĥarīdīm
- 1476 Ez-şādī-i ‘ayş dīd vādīd

Ān külbe çü lālezār gerdīd

1477 Çün gonça vü gül geh-i tekellüm
İn ḥande nümūd u ān tebessüm

1478 Nāgāh sipihr-i ḥār-perver
Āvīht be-bāḡ kelle-i ḥar

1479 Bā seyyidī Vā'iz-i ḥaṭākār
Āmed binişest güft zīnhār

1480 Ey Şāfī-i pāk ez men ü mā
Kerdīm günāh 'afv fermā

[190a] 1481 Germī şūd ü ruḥ nümūd sermā
Ne cāme be-ber ne keş ber pā

1482 Ger nengerī ber men-i bed-āyīn
Raḥm ār be beççegān-ı miskīn

1483 Dārend hemişe dīde der rāh
Bārend sirişk mī-keşend āh

1484 Seyyid be-şefā'at ez sūy ber ḥast
Hengāme-i i 'tizār ārāst

1485 Rāhest derāz u dūr der pīş
Ū dest-tehīst bende dervīş

1486 Ne vech-i kefāf istiḳāmet
Ne berg-i sefer ne istiṭā'at

1487 Būdend ḥulāşa der reh-i keyd
İn Ḥāriş u ān dīger Ebū Zeyd

- 1488 Pes Şāfī be-güft ey siyeh-rū
Ey naḥs u ḥabīs nef̄s ü bed-ḥū
- 1489 Evḳāt güzeşte kışsa efzūd
Cüz şıdḳ-ı tu-rā nemī-dehed sūd
- 1490 İkrār be-kün be-iftirāyet
Tā ız̄n be-ḥāhem ez berāyet
- 1491 Güftār yekīst nīst pencāh
İnest merām u kışsa kūtāh
- 1492 Vā'ız̄ ḳadarī be-fikret üftād
Gerdīd besī ḥarāb u ābād
- 1493 Bisyār be-tāht esb ü fīleş
Cüz māt nemānd ḳāl ü ḳīleş
- 1494 Efkend ḥayā derīd 'işmet
Āheste be-güft ey cemā'at
- 1495 Nebved şeb-i ḥīle yār ḥūrşīd
Ber güfte-i men güvāh bāşīd
- 1496 Men gerden-i ḥod be-ḥod burīdem
Men perde-i ḥod be-ḥod derīdem
- [190b]** 1497 Dāmī ki be-dest-i ḥod nihādem
Der vey be-du pāy-ı ḥod fütādem
- 1498 Kendīm be-rāh-ı dīgerān çāh
Efkend ḳazā merā der ān çāh

1499 Tîg ez pey-i dîgerî keşîdîm
Ber geşt ü ser-i hodem bürîdîm

1500 Çün sayd-ı hîyel neşûd be-şahrâ
Ez-kahr fûrû şüdem be-deryâ

1501 Zāncā du se gavṭa bāz ḥurdem
Ey kāş bemberdümî nemürdem

1502 Ānān ki be-ḥ'āndī Bāyezīd'em
Eknūn şümürend bā Yezīd'em³⁵¹

1503 Zīnhār ḥazer kūnīd ez rīv
Ger ḥod melik est mī-şevēd dīv

1504 Pes nāme nüvişt mihr gerdīd
Ṭūmār-ı birāderān neverdīd

1505 Īn ṭurfe ḥikāyetist binger
Zīnhār be-sūy-ı hırş menger

**Bağdād Şu'arāsından Yūsuf Mehdī Efendī'niñ
'Arabiyyü'l-'İbāre Silk-i Nazma Keşide Etdigi
Şehādet-nāmedir**

[Müstef'ılün / fā'ilün / müstef'ılün]³⁵²

1506 Yā şāhi lā-terceī nef'an ve lā-ḍararā

³⁵¹ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Güyend bemürd şāf-ı rahmet
Ber vā'iz-i bed hezār la'net

³⁵² Bahr-i basit vezninin çeşitli kalıpları kullanılmıştır.

Mine'z-zamāni ve lā-naşran ve lā-zaferā

1507 Fe-kem ğaristü ve zannī ħüsnü menbitihi
Fe-ĥābe lī ğarsün mā emeltuhu şemerā

1508 Kem-cültü eṭlubu zā-vüdd ve zā-şıķa
Fe-mā vecedtū lehu 'aynen ve lā-eşerā

1509 Lā-terkenne ilā ĥulüvvü'l-lisāni ve lā
Men fī't-tükā emruhu ķad şā'a ve'şteherā

[191a] 1510 Ḥattā tücerribuhu ĥaķķan ve ta'rifuhu şıdkā
Ve teşrab minhu'ş-şafve ve'l-kederā

1511 Fe-rubbe müştehirīn bi'l-va'zi müttesim
Lākinne ef'ālehu elf'ālū men keferā

1512 Tünebbi'üke vāki'atün fī 'aşrinā veķa'at
Lillāhi ĥādişetün ebbedet lene'l-'iberā

1513 Fe-lā semi'tü ve lā 'aynī ra'et racülā
Tecāveze'l-baġye ĥattā nefsehu neĥarā

1514 Yürīdü fī-bāġyihi zulme'l-'ibād fe-lā
Nālet yedāhu siva'l-ĥizlāni ve'd-ĥararā

1515 Yā ĥāfire'l-bi'ri maġrūran bi-ĥifretihi
Fī'l-bi'ri lā-yürtemā ille'llezī ĥaferā

1516 Lā-tazlemne izā mā künte muķtedirā
Fe'z-zulmü şāĥibuhu len-yebļaġa'l-vaṭarā

1517 İnne'l-fetā lev raķķa evce's-semā'i ve in
Nāle'l-me'ālī 'alā len-yaġlibe'l-ķaderā

- 1518 Lākin men ‘amiyet minhu başiretühü
Lā-zāle fi’l-le’imi ve’l-bühtāni müttezerā
- 1519 Yā tālibe’n-nuṣṣi ve’l-irṣādi min ṣiqa
Ḥuẓi’s-semīne ve ḥalli’l-ḡesse muḥtaṣarā
- 1520 Femā-kaẓıya’llāhu mehmā kāne fe’ḳbilhu
Küllü’l-umūri lehū fe’l-yaḳẓī mā emerā
- 1521 Ve-‘āmilü’ş-şabri fī hāẓa’z-zamān fe-kem
Min-şābirinā lehā min ba’di mā şaberā
- 1522 Ve’lḳi’l-bu’ūse bi-be’sin ḡayra mükteriş
Ve kūn ‘aleyhā bi-be’si’llāhi muntaṣırā
- 1523 ‘Abden lā lehu leke’l-‘ulyā muḡtenimā
‘Aleyke fīmā cerā izā kunte muṣṭabirā
- 1524 Lā-ẓayra fe’nẓur ilā necmi’s-semā’i nerā
Lā-ya’teri’l-kesfe illā’ş-şemse ve’l-ḳamerā

[191b] **Dāḡistān ‘Ulemālarından Mü’ellif-i Mi’yār
Ḥasan Perişān Efendi’nin Fārisīyyü’l-‘İbāre
Nazm Eyledigi Şehādet-nāmedir**

[Mef‘ülü / mefā’ilün / fe‘ülün]

- 1525 Çün defter-i dil ḥesāb pāk est
Ez-şahne diger merā çi bāk est
- 1526 Ez men şinevīd ey refīḳān
Ey mūnis ü hemdem ü şefīḳān

- 1527 Men bûdem ü dil esîr dâ'im
Şeb rûz be-ḥarf u şavt kâ'im
- 1528 Âmâl-i vücûd-ı ḥod nüviştem
Ez bûd nebûd-ı ḥod güzeştem
- 1529 Mi'yâr nümûdem 'aql ü cân râ
İhsâs nümûdem in u ân râ
- 1530 Mikyâs-ı havâs-ı ḥod nümûdem
Der perde her ânçe bud şünûdem
- 1531 Der naḡş-ı 'acâyibî 'avâlim
Seyyâr be-nuḡte çün ḡalâyim
- 1532 Aḡlâm-ı şıfat vücûd-ı eşḡaş
Mânend-i nuḡuş rû-yi kerbâs
- 1533 Her yek be-şıfat be-nev'-i âdem
Hergiz nezede be-âdemî dem
- 1534 Der şûret-i âdemî serâser
Der ma'nî çün diraḡt-ı bî-ber
- 1535 Ḳaḡtû'r-recül ey edeb şinâsân
Mânâ ki nemânde est insân
- 1536 Ḥaşâ ki zi-ḥod rızâ niyem men
Der mes'le-i cefâ niyem men
- 1537 İzḡâr-ı şıfât u şun'-ı aḡlâḡ
Bünyân-ı zuḡûr-ı cüft-ı bâ ṡâḡ
- 1538 Ya'nî ki be-ẓıd zuḡûr-ı ẓıddân

İn kâ‘ide der cihân be-nādân

- [192a] 1539 Bel zıd be-meşel der delâlet
İn est mişâl-i şems hâlet
- 1540 Envâr-ı me‘ârif ü me‘ânî
Mazhar be-cemâl-i cāvidānî
- 1541 Cinnîst ma‘nevî zi bûdeş
Der şûret-i âdemî vücûdeş
- 1542 Ya‘nî be-vücûd âyetullâh
Der zâhir ü bâtın ‘abdullâh
- 1543 Hoş zât laţife gûy kâdir
Nâdir be-nükât h‘îş nâdir
- 1544 Teslîm be-vâridât-ı ğaybî
Tâ kerde be-mühkemât-ı reybî
- 1545 Dem der zede der rızâ-yı Sübhân
Dâde be-қаза-yı Hақ ser ü cân
- 1546 Teslîm ü rızâ libâs kerde
Der mezheb-i hod esâs kerde
- 1547 Muţlak zi-vücûd-ı hod güzeşte
Der râh-ı fenâ fenâ nişeste
- 1548 Nâgâh қаза-yı nâgehânî
Bügşâd çü ejdehâ dehânî
- 1549 Tâ cümle fûrû bered vücûdeş
Zâhir şevêd ‘aşk bezl-i vücûdeş

- 1550 Ān būd ki yek herīf ü bed zāt
Töhmet benhād ber nikū zāt
- 1551 Bā hem būdend her dū yek cā
Bī hem būdend her dū ān cā
- 1552 Her sâ‘at ü her daḳīka her rûz
În ‘abd-ı Hüdâ der âteş ü sūz
- 1553 Zîrâ ki nebūd yek dem ârām
Ez-nîş ü zebân-ı ān leb ü kām
- 1554 Her zehr ki ez dehân fütādī
Ender ‘ıvaşaş şeker nihādī
- [192b]** 1555 Her ḳavl-i şaḳīl ü zîşt güftī
Vîn der be-dileş güher be-süftī
- 1556 Her türş nigeḥ ki ü nümūdī
Vîn şehd-i mezāk der füzūdī
- 1557 Her geh ki be buğz der nişestī
Vîn der şulḥaş kemer be-bestī
- 1558 el-Ḳıssa yek ez-hezâr mezkûr
Nâ güfte be hemrehân-ı meşhûr
- 1559 Zîrâ ki negüft mâcerâ râ
Aḥvâl-i mu‘âmelât ü râ
- 1560 Çün būd be-mesned-i rızâ şād
Teslīm şüde be-dād u bī-dād

- 1561 Ān zālīm ü bed fi‘āl ü bed ḥvāh
Ber mūcib kīneeş şebāngāh
- 1562 Ḥod ḥalk-ı ḥodeş burīd der şeb
Be-güşād be-iftirā-yı vey leb
- 1563 K’ın kātīl-i cānem ez-ḳadīm est
Ne dūst ki dūşmen-i ‘azīm est
- 1564 Fī’l-cümle ḳadem be-ḥabs binhād
Zāhir be-ḡam ez derūn-i ḥod şād
- 1565 Būdem be-irāde-i muḥibbān
Meşḡul-i cevāb-ı protestān
- 1566 Her nūkte ki cest ez-dehānem
Ū būd muşaddıḳ-ı beyānem
- 1567 Zīra ki enīs ü maḥremem būd
Hem yār-ı ‘azīz ü hemdemem būd
- 1568 Tā ki ḥaberem şūd ez-cefāyeş
V’ez āmedeneş be-ser ḳazāyeş
- 1569 Reftem be peyeş be bāb-ı zindān
Tā Yūsuf-ı ḥod be-bīnem ey cān
- 1570 Çün ḥālet-i ḥabs-i dūst dīdem
Dīdem ki her ānçı ūst dīdem
- [193a] 1571 Ān zālīm-i bed güher ki çün dīd
İn kār nemī-reved be-temhīd

- 1572 Bigrift tarīk-i rāh-ı sevdā
Endāht hīştēn be-deryā
- 1573 Ān dūst-ı vefā şî'ār-ı ān yār
Ez-ḥabs ḥalāş şūd bedīn kār
- 1574 Ān ḥalk bürīde ān denī zāt
Taḥḫīk 'alā rū'ūsî'l-işhād
- 1575 Der dād be-cerḥ-i ḥod şehādet
Īn fi'l-i menest bī-irādet
- 1576 Īn kışsa ki şānīyeş nebūde
Hem evvel ü āḥireş nebūde
- 1577 Īn naql ki hīç kes nedīde
Şābit gerdīd ber cerīde
- 1578 Mesmū'-ı cihān şūd īn ḥikāyet
Kerdend ber ān ḥabīs la'net

- 1579 Bes kūn zi neviştēn ey perīşān
Şükrī be-kūn ez-ḥalāş-ı īşān

**Kerkük Şu'arāsından Mehmed Mihrī Efendi'nin
Şehādet-nāmesidir**

[Mef'ülü / mefā'ilün / fe'ülün]

- 1580 Rūzī seg-i nefis kerd īmā
Ber men pey-i cem'-i māl-i dünyā
- 1581 Güfemeş ḥabīs-i bī diyānet

Sermāye-i hīle vü hıyānet

- 1582 Rev ez-men-i hāste dest berdār
Mā rā tu meküş be-vehm ber dār
- 1583 Binişīn begüyemet yekī pend
Ger gūş künī tu bāşī hursend
- 1584 Der devlet-i pāy-ı taht-ı İslām
Binşeste būdīm şād u hoşkām
- 1585 Hācī Hayālī vü Kālander
Āfāk-ı behişt būd yekser
- [193b] 1586 Liken heme çün hubāb hālī
Der baħr-ı hayāl bā-Hayālī
- 1587 Ān şāriħ-i bī-dil ü ma‘ānī
Tezyīn deh-i şī‘r nüktedānī
- 1588 Fārīg zi-bed ü zi-nīk-i gerdūn
Der n‘at-ı Nebī ħamd-i bī-çün
- 1589 Nāgāh pedīd şūd pelīdī
Benmūd zi-devr çün yezīdī
- 1590 Çün nīk berū nigāh kerdem
Ez-nām u nişāneş pey be-bürdem
- 1591 Vā‘iz būdī ānki der zamāne
Ez-fitne-gerīş şād fesāne
- 1592 V‘ez āteş ü şevk pare vü zer
Hākister-i hānhāş ber ser

- 1593 Der ahve niest ez ber-i m
Efsane-i hi kerd m
- 1594 Ez-r-yi haclet  gam u hemm
zhr nmd emr-i mbhem
- 1595 B vaz- blend gfte ey hlk
B dest-i hdem brdiem hlk
- 1596 gh evd ez men n dem
Ez-hle be-rhtem hemn dem
- 1597 Ez-rh- Hd gvh bd
Nefsem be-men n hyel terd
- 1598 f ki nebd ez-n hberdr
fst  ism-i hd dern kr
- 1599 Ez-br- gra kedem n derd
Der p- hv u avm r zerd
- [194a]** 1600 Her kes pey-i nefsi- m gred
d bved hemm  gam u derd
- 1601 Bes rh- bed gzdem men
Bedter zi-gra neddeem men
- 1602 Her kes zi-gra biyd hrsend
nest cezye ez-Hdvend
- 1603 Mihr eb  rz n du kn
Y Rab zi-gra mer reh kn

- 1604 Çün eyledi fi'l-i sū'un ikrār
Ketm eylemiş iken ol siyeh-kār
- 1605 Derc eyledi nāme içre hālın
Hattı ile cümle kıl ü kālın
- 1606 Çok kimse dedi ki kıl irā'e
Zabıyye'ye tā bula isā'e
- 1607 Etdikleri töhmetin cezāsın
Çeksin hele ifk ü iftirāsın
- 1608 Hem terbiyelensin işbu bed-hū
Hem 'ibret-i hāş u 'ām ola bu
- 1609 Tā eylesin ola bu 'ibret
Bir gayrısı böyle fi'le cür'et
- 1610 Bir böyle harīf ü münkir-i haḳ
Şāyeste durur cezāya el-haḳ
- 1611 Dedim ki cenāb-ı Haḳ belāsın
Elbette verir çeker cezāsın
- 1612 Haḳ verse cezāsını güzeldir
Ḳahhār u Ḳavī vü lem-yezeldir
- 1613 Hiç var mı bunuñ gibi cezā-hūb
Kim ola iki cihānda maḥbūb
- 1614 Yetmez mi oña bu intikāmı

Bed söylene her maḥalde nāmı³⁵³

[194b] 1615 Yok ğayrı cezā vü intikāmı
Kāfīdir oña cezā bu nāmı

1616 Çok lutf-ı ‘azīmdir Ḥudā’dan
Kırtardı beni bu iftirādan

1617 Şāfī yeter eyle ḥālī tafşıl
Ḥatm eyle sözü çok etme tatvıl

Tetimme

[Mef‘ülü / mefā‘ilün / fe‘ülün]

1618 Ey nāzır olan bu ḥasb-i ḥāle
Vey vākıf olan bu hoş me’āle

1619 Ger kışşadan aldın ise hisşe
Benden saña penddir bu kışşa

1620 Bir kimseyi bildiñ iftirā-kār
Onuñla muḥabbet etme zīnhār

1621 Bir kimse ki meylede nifāka
Onuñ ile düşme ittifāka

1622 Lutf ile baķınma fitne-kāra

³⁵³Bu beyitlerin üzleri çizilmiştir:

Evlādına ta‘ne eylesinler
Bu müfterī-zādedir desinler

Tā nesl be nesl olunca ol yād
Hep müfterī-zādeler ola ad

Tā kat‘ola nesl ü ism ü resmi
Nefrīn ile yād olunsun ismi

Tā düşmeyesin ğam u fikāra

1623 Kezzāb ile doğruluk haṭādır
Doğrulara işleri cefādır

1624 Erbāb-ı ḥasedden eyle nefret
Kim ādemi öldürür o ‘illet

1625 Zālamlere merḥametle bakma
Her gördüğüne şu gibi aḳma

1626 Gel etme ḥasīs ile muḥabbet
Her fi‘li o mürtekibdir elbet³⁵⁴

1627 Erbāb-ı riḳāyı şeyḫ şanma
Tesbīḥ ü ridāsına inanma

[195a] 1628 Yoḳ cerrden özge onda mezḥeb
Tesbīḥ ü ridāsı ḥiledir hep

1629 Beyhūde zimām-ı iḥtiyārı
Teslīm edip alma cehl ü ‘ārı

1630 Bir kimse ki kendi ola maḡrūḳ
Maḡrūḳu ḥalāş eder mi maḡrūḳ

1631 Bir kimse ki kendi ola a‘mā
A‘māya delīl olur mu a‘mā

³⁵⁴ Bu beytin üzeri çizilmiştir:

Kīn ehline kılma raḥm ü şefḳat
Ġāfil olup etme fevt-i firşat

- 1632 Zann eyleme münkir-i tarīkim
Bel nāşih-i müşfik ü şefikim
- 1633 Vehm etme diyem ki şeyh nābūd
Elbet görünür olursa mevcūd
- 1634 Hāşā bu tarīke sālīk olmam
Peymā-yı reh-i mehālik olmam
- 1635 Her çend ki şeyh yok degildir
Lakin bu kadar da çok degildir
- 1636 Ol kimseye nām-ı şeyh lāyık
Kim ola şerī'at içre fā'ik
- 1637 Gör kim ne güzel buyurmuş ol pīr
Bu mebhāşi meşnevīde takrīr

Mebhās

- 1638 Çün besī İblīsī ādem-rūy hest
Pes be-her destī neşāyed dād dest
- 1639 Zānki şayyād āverd bang-ı şafīr
Tā firībed murğ rā ān murğ-gīr
- 1640 Bişneved ān murğ bāng-i cins-i hūş
Ez-hevā āyed bīyābed dām u nīş
- 1641 Harf-i dervīşān bedüzded merd-i dūn
Tā be-hvāhed ber selīmī zān fūsūn
- 1642 Kār-ı merdān rūvşenī vü germīst
Kār-ı dūnān hīle vü bī şermīst

[195b] 1643 Şîr peşmiñ ez-berāy-ı ked künend
Bū Müslim rā laḳab-ı Ahmed künend

1644 Bū Müslim rā laḳab kezzāb mând
Mer Muḥammed rā ulü'l-elbāb mând

Hâtime

[Mef'ulü / mefā'ilün / fe'ülün]

1645 Sākî ḳadehin pür ola dā'im
Mīnā-yı meyiñ hemîşe ḳā'im

1646 Tā devr ede işbu heft ecrām
Luṭfuñ mey ola 'ināyetiñ cām

1647 Meyḥāneleriñ ola küşāde
Tā var sebūlarıñda bāde

1648 Cārī ola çeşme gibi rāhıñ
Boş ḳalmaya gerden-i şürāhıñ

1649 Düşdükçe ayaḡa dürd-i bāde
Üftādeleriñ ola ziyāde

1650 Mey-ḥvārelar okudukça nāmıñ
Devr eyleye eller üzre cāmıñ

1651 Tîḡ ile ser-i ḥumuñ ḳaşınsın
Düş üzre sebūlarıñ ṭaşınsın

1652 Oldukça ḳadeh-keşān ḥarābıñ
Efzūn ola neş'e-i şarābıñ

- 1653 Geldikçe meyiñ hum içre cūşa
Mestānelerin geŀe hurūşa
- 1654 Kıldıkça ney ü rebāb-ı efgān
‘Arşa çıka hā-yı hū-yı mestān
- 1655 Döktükçe piyāle içre rāhı
Bī-kaḥkaḥa dökmesin şurāḥı
- 1656 Aldıkça ele piyāle rindān
Nūş etmeye olmayınca ḥandān
- [196a]** 1657 Tanbūr-veş ingleye rebābıñ
Kaḥ ağlaya şışe-veş kebābıñ
- 1658 Şūfi ola ḥādīm-i çerāğıñ
Būs eyleye zāhidān ayağıñ
- 1659 Cem‘iyyetiñ olmasın perīşān
Tā var meyiñde neş’e-i cān
- 1660 Var ola hemāre ḥüsn ü ānıñ
Sebz olmaya şaḥn-ı gülsitānıñ
- 1661 Bedr olmaya dā’imā hilalin
Yetmeye zevāle māḥ-ı ḥilālīñ
- 1662 Etdiñ beni çünkü mest ü ser-şār
Gūş etmeyesin şadā-yı hüşyār
- 1663 Kıldıñ beni çünkü böyle pūr-şūr
Şūrīdeden olmaya yüzüñ dūr

- 1664 Çün tutduñ elem fütâdelikde
Dâ'im ıalasın bu sâdelikde
- 1665 Çün luřfuñu benden etmediñ kem
Her dem olasın cihânde hürrem
- 1666 Hakkımda bu luşf u iltifâtın
Bunca kerem ü muhasseñâtın
- 1667 Şükrünü edâda 'âcizim ben
'Aczim saña âşikâr u rüşen
- 1668 Tımar-ı kuşûrum etmege tayy
Yok 'aczen özge elde bir şey
- 1669 Çün mu'terif-i kuşûrum ey cân
Sen de beni eyle 'afva şâyân
- 1670 Sensin bu hakîre nuşk-bahşâ
Ta'lim-i funûn-i nazm ü inşâ
- 1671 Ger himmetiñ olmasaydı rehber
Bu nazma çekilmez idi mişar
- 1672 Luřfuñ eger olmasaydı yârim
Encâma yeter mi hiç kârim
- [196b]** 1673 Şunduñ baña kâse kâse bâde
Luřfuñla bıraķmadıñ fütâde
- 1674 Hem hâmemi hem beni kılıp mest
Ma'dûm iken eylediñ beni hest

1675 Kārım yetiren ھیtāma sensin
Nāmēm bitiren tamāma sensin

1676 Mest eylemeseydi hāmemi mey
Tārīhin eder mi idi hīç tayy

1677 Mest idi çü yazdı bunu hāme
Bağ sākī tamāma yetdi nāme
"مست ایدي چو یازدی بونی خامه"
(1863-64/1280) باق ساقی تمامه یتدی نامه"

Temmeti'l-kitābu bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb ketebuhu
'Abdullāh Şāfī kād ferağa'l-ferāgu fī seneti ihdā ve şemānīn
min ba'de'l-mi'eteyn ve elf fī beldeti'l-Koştāntīniyye

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, Hariciye Metubi Kalemi, No. 96, Gömlek No. 48.

BOA, Kamil Kepeci Defter, No. 6290.

BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, No. 16, Gömlek No. 55.

BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, No. 16, Gömlek No. 55.

BOA, Meclis-i Vala Evrakı, No. 97, Gömlek No. 73.

BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair, No. 370, Gömlek No. 21

BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair, No. 371, Gömlek No. 62

BOA, Sadaret Mektubi Nezaret ve Devair, No. 374, Gömlek No. 24

BOA, Şura-yı Devlet , No. 928, Gömlek No. 51.

BOA, Şura-yı Devlet, No. 928, Gömlek No. 51.

BOA, Şura-yı Devlet, No. 967, Gömlek No. 6.

BOA, Topkapı Müzesi Arşivi Evrakı, No. 1302, Gömlek No. 70.

Yazma Eserler

Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Mesnevî Şerhi*. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177-001, v. 6a-10a.

Bîdil, Mirza Abdülkadir, *Divan*. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 2402A-001, v. 2a-41a.

- Muhyiddin Efendi, Ahmed. *Tomar-ı Tekâyâ*. İstanbul Tophane Kadiri Asitanesi Özel Koleksiyonu, v. 34b.
- Nedim, Mahmud Paşa. *Hasb-i Hâl*. Millet Kütüphanesi Ali Emiri-Manzum, 1216, v. 1b-15b.
- Sâbir, Molla Muhammedoğlu. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi 12177-002, v. 124a-b.
- Sâfi, Abdllah. *Lügât-ı Türkiyye*.
- Sâfi, Abdullah. *Divan*. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177-002, v. 6a-133a.
- Sâfi, Abdullah. *Divan*. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A-003, v. 52a-54b.
- Sâfi, Abdullah. *Fevaid*. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A-002, v. 43a-49a,55a.
- Sâfi, Abdullah. *İftirâ-nâme*. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177-004, v. 134b-199b.
- Sâfi, Abdullah. *İftirâ-nâme*. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A-005, v. 42a-b, 48b, 49b-51b, 84a-121b.
- Sâfi, Abdullah. *Kıstâs-ı Müstakîm*. Bağdat Kültürel Miras ve Eserler Genel Merkezi Kütüphanesi, 12177-003, v. 103a-11b.
- Sâfi, Abdullah. *Terceme-i Hüsn ü Dil*. İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, 2402A-004, 69a-83b

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Alı, Ebak Sabah. “Kerkük’te İctimai Hayat-Folklor Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. 2019.
- Alman Mavileri, 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, haz. İrfan Dağdelen, İrfan. Haz. “Alman Mavileri.” 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları. İstanbul: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, 2006.
- Ayan, Hüseyin. “Celîlî’nin Hecr-nâmesi.” *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, s.14 (1986): 155-72.
- Basrî, Mîr. *A’lâmü’l-Edeb fî’l-Irâki’l-Hadîs*. Şabat: Dârü’l-Hikme, 1994.
- Bilge, Müfit. “15. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Osmanlı Topraklarından Güney Kafkasya’ya Kervan Ticareti.” *Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devirleri Ve Münasebetleri: Toplum ve Ekonomi*, ed. Alaattin Aköz...[ve öte.] Palet Yayınları, 2018.

- Bosnalı İntizâmî. *Tuhfetü'l-İhvân*. Haz. Cihan Okuyucu, Sadık Yazar İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Can, Lale. "Connecting People: A Central Asian Sufi network in turn-of-the-century Istanbul." *Modern Asian Studies*, c. XXXXVI, s. 2 (2012): 288-89.
- Coşkun, Serdaroğlu Vildan. *Zaifi'nin Sergüzeştname'si*. İstanbul: İSAM, 2013.
- Çağrı, Mustafa. "Vatan", *DİA*. c.42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirayak, Betül. "Sergüzeşt-nâme-i Zihnî." Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, 1997.
- Dirvari, Genç. "Abdülvâsî el-Alefi'nin Kudsi Hadislere Dair Eseri -Tahric ve Değerlendirme." Yüksek Lisans Tezi. Selçuklu Üniversitesi. 2010.
- Durmuş, İsmail ve Ergin, Ali Şakir. "Zeynüddin İbnü'l-Verdi." *DİA*. c.21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- el-Azzâvî, Abbâs. "Abdullah Sâfi." *Târîhu'l-İrâk beyne İhtilâleyin*. Bağdat: ed-Dârü'l-Arabiyye, 1935.
- el-Begavî, Şerhü's-Sünne. nşr. Şu'ayb el-Arnâvût. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- el-İsfahânî, Ebû Nu'aym. *Hilyetü'l-Evliyâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, 1974.
- Emîrî, Ali. Ali Emîrî, *Ali Emîrî Dîvânı*, haz. Sadık Yazar ve Mustafa Uğurlu Arslan. ed. Günay Kurt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2020.
- Erimer, Kayahan "Gün Işığına Çıkan Değerli Bir Eser." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, c. XXI-XXII s. 1973-74 (1947): 265-81.
- Fatma Bindal, Fatma. "Kara Çelebi-Zade Abdülaziz: Gülşen-i Niyaz-Tenkidli Metin/İnceleme." Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. 1996.
- Gökalp, Haluk. *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. İstanbul: Kitapevi, 2009.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Cönk." *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Harun, Abdüsselam Muhammed. *Tahkîkü'n-Nusûs ve Neşruha*. Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1998.
- Hut, Davut. "Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı." *Osmanlı'da Ulaşım*, ed. Vahdettin Engin... [öte.]. İstanbul: Çamlıca, 2012.
- İbnü'l-Cevzî, el-'İlelî'l-Mütenâhiye. nşr. İrşâdü'l-Hakkî'l-Eserî. Faysalabad: İdâretü'l'Ulûmî'l-Eseriyye, 1991.
- İnan, Uğur. "Hâl-nâme-i Sevâdî." Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. 1990.

- Kafadar, Cemal. "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature." *Studia Islamica*, S. 69 (1989): 121-50.
- Karahasanoğlu, Selim. "Ben-anlatıları: Tarihsel Kaynak Olarak İmkânları, Sınırları." *Turkish History Education Journal*, c. VIII, s. 1 (2019): 211-30.
- Karahasanoğlu, Selim. *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Karahasanoğlu, Selim. "Ben-anlatıları." *Tarih Bilimi ve Metodolojisi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019.
- Kazancı, Mehmet Ömer. "Abdullah Safî'nin Akif Paşa'ya Ait 'Adem' Kasidesine Yazdığı Nakize." *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* c. IV, s. 2 (2020b): 326-36.
- Kazancı, Mehmet Ömer. "Irak-Bağdat El Yazmaları Millî Merkezinde Arap Harfli Türkçe Divanlar Kataloğu." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* s. 68 (2019): 157-180.
- Saatçi, Önder. "M. Ömer Kazancı ile Irak Türkmen Edebiyatına Dair." *Kardaşlık*, s. 86 (2020a): 18-23.
- Kazancı, Mehmet Ömer. "Şairimiz Abdullah Sâfi'nin Divanları." *Kerkük Sabahı*, s. 66 (2020): 11.
- Kevseroğlu, Necat. "Kerkük'te Yazılan İlk Yerli Türkçe Sözlük: Lügât-ı Türkiyye ve Kerküklü Hacı Abdullah Sâfi." *I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu*. ed. Durmuş Ali Arslan. Mer-Ak Yayınları, 2018b.
- Kevseroğlu, Necat. "Kerkük'te Yıktırılan Türkmen Eserleri." *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, s. 2018/1 (2018a): 21-37.
- Koç, Mustafa. *Haz. Revnakoğlu'nun İstanbul'u*. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1955-56.
- Okmak, Özgür. "Kekrüklü Abdullah Sâfi ve Külliyyatı Üzerine." *Prof.Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı*. ed. Ali İhsan Öbek...[ve öte.]. İstanbul: Kerkük Vakfı, 2019: 362-70.
- Öbek, Ali İhsan. "Faiz ve Sâfi." *Kardaşlık*, s. 53 (2012): s. 30-31;
- Öbek, Ali İhsan. *Klasik Türk Edebiyatında Muşâare (Fâiz-Sâfi)*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2005a.
- Özaydın, Abdülkerim ve Tuncel, Metin. "Cizre." *DİA*. c.8. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Öztoprak, Nihat “Kerküklü Sâfi’den Nükteler ve Müşaaare.” *Yüzakı*, s. 17 (2006): s. 24.
- Özyıldırım, Ali Emre. “Keçeçi-zâde İzzet Molla’nın Mihnet-Keşân’ı ve Tahlili.” Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi 2002.
- Râhûye, İshâk b. *el-Müsned*. nşr. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. Medine:Mektebetü’l-Îmân, 1991.
- Sâbir, Molla Muhammedoğlu. “Behcet Sâkit.” *Kardaşlık*, s. 3 (1965).
- Sâbir, Molla Muhammedoğlu. *Kerkük Şairlerinden Faiz ve Safi Efendiler Arasındaki Müşaaare*. Bağdat: Maarif Matbaası, 1953.
- Sevük, İsmail Habip. “Kerkük’teki Müâşere.” *Cumhuriyet*. (20. 06. 1953).
- Sungur, Necati. “Tâcî-zâde Cafer Çelebi’nin Heves-nâmesi.” Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. 1998.
- Tanrıkorur, Barihüda. “Tokat Mevlevîhânesi.” *DİA*. c.41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Tavukçu, Kemal. “Firkat-nâme.” Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. 1993.
- Tek, Abdürrezak “Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğin Bursa’daki Tarihi Süreci.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XVI, s. 1 (2007): 229-31.
- Terzibaşı, Ata. *Kerkük Şairleri*. Bağdat: Zaman Matbaası, 1963.
- Türk Hukuk Kurumu. *Türk Hukuk Lügatı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Aşk.” *DİA*. c.4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yalçınkaya, Yağız. “Molla Sâbir’in Kardaşlık Dergisi’nde Tefrika Edilen ‘Kerkük Şâirleri’ İsimli Eseri.” *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, c. XIII, s. 20 (2021): 58-69.
- Yaşar, Ahmet. “The Han in Eighteenth- and Early Nineteenth- Century Istanbul: A Spatial, Topographical and Social Analysis.” Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi. 2006.
- Yılmaz, Hayati. “Kutsî Hadis.” *DİA*. c.26. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Elektronik Kaynaklar

- Pervititch, Jacques. “Pervititch Haritaları.” <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114094> [Erişim 19 Eylül 2021].
- Gencevî, Nizâmî. “Leyla vü Mecnûn.” <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/leyli-majnoon/sh4> [30.05.2022].

Goad, Charles Edward. “Plan d’assurance de Constantinople.” <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/107058> [Erişim 19 Eylöl 2021].

Matbaa-i Sanayi, “Osmanlı Vatanı Haritası.” <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/93752> [Erişim 15.04.2022].

Muallim Nâcî, “Lugat-i Nâcî.” <https://naci.cagdasozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-6092.html> [Erişim 18.02.2022].

Sâfî, Abdullah. Haz. Necat Kevseroğlu. “Lugât-ı Türkiyye.” https://turkmeneligazetesi.info/index.php/en/2022/02/03/1-266/___ [Erişim 19 Eylöl 2021].

“Kur’an Yolu.” <https://kuran.diyaret.gov.tr> [Erişim 16 Nisan 2022].

Arslan, Mehmet. “Kerküklü Şeyh Mehmed Ali Nûr Mûr Ali.” <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-kerkuklu-seyh-mehmed-ali-nur> [Erişim 25.01.2022].

Arslan, Mehmet. “Mahmud Nedim Paşa.” <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nedim-mahmud-nedim-pasa> [Erişim 21.05.2022].

EKLER

Ek-1: Sâfi'nin Maluliyet Dilekçesinde, Şairin Hayatı Boyunca Görev Yaptığı Memuriyetleri Gösteren Cetvelin Transkriptionu, BOA, Şura-yı Devlet [ŞD.], No. 928, Gömlek No. 51:

[illegible]

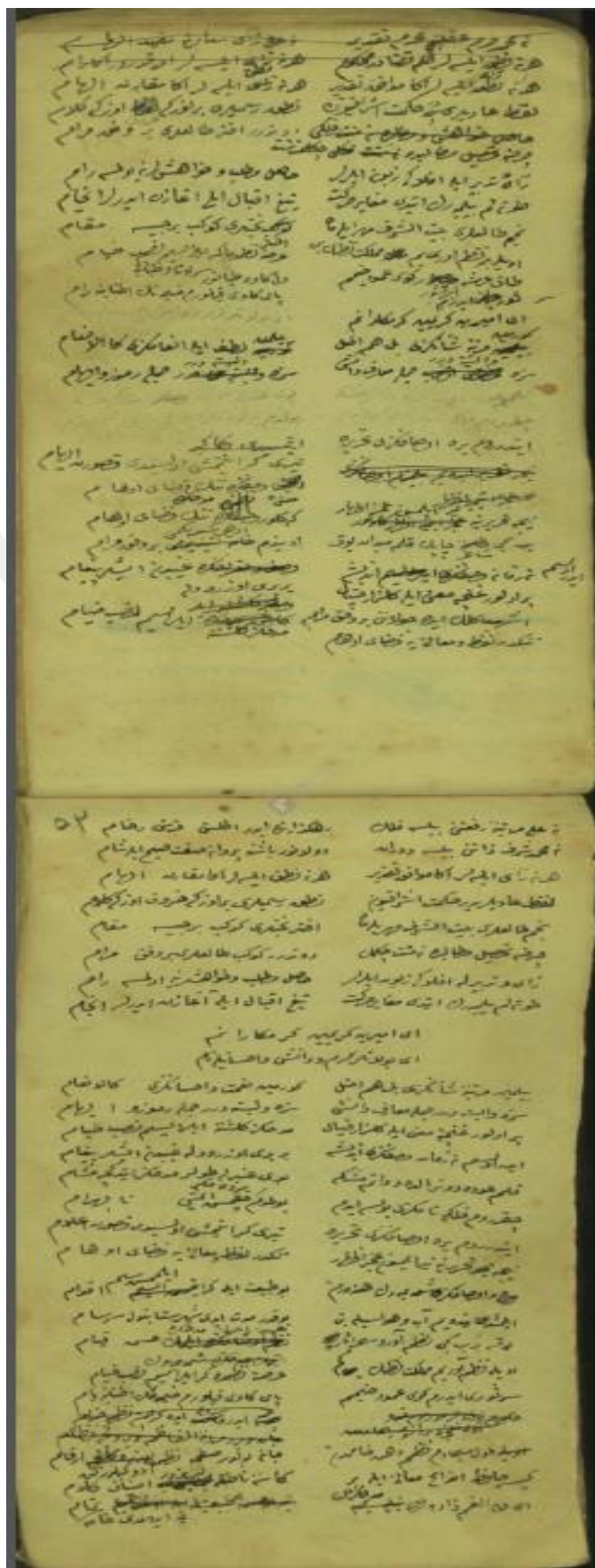
Mülkiye Tekā'ud Nezāreti Muḥāsebesinden Tanzīm Olunan Ḥesāb
Müzekkeresidir

Nev'-i Tanzīm-i Ḥesāb	İstid'ā-nāme Tārīḥi	Ḥidmet-i Devlete Kaç Yaşında ve Ne Tārīḥde Girdiği	En Şoñraki Me'muriyeti	Kendisiyle Pederiniñ İsmi
Müddet-i Ḥidmet	22 Tişin-i Evvel sene 309 müstaḥdem iken teā'udunu taleb eyledigini infişāli tārīḥi mebd-i mu'āmele ittiḥāz olunmuşdur.	Sinni 30 Müddet-i Ḥidmet Cedvelinden	Müşul'da Tuzḥurmatu Emlāk-ı Hümāyūn Me'muru	Ḥacı 'Abdullah Efendi

Mülāḥazāt	Ma'āş-ı Şehrī	Bulunduğu Me'muriyet	Eyyām	Eşhur	Sene	Eyyām	Eşhur	Sene	İlā	Min
	250	Şehrizer Sancağı Evkāf Kitābeti	0	0	0	26	4	0	Ġāye-i Temmuz 1276	5 Mart 1276
		Hālī	0	2	8	0	0	0	Ġāye-i Eylül 1284	1 Ağustos 1276
	200	Şehrizer Sancağı Belediye Emīnliği	0	0		10	10	0	10 Ağustos 1285	1 Teşrin-i Evvel 1284
	400	Şehrizer Sancağı Zabiṭa Kitābeti	0	0	0	20	6	1	Ġāye-i Şubat 1286	16 Ağustos 1285
	300	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	7	0	Ġāye-i Eylül 1287	1 Mart 1287
	285	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	9	11	2	9 Eylül 1290	1 Teşrin-i Evvel 1287
	300	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	21	5	5	Ġāye-i Şubat 1295	10 Eylül 1290
	216	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	2	0	Ġāye-i Nisan 1296	1 Mart 1296
	250	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	7	0	Ġāye-i Teşrin-i Sānī 1296	1 Mayıs 1296
Ḥazīne-i Ḥāşşa-i Şahāne Nezāretinin 2 Kānūn-i Sānī 1309 tārīḥli cedvelinden	350	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	3	1	Ġāye-i Şubat 1297	1 Kānūn-i Evvel 1296
	400	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	9	0	Ġāye-i Teşrin-i Sānī 1298	1 Mart 1298
	200	Şehrizer Sancağı Arabī Kitābeti	0	0	0	0	5	0	Ġāye-i Nisan 1299	1 Kānūn-i Evvel 1298
		Hālī	23	1		0	0	0	23 Haziran	1 Mayıs 1299

									1299	
	500	Şivan Nahiyesi Müdürlüğü	0	0	0	24	1	3	17 Ağustos 1302	24 Haziran 1299
		Hâli	3	1	0	0	0	0	20 Eylül 1302	18 Ağustos 1302
	450	Karatepe Nahiyesi Müdürlüğü	0	0	0	2	8	1	22 Mayıs 1304	21 Eylül 1302
		Hâli	12	0	0	0	0	0	4 Haziran 1304	23 Mayıs 1304
Hâşılât	1600	Rävendüz Tahkîkât Me'mûru	0	0	0	11	1	0	15 Temmuz 1304	5 Haziran 1304
		Hâli	15	7	0	0	0	0	Ğäye-i Nisan 1304	16 Temmuz 1304
Ücret	2000	Tuzhûrmatu Emlāk-ı Hümâyûn Bağdād Agnâm Me'mûrluğu	0	0	0	0	1	0	Ğäye-i Mart 1305	1 Mart 1305
	500	Tuzhûrmatu Emlāk-ı Hümâyûn Mu'âvinliği	0	0	0	21	6	4	21 Tışrîn-i Evvel 1309	1 Nisan 1305

۱. ای شهر معرفت اوز در هر روز شریف
 ای شریف مستند در هر روز شریف
 ۲. سر سده اول عارف معارف شریف
 سر سده اول کامل کامل در شریف
 ۳. بال عفا استادن ای که برکت بساط
 در کریم شهر بر عارفی حقیق
 ۴. عبد کریم حاکم صدق حله
 عبد کریم حاکم صدق حله
 ۵. کور شد شریف بر عارف اول ذیل امام سود
 کور شد شریف بر عارف اول ذیل امام سود
 ۶. حاکم الحیدر بر عارف اول
 حاکم الحیدر بر عارف اول
 ۷. خاک پایان بر عارف اول
 خاک پایان بر عارف اول
 ۸. وار امیدم بتدیکی در کمال
 وار امیدم بتدیکی در کمال
 ۹. زلفه زنی در عجب کونی بتدیکی
 زلفه زنی در عجب کونی بتدیکی

نشا

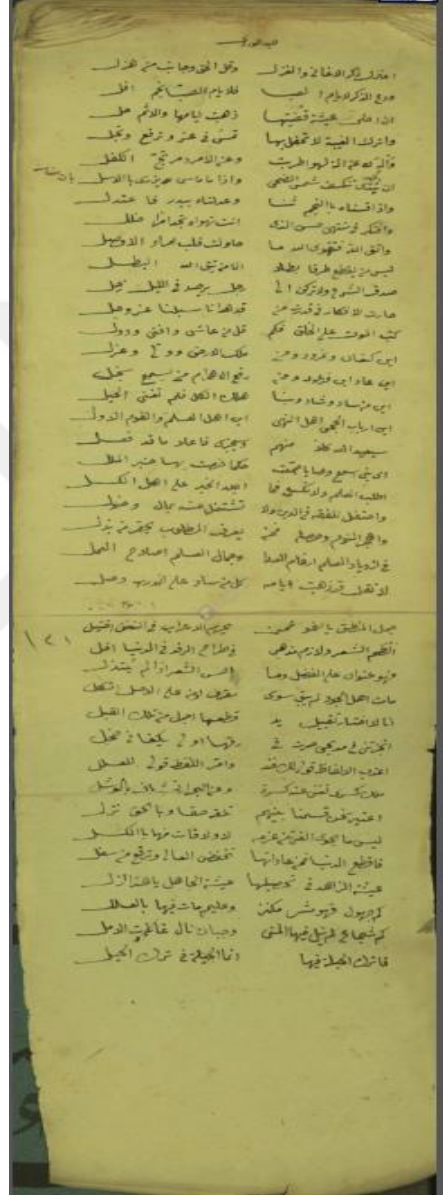
ای شهر معرفت اوز در هر روز شریف
 ای شریف مستند در هر روز شریف
 ۲. سر سده اول عارف معارف شریف
 سر سده اول کامل کامل در شریف
 ۳. بال عفا استادن ای که برکت بساط
 در کریم شهر بر عارفی حقیق
 ۴. عبد کریم حاکم صدق حله
 عبد کریم حاکم صدق حله
 ۵. کور شد شریف بر عارف اول ذیل امام سود
 کور شد شریف بر عارف اول ذیل امام سود
 ۶. حاکم الحیدر بر عارف اول
 حاکم الحیدر بر عارف اول
 ۷. خاک پایان بر عارف اول
 خاک پایان بر عارف اول
 ۸. وار امیدم بتدیکی در کمال
 وار امیدم بتدیکی در کمال
 ۹. زلفه زنی در عجب کونی بتدیکی
 زلفه زنی در عجب کونی بتدیکی

Ek-3: Bursa Nüshasındaki Yırtılmış Varaklar, Sâfi, Fevaid, Genel 2402A-002, v. 49a-52a.

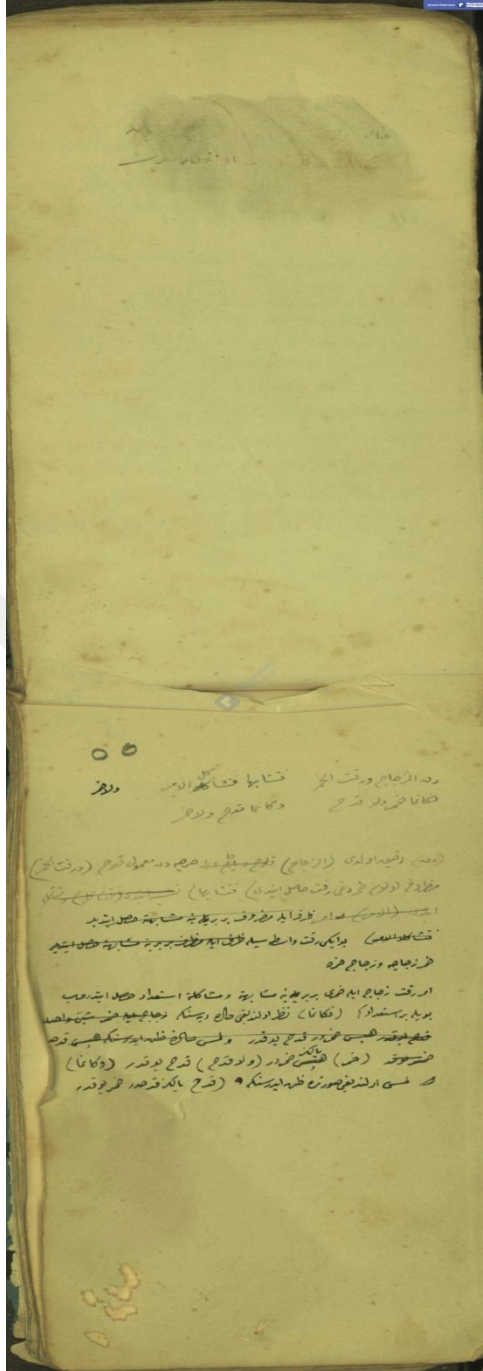
[illegible]

Ek-5: Bursa Nüshasındaki Fevaid Örnekleri:

355

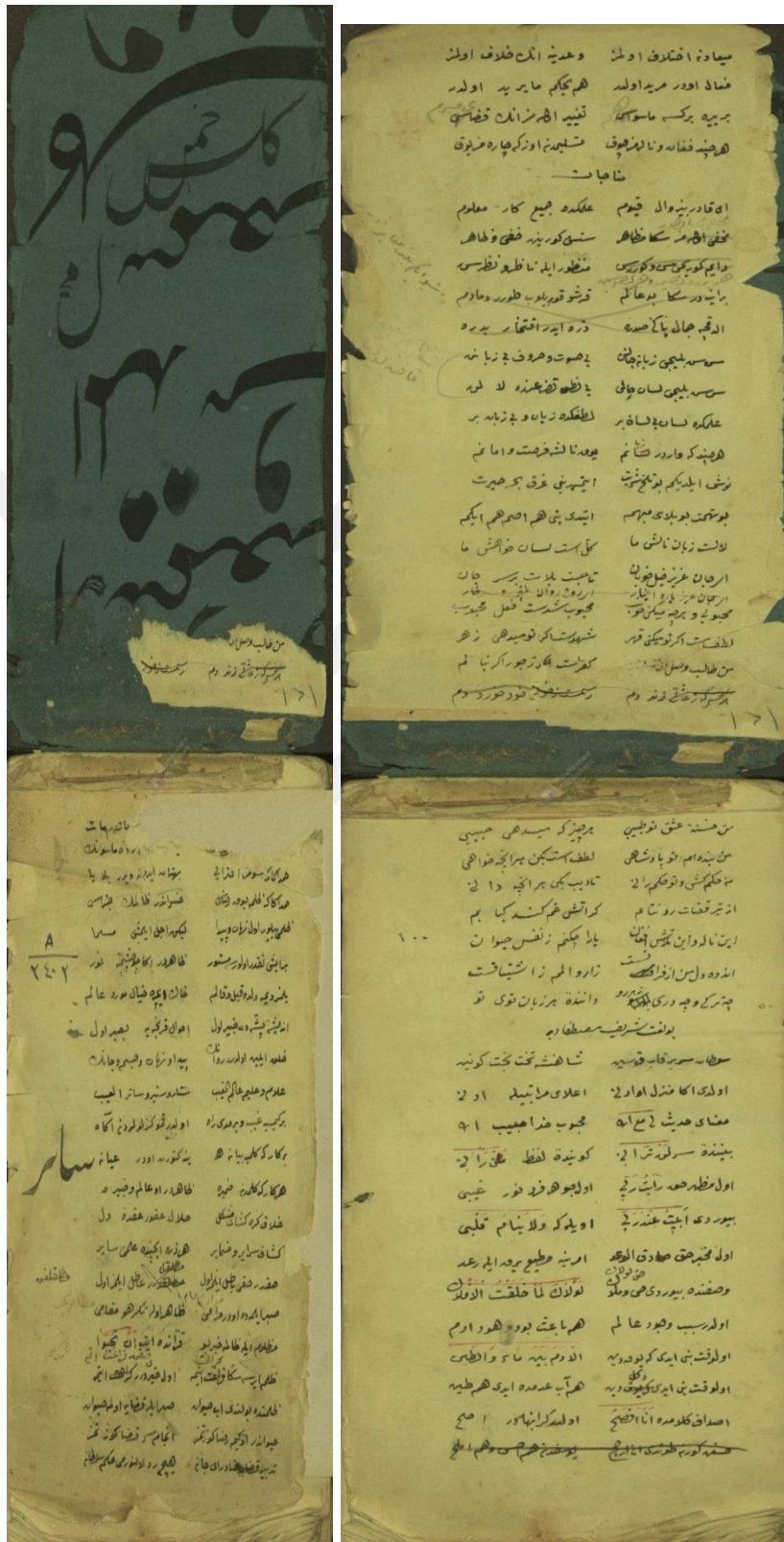
³⁵⁵ İbn Verdî'nin oğluna hitaben yazdığı içerisinde nasihatlerin olduğu Lâmiyyetü'l-İhvân ve Mürşidetü'l-Hillân'nın bir kısmı. Sâfî, Divan, Genel 2402A-003, v. 52b-53b.

356

³⁵⁶ İbn Abbas'a ait meşhur iki beyte Sâfi tarafından yazılan Türkçe şerh. Sâfi, Fevaid, Genel 2402A-002, v. 55a.

Ek-6: Bursa Nüshasındaki İftirâ-nâme'nin Varaklar Görüntüleri, Sâfî,
İftirâ-nâme, 12177-004,84a-121b:

ایر قلم حکایه پرداز
اوقرمیشیم وطنده قوفا
زلف و خط و خال ایری خالیم
ندله هوای میل غایت
ناگاه ظهور و ککلی نظیر
بر عبده کرمق و بره فضایی
بر عبده ایرش حکم نظیر
دوشوکه دل غم راه غایت
بدلدی دل زاره ارز و دل
اول شوخه بیقرار اولدم
لب لب ایلم عقد و اضتیام
بیخ آو حکمده هم فغده
پیشتر عظمی ایلمی حق
هجومه دو کیناوری کور لدم
تک کیم بهار زوی دلکش
روزیم شه و کورنیم اولوم
مجاانب ایلم به مشاور
بر غایت ضیه اولدی ضی

عقلمند با حق
خداوند را در هر حال و در هر وقت
سازگار و موافق دانست
مستاینده یلین مندره
اولیای ایل بلای غرق
مشاعیر کیم ره قضای
کندی ایاطعلی بر سر
جگر بی شمدی آید و دام
قطب با محط

عق بنی ایله بلبل آسا
کشت ایله ماهی میشت
بسی اولدی شانه ایله سی
کاف عهد برایت
هم اهدی میغاندر
نزد که چشم ملتودیه
ربا ایلاره قالدی موسا
دعاسه شاه اولدی بی
کوه کیم عیاده اش
ایلی ابا اهد کفایت
اهد اول نامی اولدر
اولک افغانم البشیر

بهر پند و روشی یکی اهو
 قشنگه حشرات نظر نه
 خرافات او فی کلدی بکری جانان
 قاضی المولیٰ بغیرتی حیوان
 محنت عدم لویه اولری کنده
 مولیٰ قیام قیامت جان
 غشقله یکه قهرتی قیلوب دال
 تویشنه دیرل قناره قیلب
 بهر پند و روشی یکی اهو
 قشنگه حشرات نظر نه
 خرافات او فی کلدی بکری جانان
 قاضی المولیٰ بغیرتی حیوان
 محنت عدم لویه اولری کنده
 مولیٰ قیام قیامت جان
 غشقله یکه قهرتی قیلوب دال
 تویشنه دیرل قناره قیلب

صدا شنید و دوشی با نام یان
هائزه علو اولدی و برنجی
یازدردی باورنی ق غریزی
هر اکی طرف یو یاننی قان
چان نکلر ایله قوتل
دو نو دوشی وار و دوشی اف
صفت ایله ملک جسم و حال
ساده سم کچور دیر کلبا
ل و ملک و غنا یو و فنا
طولردی عاکرنی خلک
کوشی ایله تکیلب سجده
صفنا و دوشی ایندی شلیم
کلیه ابره بری بریه اصراف
صبر و نبود قیقلی جودی
جسمه و فشانه قالک اسک
ایم کورودی کس یوید ولست
محرایتی بد نشن انتظار
هم اینک رعایه پریشانه
اعضای مجلسی مطیلم
خاننوی نیکاهانی باجی
نقد و ذوق و شام و کوشی
کوز کورمه دودنی کوشی سغ
نقدید کیکار مزاج

[illegible]

[illegible]

مضاه مجاز و قدر قید
 اول بدش خالص العقیده
 عشق ایچو بیلوردی هرکلی
 بخت ایچو عشقو و بهن
 نفیستن هایدلی ایوب قر
 اتیش ایچو عالمی ذراغت
 نه بیدر کیدر دی نه وزیر
 یه غیکه اکا و طیف و هرط
 منور اولور ایچو قوق عادر
 وادای یاننده برعاص
 طوقش ایچو است راه و پیری
 صوبیلر باشت ایچو کارک
 و دشمنی حقیقه مجاز
 ایچو چوانست هر تکلیف
 ایچو چوقاقه قرانت
 ایچو قیضم سوره اولور
 چو یوز هر یوز اسلام
 یو عالمی وصف عشق ایرک
 اولش ایچو صفا و مال
 سوره ذیجی قرانت
 اولور سوره آتیش ایچو
 برعاشق واکبار زیاده اول

صبا اولش حقیقتن ییل
 وزیردی شکی بر مرید
 وزیر ایچو خاطره شکی
 زهدیم موعود سسم فیز
 کوریم بوز اولان صلیب اهر
 دوستی ایچو کوشه قناعت
 احوالی وحی ایردی بیر
 درگاه کشاره فلان مسوط
 اولور قیسمافه زیاده و
 قوشینه سه راه کمر کام
 بر سالک ایچو کدوق نظیر
 تنها ده عبادت ایچو یاری
 طهارتیش ایچو ره مجازی
 لر زنده اولوروی جوان پیر
 بهوش اولور ایچو جماعت
 اولوروی حضور قلب اثبات
 رحمت اوقونوردی نامه نامه
 زلف و خط و خال عشق ایرک
 مفتوحه ایرک دیدرک حال
 ایچو ایچو اولد امانت
 الله ملک کمر بچی اوراد
 تقوی اید سسم و جال کیکل

بر برینه باغ چاقوب فواکر
اول باغ ارم کین شاده
بوسیر ایلد رفته کشتی
کیده کیده کلا هره هویلا
شهره اوکته چوتیک پرواز
زور قیلم لر اولدیر قایانه
اطرافن احاطه ایتدیه چوغم
زور قیلم لر کرج کار د باری
اول ویردی یوکلدی جان شاد
دایره رده ضویر و فغانی ضانه ترولورن باغ
کشتی و صوری فلان ایشی
رحم الیردی یرمدی هلاک
صوت مقصد دل ایتدیه فصل
دوشدی هلم مکن و قاتا
مشهور غریب تیا غنی
بو قیوم قیومان دیو کرجی
دلره بوش اولوب نمایان
اول کیم اوضانه ایتدیه نیا
اول سوز کتد غنی ایدیک
اول یانغینی قیلوردی ایلر
اول کرج قیایب این ایدیک
اول نول هینت مشای
لم بلیق اوقوردی قیلاور
ویردی نه اولدن بشتی
باشهرستانبول اولدی بیدا
حقاقل اولدی لشکر انرا
آب اوزره صباب کیه ریانت
جابه چلمه دوشدی کشتی اولم
هاب نه چلمه دوشدی اضطراب
فغانی ایتدیه قیوم کچوب اول
دایره رده ضویر و فغانی ضانه ترولورن باغ
صوت مقصد دل ایتدیه فصل
دوشدی هلم مکن و قاتا
مشهور غریب تیا غنی
بو قیوم قیومان دیو کرجی
دلره بوش اولوب نمایان
اول کیم اوضانه ایتدیه نیا
اول سوز کتد غنی ایدیک
اول یانغینی قیلوردی ایلر
اول کرج قیایب این ایدیک

روینده چوم نلاوا نور
دوشدی کانه تیر قری
کشت ایشیدی بونو دلا
دایم ایشی نعلل مجاهد
باشده یاغنه اوزان قیوم
سولردی یغن چوم غریب
دوشدی ایدی کچه راه کشت
فوشید ایدی مقرب اکا طبع
برکوشده دوشدی ایتدیه یغن
واقف بونلغی و اضطراب
کوردیک کج ط یاس موای
قالهردی ایلر الی دعای
مناجاست
ای جمیع خط رحمت لایسی
جوئی المیس کج طیف وکیل
بونا نل قیلاورده عیال و کرجی
کشتی و بونو کج ط یاس
قیل صا یی بچاره ده طیف
صوت تیر دعا کتد کتد
امایه تیوبه صیب اولدی
ارغونیه مستجاب مالک
چولره اولدی دراجیه مفضل
دی قیلاورده دوشدی غریب
دوشدی کانه تیر قری
کشت ایشیدی بونو دلا
دایم ایشی نعلل مجاهد
باشده یاغنه اوزان قیوم
سولردی یغن چوم غریب
دوشدی ایدی کچه راه کشت
فوشید ایدی مقرب اکا طبع
برکوشده دوشدی ایتدیه یغن
واقف بونلغی و اضطراب
کوردیک کج ط یاس موای
قالهردی ایلر الی دعای
مناجاست
ای جمیع خط رحمت لایسی
جوئی المیس کج طیف وکیل
بونا نل قیلاورده عیال و کرجی
کشتی و بونو کج ط یاس
قیل صا یی بچاره ده طیف
صوت تیر دعا کتد کتد
امایه تیوبه صیب اولدی
ارغونیه مستجاب مالک
چولره اولدی دراجیه مفضل

بو صبح صبح ایلر احوال
صبح اولدی حوصات ایدیک
بن قالم اوکته راه اصله
فطاب بر دل
بهره کورب زبان طبعی
شمع ایتدیه ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
سن بر دل ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
کوتی ایتدیه دل چوبه خط
ای ذات صفات فطری
ای بر دوشه ایتدیه ایتدیه
فوق ایلر سر ما هی
عشق قنده شمع نیم قنده
عاشق قنده شمع ایتدیه
عاشق اولد علامت ایتدیه
کرونی چاک ایتدیه
بی یاقسم ایتدیه ایتدیه
یا قاسم صاف عشق دادی
له برده صاف شمع ایتدیه
نظر ایتدیه ذات ایتدیه
حفظ ایتدیه ایتدیه
ویردی نوادا ایلر صواب
وی اصل ایتدیه فغانی
وی بر بلیه باد ایلر ترا
فوق ایلر کلاوش هی
شمع قنده و دوشه قنده
میز ایلر ایتدیه ایتدیه
عاشق قنده شمع ایتدیه
عاشق اولد علامت ایتدیه
کرونی چاک ایتدیه
بی یاقسم ایتدیه ایتدیه
یا قاسم صاف عشق دادی
له برده صاف شمع ایتدیه
نظر ایتدیه ذات ایتدیه
حفظ ایتدیه ایتدیه

صبح اولدی ایتدیه ایتدیه
صبح اولدی حوصات ایدیک
بن قالم اوکته راه اصله
فطاب بر دل
بهره کورب زبان طبعی
شمع ایتدیه ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
سن بر دل ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
کوتی ایتدیه دل چوبه خط
ای ذات صفات فطری
ای بر دوشه ایتدیه ایتدیه
فوق ایلر سر ما هی
عشق قنده شمع نیم قنده
عاشق قنده شمع ایتدیه
عاشق اولد علامت ایتدیه
کرونی چاک ایتدیه
بی یاقسم ایتدیه ایتدیه
یا قاسم صاف عشق دادی
له برده صاف شمع ایتدیه
نظر ایتدیه ذات ایتدیه
حفظ ایتدیه ایتدیه
صبح اولدی ایتدیه ایتدیه
صبح اولدی حوصات ایدیک
بن قالم اوکته راه اصله
فطاب بر دل
بهره کورب زبان طبعی
شمع ایتدیه ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
سن بر دل ایتدیه
بیشم ایتدیه ایتدیه
کوتی ایتدیه دل چوبه خط
ای ذات صفات فطری
ای بر دوشه ایتدیه ایتدیه
فوق ایلر سر ما هی
عشق قنده شمع نیم قنده
عاشق قنده شمع ایتدیه
عاشق اولد علامت ایتدیه
کرونی چاک ایتدیه
بی یاقسم ایتدیه ایتدیه
یا قاسم صاف عشق دادی
له برده صاف شمع ایتدیه
نظر ایتدیه ذات ایتدیه
حفظ ایتدیه ایتدیه

هم شهر لرینده حاجی امیر ذاده ویکله در ده
واعظ ملاطی نیک استا بولور و روی
وفاقه مذکورده بزم و طوطی
ساک اولر بیدر

بوجالید کاتیری قادی قوی
اولشم اوشانقده ساکی
کدکرای کاد فکر کام
والحق اویر ده کام ناکام
ناکاه ایرتوب قضای میهم
برکازیب مقدری به مور
دیم ایله شریعتی کزکون
بلیم عیش ایچن قوتوریل
استا بولور داخل اولور کای
برقا بولور قوشن مکاف
برکونه اوتور ایله ملکر
سرایتیم بیزیم بای
ایشی روی یار ایدرم
باشنده هراود لره حالت
وین ایله دوق برساتوریل
مشهد بل ایری مفریل
اولد لکنا ایله کرایسی ذالده
کدروم ایلده بای مجت
کیرده ایچ غیب هلیت
دقلم نظر قلوب یوزنیه
کوردیم بوج طغای کذاب
اعظ لقب آیتن اکا احباب

عظاب بظرب

ای چنک زنه ایچنک سار
باق بولور لیکه کونه نولک
کیم حیل بولنده اوسین
الده ایله شنه جام جم
اهل دلا ایله کله ناله
شهنما زمه جوی و کوب نیار
کلدی بزه آه و واه اولان
کندی هله نوب لک زمان

عظاب بظرب

معنای علقای عشق
بعلقم زهریری و معال
یا قیدی بن کرکولک نذاک
عصافیه ایلم فرا موی
مرفل ایلی هور ایلم نادر
پورده یوق اعتبار قیل
کندی نیچ کاد نیچ صیانت

هوا نادره کور قاقیت
و کله نادره کور قاقیت

هم شهرین ایلی بلیم ۲۱
چون بلیم الا قیام قیلیم
کلدی کوروشوب قعود قیلدی
باشنده عام یاره نیش
یولده کلور ایله ورتش
ایشی چول ایله سحره عک
صالح وصال ایله یاقه ک
دیم اکایم ندر برهالت
کارک ندر نه وصال
هوهه ملک و عقار یلم
اشیا و نفور دولالت
بلیم کاسو یله یاقه ناره
ترک ایله براق کورس
دوروز بولکای ایشل کویک
بوجین و درخت و طبیعت
بوظفه بریل کار فاملت
دیریک لطیف الیم سن
قالوه هله ریح ویندا
باق عالم او شمن نشاست
هیرده کها نقاره نزم
هیرنه واردم آپله
کله رت الیم بجهیم اک
بوجیرا شنه کل بکا دلیل
بوسکیر ده بکا بر مکات بول

هوا نادره کور قاقیت

کیمی دیری بدیم یازده نقد
 کیمی دیری اولم آتشیطانه
 بدیم بیکوشیم بو طعن
 اچتی اکا طعن و لحن قهر
 چو کیم بولم کوشی قیلدی کذاب
 دیریک ندر بو کوشه آیه
 اولدو عکایه کیمی
 هر کیم اکا طعن و لحن آیه
 و طعن اولور اول یازده نقد
 قیلد لب یا خور ایشیطانه
 بدیم اکیا کوشه و خایه
 اکرله آتشیسم قار و یز
 حال اولدو ایوب کیم
 اول مسلمه و ضعیف و پیر
 چو بولم دیریم هرادی کوشه
 کندی بیلور ایه ایشی کیمی
 خالده اولدو طعن و لحن
 بوشتم بیری صمایت ایشی کیمی
 باری اولدو کندی کندی
 و ویردیک جوابات بیا لا

تنها بدیم بیکوشه اولم یازده
 دیری بکا اصل و سنزده
 کیم کوشه عشرت عبود
 بزه او عشرت نوز بیره
 اجداد کیمی صمایت ایشی

هر آنکه زمانه صمایت ایشی
 هر کیم بیکوشه اولدو کوشه
 هر کیم ایه بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 بو عکایه هر کوشه
 مستطهر ناه بیکوشه
 دیری بکا چو کیم بولم
 بولم چو کیم بولم
 دیریم اکا عکایه بیکوشه
 بلیدیم اکر بولم
 اوردم اکر بولم
 دیریم دیری کندی لیک
 بولم کندی لیک
 بولم کندی لیک
 بولم کندی لیک

بیکوشه بیکوشه
 داما غرق قیلدی
 طالع کندی بیکوشه
 قصه ایلدی روم
 و ایشی اوزر
 هر زره خالک
 ایشی شبت تاروی

چو بیکوشه بیکوشه
 دیریم اکا عکایه
 ایشی بیکوشه
 اولدو کوشه
 بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه

دیریم اکا عکایه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه

چو بیکوشه بیکوشه
 کندی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه
 ایشی بیکوشه

سبب عداوت
 اولدو کوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه
 بیکوشه

دیریکه ایاسه ایجا د
بوزهم ایلسک لال اولم
چو کوزلرن اوسروب آیین
ناو ده جیجا ^{راکو} ایلسب
د دیری جلم اولم حاجت
ایچی مریم ایری امان
یئر اورد دور بینه
مره تکیل عقلکم خوش
برکس ایری بویلدنیزه
ایضیال شاه اویم
بوشتن چاکینه سوزیم
دیی اورد کامل
ایری قلم اهردی آت
کرست خاوها خ
بوکلایم دیرلن حق
یعنی دیری ایلیم ^{یعنی}
ایماریلن کرانلن حق
پیشوئس بلبلن طربنی
نویس سکت اولور ^{طرب}
اوده نامه ایچره ارفوق
اشرط اولدیکه شرفوق

کشف اولدی چرکه کار سارا
ضبطی بی ایلدر احسان
هجو کورم ایلد سارا
ضبطی کلوب بی سراسر
هس اولدی او کعبه ناز جا
دری نری عسب ایتری القا
بلمه طوع دیر اکیه آنا
لذت چونه قریر ضابطی
دیری ک طوع دیر اکیه آنا
میرغ چقک ایلدی شایه
صبی اولدی کیوب سواخت
دیم د لور قر ایلد لقت
لطفه ایلد کاد مضعولا

اعمال عباده بصیر اول
اول قوم که از هم بگریزند
کینه و اکید قتلری و هون
لیس از هر حق دور قضادر
که جلد عیب ایرد انقباض
نمایند این درینک خضیه
کیه خلق ایزد خار خواران کل
اول خالعه ای که کل ترکل
تبر قضا صادر ای جانب
همی رد اول نوی حکم سلطان

چون اشترکین و دشمن آید
سیاه ابری چشم واری خواب
اول خوابنده او شنیدی و آید
دوشمنی روانه میم فغان
برکله سیاه پنج سکن
یا نغم بوبل کو چهل گو چکل
او شنیدی و آید و آید
و هم ایی در شکوب فغان
اوله دیو اضطراب بچینه
قرین اید ایدی خواب بچینه
ناله قولد غمگنی چینه
برصوت که اولدر انکروهوت

اندیکه بنه چونه اوهوت بیدار
 لهجه خواجه لرم ره اولدیزار
 کوردیم که بوغظاسه رو
 برکونه فغانه ایدر اوغچو
 بونامده اولدی جمع افوا
 چونه ایلیک نور رضی خیمه
 اوستنده ایخه صامک پیشتی
 قاشه آلی اغی ایلدی بخیم
 الورده فغانه اولوب بوغازی
 برصورت ایلمک یکنی لطفیم
 لاله ایتش اوزنی لیل چال
 برسیق الیه قوجا غه ۲۱
 سوزا زکی خونه ضراب بونکونی
 جمع اولدی او برده شیکه ۲۲
 دیرس دیدیکه افسوسانه

انگشت ششها و پیکل تا حق
 بود و ربو که شرب او اعتی
 حکما برای اوشتن و پرفرا
 قدش آب بخ افزای دس آگاه
 بر کاغذ الیه المیه معوضه
 یازدی بونی ایروب حکم بود
 چو دهن بنی که است ابتایک
 فرست بود مندی و در طایک
 بیکم ره البته بولدی زشت
 عدا لیکه زشت غنیمت
 کسری ای لیکه بولطی
 یازدی دها چو دهن و نخل
 بوندم بولطی عجب و کاهی
 یازسم و بره جان بولطی نصیر
 قورمشی بنیم عقدا نه
 قیامندی بنیم نصفا نه

هکس ایا نوردی بوقال
 کیم وارگی ایا فته شه حال
 یکه دیر ایری عجیب طلب نه
 یوزنه بو کیم ^{کیم} د سب نه
 نیم دیر ایری بوقال و دگر
 کاش فرخی ایلمر بو جور
 کیم سی صا نوب کیم الور
 هر برسی بر هر چا دور
 هر جوی لرمن دخی بوقال
 هر اید قاضی اولری جمله وال
 کلدی برسی دیو هر کور
 هر کور یوزنه بو کیم رست
 مرکز بقا لوم دولت نقطه
 قاضی کور فو و الیام
 قاضی کل ایسکراجه نالغ
 بوز دخی واعظی یاشتر
 کور و کیم شاوله هب خیر
 سوده دیر یاشتر ایل
 کور و کیم شاوله هب خیر
 سوده دیر یاشتر ایل

دیگر که افشاش منه بوظیفه العباد بالکمال
 ایدودر که ذوالمشهد حفظ اید بری بوسه افشاد
 محمود اشراق طهر اوله دیکسینه بوزر افشاده
 یوسف بره سوا طهر بوماده ده هیچ سخی برش
 مستطوع ایدوب بوقول افشاده بوضد کلاهی اوزره بسده
 سوال مستطوع ایدوا غلط
 ای طاهر فسادسه دیرسه بوجاهل نکوه غلط ایدرسه
 جواب واعظ
 اغریه اجوبه دیر ای طاهر است انکونه ایللیت شهادت
 یونیکه ایدونه بونیم طهر دم هر سترلی طهر بیا اوتوردم
 هیچ کدیم باغود افتام بافته باجیله یا صدای
 برکونه کوردیه هیچ ایشود کرم حقدیه بودهی ایشود کرم
 باغود سیروی عیب شری وارایه دیک دیک بومرضی
 سوال دیگر مستطوع ایدوا غلط
 سرشمی ستود ویرجوا ای طهر بره عریک کوه باغ
 نیک ویرک ایلر حکایت کیرن سکا سیدی بوضیلت
 جواب واعظ
 دیگر که باغور ضای عالم بوظیفه بکا قیامه بوظالم
 بودر که بنم کیم تقوی کسکله قیامه بوظیفه سیری
 برتکره بونیم اوله اوچر ماه صانقره یازوب برافشدم او
 اهالی بربره اشعار تو هیچ ایشدم بیانه ورا غلط
 جوده صفیه ایشود کشف برتکره حقدیه یا بکاره
 مستطوع ایدوب ایشود اوله کوزونه بچوب اوقیرک بیانه
 ضعیف ایدوب اشارت اوله بوزر کوردیه اوسافت
 ضعیف اوقلت ایل درحال الی بوزر عیب ایشود اذلال
 به هبسی ایدوب بکلی و تادی واعظ دخی شسته خانی جا

بکشفته هر شهر لرین کونج زوسماده اولده
 هر برین برده لوقه واهی وکلمه خالی ایشود
 اوله قریه بیانه
 هر شهر لرین اکر نه واقف جوده اولدی لریشو امره عارف
 هر برین اوزرین بره اخبار ایدرک کول کل و کرک خار
 جوده قیل و مقال قول واهی جوده طهر برو کلام فاهی
 هر نه ایشود بر دیر هلیس ایدونه سوله یل
 کورکیم نکورن دیش وظالم بونیمده فتم ایدوب کلوی
 دریای جیله را که پاکست ازین دهاسن چه پاکست
 ای واقف مدح ورم فاهم ای طاهر بونیم فتم نام
 ای طاهر دند ورم کتابم معذور طوت ایلیم عظام
 کطیر ایدوب مدح ورم طایط طهر ایلیم اوله عفر صافی
 هر نیک ویرک که در نوایست در کیند عاشقی صدایست
 باکو کس که راز کوید کوهانچ شید باز کوید
 نیک ویرک که دیر سوزار سولیم ایشود کیم رواد لر افشاده
 کوه دله ایشود کیم صافی اصحاب رد ایدر شالی
 برآینه بیم که ایشود معلوم رکیق بنم زنگی وروم
 برهام زجاهییم فاهی هر رنگی بیانه اولوب رواجی
 براده بیم ایدر سیریه است اوناسه بنم هر نیک صفت
 برتبع کوه هم جو امان قطع ایشود جوده در یوده پاک
 جوده فاهم صریح بر نصیب انصاف قیل ایلیم نصیب
 کینک ایدوب جوده کین کیم بوظیفه رهگذر
 طهر ایلیم دیم دیک بولیم بر قریه ایدونست بوزر ابق

باغیش درونه ایدونه است بکره ایدودر که ناه شرفت
 بوجاهلیه اوچکونه ایشود بخر و دغان ایل کوردم
 سیم اولدین بوزر ویا موندله اهل کوه خادی
 علم ایدوب باغده عیب ایشود قیاس ایدوب زهره اولد
 جوده اولدی ایشوب کوه خدی حکیم دیرمه ک عظام
 بولیم حقیق خافاه مذکورده
 بیمه ایدوب استغفار اولدیم
 کدی بری فتم باب خدی کل دیو بکا خطاب خدی
 فاقدم بن الی حقدیه بوزر طوتری طریق خافاه
 نایلده کورده ستر نایلده نعل وارده شولر
 حریبه و برهنه باوسول کشم خم خند کورده
 ضعیف بیمه ایل یاسم ایدی بولامت ایشود
 بوجاهلیه روبراه اولدم تا واصل خافاه اولدم
 کوردم کورده بر جفت لب اهل عبادت و طهرت
 نقیبه صفت وکلیم عیب هارونه رخ و ساق بیعت
 تسبیح ردا و خرقه دوق ترویرد ریا و حیل و زرق
 ایشود لک ایدوب بوزر کیم حقیق کاشی ایدی کاتب شیطان
 هبشیم و مرید ایل امان اولدیرده اولدین قادی
 جمع ایشوب ایدر سول اشهاد ایدوب وقوع حال
 واعظ دخی حقه اوکتنه نذیرین کور ایدونه
 جوده بنده اولوب ایشود مستطوع ایدوب وکرام
 جوق قیل و مقال اولوب جوق درودیل اولوب جوبایت
 بیانه صوف سوال قیل بوموده بنیم دلیل علیل
 ایشود کیم بیانه به ایدرم هدایه ایدوب ایدیم سده

سوال
 ایشود بری شید سوزدیرسن بوماده سوزن ظن ایدرسن
 اوکیم کلاب نیدیر سن اهلان بچ کور دین سن
 جواب شیخ
 شیخ ایدوب دهان بیانه فتم کرامت عیان
 دیر یایی بک ایدوب حقه اولدم بوقال فوشک ناظر
 کشف اولدی بکا بوظیفه بد ایشوب بنو نا سزای
 بوجیم ایشود استخاره بونیم ویریه نه چاره
 جوده بنیم ایشود معین هکارده استخاره سن
 تا حلال کورنمش حلقه بروجه کذب و افشاد
 جوده بنیم ایشود ایشود کورنمش بوشخصه در یک فاهی و عادت
 ایل ظن مریدان امان بوظیفه و ظن و قیل و جوش
 یل لغز اولوب جوتا فتم حقیق جانی مقام اویر ماهر
 ایدوب ایدوب عزیز صاده یین ایدوب دیر پناه عاشق
 نه صدمه سوز سوزید نه طهر ایدوب
 سوال مستطوع ایدوب
 مستطوع ایدوب بیانه شیخ بوسوال مستطوع
 دیگر که اوکیم کلاب سن بوجاهله واقف اولدیر سن
 هیچ باقد کیم الفیه یا انظر
 ایشود الله جیم کور کیم برده نشان بولدرک
 جواب شیخ
 قان بولوشه ایشوب کیم میدانه بر قلدش
 کورده و کورده خنده هیچ نوزل بر اثر الله
 جوده کورده ایل یا یان بروجه بولوشه نشان
 سوال مستطوع
 بولیم ایدوب هنر نذر بوزان یا وکلر نذر
 وکلنم ظن انوار و کنتنما بوزر

ماه شباهن به نورش
 کرموت و نظایر بشود
 روین نظاره غیر معنود
 هفتا فتنه بد اش
 اینکم لب کلام مکن
 ایزدی شال تیس مفعول
 کلاری عارضه فتنه
 بقاریه قاسم کوشی
 چینی یکی سحر جادو
 باقی قوشی امور لرزه باد
 غ الحس و الحال کاشی
 سرود اوزر غنی بر لب
 رجا به نقشه باشد
 هفتاد و کلاری کتای
 لعنه نهانه در یاقوت
 شتاد صیبه انوری بر
 ابروی خلق ایزده خلایق
 وارلقه عدم این شای
 اولمشه لیلی لیلی مله
 بوسه ایل اول نهان شای
 کلای اوزر و جودمان
 دیرم اکای مملوشت
 ای فیت هور و شل شای
 بجای کشی کشی کشی
 ۳۵

سه موز و بوقید مدق
 اولش بوغیم عقلم دور
 هوه امریجه بومش کل
 هیچ نوع برک ایزدی آیا
 هوب محبوب سحران
 دیرم بکای بلو عتبه
 هوه قیوب کاشفت
 لاکه بکاتیکو امدن
 اجم کاکتای عالم
 شای و شای
 دیرم اکالی شهنش ناز
 هکس بوجان و صی ایل شای
 جان با جاده خنده برش سعادت بود
 نیست لور بوجان فتنه ایزدی
 بولور توقیر و عزت قفق قفق
 نه بدو سایه کیم کلای
 اولاده علقه بورد و جودمان
 همن بوجان اهل ندر
 همن ایل و و نمن و مار
 هکیم کاشفت ایل
 هکیم ایل کاشفت
 رف اوله اگر جالده خال
 برک قیاس اید و بدو کلاری
 ۳۶

البته که اولش سر آگاه
 محمودش ایت بد امان
 عبادت اوهل خلقه
 گرد میل آکا ایه عربان
 طاوله ایشکال ایت زبانه
 کرسنه اکا رفیه اولوسه
 سادات شطیه طعن با بن
 اول قومه ایلیم عداوت
 دلیله اوقوم اوله خالی
 برتیندر ایلان زبانه
 برتر دکر دکر ایلیم کلای
 لطیفه ال اوسه خام
 نقش ایت بولشیت کولکه
 ۱۱۰۰

اصحابه کال صبر طبع
 اول خلعت ایل جومر انور
 ایاب و خایه سه ذای
 اولش ایلر خایه خایه
 صام با اوهانی مذاقات
 یا جعفر ایلر کمال عباس
 انشیدی معن کیم صول او
 کوشن ایلر کیم بومر
 کشف شکم بوسه
 بوض اودانه نار وادر
 بوجیه قد عقل چایه
 هوسرت ایل بولشیت
 صبر ایلر دیش خایه
 اضایه جلی بولشیت
 هفتادیک جاده جاده
 هوه خلایق ایل بولشیت
 اول قلم عقل و بک دیش
 اول بوسه ایلر بولشیت
 ۳۷

همن خایه ده بر محبوب خایه لور و بولر
 سوسرا ایلر ایلر کیم جیت و صبر
 ایلر ایلر کیم کاشفت و بولشیت
 ۳۸

[illegible]

حکم قدری مخفی ماست
 وقت اولی ظاهر و قدر طایف
 یاولی ثانی کندی غفلت
 قرا قبل معظم علی دین
 المخی ابی و طنی باره سیله
 قراعت ثوابیه الهی
 نقلیه اوله اول خلق مرشد
 و هم ابره اکا فیلب انایت
 اندر اصل ایدر همت راه
 نقلیه اندر دینست با ۲

به انجام
می رسد

اعشود و هم در اولند
 هر دو در سلسله یکند
 که بیک از این سلسله و کرب
 هر آن غیرت سزگار
 بر شکار او شمشیر گرفتار
 بر در و دواست و عجام
 انکار او را یا غنیمت
 نه انچه و از رفت انکار
 انکار انچه بیوق سادست
 او در طریقه کلبه نگار
 بر در و درونش دو کس
 که نفس کل طوطی است
 او هم غیر شقایق سزوده
 شمشیر سزوده و کشتی چشم
 کینه حقیر سیکرین البت
 حامله سزده طاهره عابد
 نگر قبیل و بیع و خوار
 رفتن و بیس که از شکار
 نکران به ایله می و اقام
 نگرانیش او در حق بیچار
 بیوعلی که انشیرلک بود
 که هم سکا لایحه او در غنیمت
 نگران که در بر صید بود
 آج مکتب عشق انکه درین
 رفتن که از ان خلق و توکل
 برایش که او در قضای صدم

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

باز دردی جو نامم ایندی از آفر
 قضایار اوزم بختی شاهه
 و دین بختی شاه در کرم
 دین بختی شاه شو عالم
 کلمه ایی شهادتیه کلمه
 جده خدایه ایدر تیوب کلمه
 کلمه شهادت اولده شهادت کلمه کورده کلام
 شهادتیه خدایه ایدر تیوب کلمه
 ترکوکرت علما نغمه شاد کلمه ایدر ایدر نغمه کلمه ایدر نغمه
 ایدر کلمه شهادتیه کلمه

بود و سرت ایله بر اکی ساعته
 دیمیک قبولدر جانن
 بو قول لیل لیل ایدو افدر
 بو لفظ ایله کیم اود منیم
 یوقس کیم یوما جلدان
 بر شو طالعیم بنه میل
 دیدید اکانه جوا بلان
 دونوبه بری طوغور و صاب
 انجه بودور وار ایسم
 برده بودور مقصده دروغ
 دیرک یولا ایدور هف
 حکیم اوزی ره عدل
 وال حال اؤکونه جوق حلاله
 سواش دیر اکیچن جالار
 کوردم کیم نیجی سحر صلیت
 باقم کیم جاعت ایلا هار
 جود کور دی ضایه اول فطاکار
 دانا ضایه ایلی شوق
 ایدیکه نفور سوزی فوج
 روی کیم غندی سیارای
 نام یازیلوب تمام بولری
 بر صورتی بولورده فطیر

[illegible]

بود در خشنی که خصم
 جز عوف و دامن آن نیست
 یک نکته آن همه عبارت
 هر دم در خشنی خانه بود
 لیکن نهال آن هرگز یاد
 بو نیست آن است بفکار
 بآن بوسته اند این هر بار
 گفته مرا که بس این
 عرفت بسرا از جوانی
 چون حوی شکسته نوزاد
 در است ز راه سر فروز
 گفتیم نفخ این نصیحت و بیه
 در بوی عشق روی دایم
 باز آن پاره و زرد لبم
 اندر سر و کاران خط و خال
 با طرد بی مال ملک در سایه
 خاطر ز غبار غبر نفع
 با طرد دل و سینه پاره پاره
 آتش عشق آن جهانم
 پاره بر سر این جهان مرار
 ز این سخن جواب ناکاه
 در ملوک مایه داشت
 گفت سر صدق ای جهانم
 از راه خطا و از راه دین
 از آتش نیش زین این بود
 از افعال من در ازوشت

آه لعل و ما جلد بود بریم
سجالت قارو قارو
برما جلد بود کرد اینها
اولا نشناختیم زاول
چون یکتا نظر بر خشی نشاد
کفتم چه شد ترا که زینش
هنگام چه بود به خشی نشاد
زیر سر خود بخود بریم
آن که زلال و خفوت نشاد
یکوقت به پیش راه ناست
هنگام که رود بر راه ناست
از قارو در قارو لعل و طبع
انگوشه جزا ده شد و نه
باشگاه از این آه کفوت
چون دیر و خشی به خشی نشاد
انست که حق با نشاد داد
عاشق قلندر را شهادت
داغش به عدالت نه معیار
نظم بدین سبب نشاد
در وقت دل حساب پاکست
از شکر و مژده که پاکست
ای مونس و همدم و شفیع
شب روز و خوف و صوت قائم
امال و جور خود نشویم
معیار خود عقل و جان را
مقیاس دهن خود نمودم
در نقش عجبایی عوالم
آلودم صفت وجود خفوتی
هر یک صفت وجود خود را
در صورت آدمی سر اسر

خط اریق ای اریق نشاد
مات که ز خورشید نیم من
اطلا صفت و وضع اخلاق
یعنی که نشویم در خندان
بل صفت بل در دلالت
انوار معارف و معانی
صفت معنوی زبونی
یعنی وجود آیت اله
که در شکست خفوتی نادر
شیرین نوارات غیبی
دم در دوز در رضا نیک
شیرین و رضا لباس کرده
مطمئن وجود خود گذشت
ناگاه بلوی ناگهان
تا جلد فرو برد و خورشید
آن بود که بل صفت بد
با هم بود نه هر یک یکی
هست و هر دو شکر که بود
زیرا که بود یکدم آرام
هست و هر دو شکر که بود
هر که از دهنه خفوتی
هقول نقیل و شکر کفوتی
هر که از دهنه خفوتی
الفصل باین از هزاره ذکر
زیرا که کفوت عاجلی را

ای که کپ و دگر نهادم
تبی که ز حرص آب دارم
از دست خشی ناستی کردم
تا طون نس برزم از روی
چون ترش از درونت و لغم
تا حق خفوتی را نشویم
تا صاف اندکی کرد این کار
انگوشه بخود حق و طبع
انها هم انرا کزیم
اندر کفوتی به خشی نشاد
یکس رسد شود جفا جو
کفوتی به برادران پس انگاه
دیده خام انچه و بینم
حق کفوتی به خشی نشاد
یکس کفوتی به خشی نشاد
هر که ز حرص آب دارم
از دست خشی ناستی کردم
تا طون نس برزم از روی
چون ترش از درونت و لغم
تا حق خفوتی را نشویم
تا صاف اندکی کرد این کار
انگوشه بخود حق و طبع
انها هم انرا کزیم
اندر کفوتی به خشی نشاد
یکس رسد شود جفا جو
کفوتی به برادران پس انگاه
دیده خام انچه و بینم
حق کفوتی به خشی نشاد
یکس کفوتی به خشی نشاد

فلا سمع ولا عینی لک جلد
بیردنه نیشه ظلم العباد
یا حاضرا بل مغفورا جفوتی
لا نظلم اذا ما کنت مقفورا
ان القی لورق اوج الساکر
لکن معیت منه بصیرت
یا طالب الضحی والاشراق
فافضی به ما کانت فاقبله
وعامل الصبر فی هذا الزمان
والقی البیوس بیاس غیر مکنت
عبدا لاله لك الملیا فتنما
لاضرب فافضی الی الجمال السارتر
لا یغتری الکلف الا شمس الفی
شیرین و عدالت نه معیار
نظم بدین سبب نشاد
در وقت دل حساب پاکست
از شکر و مژده که پاکست
ای مونس و همدم و شفیع
شب روز و خوف و صوت قائم
امال و جور خود نشویم
معیار خود عقل و جان را
مقیاس دهن خود نمودم
در نقش عجبایی عوالم
آلودم صفت وجود خفوتی
هر یک صفت وجود خود را
در صورت آدمی سر اسر

چه بود بسند رضا شد
 نه ظلم بدستش و نه خواه
 خود عالمه خوش برید درین
 کاین غای جانم از غمت
 نه دست بزیر اوست رفتنی
 هرگز نشو و صد برات می
 با کمال قدم بکس نهاده
 بودم برادره بجاده
 نکته که هست از دهانم
 بر کاین کبشی و طرحم بود
 که طبعم شد از صفایش
 تقی به پیش باب زرنه
 نه ذات صفت تو بودیم
 ظاهر به کمر که چو دم دید
 رفت طبعه و راه سودا
 دست و نا شنا آتیه بار
 خلق بریده الا دل از آنجا
 راو بجزم خود سرشته
 به فضا که ناشی نبود
 نه نقل چو هم کسی نبرد
 مسعود چه برنده به کشت
 بی کی زدنشده ای پریشان
 نگر که از ادای او شده

[illegible]

Ek-7: Kerkük Mutasarrıfı Mazhar Paşa'nın Oğlu Mahmud Bey'in Sâfi Gönderdiği Mekrup ve Bu Mektuba Sâfi Tarafından Yazılan Şerh, Sâfi, Divan, 12177-002, v. 117b-122b.

Mazhar Paşazâde Maḥmūd Bey'den Vürūd Eden Taḥrîrât Şüretidir

Kerkük'de 'Arabî kâtibi Hâcî 'Abdullah Sâfi ve Fârisî kâtibi Süleyman Sāmî Efendiler Hâzarâtına

Seniyyü'l-Himem Behiyyü's-Şiyem Efendilerim

Kerkük'de bulunduğum müddetde taraf-ı 'âlîlerinden gördüğüm mü'esser bâhire-i muḥâdenet bir derecede idi ki bize de olmak [?] ravâbıt-ı muḥabbetiñ inḳitâ'ından maşûniyeti 'âcizlerine inandırmış idi. Bilmem bu i'tikâdımın ḥilâfında veşîme-i behiyye eḥillâ-perverîlerine yakışdıramadığım bir şüretde olarak şimdiye kadar bir luṭuf-nâmelerini alamadığıma bādî nedir. Taraf-ı 'âcizîden daḥî bu yolda görmüş ve muḳâbele etmiş olduğunuzu medâr-ı ma'zeret ittiḥâz edeceğini bildiğimden muḳaddemen tapu müdürü 'Abdülḡanî Efendi'ye taḳdîm ettiğim ma'rûzât mu'aḥḡaran Neftçizâde Ḥasan Bey Efendi'ye yazdığım bir 'arîzadan ayrıca bir taḡşîye yazmış ve yine merkez kâtibi 'Ali Efendi'niñ gönderdiği taḥrîrâtında bir hâmişle inḳitâ'-ı murâselâtiñ esbâbını sormuş iken biriniñ cevâbına nâ'il olduğumu her vaḳit işbâta olan iḳtidârım bu 'özrüñüzü redde kâfidir. Ve vâḳi'en bir aralık muḡarrâtımı kesdim isem de gösterdigiñiz mu'âmeleden örnek alarak şüret-i maḡşûşada ihtiyâr edilmiş bir hareket olduğundan buñunla iddi'â-yı ḡaḡḡa şalâḡhiyyetleri olmadığı bedîḡidir. Egerçi bir emr-i nâfiziñ icbârıyla bir aralık kat'-ı muḡâberede ḡaḡḡıñızı teslîm eder isem de o nüfûzuñ zevâliyle bu ḡaḡḡıñızın intifâsı lâzım gelir iddi'âsındayım. İ'tikâd-ı 'âcizânemce zamân-ı mufâraḡatda mûkâtebât kadar âteş-i derûnu teskîn edecek bir şey yokdur. Evet öyledir ḡalâvet-i muḡâṡaba maḡşûd iken mûkâtebeden başḡa ne lezzet taḡavvur olunabilir. Mektûbumuz uzadıkça uzadı. Bu da muḡabbet-i şaḡîḡayı pâyımâl edecek derecede gösterdigiñiz mu'âmelâtiñ ḡalbe verdiği te'sîriñ ilcâ'âtıñdan olmaḡla bu mektûbumuñ muṡâla'ası-içün biraz zamânıñızı sū'-i isti'mâl etmiş isem de müsebbeb-i zât-ı vâlâları olduklarına nazaran ma'zûr tutulabilir zannındayım. İşte muḡâdenet-i ḡadîmem bu mektûbuñ taḳdîmini daḡî icbâr eyledi. Cevâb iḡsân buyrulur ise ve zamân-ı mülâḡâtda gördüğüm luṭf u muḡabbet-i şaḡîḡaların âşâr-ı dâ'imesini gösterir iseñiz taḳdîm-i

ma‘rüzâtta devām edeceğimi, ‘âks-i taq̄dîrinde şahîfe-i dilde olan muhabbet ü muhâdenet-i ‘aliyyeleriniñ muhâfazasına i‘tinâ ile kat‘-ı muhâbereye mecbûr olacağımı ‘arz ile sözümü neticelendiririm olbâbda.

Mektûb-ı Mezkûruñ Teşrihen Cevâbı

Cihân durdukça sermest-piyâle-i telaţţufâtı ‘ömrümüz olduğça serbest-nevâle-i ta‘attufâtı olduğumuz Efendimiz Hâzretleri

Hayli vakıtden-beri ‘adem-i teveccühe ve iltifât-ı devletleri te’şirâtıyla te’ mîn ü fütûr-ı palanğasında mahşûr ve vesâyî-i zâhire ile hâlâşa nâ-mağdûr olduğumuz bir zamânda beşâret-nâme-i sāmî-yi keremkârîleri dest-i ihtirâm ve iftihâra alındı. Ve mütâla‘asından taq̄dîr-i ‘uyûn ümîd olunduysa şedd ü sebki ‘adem-i ‘ubûdiyyet rıkkıyetimiz bahşende olduğu ve evvelki me’yûsiyyetimiziñ şûret-i mücessemîni gözümüz önünde gösterdiği cihetle şiddetli bir ıztırâba düşdük. Daha paslanmayıp rakabe-i rıkkıyetimizde çatlayan ve hiç bir nev‘-ile âlet-i dūrî ve şuverî ve belki ma‘nevî ile bile munkatı‘ olmayan silsile-i ‘ubûdiyyetimizde nazâr-ı i‘tibâr ile bakdıkça şiddetle cereyân eden seyl-âsâ üzerinde hücum eyleyen ıztırâba bir dereceye kadar sedd-i muhâlefet çekmiş ise de lâkin zât-ı ‘âlîlerinin böyle birden bire ikâdını iltizâm etmiş olduğu âteş-i i‘tâb-i pür-‘itâbîñ ‘uluv-ı cigersüzine hîdmet taḥammül-i muḳâvemet edemediğinden emr-i inḥimâdına kıyâm ve haḳḳ ıngı tarafdadır ḥükm olunması cihetine şarf-ı taq̄dîrine ihtimâm olundu. Ve bir mahkeme-i ‘adâlet bulamadığımızdan ve sukûtu daḥi munḥal-i edeb gördüğümüzden emir-nâme-i ‘âlîlerini teşriḥe mecbûr olarak ve kendi mahkeme-i vicdân-ı ‘adliyyelerine ḥavâle ederek ‘arzuḥâlimize mübâderet kılındı.

(Kerkûk’de bulunduğum müddetde taraf-ı ‘âlîlerinden gördüğüm te’essûr-i bâhire-i muhâdenet bir derecede idi ki bize de olmak [?] ravâbıt-ı muhabbetiñ inḳitâ‘ından maşûniyetini ‘âcizlerine inandırmış idi.)

Fi’l-ḥaḳîḳa bu irâdeñiz tarafeyniñ i‘tikâdı olup ve ḥâlâ o i‘tikâ[d] üzere bulunduğumuzun tamâmen teşriḥine ba‘ż-ı mevânî‘-i kadîme görünmezse envâ‘-ı delâ’il ve berâhîn ile işbâta kendimizde iktidâr görürüz. Faḳat ba‘żı mevânî‘-yi ḥaylûleti buralarını tamâmiyla izâḥı ve teşriḥe yol vermediğinden bi’l-mecbûriyye ‘arzına cesâret edemeyiz.

(Bilmem bu i‘tikâdımın ḥilâfında veşîme-i behiyye eḥillâ-perverîlerine yakışdıramadığım bir şûretde olarak şimdiye kadar bir lûṭuf-nâmelerini alamadığım)

Evet ‘arīza taq̄dīmimde olan ihmāl ve kuşūrumuza bir şūretle mu‘terifiz ki bugünlerde kalb-i devletlerine huṭūr edip çākerlerine isnād edegeldiğiniz hāṭıra muḳaddeminde çākerlerine daḥi şūret gösterdiğinden ta‘cīzden ḥavfla ve cevāb-ı ‘arīzaya dest-res olamayız mulāḥazasıyla ‘adem-i taq̄dīm ve irsāle sebep-i müstekil olmuşdur.

(Ṭaraf-ı ‘ācizīden daḥi bu yolda görmüş ve muḳābele etmiş olduḡuñuzu medār-ı ma‘zeret ittiḥāz edeceḡiñizi bildigimden)

Estaḡfirullāh insān kendi efendisine muḳābele edemez. Eger Süleymān bendeleri ba‘zan bulunduḡuñuz ‘ālemde tecāvūze cesāret eylemiş ise Şāfi bendelerine o gibi tecāvūz görmediḡi gibi bundan böyle daḥi göremeyeceḡiñize emīniz

(Muḳaddemen ‘Abdülḡanī Efendi’ye taq̄dīm ettiḡim ma‘rūzāt)

Evet Mūşul-’u teşrīfiñizden ‘umūm şadedinde muvāselete dā’ir birer emr-i sāmīlerini aldık ve cevābını daḥi taq̄dīm eyledik. Lākin ‘Abdülḡanī Efendi tarafından çākerlerine mektūb verilmemiştir. Hele ‘Abdülḡanī Efendi’nin vefāsını bu taraflarda meş‘alelerle arıyoruz bulamıyoruz. ‘Acabā cümleten vefāsını zāt-ı ‘ālīleriye Fā’ik Efendi’ye mi ḥaşretmiştir

(Mu‘aḥḡaran Neftçizāde Ḥasan Bey Efendi’ye yazdığım bir ‘arīzadan ayrıca bir taḥṣiye yazmış)

Bundan daḥi ḡaberimiz yokdur belki Ḥasan Bey Efendi keşret-i meşāḡilinden ḡatırından çıkarmış ola.

(Merkez kātibi ‘Ali Efendi’nin gönderdiḡi taḡrīrātında bir hāmişle inḡitā‘-ı murāselātıñ esbābını sormuş iken biriniñ cevābına nā’il olmadıḡımı her vāḡit işbāta olan iḡtidārım bu ‘özüñüzü redde kāfidir.)

Bu daḥi bildirilmemiştir. Bildirilmiş ve teblīḡ olunmuş olsaydı be-heme ḡâlde esbāb-ı mūcibesi ‘arż olunurdu. Ma‘lūm-ı devletiñizdir ki ta buralara ḡadar yürümek ya‘ni böyle bir emr-i ‘ālīñize cevāb vermemek cesāreti çākerlerinde olmadıḡı gibi iḡmāzını daḥi vicdān-ı ‘ubūdiyyet ve iḡlāşımız ḡabūl eylemez i‘tiḡādındayız.

(Ve vāḡi‘en bir aralık muḡarrātımı kesdim isem de gösterdiḡiñiz mu‘āmeleden örnek alarak şūret-i maḡşūşada ihtiyār edilmiş bir ḡareket olduḡundan bunuñla iddi‘ā-yı ḡaḡḡa şalāḡiyyetleri olmadıḡı bedīḡidir.)

Ha işte mes‘eleniñ rūḡu burasıdır. Bir aralık buyurmayıñ bütūn bütūn buyurmuş olsaydıñız iş meydāna çıkardı. Bizi böyle ‘arīza taq̄dīminden geri bırakan

mu‘cizlik hâtırâsını hâtırımıza düşürüp ve şimdi âteş-i ‘itâba yağan bu dağıkadır. Emân efendimiz burasını biraz daha tafşillice beyân buyurmuş olsaydınız müşkil hâll olur ve bu hâliñ vukû‘-ı devâmına bâdî ne olduğu anlaşılırdı.

(Egerçi bir emr-i nâfiziñ icbârıyla bir aralık kat‘-ı muhâberede hakkınızı teslim eder isem de o nüfûzuñ zevâliyle bu hakkınızın intifâsı lâzım gelir iddi‘âsındayım.)

Efendimiz o emr-i nâfiz daha meydânda ve icrâ-yı nüfûzda iken irsâl buyrulan muvâselet-nâme-i devletlerine cevâb yazıp taqdîm etmiş ve o icbârın o zamân kavlen ve fi‘len hükmünü fesh eylemiş-idiñ. O mecbûriyyet birkaç ay devâm eylemedi, zevâli dağı birkaç seneyi mütecâvizdir. Bizim hâtıralarımızda bâ‘iş olan o icbâr-ı zamânının beri tarafıdır.

(İ‘tikâd-ı ‘âcizânemizce zamân-ı mufârağatda mükâtebet kadar âteş-i derûnu teskîn edecek bir şey yokdur. Evet öyledir halâvet-i muhâtaba makşûd isen mükâtebeden başka ne lezzet tasavvur olunabilir.)

Bu cümle bir kažiyye-i münticedir ki buña kimseniñ bir diyeceği yokdur. Mükâtebe dağı işbu emir-nâme-i sâmilere gibi mu‘âtebe ile memlû’ olursa daha elezz ve daha tatlı olacağı bir emr-i müsellemedir. İşbu şimdiye kadar iltihâbına uğranmış olduğunu ‘arz ederiz.

(Mektûbumuz uzadığça uzadı.)

Kâşkî şeh-nâmeleşmiş olaydı ve okuna okuna döñülmeyecek mertebeye varsaydı ne büyük iftihâr ve ne-kadar kesb-i mübâhât olunurdu.

(Bu da muhabbet-i şahîhayı pâymâl edecek derecede gösterdiğiniz mu‘âmelâtın kalbe verdiği te’sîrin ilcâ’âtından olmağla)

İş bu fıkra pek büyük ve muhâkemeli bir fıkradır, buña şakğ-ı şefe edemeyiz. Zîrâ tamâmıyla ve hakkıyla beyân ü ‘arz olunacak olursa mes’ele, dâhil-i dâ’ireden taşraya fırlamak lâzım-gelir. Fakat burasını teşrih edebiliriz ki ‘acabâ işbu te’sîr hâşıl olmamış olaydı emir-nâmeñizi bundan kışa mı tahrîr ederdiñiz. Burası câ-yı su’âldir ‘afv buyuruñ. Bir de yukarıdaki teşrihâtdan müstebân olacağı vecihle bizi mahkeme-i vicdân-ı ‘âlilerinde mahkûm tutan, evâmir-i ‘aliyyelerine cevâb verilmemiş kažiyyesidir. Ve bu huşûşda “o mahkemenin hükmü hakkımızdır” demege her ne kadar haddimiz yoğsa fakat müdde‘â ‘aleyhi meydânda ve huzûrda olduğu hâlde muhâkemesine bakmadan gayben hüküm etmesine işâbet-i hakîkiyye olamayacağı

naazar-ı inşâf ile bakanların müsellemdir. Yoksa sellemehü's-selâm mahkûm tutmak daḥi dīvân-ı istinâfınızın kâ'il olamayacağı i'tikâdında bulunabiliriz.

(Bu mektûbunuñ muṭâla'ası-içün biraz zamânınızı sū'-i isti'mâl etmiş isem de müsebbeb-i zât-ı vâlâları olduğuna nazaran ma'zûr tutulabilir zannındayım.)

Zâhiren burada ḥüsn-i isti'mâl yazacağınız yerde sū'-i ṭâli'imiz kalemîniñ işbu kelimeniñ yazmasına mecbûr eylemiştir. Zîrâ lezzet-i mükâtebe tebeyyün ettiği hâlde bu sözün ḥâkimine meydân bırakmaz olduğu ma'lûm-ı devletiñizdir.

(İşte muḥâdenet-i kadîmem bu mektûbuñ taḳdîmini daḥi icbâr eyledi.)

İcbâr eder â ne zann buyuruyorsunuz icbâr etmez. Netîce nereye varacağı, ya'ni insânı ḥuḳûksuzluk ve bende-perversizlik 'âlemine kadem başdıracağı cümleñiñ ma'lûmudur. İşte tarafeynin böyle münâzaraya kıyâmı o ḥuḳûkuñ muḥâfazası âsârıdır ki her taraf "ben iyice muḥâfaza ederim" idi'âsındadır.

(Cevâb iḥsân buyrulur ise)

Bu da mücerred bir luṭf-ı maḥşûş-ı 'âlidir teşekkürler ederiz. Yoksa işbu 'ubûdiyyetimize karşı iḥsân lafzı ḥaḳkımızda yakışmaz ve buralara kadar haddimiz yokdur. Belki cevâba biñ cân ile müştâk olup taḳdîmine қоша қоша müfteḥiren müsâra'at etdik ve ba'demâ daḥî ederiz.

(Zamân-ı mülâkatda gördüğüm luṭf u muḥabbetleriniñ âsâr-ı dâ'imesini gösterir iseñiz)

İster zamân-ı mülâkatda isterse sâ'ir evḳâtta olsun her ikisinde de 'ubûdiyyetde kâ'im ve iḥlâşda müdâvimiz. Hemîşe luṭf u 'âṭifeti taraf-ı devletlerinden bekleriz.

(Taḳdîm-i ma'rûzâtta devâm edeceğimi)

Bendelerini taltîf ü emir-nâmeleriyle şâd u mesrûr eylemek veliyy-i ni'met olanların şe'ni ve 'ubûdiyyetde devâm eylemek kölelik iddi'âsında bulunanların vazîfe-i 'aşliyesidir. Lâkin bendegân içün mu'cizlik ḥavfı ve taşdî' vesvesesi re'sen ma'rûzât taḳdîmine mâni'dir.

(Aks-i taḳdîrinde şaḥîfe-i dilde olan naḳş-ı muḥabbet, muḥâdenet-i 'aliyyeleriniñ muḥâfazasına i'tinâ ile berâber kat'-ı muḥâbereye mecbûr olacağını 'arz ile sözümü netîcelendiririm.)

Muḥabbetiñ muḥâfazasına olan kemâl-i i'tinâñız çâkerlerini te'mîn ve muṭme'inü'l-ḥâṭır edeceği gibi meşhûr-ı âfât olan bende-perverlik ve ḥuḳûk-şinâslığınız

kaṭ‘-ı muḥābereye daḥi yol vermeyecegi i‘tikādında bulunduğumuzdan buralarını kaṭ‘an ve kâṭibeten hâṭıra bile getirmeyiz. Faḳaṭ şu kadarını ‘arz edebiliriz ki muḥabbet-i şaḥīḥayı pāy māl edecek derece taḥrīr buyurduğunu ‘ibāre-i me’yūsāneniñ çākerlerine verdiği te’sīrāt-i külliyyeyi bu fıkradaki muḥādenetiñ muḥāfazasına iḡtinā-yı ‘aliyyelerini mutaẓammın olan cümle, pek ziyāde teskīn ü ta’dīl edebildi. Buna da teşekkürler ederiz.

İşte maḥmūdu’ş-şiyem efendimiz ḥāl-i bu mezkūrda olduğu cihetle taḳdīm-i ma’rūzātta ihmāle yol verdiğimiñiz [?] başka bir fıkır ü sebebe mebnī degildir. Lākin zāt-ı devletlerinin irsāl-i emir-nāmede terāḥi ve iḡmāzı kaṅḡı sebab-i şaḥīḥaya müstenid ise redde kâbil ve cerḥe müsta‘idd olmayacak bir kaṣiyye ile beyān buyrulması mu’ahḥarında [?] ve her ḥâlde irāde vü fermān efendimiz ḥarżretleriniñdir.

Ek-8: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 2402A Demirbaş Numaralı Eserin Bilgi Fişi:

Koleksiyon No	Koleksiyon Adı	Kitabın Adı	Müellifi	Nereden ve ne suretle verildiği	Tasnif No	Mülâhaza
2402/A 1	Genel	(Divan) (Cönk)	Bidil	Baba Efendi Dergahından. Şubat 1926	891.5-1=915	Başında bir sonunda 27 varak 10adedi boş olmak üzere Tarih düşünme ve beytler var.
2402/A 2	Genel	Tercüme-i Hüsn-ü dil	Fettahi el-Nişaburi [Yahya 852 H.]	Baba Efendi Dergahından. Şubat 1926	891.5-9=94.35	Müstercim hattı olması muhtemel. Varak no su eserin diğer yüzünden devam eder. Eserden ve keşf el-zunundan
2402/A 3	Genel	(Sergüzeşt-i Hal)	Molla Dervişzade Hacı Abdullah Safi	Baba Efendi Dergahından. Şubat 1926	894.35-1	Müellif müsveddesi olması muhtemel. Varak nosu diğer yüzünden devam eder. İçinde ibn el-verdinin. Arapça iki sayfa kasidesi var.

Ek-9: Safvetî Paşa Tekkesi Mührü, BOA, Topkapı Müzesi Arşivi Evrakı [TS.MA.e], No. 1302, Gömlek No. 70 :

